

Як воює ІДІЛ

Військові тактики в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті

Омар Ашур

Зі спеціальною передмовою автора про війну Росії проти України

Професор Ашур, базуючись на значній кількості польових досліджень, ретельно аналізує інноваційні тактики ІДІЛ і стратегічні зміни між партизанськими та терористичними методами ведення війни у ворожому середовищі, а також дає читачеві чудову перспективу для аналізу початкового успіху та остаточної поразки російської армії в Україні.

Юрій Лібер. ***Автор книги «Тотальні війни: Творення модерної України в 1914-1954»***

«Як воює ІДІЛ» – неймовірне дослідження, яке поза сумнівами стане класикою для вивчення в усіх військових закладах освіти та вдумливим читанням для військових, адже воно вивчає не лише військові тактики, які дозволили досягати результату за мінімуму можливостей, а й аналізує, як здійснювати поглинання різних середовищ, мобілізовувати нових прихильників та удосконалювати бойовий досвід. Ця книга також і про те, як змінюється образ сучасної війни, коли малі групи здатні протистояти регулярним військам, завдавати значних втрат, здійснювати комбіновані тактики, орієнтовані на результат, навіть в умовах децентралізованого управління або постійних втрат командного складу.

Станіслав Федорчук***, політолог, доброволець***

Очевидно, що особлива жорстокість «Ісламської держави» походить від глибоко дисфункціональної та насильницької політики арабських держав, з якими вона воювала в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті. Однак особлива іронія полягає в тому, що вона виявилася набагато вправнішою, ніж ці вороги, у демонстрації стратегічної гнучкості й систематичному прищепленні тактичної самостійності, ініціативи і безперервних наступальних дій своїм бійцям аж до найнижчого рангу. Чудовий, методичний аналіз Омара Ашура цієї плинної взаємодії стратегії і тактики переконливо пояснює, як бойовики «Ісламської держави» неодноразово перемагали й вистояли всупереч непереборним труднощам.

Професор Єзід Саїґ***, Близькосхідний центр Карнегі, автор книжки «Збройна боротьба і пошук держави»***

Це глибоке дослідження і ретельний аналіз того, як «Ісламська держава» проводила військові операції на Близькому Сході й у Північній Африці, значною мірою допомагає пояснити, як їй вдалося вистояти всупереч таким непереборним труднощам. Ця книжка, безсумнівно, стане настільною для всіх, кому цікаво зрозуміти, як невелике терористичне угруповання може перетворитися на протодержаву.

Річард Барретт*, колишній голова Групи ООН з моніторингу ІДІЛ (ДАЕШ), «Аль-Каїди» і «Талібану», кавалер ордена Британської імперії та ордена святого Михаїла і святого Георгія***

Омар Ашур проводить дивовижне детальне дослідження військової тактики і стратегії ІДІЛ в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті. Він допомагає нам зрозуміти не лише те, як джигадистські мережі змогли витримати неодноразові атаки грізних ворогів, а й те, як вони можуть пережити нинішню «поразку» і незабаром завдати удару у відповідь.

Професор Жан-П'єр Філіу*, Паризький інститут політичних досліджень, автор книжки «Від глибинної держави до "Ісламської держави"»***

Книга значно поглиблює наше розуміння угруповання, зосереджуючи увагу на досі ігнорованому вимірі його видатних і, на щастя, ефемерних тактичних військових успіхів. За відносно короткий проміжок ІДІЛ перетворилася на головну регіональну, а потім і глобальну загрозу. Омар Ашур майстерно пояснює способи ведення війни ІДІЛ на полях битв, що простяглися від Сирта до Мосула й від Ракки до Шарм-ель-Шейха. Це важлива книжка, яка заповнює помітну прогалину в літературі.

Професор Брюс Гоффман*, Джорджтаунський університет, автор книжки «Ізсередини тероризму»***

Коханим, з якими я не зміг попрощатися

Як воює ІДІЛ

Військові тактики в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті

Омар Ашур

З англійської переклала
Ірина Ємельянова

Academic Studies Press

Омар Ашур

Як воює ІДІЛ. Військові тактики в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті / пер. з англ. ***Ірина Ємельянова***. — Бостон: Academic Studies Pres, 2023. – кількість сторінок с. 284

Ґрунтуючись на значній кількості польових досліджень, автор аналізує, як ІДІЛ, така ненависна, нечисельна та погано озброєна організація, змогла окупувати понад 120 міст, містечок і сіл від південних Філіппін до західної Лівії. Прагнучи зрозуміти боєздатність ІДІЛ, Омар Ашур аналізує військові та тактичні інновації ІДІЛу та їхніх попередників в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті. Автор пояснює, як поєднання конвенційної та партизанської війни, а також стратегій міського тероризму дозволили ІДІЛ розширитися та вистояти попри всі обставини. Український переклад доповнено спеціальним вступом про війну Росії проти України та застосування російськими військами тактик ІДІЛ (2014–2022).

Український переклад у вільному доступі став можливий завдяки фінансовій підтримці ***Інституту Дохи***, видавництва ***Edinburgh University Press*** (Великобританія), ***Арабського центру досліджень і політичних студій*** (Катар) та доктора ***Омара Ашура***.

Перекладено за виданням: Omar Ashour. ***How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt*** *(Edinburg: Edinburg University Press, 2021; ISBN 978 1 4744 3823 0)*

Редакторка **Вікторія Кравчук**. Коректорка **Анастасія Івашина**. Верстальниця **Лідія Кравченко**. Дизайнерка обкладинки **Марія Кінович**. Консультанти **Юрій Лібер** і **Станіслав Федорчук**. Відповідальна за випуск **Марія Шувалова**.

ISBN 979 8 88719441 7 (pdf)
ISBN 979 8 88719442 4 (epub)

Видано Academic Studies Press
1577 Beacon Street, Brookline, MA 02446, USA
press@academicstudiespress.com
www.academicstudiespress.com

Зміст

Передмова редакторки

Вітаю, дорогі українські читачі!

Ви маєте перед собою першу ластівку серії українських перекладів вільного доступу видавництва Academic Studies Press. «Як воює ІДІЛ» — результат співпраці катарського дослідника доктора Омара Ашура з Дохського університету, згаданого бостонського видавництва та української команди. Як так сталося й навіщо — читайте далі.

Вагомого для нас усіх 2014 року незалежне видавництво Academic Studies Press видало (англійською мовою) монографію Марії Ревакович «Література, екзиль, іншість. Нью-Йоркська група українських поетів». Так була започаткована серія «Українські студії», редактором якої став Віталій Чернецький. Наразі ця серія має чимало нагород, адже до неї увійшла низка знакових досліджень, антологій прози й поезії англійською, зокрема «Післячорнобильська бібліотека» Тамари Гундорової, «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота» Ярослава Грицака, «Відвага і страх» Олі Гнатюк, «Із прірв свідомості. Рання поезія Миколи Бажана», «Мова війни. Нові вірші з України» за редакцією Оксани Максимчук і Макса Росочинського, «Нью-Йоркські елегії. Українська поезія про місто» за редакцією Остапа Коня, «Авангардне мистецтво в Україні» Мирослава Шкандрія, «Часи сновидінь» Мстислава Чернова, «Дніпро. Переплетена історія європейського міста» Андрія Портнова, антологія сучасної української літератури «Біла крейда днів» за редакцією Марка Андрейчика та інші.

На восьмий рік війни Російської Федерації проти України агресор здійснив повномасштабний наступ. Українське громадянське суспільство відповіло рішуче, інституції продемонстрували стійкість і здатність до демократичного функціонування в надскладних обставинах. Ця стійкість уможливила

появу низки нових проєктів саме в Україні, й одним із них стала серія україномовних перекладів з вільним доступом видавництва Academic Studies Press.

Оскільки українські дослідники, освітяни, журналісти, студентство працюють в умовах війни, переміщення й окупації, ми хотіли, щоб актуальні для українського контексту дослідження були доступними для них безплатно та де б вони не були. Аби створити робочі місця та дати змогу саме українським професіоналам визначати, якою має бути ця серія, до команди запросили фахівців, що під час повномасштабного вторгнення продовжили працювати в Україні. Уже в середині травня 2022 року українська команда взялася до справи, вирішивши сфокусуватися на працях українських дослідників, що ще ніколи не були перекладені українською, дослідженнях про східну й центральну Європу та розвідках, що стосуються актуальних для України викликів (як-от свідчення в суді після геноциду, суди над виконавцями сталінських злочинів тощо).

Підбираючи команду для кожного перекладу, ми намагаємося знайомити українських і закордонних фахівців, що ще не мали нагоди попрацювати разом. А після виходу перекладу у світ плануємо низку презентацій, аби створити іноземним дослідникам якомога більше умов для отримання зворотного зв'язку від українських фахівців і української авдиторії. Віримо, що активний професійний діалог — один зі способів розвивати україністику у світі та українську академію, а також долати кризу української експертизи в західній академії, спростовувати міфи, створювати нові партнерства. Тож пишіть нам, якщо бажаєте, щоб такий діалог відбувся у вашій інституції, з вашими студентами/громадою. А також стежте за сайтом, адже лише за перший рік роботи ми законтрактували та почали працю над сімнадцятьма перекладами.

Хочу подякувати Маркові Андрейчику, моєму науковому керівникові під час програми обмінів імені Фулбрайта, котрий порекомендував мені піти на співбесіду на цей проєкт. Дякую моїй керівниці Алессандрі Анзані, що приймала у свій дім моїх співвітчизників, навчила мене надзвичайно багатьом речам, була і є екологічною менеджеркою, котра розвиває професійний рівень і впевненість працівників. Жоден реліз не був би можливий без авторів, що не лише працювали як дослідники, а і брали на себе низку громадської і волонтерської роботи; донорів і грантодавців, що змінювали й розширювали свої напрями діяльності, реагуючи на нову реальність; фантастичних українських фахівців, що працювали в найнесприятливіших умовах. Особливо хочу подякувати членам нашої команди із Запоріжжя, Миколаєва та Харкова.

Наш перший переклад, а саме праця «Як воює ІДІЛ» доктора Омара Ашура, став можливий завдяки професійній відвазі Ірини Ємельянової, Вікторії Кравчук, Анастасії Івашини, Марії Кінович, Лідії Кравченко. Окрема подяка Станіславові Федорчуку та його колегам-військовим за рецензування перекладу. Дякую, що взялися за нове й заклали підвалини цієї серії! Дуже символічно, що почали ми її з дослідження, присвяченого війні й тому, як малі сили можуть протистояти великим. Війна триває, й оскільки читати цю книжку ми можемо безплатно, то хай кошти, які ми готові були б за неї заплатити, будуть переказані на рахунок savelife.in.ua або волонтерам, яким ви довіряєте.

Я дякую Збройним Силам України та українському народові.
Вічна слава захисникам і захисницям, полеглим у неспровокованій війні
Росії проти України.

Марія Шувалова,
випускова редакторка

Передмова автора

Путінська армія в Україні воює методами ІДІЛ

Про Україну: особиста історія

У 2016 році я розпочав дослідницький проєкт про те, як менша, слабша сторона дає відсіч більшій і сильнішій. До порівняльного аналізу ввійшли п'ять державних гравців і п'ять недержавних збройних гравців. Україна стала першим державним суб'єктом, який чинив опір більшому й сильнішому агресорові, щоб звільнити свої землі та свій народ. Щоб провести дослідження безпосередньо на «полях», 2016 року я відвідав річницю Майдану в Києві. «Ласкаво просимо до "північного" Тагріра», — привітав мене український друг на Майдані Незалежності. Це був добрий жест. Площа Тагрір, яка колись стала символом боротьби народу Єгипту проти диктатури, була розгромлена кількома роками раніше, а Помаранчева революція, старша і спокійніша сестра Майдану, відбулася приблизно 7 роками раніше за всю «Арабську весну». І що важливіше, мені сказали: «Крим більше ніколи не повториться. Ми будемо боротися до останнього». Солдати й добровольці не виголошували мені мотиваційних промов. Одинадцять із 14 військовослужбовців, з якими я розмовляв у 2016-му й пізніше, загинули в бою, чинячи опір жорстокій окупації у 2022–2023 роках. Решта троє були поранені. Війна в Україні стала для мене особистою. На особистому рівні друзі та знайомі стали братами й сестрами. Українці, з якими я зустрічався лише в інтернеті або під час інтерв'ю у ЗМІ, стали мені як рідні. На макрорівні — саме героїчна боротьба України дала всім нам у вільному світі єдність мети. Президент

Зеленський надихнув свою націю кидати виклик, чинити опір, виживати, перемагати. Він надихнув і нас. Українська жертовність, мужність і винахідливість зробили нас кращими людьми, кращими демократами та кращими захисниками. Україна знову показала нам: наша свобода й демократія варті того, щоб за них боротися, вони варті того, щоб їх рятувати. Нас об'єднала не звичайна та гібридна війна Росії проти України. Нас об'єднав героїчний опір і відважні жертви України.

Нам ще доведеться ретельно і глибоко проаналізувати[1] російські методи ведення війни проти України (з 2014 року по теперішній час) — конвенційні, нерегулярні та гібридні. Один зі способів, який використовувала Росія, дуже схожий на той, що застосовувала так звана організація «Ісламська держава», яку скорочено, хоча й не зовсім правильно, називають ІДІЛ. Тактики такого способу ведення війни є позаідеологічними й ефективними у військовому плані. Багато з них заборонені, а їхні результати можна прирівняти до воєнних злочинів.

І це не стало несподіванкою. Деякі військові аналітики дійшли висновку, що «дракони» (міжнародні та регіональні держави-лідери) можуть воювати як «змії» (субдержавні суб'єкти), щоб підвищити військову ефективність і знизити витрати на ведення бойових дій.

Як воює ІДІЛ

ІДІЛ та її попередниця, «Ісламська держава Іраку» (ІДІ), розпочали свою «спеціальну військову операцію» з окупації частин Сирії та Лівії у 2011 та 2014 роках відповідно. Спочатку організація покладалася на таємні операції з проникнення як до повстанських, так і до урядових безпекових і військових структур, поглинаючи організації та окремих осіб-однодумців, створюючи фальшиві цивільні організації, збираючи розвідувальну інформацію (і «компромат») на лідерів громад у цільових регіонах, при цьому спочатку заперечуючи своє існування на цільових територіях.

---

1 Автор планує реалізувати три дослідницькі проєкти, які мають на меті сприяти нашому розумінню загальної військової ефективності російської агресії та українських захисників. Вони називаються:
1) «Як путінська армія воює як ІДІЛ в Україні»;
2) «Гібридна оборона для малих держав: порівняльна бойова ефективність Збройних сил України (2014–2022);
3) «Традиційні військові уроки для малих держав: аналіз тактики ведення бойових дій та операцій України».

На чолі цих операцій стояли «відповідальні агенти» — шпигуни з різноманітними засобами боротьби й повноваженнями вбивати, бомбити, підкуповувати, вербувати, наносити на карту цільові території і визначати місцеві угруповання і громади. Найвідомішим із таких «відповідальних агентів» був Самір аль-Хліфаві, більш відомий як Гаджі Бакр.

Такий *modus-operandi*, спосіб дій, виправдав себе. До вересня 2013 року ІДІЛ стала переважною збройною організацією в місті Ракка, покладаючись майже суто на тактику міського тероризму й інфільтраційні операції. За цими діями йшли набіги, рейди й розграбування частини звичайних арсеналів як режиму Асада, так і збройної опозиції, які ІДІЛ потім модифікувала, переобладнала і модернізувала. Подібні способи дій було застосовано в лівійському місті Сирт 2015 року, вибірково — у багатьох містах від Південних Філіппін до Західної Лівії, а пізніше й у Західній Африці.

Росія воює схожими методами в Україні

«Теза “люди хороші, влада погана” не працює (в Україні). Визнання цього факту є основою політики денацифікації… Назву “Україна” не можна залишити і для цілком денацифікованого державного утворення… Денацифікація неминуче стане деукраїнізацією».

Ця цитата із сумнозвісної статті, опублікованої в російському державному інформаційному агентстві «РІА Новості», є тим типом пропаганди, який легітимізує масове насильство проти незгодних народів і ліквідацію чинних держав. Вона схожа на пропаганду, що використовувалася і використовується в інших сучасних історичних контекстах, зокрема ІДІЛ.

Однак паралелі між тактикою Росії та ІДІЛ не обмежуються пропагандою. Багато інших моментів можна знайти в способах ведення війни, застосованих як бойовими підрозділами ІДІЛ, так і російськими збройними силами під керівництвом Владіміра Путіна.

Маскування та приховані операції

З лютого 2014 року в Криму та квітня 2014-го на Донбасі Росія та її місцеві маріонетки покладалися на тактику, дуже схожу на ту, що застосовували ІДІЛ та її попередниці із 2012 по 2014 роки.

Наприклад, як Росія, так і ІДІЛ використовували фальшиві цивільні організації, викрадення і вбивства, пропагандистські й дезінформаційні кампанії, психологічну війну, а також проникнення в органи безпеки та військові установи. Спочатку Росія не визнавала, що застосовує цю тактику (маскування), як і ІДІЛ.

Щоб закріпити свої стратегічні здобутки, Росія провела в Криму одну з найбільших повітряно-десантних операцій в історії Східної Європи. ІДІЛ же ніколи не мала такого військового потенціалу.

Попри відмінності в можливостях, поєднання інтенсивної гібридної війни й подальшого закріплення досягнутого за допомогою звичайних збройних сил є дуже схожим способом дій, який ІДІЛ неодноразово застосовувала в різних містах, зокрема в іракському Мосулі в червні 2014 року.

Наприкінці березня 2014-го Росія з мінімальним опором окупувала найважливіший геостратегічний регіон України, а вже у квітні ті самі методи було застосовано в кількох містах на сході України, включно з Донбасом. Цими операціями керували деякі з тих самих командирів, які діяли й у Криму, і найвідомішим з них є полковник Ігор Ґіркін.

Результати цих операцій у Донецьку, Луганську, Харкові, Дніпрі й інших містах коливалися від часткового до повного провалу. «Харківська народна республіка» не проіснувала і 24 годин із 7 на 8 квітня 2014 року. Російськомовні українці в найбільшому російськомовному місті України швидко повалили маріонеткову республіку Путіна.

Зґвалтування

А тепер перенесімося у 2022 рік, і схожість способів ведення війни ІДІЛ та Путіна стане ще очевиднішою. Демонстрація надзвичайної жорстокості в соціальних мережах, імовірні страти військовополонених, страти за ознакою ідентичності в Бучі й Ірпені, зґвалтування та інші форми сексуального насиль-

ства — усе це воєнні злочини. Їх так само застосовували бойовики ІДІЛ як інструменти психологічної війни, щоб домінувати або знищити спільноту, особливо єзидів у Північному Іраку.

Зґвалтування як воєнний злочин завжди був властивий і російським збройним силам, особливо під час першої та другої чеченських війн. Справа офіцера-ґвалтівника, полковника 160-го гвардійського танкового полку Юрія Буданова є чи не найвідомішою. Amnesty International, «Меморіал» та інші правозахисні організації документували схожі випадки.

Перехоплення розмови про зґвалтування українських жінок між російським солдатом і його дружиною стало досить тривожною подією. Інтенсивність пропаганди на офіційному російському телебаченні та в інших засобах масової інформації, ймовірно, прямо чи опосередковано сприяє такій поведінці.

Саморобні вибухові пристрої

Використання саморобних вибухових пристроїв (СВП) і систем озброєння на основі СВП, особливо під час маневрів і відступів, стало відмітною рисою інноваційного способу ведення війни ІДІЛ.

Із січня 2014 по грудень 2015 року Росія та очолювані нею сепаратистські сили застосували СВП понад 600 разів, серед них 24 напади з використанням СВП, встановлених на транспортних засобах, і ще 24 — з використанням дистанційно керованих СВП.

Шокувальними й незрозумілими з військового погляду стали інтенсивність, масштаби, обсяг і місця розташування СВП та боєприпасів, залишених російськими бойовими підрозділами в міських районах, зокрема в дитячих парках і на шкільних подвір'ях у 2022 році.

«Ми вважали те, що відбувалося в Іраку, суцільним жахом. Але в Україні ці жахи просто гігантські», — сказав Кріс Гантер, найдосвідченіший британський експерт зі знешкодження терористичних бомб. Наразі представники Державної служби України з надзвичайних ситуацій стверджують, що фахівці з розмінування знешкодили понад 70 000 вибухових пристроїв, зокрема тисячі саморобних вибухових пристроїв і мін-пасток. Лише в Київській області було знищено понад 18 000 таких предметів.

Релігія як зброя

ІДІЛ також відома тим, що зловживала релігійними текстами й використовувала їх як зброю для мобілізації, вербування та виправдання агресії і масового насильства. Організація добре знається на створенні наративів, заснованих на неправдивих та/або вибіркових версіях історичних подій, змішуючи їх із вирваними з контексту релігійними текстами, а потім всіляко поширюючи їх за допомогою мультимедійних засобів. У результаті ІДІЛ змогла мобілізувати тисячі відданих іноземних бойовиків і транснаціональні мережі підтримки.

Релігійне узаконення агресії проти України мало місце й у російській пропаганді.

Патріарх Московський Кіріл не лише легітимізував «спецоперацію», а й подарував генералові Віктору Золотову, головнокомандувачеві Росгвардії, ікону, щоб благословляти солдатів і війну.

Серед солдатів Росгвардії є прибічники Рамзана Кадирова («кадирівці»), сина вищого релігійного авторитета Чечні, колишнього муфтія і повстанця-президента Ахмада Кадирова.

Рамзан опублікував у своєму телеграм-акаунті відео, на якому солдати кадирівської Росгвардії кричать «Аллаг Акбар» на руїнах Маріуполя, де вони стояли на бойових позиціях.

Перемога України

Як свого часу ІДІЛ, російські збройні сили страждають від структурної кризи — нестачі людських ресурсів для досягнення стратегічних цілей. ІДІЛ бракувало людських і збройних ресурсів під час переважної більшості боїв — як проти державних, так і проти недержавних сил.

З огляду на свої початкові стратегічні цілі, Росія теж потрапила в таку ситуацію. Вона не може контролювати майже 604 000 квадратних кілометрів силами тактичних груп чисельністю приблизно 130 батальйонів, з високими темпами виснаження, сильним місцевим опором і безпрецедентною підтримкою України з боку країн НАТО й міжнародного співтовариства.

ІДІЛ здобула кілька тактичних і (переважно завдяки вдалому збігу обставин) оперативних перемог у період між 2013 і 2015 роками, так само, як і Росія у 2014 і 2022 роках. Однак ІДІЛ не змогла закріпити й утримати жодної із цих перемог, частково через обмеженість людських ресурсів, місцевий опір, зовнішню підтримку своїх ворогів і загальну нелегітимну та злочинну поведінку.

Армія Путіна стикається зі схожими структурними, військовими, моральними і правовими викликами. Імовірно, в Україні на неї чекає така доля, що й на ІДІЛ в Іраку, Сирії та Лівії: початкові оперативні перемоги, але, зрештою, стратегічна поразка. Україна переможе!

Омар Ашур

5 липня 2023 року

Вступне слово

У цій книжці автор розглядає причини, чому і як ІДІЛ мала такий успіх попри набагато меншу кількість людського та збройного ресурсу, ніж у набагато сильніших армій, зокрема величезну (77 країн та 5 міжурядових організацій) Глобальну коаліцію щодо розгрому ІДІЛ. Ці причини й досі залишаються не до кінця зрозумілими як в академічних колах, так і серед високих військових чинів. Попри те, що з 2001 року з'являється дедалі більше літератури про війну в Іраку та Сирії, ніхто так і не зміг запропонувати переконливого й вичерпного пояснення такого успіху ІДІЛ. Отже, ця книжка має на меті заповнити важливу прогалину у військових, воєнних, стратегічних і безпекових дослідженнях.

У цій роботі досліджуються такі традиційні чинники, що впливають на успіх революційних і національно-визвольних рухів, як підтримка зовнішніх сил, народна підтримка незадоволеного населення, особливі безпечні райони, географія і топографія, тип режиму й інші фактори, які можуть, окремо чи в поєднанні, пояснити успіх ІДІЛ. Омар Ашур починає роботу з дослідження праць інших військових та стратегів: Лоуренса Аравійського,[2] Мао Цзедуна,[3] Джеральда Темплера,[4] Едварда Лендсдейла,[5] Ернесто

2 Лоуренс Аравійський (Томас Едвард Лоуренс) — англійський археолог, письменник, розвідник. Відіграв велику роль в організації повстання арабів проти Османської імперії в роки Першої світової війни. *Тут і далі у «Вступному слові» прим. пер.*

3 Мао Дзедун — китайський політичний лідер, теоретик маоїзму, поет, каліграф. Був творцем оригінальної революційної теорії, що поєднувала марксизм-ленінізм і низку давніх китайських філософських систем.

4 Джеральд Темплер — британський фельдмаршал. Воював в обох світових війнах і брав участь у придушенні арабського повстання в Палестині.

5 Едвард Гірі Ленсдейл був офіцером ВПС США до виходу на пенсію 1963 року у званні генерал-майора, а потім продовжив роботу в Центральному розвідувальному управлінні. Ленсдейл був піонером у проведенні таємних операцій і психологічної війни.

Че Гевари,[6] Давіда Ґалули,[7] Макса Гоффманна,[8] Девіда Кілкаллена,[9] а також сучасних воєнних дослідників Івана Аррегіна-Тофта,[10] Джейсона Лайолла[11] та Ісаї Вілсона,[12] Джона Наґла.[13] Більшість із цих факторів не є особливо значущими, тому автор зосереджує увагу на військових стратегіях і тактиках, які використовує ІДІЛ і які є ключовими для її успіхів. Дослідження автора ґрунтувалося на практичній роботі «в полях», інтерв'ю із солдатами й бійцями, які воювали проти ІДІЛ, а також на широкому аналізі публікацій і мультимедійних матеріалів ІДІЛ. Цей аналіз зосереджений на мезорівні з фокусом як на стратегію, так і на тактику ІДІЛ. У цій роботі автор розглядає 17 міських битв на 10 фронтах у чотирьох країнах і доходить висновку, що успіх ІДІЛ найкраще можна пояснити гнучкістю переходів між трьома основними типами стратегій, 15 категоріями тактики й численними оперативними підходами. Саме завдяки гнучкості, рухливості та здатності до адаптації ІДІЛ і вдалося досягти успіху попри всі свої недоліки. Ця книжка точно демонструє, як саме діють ці характеристики. Висновки автора можна назвати по-справжньому проривними.

---

6 Ернесто «Че» Гевара — латиноамериканський марксистський революціонер, публіцист, партизан-підпільник; після приходу до влади — директор центральної політичної в'язниці в Гавані. Один з лідерів Кубинської революції 1959 року.

7 Давід Ґалула — французький військовий офіцер, учений, який вплинув на розробку теорії і практики боротьби з повстанцями.

8 Карл Адольф Максиміліан Гоффманн — німецький військовий стратег. Разом з Гінденбургом і Людендорфом організував нищівну поразку російських армій під Танненбергом і Мазурськими озерами. Наприкінці 1917 року вів переговори з Росією про підписання Брест-Литовського договору.

9 Девід Джон Кілкуллен — австралійський письменник, стратег і експерт із боротьби з повстанцями.

10 Іван Аррегін-Тофт — ветеран служби електронної боротьби та радіозв'язку армії США, заступник директора Dimension 1 (Політика кіберзахисту та стійкість) у Центрі глобальної кібербезпеки при Оксфордському університеті.

11 Джейсон Лайолл — доцент кафедри політичних наук і директор Лабораторії політичного насильства Єльського університету.

12 Ісая «Айк» Вілсон III — колишній директор Інституту стратегічних досліджень і USAWC Press, відділу досліджень і публікацій Воєнного коледжу армії США.

13 Джон Альберт Наґл — підполковник армії США у відставці, колишній президент Центру нової американської безпеки й колишній директор Гавефордської школи. Наґл є експертом у боротьбі з повстанцями та опублікував дві книжки про військову стратегію.

Зрештою, читачі зможуть краще зрозуміти, як і чому воює ІДІЛ, яким чином можна довго залишатися настільки стійким й успішним, отримати уявлення, як озброєні недержавні суб'єкти можуть воювати й перемагати в епоху гібридних воєн. Це робить роботу дуже цікавою як для вчених, так і для солдатів, оскільки ті й ті потребують знань, висвітлених у ній.

Ларрі Ґудсон,
Воєнний коледж армії США

Абревіатури

АК Аль-Каїда — AQ, al-Qaida

АКІ Аль-Каїда в Іраку — AQI, al-Qaida in Iraq

БМ Аль-Буньян аль-Марсус — BM, al-Bunyan al-Marsus

БПЛА Безпілотний літальний апарат — UCAVs, Unmanned combat aerial vehicle

БСС Багатонаціональні сили спостерігачів — MFO, Multinational Force of Observers

БФН Броньовані фронтальні навантажувачі — AFELs, Armored front-end loaders

ВСА Вільна сирійська армія — FSA, Free Syrian Army

ДжН Джабат аль-Нусра — JN, Jabhat al-Nusra

ЗНС Загони народної самооборони — YPG, People's Protection Units

ІД Ісламська держава (організація) — IS, Islamic State (organisation)

ІДІ Ісламська держава Іраку — ISI, Islamic State in Iraq

ІДІЛ Ісламська держава Іраку та Шаму (Левант) (арабською — ДАЕШ) — ISIS, Islamic State in Iraq and Sham (Levant) (Daesh in the Arabic acronym)

ІЗУ Ісламське збройне угруповання — GIA, Groupe Islamique Armé

ІКМР Ісламська консультативна молодіжна рада — IYSC, Islamic Youth Shura Council

КРМД Консультативна рада моджагедів і революціонерів Дерни та її околиць — DMSC, Consultative Council of Mujahidin and Revolutionaries of Derna and Its Environs

ЛІБГ Лівійська ісламська бойова група — LIFG, Libyan Islamic Fighting Group

ЛНА Лівійська національна армія — LNA, Libyan National Army

НЗС Недержавні збройні суб’єкти — ANSAs, Armed non-state actors

ПЗРК Переносні зенітно-ракетні комплекси — MANPADS, Man-portable air-defence systems

ПТКР Протитанкові керовані ракети — ATGMs, Anti-tank guided missiles

РІП Репресії, інформатори/розвідка та пропаганда — RIP, Repression, informants/intelligence and propaganda

РСР Розвідка, спостереження і рекогностування — ISR, Intelligence, surveillance and reconnaissance

СВП Саморобний вибуховий пристрій — IED, Improvised explosive device

СВПМ-КС Саморобний вибуховий пристрій у мотоциклі, керований смертником — S/MBIEDS, Suicide/Motorcycle-borne improvised explosive device

СВПТЗ-КС Саморобний вибуховий пристрій у транспорті, керований смертником — S/VBIEDs, Suicide/Vehicle-borne improvised explosive device

СДС Сирійські демократичні сили — SDF, Syria’s Democratic Forces

СП Синайська провінція — SP, Sinai Province

iALLTR Спосіб дій: розвідувати; поглинати/вербувати; мародерити; вести; передавати — iALLTR «Intelligence; absorb/recruit; loot; lead; transfer»)

SCCLC Спосіб дій: «Ослаблення/проникнення, створення коаліції, ліквідація/консолідація» — SCCLC Soften-creep; coalition-build; liquidate-consolidate

ТДжІ Аль-Тавгід ва аль-Джигад в Іраку (Монотеїзм і боротьба в Іраку) — TJI, al-Tawhid wa al-Jihad in Iraq (Monotheism and Struggle in Iraq)

ТДжС Аль-Тавгід ва аль-Джигад на Синаї (Монотеїзм і боротьба на Синаї) — TJS, al-Tawhid wa al-Jihad in Sinai (Monotheism and Struggle in Sinai)

УНЗ Уряд національної згоди — GNA, Government of National Accord

ЦАГАЛ Армія оборони Ізраїлю — IDF, Israeli Defence Forces

1 Усе спирається на тактику?

Якщо молодший склад університетської команди одягнеться у форму Lakers, це не зробить їх Кобі Браянтами.
Барак Обама про дії ІДІЛ у битві за Фаллуджу, січень 2014[14]

Вона або розшириться, або зникне.
Азмі Бішара про ІДІЛ, 2018[15]

Подивіться, проти чого йому довелося боротися, і подивіться, що він зробив, коли боровся проти цього.
Майк Тайсон про аналіз ведення бою, травень 2020[16]

Військова витривалість організації «Ісламська держава»

Коли вивчаєш організацію «Ісламська держава» (ІД), стає зрозуміло, що її сила й потужність бліднуть у порівнянні із силою її ворогів — як держав, так і недержавних утворень. Та попри цю невідповідність і величезну військову силу, яку протягом кількох років розгортали проти неї різні армії, зокрема Збройні сили Сполучених Штатів, вона стала домінантною організацією

14 Команда джайві, Jayvee (JV), молодший склад університетської команди (баскетбол). Див: Девід Ремнік, «Здолавши дистанцію: на шляху та поза ним з Бараком Обамою», New Yorker, 2014, доступно 15.04.2020, на bit.ly/2K6erQv. *Усі покликання в примітках актуальні на час написання праці.*

15 Азмі Бішара, «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): загальний опис і розуміння явища» [арабською], т. 1, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018, с. 155.

16 Тайсон мав на увазі боксерський бій між легендарним чемпіоном з боксу Флойдом Мейвезером і чемпіоном зі змішаних єдиноборств Коннором Макгрегором. Для останнього це був перший в історії боксерський поєдинок. Він навдивовижу вистояв і відбив усі десять раундів.

джигадистів[17*] і навіть певний час контролювала території Іраку й Сирії з населенням близько 8 мільйонів людей. ІД охоплювала регіон від провінції Алеппо в Сирії до провінції Діяла в Іраку площею понад 1500 км². У складі цього регіону опинилися такі іракські провінції, як Анбар, Ніневія, Кіркук та Салагуддін, а також сирійські — Ракка, частина Гасаки, Дейр-ез-Зор, Алеппо, Гомс і Ріф-Дімашк (аграрні області навколо Дамаска). Ця організація також окупувала передмістя аль-Гаджар аль-Асвад і значні частини табору біженців «Ярмук» у Дамаску, а також утримувала позиції за кілька кілометрів від Сук аль-Гамідія в центральному Дамаску. ІД також контролювала та/або забороняла доступ до територій за межами Іраку й Сирії, зокрема до невеликої частини Лівії, Єгипту (північно-східний Синай) та інших місць.

У 2014 році ЦРУ підрахувало, що чисельність ІД становила від 20 000 до 31 000 бійців.[18] На той час це означало, що на кожного бійця ІД припадало близько десяти іракських солдатів, не кажучи вже про сили підтримки та/або союзників: загони «Пешмерга», ополчення «Аль-Гашд аль-Шаабі» («Підрозділи народної мобілізації»), ополчення «Аль-Гаша аль-Ашаірі» («Племінні мобілізаційні підрозділи») й міжнародні коаліційні сили. Крім того, дисбаланс у загальній кількості бійців був цілком очевидним у боях між ІД та її ворогами. Наприклад, 10 червня 2014 року місто Мосул, у якому й навколо якого базувалися десятки тисяч солдатів і поліцейських іракської армії, впало під ударами ІД, де було від 800 до 1100 бійців.[19] Зрештою угруповання все ж втратило Мосул, але лише після майже 10 місяців боїв проти американо-іракських сил, які сильно переважали джигадистів як кількістю, так і озброєнням.[20]

Мосул був не єдиним таким випадком. ІД також вдалося влаштувати військові заворушення в інших іракських містах, таких як Фаллуджа й Рамаді. У Сирії ІД та її попередниця, «Ісламська держава Іраку та Шаму»[21] (ІДІШ,

---

17* Власні й загальні назви українською мовою передано з урахуванням звучання в англійській: h – г, kh – х. *Прим. ред.*

18 Джим Скуітто та ін. За даними ЦРУ, ІДІЛ може «зібрати» від 20 000 до 31 500 бойовиків. CNN, 9.12.2014, доступно 18.7.2018 за адресою: cnn.it/2V4LNWm. Інші оцінки буде надано в наступних розділах.

19 Подробиці цього зіткнення див. у наступному розділі.

20 Тім Г'юм, «Битва за Мосул: як ІДІЛ відбивається», CNN, 25.10.2016, доступно 18.07.2018, cnn.it/34Br2Vv.

21 «Шам» – це еквівалент найменшому в історичному сенсі можливому «Леванту»: Сирія, Йорданія, Ізраїль/Палестина й Ліван. Інакше кажучи, це еквівалент «Великої Сирії». *Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено іншого.*

ІДІЛ) воювали майже проти всіх інших озброєних державних і недержавних учасників у зруйнованій війною країні. У березні 2013 року ІДІЛ вдалося встановити контроль над містом Ракка, а вже до січня 2014-го повністю захопити центр цієї мухафази (провінції). Чисельність та озброєння децентралізованої різнорідної коаліції сил сирійської опозиції, до якої входили «Вільна сирійська армія» (ВСА), «Аграр аль-Шам» («Вільні люди Леванту») та «Джабат аль-Нусра» («Фронт підтримки»), набагато перевищували кількість людей і озброєння ІДІЛ. Попри це загони ІДІЛ здобули впевнену перемогу в місті. Після цього між 2014 та 2017 роками джигадистам вдалося здійснити кілька успішних наступів проти сил, лояльних режиму Асада, а також різноманітних сил сирійської збройної опозиції.[22] У Лівії на початок березня 2015 року підрозділам ІД чисельністю менше 600 бійців вдалося захопити місто Сирт.[23] У період з березня по травень 2015 року ІД відбила спробу звільнити міста, здійснену 166-м батальйоном, лояльним начальникові штабу Лівії та уряду Триполі. Тоді сили ІД також поступалися і чисельністю, і озброєнням. Організації вдалося жорстоко придушити місцеве повстання в Сирті у вересні-жовтні 2015 року. Крім того, ІД у Лівії контролювала кілька районів у містах Дерна та Бенгазі, перш ніж втратити всі вищезазначені території навесні 2017 року.[24] На Синайському півострові в Єгипті співвідношення сил було ще драматичнішим: у деяких випадках на кожного повстанця ІД припадало майже 100 солдатів.[25] І це лише те, що стосується людських сил. Жоден з інших військових факторів, як-от вогнева потужність, якість озброєння, кількість боєприпасів, підтримка з повітря, розвідувальна підтримка, стратегічна регіональна й міжнародна військова допомога, не були на користь ІДІЛ/ІД.

З погляду бойової ефективності (поки що не братимемо до уваги гіперекстремістську ідеологію, ультрасектантські наративи, постійну жорстокість

---

22 Див. детальний аналіз кампаній ІДІЛ/ІД у Сирії у розділі 3.

23 Див. детальний аналіз кампаній ІДІЛ/ІД у Лівії у розділі 4.

24 Підконтрольні ІДІЛ квартали в центрі міста Дерна перейшли під владу коаліціїї озброєних недержавних учасників на чолі з «Консультативною радою моджагедів і революціонерів Дерни» та її околиць на початку літа 2015 року. ІД повністю вийшла з передмістя Дерни в березні 2016-го. Усе місто Сирт було звільнено від сил ІД наприкінці 2016 року. Провінція Киренаїка (Вілаят Барка) втратила всі контрольовані нею вулиці та провулки в Бенгазі на користь коаліції ополченців, які називали себе Лівійською національною армією, у січні 2017-го.

25 Див. детальний аналіз кампаній ІДІЛ/ІД на Синаї у розділі 5.

і загальні злостиві настрої в організації[26]) ІД вдалося досягти тривалих військових успіхів, хоч у неї були відносно обмежені сили й ресурси в боротьбі з набагато потужнішими збройними гравцями — як державними, так і недержавними. Крім того, організація продемонструвала вищу витривалість порівняно з іншими збройними недержавними суб'єктами в регіоні (джигадистами й неджигадистами). У грудні 2015 року Пентагон оголосив, що здійснив 8600 авіаударів і скинув понад 28 тисяч бомб на позиції ІД в Іраку й Сирії. Це означає, що протягом майже 18 місяців з початку кампанії в середньому щодня відбувалося 17 авіаударів і скидалося 60 бомб. Як зазначено в наступних розділах, ці цифри бліднуть у порівнянні з даними за 2016 рік і пізніше. Станом на лютий 2017-го втрати ІД було оцінено в понад 45 000 членів або близько 50 смертей на день.[27] Співвідношення втрат у деяких боях

---

26 У книжці ми не аналізуватимемо саме ці параметри, лише торкнемося аспекту їхньої військової цінності для організації. Ширші і глибші дослідження цієї теми ви зможете знайти в роботах з повної історії ІД та її попередників, аналізу її становлення як регіонального соціально-політичного явища: див.: Азмі Бішара, «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): загальний опис і розуміння явища» [арабською], т. 1, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018; Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018. Про ультраекстремістську, класичну вагабітську ідеологію ІД див.: Фаліх Абдулджаббар, «Держава-халіфат: повернення до минулого» [арабською], Доха: Арабський центр досліджень і політичних досліджень, 2017; Мугаммад Абу Румман і Гасан Абу Ганія, «"Ісламська держава": сунітська криза та боротьба за глобальний джигадизм» [арабською], Амман: Friedrich-Ebert, 2015; Вільям Маккантс «Апокаліпсис ІДІЛ», Picador, 2016; Фаваз Гергес «ІДІЛ: Історія», Принстон: Princeton University Press, 2016. Про масові вбивства та можливі злочини проти людяності, вчинені організацією, див.: Майкл Вайс та Гассан Гассан «Всередині армії терору», Нью-Йорк: Regan Arts, 2015; Дж. М. Берґер та Джесіка Стерн «ІДІЛ: стан терору», Нью-Йорк: Ecco Press, 2015; Джобі Воррік «Чорні прапори: повстання ІДІЛ» Лондон: Corgi, 2016. Про терористичну тактику, яку застосовує організація в Європі, див.: Петтер Нессер «Історія ісламського тероризму в Європі», Оксфорд: Oxford University Press, 2018; Томас Геґґаммер та Петтер Нессер «Оцінка схильності "Ісламської держави" до нападу на Захід», Перспективи тероризму, т. 9, № 4 (2015). Про сектантські наративи організації див.: Гассан Гассан, «Сектантство "Ісламської держави"», Carnegie Papers, червень 2016. Про іноземних бойовиків див.: Річард Барретт, «Поза межами халіфату: іноземні бойовики і загроза репатріантів», Суфан-центр, жовтень 2007, с. 14–18. Щоб отримати найновіші аналітичні дані та інформацію про організацію, див.: jihadology.net та aymennjawad.org.

27 Генерал-лейтенант Террі Вольф (у відставці), розмова з автором, Прага, 10.02.2017; генерал-лейтенант Шон Макфарланд, «Брифінг для преси Міністерства оборони генерал-лейтенанта Шона Макфарланда, командувача об'єднаної оперативної групи «Внутрішня рішучість», через телеконференцію з Багдада, Ірак», МО, 10.08.2016, defense.gov/Newsroom/Transcripts/Transcript/Article/911009/department- of-defense-press-briefing-by-lieutenant-general-sean-macfarland-comm/

2017 року перевищувало 20:1 на користь ІД. Приміром, у першій війні в Індокитаї воно становило 3:1 на користь французьких сил і їхніх союзників, а в другій війні в Індокитаї — 10:1 на користь сил США та їхніх союзників.[28]

Але попри такі втрати в Мосулі, Рамаді, Тікриті, Фаллуджі, Таль-Афарі, Рацці, Дейр-ез-Зорі, Манбіджі, аль-Бабі, Джараблусі, Дерні, Бенгазі, Сирті, Шейх-Зувейді й у понад 120 інших містах і селах від півдня Філіппін (місто Мараві) до Західної Лівії (місто Сабрата), боєздатність організації заслуговує на ретельний аналіз та розуміння. На момент написання цієї книжки ІД усе ще існує. Ба більше, їй вдалося вистояти, змінитися, оновитися й розширити вплив, зокрема в Мозамбіку й Демократичній Республіці Конго. Військова експансія ІД у багатьох вищезгаданих містах і містечках суперечить будь-яким звичайним військовим прогнозам, враховуючи баланс сил. Зокрема, за одним з показників ІД виявилася набагато стійкішою, ніж, скажімо, режим Талібану в Афганістані чи уряд під керівництвом Баас в Іраку. Таліби втратили контроль над своєю фактичною столицею Кандагаром після приблизно 60 днів авіаударів американських військових і наземних атак афганської опозиції.[29] Режим Саддама Гусейна втратив контроль над столицею Багдадом менше ніж через місяць після англо-американського вторгнення.[30] У випадку з ІД організація проіснувала понад 1065 днів[31] в обох своїх «столицях», у Мосулі в Іраку (до липня 2017-го) і в Рацці в Сирії (до жовтня 2017-го), під ударами з повітря й наземними атаками міжнародної коаліції як державних, так і недержавних збройних формувань, які почалися 15 червня 2014 року (операція «Непохитна рішучість») і 10 жовтня 2014 року (під командуванням Об'єднаної оперативно-тактичної групи міжнародної антиісламської коаліції).

Як можна з військового боку пояснити витривалість та інтенсивне розширення на ранніх етапах існування такої організації? Як ІДІЛ/ІД воювала зі значно сильнішими міжнародними, регіональними й місцевими силами між

28 Кетрін Кокран і Стівен Лонг, «Вимірювання військової ефективності: розрахунок співвідношення втрат і обміну для багатосторонніх воєн, 1816–1990», Міжнародні взаємодії, т. 43, № 6 (2017), с. 1024–1026.

29 «Талібан вимушений покинути Афганістан», BBC History, 18.07.2018, доступно 18.07.2018, bbc.co.uk/history/events/the_taliban_are_forced_out_of_afghanistan.

30 «Багдад впав під ударами американських сил», BBC News, 9.04.2003, доступно 18.07.2018, bbc.in/34BuDTv.

31 З вересня 2014 (коли США почали атаки ще до створення Об'єднаної оперативно-тактичної групи в жовтні) до липня 2017 року (коли ІДІЛ втратила місто Мосул).

2013 і 2020 роками? Як пояснити її боєздатність? Згодом ми розглянемо ці питання з акцентом на бойові дії в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті.

Чому слабкі сили перемагають сильніших або виживають у бою: критичний огляд

У багатьох питаннях ІД кидає виклик усій наявній літературі про те, як і чому слабкі недержавні збройні суб'єкти (НЗС) не лише виживають, а й перемагають сильних збройних державних гравців. Насправді ІД не є унікальним випадком (чи точніше, «серією випадків»), а от причини стійкості й витривалості організації дійсно є унікальними. Саме їх ми спробуємо пояснити в цьому й наступних розділах.

З останньої чверті XX століття спостерігається постійне зростання повстанської військової ефективності й можливостей. Отже, імовірність перемоги повстанців значно зросла. Ендрю Мак (1975), Іван Аррегін-Тофт (2001), Дж. Лайолл та Ісая Вілсон (2009), Бен Коннабл і Мартін Лібіцкі (2010), Сет Джонс і Патрік Джонстон (2013), Девід Кілкаллен (2013), Джон Наґл (2014), Себастьян Шутте (2014), Сет Джонс (2017) та інші дослідники показали зростання кількості перемог повстанців над сильнішими панівними державами або нездатність сучасних держав перемогти набагато слабших повстанців.[32] Це означає зміну історичних моделей. Дослідивши 197 асиметричних конфліктів, Аррегін-Тофт (2001) зазначив, що між 1950 і 1998 роками перемогу здобули 55% військово слабших учасників,[33] за період з 1800 по 1845 роки ця цифра становила лише 11,8%, а між 1900 і 1945 роками — 34%.[34] Лайолл і Вілсон (2009) дослідили 286 повстань між 1800 і 2005 роками.

32 Бен Коннабл і Мартін Лібіцкі, «Як закінчуються повстання», Арлінгтон: Rand Publications, 2010; Патрік Джонстон, «Географія повстанської організації та її наслідки для громадянських війн: Ліберія та Сьєрра-Леоне», Security Studies, т. 11 (2008), с. 107–137; Джейсон Лайолл та Ісая Вілсон, «Лють проти машин: причини та результати воєн проти повстанців», International Organisation, т. 63, вип. 1 (2009), с. 67–106; Ендрю Мак, «Чому великі нації програють малі війни: політика асиметричного конфлікту», World Politics, т. 27, вип. 2 (1975), с. 175–200; Себастьян Шутте, «Географія, результат і втрати: єдина модель повстанців», Journal of Conflict Resolution (березень 2014), с. 1–28; Іван М. Аррегін-Тофт, «Як слабкі виграють війни: теорія асиметричного конфлікту», International Security, т. 26, вип. 1 (2001), с. 93–128.

33 Дослідження Аррегіна-Тофта (2001) охоплює як слабких збройних державних суб'єктів (які застосовували партизанську та звичайну тактику), так і озброєних недержавних суб'єктів, які боролися проти сильних озброєних державних гравців.

34 Аррегін-Тофт, «Як слабкі виграють війни: теорія асиметричного конфлікту», с. 97.

За 1976–2005 роки чинна влада перемогла лише в 25% з них,[35] а з 1826 по 1850 роки показник становив понад 90%.[36] Коннабл і Лібіцкі (2010) підтвердили ці результати після вивчення 89 повстань. У 28 випадках (31%) перемогли сили чинної влади, у 26 (29%) — повстанці. У 19 випадках (21%) результат був неоднозначним.[37] Джонс (2017) показав, що або перемагали повстанці, або повстання закінчувалися перемир'ям у майже двох третинах (64%) зі 181 збройного конфлікту з 1945-го.[38]

Загалом незалежно від використаного набору даних і вибраного періоду результати були однаковими. Слабкі гравці змінюють історичну тенденцію. Ми більше не можемо стверджувати, що лише держава є монополістом на засоби насильства. Так само не можна беззаперечно вважати, що сильні державні гравці загалом більш здатні перемогти слабких гравців на полі бою. На перший погляд може видатися, що ІД — це просто ще одна організація, яка відповідає цій тенденції. Утім, причини їхніх воєнних невдач у 2013–2017 роках, а також їхню стійкість перед ворогом, який переважає за людськими, збройними й повітряними ресурсами неможливо порівнювати із більшістю випадків зі списків вище. Однак у літературі про слабких збройних гравців можна знайти безліч пояснень таких поразок, особливо тих, що ґрунтуються на підтримці населення й місцевих жителів, географії, зовнішній підтримці, типі режиму, тактиці, стратегії та стратегічних цілях, організаційних структурах і навіть на певних особливостях організації. Перші три пояснення ми називатимемо «традиційними змінними», оскільки вони є класичними поясненнями численних перемог повстанців.

Підтримка місцевого населення і тип режиму

Мао Цзедун ([1938] 1967) підкреслював центральну роль лояльності місцевого населення в успішності повстання. Він стверджував, що повстанці «мають рухатися серед людей так, як риба плаває в морі».[39] У «Польовому посібнику з боротьби з повстанцями для армії та морської піхоти США»

35 Джейсон Лайолл та Ісая Вілсон, «Лють проти машин: причини та результати воєн проти повстанців», International Organisation, т. 63, вип. 1 (2009), с. 67–106

36 Там само.

37 У решті 16 випадках збройний конфлікт усе ще триває; див.: Бен Коннабл і Мартін Лібіцкі «Як закінчуються повстання», с. 5.

38 Сет Джонс, «Ведення повстанської війни», Оксфорд: Oxford University Press, 2017, с. 9.

39 Мао Цзедун «Про партизанську війну», Шампейн: University of Illinois, [1937] 1961, с. 37.

можна знайти висновок, що повстання — це такі собі «змагання за прихильність» найнеприхильнішої частини громадськості, яка може стати або на бік влади, або на бік повстанців. Щоб досягти успіху, треба переконати цю громадськість віддати свою прихильність саме державі, «завоювавши їхні серця й розум».[40] Едвард Ленсдейл (1964), Вейн Томпсон (1966), Статіс Калівас (2006), Статіс Калівас і Метью Адам Кочер (2007), Люк Кондра й Джейкоб Шапіро (2012) стверджують, що тип режиму відіграє значну роль та впливає на поведінку населення. Роберт Макколл (1969) дійшов висновку, що збройні «революції відбуваються, коли немає інших засобів відкритої чи легальної політичної опозиції».[41] Спираючись на досвід В'єтнаму, Ленсдейл (1964) стверджує, що без народної підтримки не було б «політичної основи для продовження [антиповстанської] боротьби». Людей потрібно було переконати, що їхнє життя можна покращити завдяки соціальним діям і політичним реформам, які вимагають чуйного, некорумпованого уряду й дисциплінованих збройних сил.[42]

З іншого боку, жорстокість влади до місцевого населення впливає на їхню лояльність. Тому така жорстокість допомагає повстанцям у питаннях вербування, ресурсів і прихильності. Генерал Стенлі Маккрістал, колишній командувач збройних сил США в Афганістані, називає цей ефект «повстанською математикою»: за кожного невинного місцевого жителя, якого вбиває чинна влада, вони набирають десять нових повстанців для боротьби з нею.[43] Девід Кілкаллен (2009) раніше ввів термін «випадкові партизани», посилаючись на наслідки невибіркових репресій, через які місцеве населення долучилося до боротьби із чинною владою, хоча раніше їй не протистояло.[44] Барбара Волтер (2014) демонструє, що масштаби корупції та репресій у політичних інститутах не лише безпосередньо пов'язані з розв'язанням громадянської війни, а і є визначальними факторами того, чи втягнуться країни в тривале

40 Девід Петреус, Джеймс Ф. Еймос і Джон А. Наґл, «Посібник з протидії повстанцям для армії та морської піхоти США», Чикаго: University of Chicago Press, 2007, с. 79–136.

41 Роберт Макколл, «Повстанська держава: територіальні основи революції», Літопис Асоціації американських географів, т. 59, вип. 4 (1969), с. 630.

42 Едвард Ленсдейл, «В'єтнам: чи розуміємо ми революцію?», Foreign Affairs (жовтень 1964), с. 78. Див. також: Едвард Ленсдейл, «У розпал воєн: американська місія в Південно-Східній Азії», Нью-Йорк: Harper & Row, 1972.

43 Боб Дрейфус «Як війна США в Афганістані підживила повстання Талібану», Nation, 18.09.2013, доступно 18.07.2018, bit.ly/2yip3sO.

44 Девід Кілкаллен, «Випадкові партизани: малі війни серед великих», Оксфорд: Oxford University Press, 2009.

протистояння, яке підтримується на місцях.[45] Сер Джеральд Темплер, який очолював стримування лівих етнічних повстанців, відоме як «Малайський надзвичайний стан», так узагальнив важливість народної підтримки: «Уся ця стрілянина — лише чверть усіх проблем... решта 75% полягають у тому, щоб люди цієї країни підтримали саме нас». Темплер вважав найголовнішим не «перекинути якомога більше військ у джунглі, а поселити їх у головах і серцях людей».[46] Томас Едвард Лоуренс з Аравії (1929) зазначив, що інтенсивна активна підтримка не є важливою для успішного повстання. Усе, що потрібно, — це «2% активного населення в ролі ударної сили, і 98% — пасивно-прихильного» або принаймні нейтрального.[47] Як детально описано в наступних розділах, сприйняття ІД як «меншого зла» порівняно із чинною владою чи іншими повстанськими силами було вирішальним у створенні того, до чого Лоуренс дійшов ще в 1920-х.

Коли мова заходить про типи режимів і підтримку населення, дедалі більше літератури про збройні повстання стверджує, що «сильні» уряди можуть утримати населення від прихильності до повстанців і таким чином зменшити ймовірність заколоту.[48] Однак поняття «сили» усе ще недостатньо чітко визначене. Деякі дослідники впевнені, що втіленням цієї «сили» є «жорстокість», а не потужні професійні інституції та належне управління в консолідованій або зрілій демократії.[49] Проте є випадки, які не можна пояснити лише жорстокістю. Зрештою, режими Саддама Гусейна в Іраку, Башара Асада в Сирії, Муаммара Каддафі в Лівії, Абделя Фаттага аль-Сісі в Єгипті, Анастасіо Сомоси в Нікарагуа, Фульхенсіо Батісти на Кубі, Мугаммада Рези Пехлеві в Ірані й багато інших аж ніяк не були слабкими з погляду фінансової

45 Барбара Волтер, «Чому погане управління призводить до повторення громадянських воєн», Journal of Conflict Resolution, т. 59, вип. 7 (2014), с. 1242–1272.

46 Лоуренс Фрідман, «Стратегія: історія», Оксфорд: Oxford University Press, 2013, с. 188.

47 Т. Е. Лоуренс, «Наука про партизанську війну» (1929) у: Малкольм Браун (ред.), «Т. Е. Лоуренс у Війні та мирі: антологія воєнних творів Лоуренса Аравійського», Лондон: Greenhill Books, 2005, с. 284.

48 Див.: Сет Джонс, Ведення повстанської війни, с. 29; Джеймс Фірон і Девід Лейтін, «Етнічність, повстання та громадянська війна», American Political Science Review, т. 97, вип. 1 (2003), с. 75–76; Дойл Майкл В. та Ніколас Самбаніс, «Ведення війни та розбудова миру», Принстон: Princeton University Press, 2006, с. 5.

49 Див. наприклад: Сет Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 29. Автор виступає з аргументом, що «Аль-Каїда» не змогла розпочати повстання в Саудівській Аравії 2002 року. Проте між 2003 і 2005 роками там відбулося два малоактивних повстання (на чолі з «Аль-Каїдою» на Аравійському півострові, наслідки яких відобразилися на сусідньому Ємені), а у 2017 році та згодом у Східній провінції — очолені шиїтськими повстанцями.

спроможності, а їхнім військовим і поліцейським установам не бракувало жорстокості. Їхня імовірна «сила» безпосередньо сприяла або початку повстань, або/та перемозі повстанців, які воювали проти них. Філіп Кіфер (2008) та Анна Ґетманскі (2012) неодноразово говорили, що в демократичних країнах імовірність виникнення заколотів удвічі менша, ніж у недемократичних.[50] Майкл Енґельгардт (1992) і Метью Веллс (2016) на прикладах показують, що в подоланні повстанських настроїв демократичні країни не набагато успішніші за недемократичні (37,5% проти 33% у вибірці Енґельгардта з 25 випадків заколоту; 55% проти 53% у вибірці Веллса з 286 повстань).[51] Інші дослідження показують, що коли боротьба з повстанцями в демократичній країні добігає кінця, ефективність режиму в цій боротьбі та результат конфлікту змінюється залежно від інших факторів, зокрема стратегії й тактики, які застосовують протилежні сторони, підтримки населення, географії, зовнішньої підтримки, а не обов'язково типу режиму.[52] Однак останній впливає на початкове рішення чинної влади й повстанців взяти участь у збройному конфлікті.[53]

Географія

У літературі також можна знайти багато географоцентричних пояснень. Ще в 1920-х Томас Едвард Лоуренс з Аравії зауважив, що партизанська війна, найімовірніше, буде ефективною, якщо вести її з нерівної та важкодоступної місцевості всередині країни.[54] Мао Цзедун ([1938] 1967) із цим погодився.[55]

50 Анна Ґетманскі, «Не переможеш, якщо не борешся», Journal of Conflict Resolution, т. 7, № 4 (2012), с. 710; Філіп Кіфер, «Повстання та надійна прихильність у автократіях і демократіях», World Bank Economic Review, т. 22, № 1 (2008), с. 33–61.

51 Майкл Енґельгардт, «Демократії, диктатури та боротьба з повстанцями: чи справді тип режиму має значення», Conflict, № 12 (1992), с. 52–63; Метью Веллс, «Втрати, тип режиму та результати окупаційних війн», Conflict Management and Peace Sciences, т. 33, № 5 (2016), с. 469–90.

52 Це узгоджується з іншими емпіричними дослідженнями, які порівнюють ефективність різних режимів у боротьбі з повстанцями. Див., наприклад: Енґельгардт, «Демократії»; Александр Доунс, «Цивільне населення під час війни», Ітака, Нью-Йорк: Cornell University Press, 2008, с. 711; Джейсон Лайолл, «Чи створюють демократії неповноцінних контрповстанців. Переоцінка впливу демократії на тривалість і результати війни», International Organization, т. 64, № 1 (2010), с. 167–92.

53 Александр Доунс, «Цивільне населення під час війни», с. 711.

54 Лоуренс Фрідман, «Партизанська війна», у: Лоуренс Фрідман (ред.), «Стратегія: історія», Оксфорд: Oxford University Press, 2013, с. 182.

55 Мао Цзедун, «Про партизанську війну», с. 7.

Він також стверджував, що найбільш ефективно й доцільно вести партизанську війну у великих країнах або на великих територіях, де шляхи постачання у провладних сил значно розтягнуті. Нік Маколей (1978) та Ернесто Че Гевара (1961) показали, як невелика кількість озброєних революціонерів на Кубі використовувала топографію, щоб перехитрити набагато сильніші сили, і поступово рухалася зі східних провінцій острова до столиці на Заході.[56] Гевара (1961) зокрема наголошував на тому, наскільки важливо вийти з поля досяжності провладних сил і як для цього можна використовувати пересічену місцевість у деяких частинах Східної Куби:[57] «...боротьба на вигідній місцевості, особливо в горах, дає партизанам багато переваг».[58] Давід Ґалула (1964) мав більш детерміністичні погляди, коли справа доходила до географії. В основоположній праці «Війна проти повстанців» він підкреслює, що «роль географії... може виявитися вирішальною в революційній війні. Якщо повстанці, зважаючи на їхню початкову слабкість, не здатні отримати переваги через географію, вони приречені на поразку ще до початку воєнних дій».[59] Роберт Макколл (1968) описав профіль географічних зон, сприятливий для партизанських і повстанських дій. Він має сім особливостей, включно з історією політичної нестабільності, доступом до важливих політичних або військових центрів (центри провінцій або регіональні міста), економічною самодостатністю, пересіченою місцевістю і складним міжнародним кордоном.[60] Кеннет Боулдінг (1962) увів у географічні пояснення концепцію «градієнта втрати міцності».[61] Якщо коротко — що далі від центру йде боротьба і що глибше вона заходить на периферію, то ймовірніше, що чинні владні сили втрачатимуть міць. Себастьян Шутте (2014) спирається на цю концепцію й дещо видозмінює її. Він стверджує, що саме точність, а не міць втрачається залежно від відстані.[62] Шутте запроваджує «градієнт втрати точності» і вважає, що чим більша відстань для атаки провладних сил, тим

56 Ніл Маколей, «Кубинська повстанська армія: вплив чисельності на хід боротьби», Hispanic American Historical Review, т. 58, вип. 2 (1978), с. 284–295; Ернесто Гевара, «Партизанська війна», Північний Мельбурн: Ocean Press, 1961.

57 Там само, с. 10.

58 Там само, с. 21.

59 Давід Ґалула, «Війна проти повстанців: теорія та практика», Вестпорт, Коннектикут: Praeger, 1964, с. 26.

60 Роберт Макколл, «Повстанська держава», с. 630.

61 Кеннет Боулдінг, «Конфлікт і захист: Загальна теорія», Нью-Йорк: Harper, 1962.

62 Себастьян Шутте, «Географія, результат і жертви: єдина модель повстань», Journal of Conflict Resolution (березень 2014), с. 1–28.

безладнішими й менш точними (у знищенні повстанців) вони стають, порівняно з атаками на короткі дистанції. Тож відчуження цивільних стає похідним від відстані внаслідок неточності й невибіркового, безладного знищення. Джеймс Фірон і Девід Лейтін (2003) підкреслювали, що пересічена місцевість є однією із чотирьох критичних змінних, які сприяють повстанню.[63] Статіс Калівас (2006) не надає географічної моделі для військової ефективності повстанців, але стверджує, що військова перемога зазвичай внутрішньо обумовлена географією місцевості.[64] Загалом географія є одним із найвагоміших чинників успіху або виживання повстанців, описаних у літературі, авторами якої є як військові теоретики та практики, так і лідери повстанців. Однак, як зазначено далі, цей фактор не є основним поясненням стійкості й раннього розширення провінцій ІД, враховуючи фактичну географію територій, на яких вона діяла, які окупувала чи робила закритими.

Державна допомога

На думку інших учених, критичною змінною для перемоги повстанців є підтримка з боку уряду (урядів) інших держав. Коннабл і Лібіцкі (2010) дослідили 89 заколотів і виявили, що повстанці, які «отримали допомогу від іншої держави, за статистикою перемагали 2:1 у вирішених справах [однозначна перемога однієї зі сторін]». Коли фінансування припинялося, співвідношення перемог на користь повстанців зменшувалося — 1:4.[65] Однак це стосується лише явних перемог, а не неоднозначних результатів чи нічиїх (коли чинні президенти й повстанці досягають компромісу чи врегулювання). Це також не охоплює повстань, що тривають. Крім того, після вивчення 286 заколотів за період між 1800 і 2005 роками Лайолл і Вілсон (2009) визначили, що суб'єкт зовнішньої підтримки є міжнародним(-и) патроном(-ами) або спонсором(-ами), який надає матеріальну підтримку, тилову базу через міжнародні кордони для організації та навчання бійців, але так, щоб уникнути контрзаходів з боку влади держави, де відбувається повстання. Це дослідження показало, що 70% заколотів, які отримують зовнішню підтримку чи/

63 Інші три змінні — це політична нестабільність, чисельність населення й бідність.

64 Статіс Калівас, «Логіка насильства в громадянській війні», Нью-Йорк: Cambridge University Press, 2006.

65 Бен Коннабл і Мартін Лібіцкі, «Як закінчуються повстання», с. 8–9.

та фінансування, або перемагають, або йдуть на перемир’я на своїх умовах. І 28% груп, які не мають зовнішньої підтримки, перемагають або підписують перемир’я.

Сет Джонс (2017) підтверджує цю думку, показуючи, наскільки підтримка «великої держави»[66] є критичною для перемоги повстанців. У 286 випадках, які він розглядає, в 52% перемогли повстанці, оскільки отримали таку підтримку. З повстанців, які мали підтримку від прикордонної держави й діаспори, перемогли лише 42% та 38% у вибірці відповідно.[67] Інші воєнні теоретики зосередилися на типі підтримки й на тому, як повстанці її залучають.[68] Бойова допомога (важка зброя, техніка, бойова підтримка, військова підготовка) від державних суб’єктів зазвичай вирішальна в перемозі слабших повстанців над урядами, яких підтримує іноземна держава. Як видно на прикладах Афганістану, Нікарагуа й Сирії, певні типи важкої зброї та техніки, такі як протитанкові керовані ракети (ПТКР) і переносні зенітно-ракетні комплекси (ПЗРК), виявилися надзвичайно корисними, коли повстанці зіткнулися з краще оснащеними провладними силами, яких підтримували іноземні держави.

До інших типів зовнішньої підтримки, критичної для витривалості й перемоги повстанців, можна зарахувати зони із забороною ведення воєнних дій, фінансування, матеріально-технічні засоби та/або розвідувальну інформацію.[69] Важливість зон із забороною ведення воєнних дій і досі є спірним питанням серед дослідників збройних повстань. Деніел Байман (2001) стверджує, що такі місця, забезпечені зовнішніми урядами, є критичним чинником для перемоги повстанців.[70] Дослідники також звертають увагу

66 «Велика держава» визначається на основі військової сили, економічної спроможності, чисельності населення й території, забезпеченості ресурсами, а також політичної стабільності та компетентності. Див.: Кеннет Волтц, «Теорія міжнародної політики», Нью-Йорк: McGraw-Hill, 1979, с. 131.

67 Сет Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 136.

68 Див., наприклад: Ідеан Салехян, Крістіан Скреде Гледич і Девід Каннінгем, «Пояснення зовнішньої підтримки повстанських груп», International Organization, № 65 (осінь 2011), с. 709–44.

69 Див., наприклад: Стівен Девід, «Чому третій світ має значення», International Security, т. 14, вип. 1 (літо 1989), с. 50–85; Марк П. Лагон, «Міжнародна система та доктрина Рейгана: чи може реалізм пояснити допомогу “борцям за свободу”?» British Journal of Political Science т. 22, вип. 1 (січень 1992), с. 39–70; Вільям Розенау, «Адміністрація Кеннеді, зовнішня допомога внутрішній безпеці США та виклики “підземної війни”, 1961–1963», Small Wars and Insurgencies, т. 14, вип. 3 (осінь 2003), с. 65–99.

70 Див. наприклад: Деніел Байман та ін., «Тенденції зовнішньої підтримки повстанських рухів», Санта-Моніка: RAND Corporation, 2001; Волтер Лакер, «Ведення повстанської війни: історичне та критичне дослідження», Нью-Брансвік: Transaction, 1998.

на фінансову й нелетальну підтримку з боку зовнішніх суб'єктів. Фінансування часто корелює з показниками витривалості повстанців і продовження збройного конфлікту.[71] Однак цей чинник менше корелював з перемогою повстання, ніж інші змінні. Нелетальна підтримка, яка охоплює пропаганду, доступ до засобів масової інформації та мовлення, також мала обмежений вплив, коли йшлося про результати заколотів. Розвідувальна інформація виявилася винятком. Кілька випадків успішних повстань показали, наскільки важливою може бути розвідувальна/інформаційна підтримка іноземних державних суб'єктів. Зокрема можна зазначити нікарагуанських сандиністів і Головне управління розвідки Куби, алжирський Фронт національного визволення й Головне управління розвідки Єгипту, а також «Гізболлу» й розвідувальні служби Іранської революційної гвардії та сили «Аль-Кудс».[72] Насамкінець, Лоуренс Фрідман (2015) застерігає не плутати місцеву підтримку повстанців, прикриту ідеологічною риторикою, як реакцію на місцеві умови, з іноземною підтримкою, яка призводить до початку повстання.[73] Така плутанина може спричинити некоректні політичні висновки й неправильно побудовану антиповстанську стратегію, а це — сприяти перемозі заколоту або продовженню конфлікту.[74]

Проте треба підкреслити, що ні причини стрімкого розширення ІДІЛ, ні витривалість організації не можна пояснити зовнішньою підтримкою. Періодична координація між міжнародними й регіональними органами, регіональне суперництво і суперечливі цілі та інтереси різних державних і фінансованих іншими державами сторін мали тактичні й оперативні наслідки, якими «Ісламська держава» іноді могла скористатися. Але всі ці фактори не є підтримкою з боку зовнішнього державного суб'єкта. Статіс Калівас (2010) виявив прогалини в дослідженнях і літературі, коли мова заходить про причини живучості й витривалості «радикальних ісламістських» організацій, хоч є багато пояснень, що закінчення Холодної війни допомогло обмежити зовнішню підтримку марксистських та етнонаціоналістичних повстань і

71 Роб Кевліган, «Допомога, повстанцям і трансформація конфліктів: коли жадібність — це добре», Лондон: Routledge, 2012, с. 10–17; Том Кітінг, «Важливість фінансування у сприянні та підтримці конфлікту в Сирії (і за її межами)», Perspectives on Terrorism, т. 8, № 4 (2014), доступно 18.07.2018, bit.ly/2xkON85.

72 Див. наприклад: Ентоні Кордесман, «Арабо-ізраїльські збройні сили в епоху асиметричної війни», Лондон: Praeger, 2006, с. 254–261.

73 Лоуренс Фрідман, «Стратегія: історія», с. 189.

74 Там само.

сильно вплинуло на їхні «технології заколоту» (методи боротьби).[75] У випадку з ІД (і її попередницями ІДІ/ІДІЛ) ще більше дивує те, що озброєні слабкі недержавні гравці й сильні державні гравці, які боролися з нею, отримували підтримку «великої держави» з моменту її заснування. Глобальна коаліція проти ІД (ДАЕШ)[76] складається із 77 держав і п'яти міжнародних урядових організацій.[77] До неї навіть не входять такі країни, як Ірак, Сирія та Росія, які теж були залучені до боротьби з організацією. Коаліція також не охоплює недержавних суб'єктів та об'єднань недержавних суб'єктів, які інтенсивно боролися проти ІД: «Сирійські демократичні сили», ліванська «Гізболла», Іракські народні мобілізаційні загони, різні лівійські недержавні організації, які фінансуються державою, різні племінні збройні формування, що базуються на Синаї, та інші. На відміну від «Аль-Каїди», ІД не мала і не має жодної державної підтримки.

Тактика і стратегія

Багато науковців також розглядають питання стійкості й перемоги повстанців з погляду тактики та стратегії. У тактичному і стратегічному підходах є три категорії: неефективність провладних сил, винахідливість повстанців і сприятлива стратегічна взаємодія (для слабшої сторони). З погляду тактики, Лайолл і Вілсон (2009) пропонують розглядати неефективність провладних сил як найвагомішу. Вони стверджують, що сучасна бойова техніка підірвала здатність держав залучати на свій бік цивільне населення, налагоджувати зв'язки з місцевими жителями й отримувати від них цінну інформацію.[78] Таким чином, тактика використання техніки підриває загальні стратегічні цілі й ефективність, особливо якщо повстанці мають підтримку населення, яке забезпечує їх розвідувальними даними. Гоффман (2006), Джонс і Джонстон (2013), Кілкаллен (2013) і Зайг (2014) більше зосереджуються на винахідливості повстанців і їхній новій здатності порушити традиційну державну

---

75 Статіс Калівас і Лая Балселлс, «Міжнародна система і технології повстання: як кінець Холодної війни сформував внутрішній конфлікт», American Political Science Review, т. 104, вип. 3 (серпень 2010), с. 427.

76 Арабська абревіатура «Ісламської держави Іраку та Шаму». Зазвичай використовується як принизливий термін для опису ІД і її попередниць або насильницьких екстремістських ідей, практик, організацій чи окремих осіб.

77 «Архів партнерів», Глобальна коаліція проти ДАЕШ, доступно 19.07.2018, bit.ly/34CjRME.

78 Лайолл і Вілсон, «Лють проти машин», с. 67–106.

монополію на засоби насильства. Після закінчення Другої світової війни повстанцям дедалі частіше вдавалося отримувати доступ до нових технологій у озброєнні, комунікаціях, розвідці, логістиці, інфраструктурі й організації.[79] Завдяки цьому вони вдосконалили свою військову тактику до рівня, який історично мали лише сили, пов'язані з державою. І саме це зменшує ймовірність поразки повстанців у боротьбі проти провладних сил.

Інші теоретики звертали особливу увагу на якість тактики повстанців як основну причину стратегічних провалів влади. Постійні засідки, рейди, диверсії, диверсійні операції, вбивства й різні типи вибухів можуть вичерпати щонайменше політичну міць, на відміну від військової спроможності чинного керівництва країни.[80] Іспанський і кубинський генерал Альберто Байо, наставник як Фіделя Кастро, так і Че Гевари, наголошував на важливості особливо несподіваних засідок:

> Усі хороші партизани мають покладатися на раптовість, сутичку, засідку й завжди атакувати, коли ворог впевнений у собі і не очікує нападу. Коли ворог починає контратаку, ми маємо зникнути з поля зору й відійти в безпечніше місце.[81]

Енґельгардт (1992) показав, як тактика переслідування й раптовості, потайності та рейдерства може призвести до територіального контролю в периферійних областях — або через зменшення можливостей владних сил боротися далі, або через використання цієї тактики для трансформації у звичайну військову стратегію, що, зрештою, так само веде до підриву бойового духу противників.[82] Мао Цзедун (1937 [1967]) об'єднав ці два підходи. Він наголошував: партизанська тактика має націлюватися на те, щоб зламати волю влади до перемоги ще до того, як переходити до головного конвенційного наступу, здатного знищити її можливості. Джонс (2017) вважає,

---

79 Ганс Зайг, «Як трансформація військової влади призводить до збільшення асиметрії у війні», Armed Forces and Society, т. 40, вип. 2 (2014), с. 332–356; Сет Джонс і Патрік Джонстон, «Майбутнє повстанців», Studies in Conflict and Terrorism, т. 36, вип. 1 (2013), с. 1–25; Девід Кілкаллен, «Спуститися з гір: майбутнє за міськими партизанами», Нью-Йорк: Oxford University Press, 2013.

80 Енґельгардт, «Демократії», с. 52; про ефективність тероризму див. засадничу працю Брюса Гоффмана, «Всередині тероризму», Нью-Йорк: Columbia University Press, 2006.

81 Альберто Байо, «150 запитань для партизана», Денвер: Cypress, 1963, с. 12.

82 Енґельгардт, «Демократії», с. 52.

що немає чіткого взаємозв'язку між використанням певної тактики й досягненням успіху повстанців загалом у кампанії. Проте, як ми побачимо з наступних розділів, такі висновки ніяк не пояснюють перемоги ІД (та інших заколотів).[83] Інші вчені показали, що тактика високої летальності може впливати на загальний результат конфлікту. Особливу увагу зосереджено на тактиці самогубства, зокрема з використанням ременів, човнів, автомобілів, мотоциклів, вантажівок і змішаних бомб.[84] Одне дослідження показало, що організації, які вдаються до суїцидальних методів, або зазнали поразки, або й далі беруть участь у конфлікті, що триває. Жодне повстання з такою тактикою не здобуло перемоги у вибірці, використаній у дослідженні.[85] Але у випадку таких революційних угруповань, як «Наважся померти» (Dare to Die, 1911–1949),[86] «Гізболла» (1985–2000) та ХАМАС у 2007 році (битва за Газу) застосування суїцидальної тактики або забезпечило пряму військову перемогу, або допомогло досягти сприятливого результату. Станом на 2020-й «Талібан» провів понад 1000 терористичних атак смертників. Ця організація прокладала шлях до офіційного компромісу зі Сполученими Штатами саме через суїцидальні бомбардування.[87] Крім того, ІД вдалося здобути військові перемоги на окремих етапах повстанських дій, як описано в наступних чотирьох розділах, значною мірою покладаючись на різні варіації тактики самогубства. І останнє зауваження, яке важливо зробити щодо тактики. Тактика «вдар і тікай» не обов'язково є ознакою слабкості чи боягузтва, як про це можна подумати, вивчаючи деякі аналітичні роботи про боротьбу з бойовиками. Її застосування відображає стратегічні розрахунки повстанців, які допомагають їм боротися, а інколи й перемагати значно сильніших ворогів. Вони не більші «боягузи», ніж війська влади, які застосовують повітряне

83 Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 59.

84 Див., наприклад: Брюс Гоффман, «Всередини тероризму», Нью-Йорк: Columbia University Press, 2006, с. 131–171; Роберт Пейп, «Вмирати, щоб перемогти: стратегічна логіка тероризму самогубців», Нью-Йорк: Random House, 2005; Роберт Пейп і Джеймс Фельдман, «Знищити запал: вибух глобального тероризму самогубців і як його зупинити», Чикаго: University of Chicago Press, 2010.

85 Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 74.

86 Особливо проти японських військ у битві під Тайчжуаном у березні-квітні 1938 року.

87 «Афганістан: США і Талібан підписали історичну мирну угоду, яку назвали "визначним днем"», Sky News, 29.02.2020, news.sky.com/story/us-and-taliban-sign-historic-peace-greement-hailed-as-momentous-day-11946209. Для детального аналізу процесу див. Омар Ашур (ред.), «Від куль до виборів: колективна дерадикалізація збройних рухів», Единбург: Edinburgh University Press, 2021; див. також: Джонатан Павелл, «Розмова з терористами», Лондон: Vintage, 2015.

бомбардування й відмовляються вступати з повстанцями в наземні бої, щоб зменшити кількість жертв. Рішення обстрілювати з повітря не є показником боягузтва. Воно відображає стратегічні розрахунки й використання унікальних можливостей, доступних владі та її прибічникам.

Дослідникам також вдалося визначити, як повстанці досягають військової переваги і завдяки своїй стратегії, і завдяки стратегічній взаємодії з ворогом. Аррегін-Тофт (2001) створив комплексну модель стратегічної взаємодії між військово слабкими гравцями та їхніми сильними ворогами. Він зробив висновок, що слабші сили можуть нівелювати нестачу ресурсів, застосовуючи протилежні стратегії (прямі чи непрямі) проти сильніших. Стратегія партизанської війни (непряма) є найдієвішою проти стратегій прямого нападу сильніших гравців, включно з «бліцкригом».[88] Результати з його вибірки показали, що сильні гравці перемогли у 76% випадків у стратегічних взаємодіях з однаковим підходом, а слабкі гравці перемогли у 63% випадків, застосовуючи у взаємодіях стратегію протилежних підходів.[89] Ще один підхід, описаний теоретиками, називається «стратегічне зміщення» й полягає в тому, що для проведення військового нападу на сильнішого ворога або для досягнення сприятливого результату збройне угруповання чергує стратегії залежно від ресурсів. Зазвичай використовують три типи стратегій: конвенційна, партизанська й терористична. Енґельгардт (1992) вважає, що повстанці зазвичай перемагають, коли переходять від партизанської до конвенційної стратегії та виграють на полі бою (як сили Мао Цзедуна в Китаї наприкінці 1940-х).[90] Інші вчені пов'язували успіх повстанців із конкретною застосованою стратегією, але ці дискусії в літературі залишилися безрезультатними.[91]

Так само можна дослідити стратегічні цілі повстанців і те, як вони впливають на шанси на перемогти. У джерелах проаналізовано три стратегічні цілі повстанців: зміна місцевого режиму, сепаратизм / іредентизм[92*] і антиокупаційні / національно-визвольні. Антиокупаційні / національно-

88 Аррегурн-Тофт, «Як слабкі...», с. 100, 122.

89 Там само, с. 111.

90 Енґельгардт, «Демократії», с. 52.

91 Див., наприклад: Аррегурн-Тофт, «Як слабкі...», с. 34–43. Для критики див.: Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 52–4.

92* Іредентизм — термін, що позначає політику держави, партії чи політичного руху за об'єднання народу, нації, етносу в межах єдиної держави. *Прим. пер.*

визвольні цілі більше корелюють із перемогами повстанців, а от відокремлення (сепаратизм)[93] порівняно з іншими стратегічними цілями.[94] Нарешті, вчені обговорювали, як максималістські цілі впливають на результат повстання.[95] Хоча кінцевий результат зіткнення зазвичай вирішувався на полі бою, багато конфліктів закінчувалися нічиєю чи компромісами. У повстанців, які мають альтернативні цілі (або набір цілей з кількома пріоритетними) і здатні до політичних маневрів і компромісів, імовірність поразки значно зменшується, оскільки залишається шанс на врегулювання конфлікту. Мао Цзедун був упевнений, що «без політичної мети повстанська війна зазнає поразки, як і має бути, якщо її політичні цілі не збігаються з прагненнями народу».[96] Проте максималістські цілі все ще слугують хорошим інструментом для вербування й радикалізації, підвищення бойового духу та конкурентної боротьби з іншими «запроданцями».[97]

Організаційні структури й особливості

Серед змінних, що впливають на імовірність перемоги чи поразки та які аналізують військові теоретики, є організаційні структури й особливості (державних і недержавних) сил, що воюють. Рівень централізації, децентралізації, фракційності й інші організаційні та специфічні змінні можуть впливати на бойові результати та загальну військову ефективність повстанців і владних сил, а отже — і на ймовірність перемоги чи поразки.[98] У фундаментальній роботі Кеннета Поллака (2019) про арабських сильних озброєних гравців є розділ, де автор аналізує, чому «Гізболла» й ІДІЛ/ІД воювали «значно краще, ніж більшість арабських армій сучасної епохи, державних

93 Джонс, «Ведення повстанської війни», с. 170.

94 Див., наприклад: Франциско Гутьєррес Санін та Елізабет Джин Вуд, «Ідеологія громадянських воєн», Journal of Peace Research, т. 51, № 2 (2014), с. 213–26.

95 Омар Ашур, «Від куль до виборів: перетворення збройного активізму на незбройний», стратегічні документи, Арабський центр досліджень і політичного аналізу (2019), доступно 15.04.2020, bit.ly/2wKGNNk.

96 Мао Цзедун, Партизанська війна, с. 18.

97 Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів: трансформація рухів збройних ісламістів», Лондон: Routledge, 2009, с. 138.

98 Див., наприклад: Пол Станіленд, «Організація повстанців: мережі, ресурси й повстання в Південній Азії», International Security, т. 37, вип. 1 (2012); Дуглас Пайк, «В’єтконг: Організація і техніка Національного визвольного фронту Південного В’єтнаму», Бостон: MIT Press, 1966.

чи недержавних».[99] Діяльність «Гізболли» цілком можна пояснити через «традиційні змінні» й інші аспекти, описані в цьому огляді. Протягом майже чотирьох десятиліть організація мала інтенсивну й постійну державну підтримку. У неї була і є зараз підтримка з боку великого сегменту ліванського суспільства. Між 1992 та 2012 роками «Гізболла» також була популярною і в інших суспільствах, де більшу частину становили араби, які постійно поширювали свої ідеологічні, сектантські й релігійні переконання. В «Ісламської держави» всього цього немає.[100]

Для розгляду справи ІД Поллак (2019) пропонує складний параметр із шести специфічних ознак і умов: слабкі та некомпетентні супротивники, ентузіазм, «дарвінівський добір» членів ІД, неортодоксальні (децентралізовані) ієрархії, іноземні бойовики й маніпулювання перевагами (арабської) культури.[101] Усі шість, безумовно, мали значення та сприяли військовому розширенню й витривалості ІД.[102] Можна зробити висновок, що ІД переважно стикається з корумпованими й у бойовому плані посереднім — за будь-якими західними військовими стандартами — ворогами. Проте сама ІД, безумовно, виявилася набагато слабшою за них, як ми це побачимо в наступних розділах. Крім того, як стане очевидно далі, вищезгадані особливості не були такими вже незвичними: ними ділилися та їх демонстрували інші озброєні недержавні гравці, які ніколи не досягали подібних успіхів в Іраку, Сирії, Лівії та/або Єгипті. У всьому світі — від «Тупамаросу» й очолюваної Геварою «Армії національного визволення» в Південній Америці до «Збройного ісламського угруповання» в Алжирі та «Фронту ісламського визволення моро» на Філіппінах — інші слабкі гравці мали деякі або всі ці риси, крім інших вищезгаданих допоміжних змінних, таких як географія та зовнішня підтримка. Однак їм ніколи не вдавалося досягти такого рівня розширення й витривалості, як ІД. Для контрасту порівняймо ІД зі «Збройним ісламським угрупованням». Це раннє ідеологічне формування, схоже

99 Кеннет Поллак, «Армії пісків», Оксфорд: Oxford University Press, 2019, с. 996.

100 Щоб дізнатися про рівні підтримки, дивіться опитування «Показники арабської громадської думки» щодо ІДІЛ: «Показники арабської громадської думки: короткі основні результати», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, bit.ly/38xi9OF, с. 34–36.

101 Там само, с. 1009–1021.

102 Навіть якщо вороги ІД були слабкими за західними військовими стандартами (і це справедливий висновок, на думку автора), сама організація, безперечно, була слабшою, що пояснюється в наступних розділах.

на «Ісламську державу», мало такий собі «стероїдний запал ентузіазму»,[103] децентралізовані менші формування, досвідчених іноземних бійців,[104] сильні культурні переваги й невідповідності, на додаток до сприятливої географії та, на самому початку повстанського руху, певної місцевої і зовнішньої підтримки.[105] В угруповання також були низькі бойові характеристики, низька або відсутня військова ефективність (залежно від бойового підрозділу чи партизанського формування) і майже не було військових подвигів, які можна порівняти з досягненнями ІД.[106]

Тематичні дослідження ІД у літературі

Розглянуті вище пояснення зробили важливий внесок у розширення знань про те, як слабкі повстанці можуть перемогти сильні провладні війська або боротися, поки ситуація не стане безвихідною чи вдасться досягнути певного компромісу. Кілька елементів цих пояснень можна застосувати й до різних кампаній ІД в Іраку, Сирії, Лівії, Єгипті та інших місцях на різних етапах і в різні моменти, особливо це стосується градієнта втрати міцності, градієнта втрати точності й тактики та стратегії як повстанців, так і владних сил. Однак

103 Див., наприклад, спостереження Абдула Гакка Лаяди, першого еміра «Збройного ісламського угруповання», щодо завзятості та інших особливостей «Зеленого батальйону» (також відомого як «Батальйон смерті»), який діяв у Тала'ча, гори Хреа в провінції Бліда («Я заснував збройну групу, щоб захищати алжирський народ, а не вбивати його» [арабською], інтерв'ю Каміля аль-Тавіля, аль-Гаят, 6.06.2007, с. 6); див. також спостереження Умара Шайхі, «Емір аль-Ахдарія розкриває таємниці гори» [арабською], інтерв'ю Каміля аль-Тавіля, аль-Гаят, 7.062007, с. 10.

104 Див., наприклад, спостереження Фаті бін Сулеймана (Абдул Рахман аль-Хаттаб), одного з військових командирів і члена консультативної ради Лівійської ісламської бойової групи (ветерана війни в Афганістані, який воював в Алжирі серед інших досвідчених іноземних бійців) про бойовий потенціал, живу силу та озброєння «Збройного ісламського угруповання»: Каміль аль-Тавіль, «"Аль-Каїда" і її сестри» [арабською], Бейрут: Dar al-Saqi, 2007, с. 127–129; Номан Бенотман, Інтерв'ю автора, Лондон, 11.06.2009. Маю зауважити, що випадки неалжирських бійців, які пройшли підготовку в Афганістані (і підготовлених «Гізболлою»), у партизанських повстаннях в Алжирі та їхній вплив на бойові дії «Збройного ісламського угруповання» є складними. Через обмеженість обсягу і тематичні міркування я не маю змоги повністю розглянути це питання в цій книжці.

105 Про емпіричні спостереження та звіти, пов'язані з цими змінними, див., наприклад: Абу Мусаб аль-Сурі, «Короткий зміст мого свідчення про джихад в Алжирі» [арабською], Афганістан: [немає видавця], [без дати]; Габіб Суедіа, «Брудна війна», Париж: La Decouverte, 2001; Каміль аль-Тавіль, «"Аль-Каїда" і її сестри» [арабською], Бейрут: Dar al-Saqi, 2007.

106 Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів: трансформація рухів збройних ісламістів», Лондон: Routledge, 2009, с. 56–62, 110–120, 127–134.

витривалість і розширення провінцій ІД та інших слабких гравців дещо суперечить поясненням, викладеним вище, і ставить нові завдання дослідникам воєнної справи. На макрорівні соціально-політичне середовище в арабському світі має деякі особливості. Поєднання озброєння й релігії або озброєння та шовіністичного етнонаціоналізму виявилося найефективнішим способом отримати і зберегти політичну владу в більшості держав з арабським населенням. Виборці, конституції, належне управління й соціально-економічні досягнення є другорядними змінними, і в багатьох арабських країнах на такі аспекти майже не звертають уваги. ІД безсумнівно може вистояти й поширюватися в регіональному контексті, де знову і знову ми отримуємо докази, що кулі набагато ефективніші за виборчі бюлетені, де до крайніх форм політичного насильства вдаються державні й недержавні суб'єкти, а потім їх узаконюють релігійні інституції, і де викорінення «інакших» сприймається як легітимніша та «патріотичніша» політична стратегія, ніж компроміси і примирення. На мезорівні, як ми це побачимо з наступних кількох розділів, ІД та її попередниці добре опанували мистецтво урізноманітнювати і змінювати стратегії. Постійні переходи з конвенційного, партизанського, терористичного способів ведення війни чи на них стали своєрідною особливістю цієї організації. У тактичному плані «Ісламська держава» завжди вміла вдало змінювати й покращувати тактики, пов'язані з міським тероризмом (приміром, будь-які саморобні вибухові пристрої (СВП) і саморобні вибухові пристрої у транспортних засобах (СВПТЗ), та застосовувати їх у ролі конвенційної зброї, як-от артилерію або керовані ракети. Їхні навчальні табори й інструкції демонструють, як саме керівництво організації підбирає ту чи іншу стратегію, щоб найкраще навчити своїх членів, наскільки важливо постійно рухатися між різними стратегіями й інноваційними видами тактик, пов'язаних із кожною із цих стратегій. На мікрорівні (індивідуальному рівні) в ІД була і є змога натренувати та зміцнити навички своїх бойовиків так, що більшість арабських армій не могли чи не хотіли цього робити.[107] Особливо це видно, коли мова йшла по децентралізацію та межі автономності на тактичному і стратегічному рівнях.

107 Кеннет Поллак, «Араби у війні: військова ефективність, 1948–1991», Лінольн: University of Nebraska Press, 2004, с. 100–158.

Пояснення

Два головних питання, які ми розглядаємо в цій роботі, — як саме воює «Ісламська держава» та як їй вдається вистояти у військовому плані й розширяти свої території в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті. У цьому розділі ми визначимо більшість понять, які використовуються в цій книжці, ознайомимося з гіпотезами й методологіями для вивчення заданих проблем. Випадки з «провінціями» ІД в Іраку, Сирії, Лівії та Єгипті є доволі унікальними, оскільки їхня стабільність і розширення визначаються тими параметрами, які розглядаються в літературі, зокрема географічний критерій, підтримка місцевого населення, а також підтримка іноземних держав. Ця книжка зосереджується переважно на повстанцях. Ми не заглиблюватимемось у вивчення параметрів владних сил і їхніх антиповстанській та антитерористичній політиці й заходах. Ми спробуємо пояснити особливості повстанських сил ІД, як саме вони ведуть війни та чому їм вдається виживати й перемагати у зіткненні з набагато сильнішими державними та недержавними гравцями.

Визначення понять і термінологія

Цей розділ складається з двох підрозділів. У першому ми розглянемо деякі терміни, що стосуються ведення боїв і використані в цій роботі. Другий більше зосереджено на дослідженні ідеологічного підґрунтя, на яке спирається «Ісламська держава», та її ідеологічної риторики. Під акронімами ІД, ІДІЛ та ІДІ мається на увазі організація «Ісламська держава» та її попередниці. Використання того чи іншого терміну в книжці залежить від часового періоду. ІДІ існувала із жовтня 2006 по квітень 2013 року, потім вона перетворилася на ІДІЛ, яка проіснувала всього з квітня 2013 по червень 2014 року. Далі їхнє місце зайняла ІД.

Мовою термінів, що стосуються ведення бойових дій, *конвенційна війна* означає прямі зіткнення уздовж визначеної лінії фронту між збройними підрозділами (деякі з них можуть носити уніформу). Зазвичай такі зіткнення пов'язані з великими бойовими операціями, під час яких одна зі сторін відкрито захоплює контроль над територією, населенням і ресурсами зі стратегічною метою перемогти або знищити ворога. *Партизанська війна* — це форма неконвенційної війни, яку використовують невеликі формування комбатантів, щоб уникнути прямого військового зіткнення з ворогами. Ці формування значною мірою покладаються на непрямі й раптові тактики, зокрема засідки, диверсії, рейди, дрібні бойові дії та втечі, щоб боротися із більшим і

менш мобільним ворогом. Стратегічною метою партизанської війни є виснаження або підрив бойового духу ворога, але не обов'язково самої його здатності вести бойові дії далі. Під *тероризмом* мається на увазі серія збройних тактик, при застосуванні яких цивільні особи та/або некомбатанти стають цілями насильства, вибірково або невибірково. Це здійснюється зі стратегічною метою залякування чи тиску на керівників (державних чи недержавних), щоб вони прийняли політичні та/або ідеологічні вимоги або приєдналися до таких сил. Часто тероризм передбачає стратегічне застосування вибухових пристроїв або бомб в осередках скупчення цивільного населення, яке стає мішенню покарання або примусу уряду чи керівників країни до прийняття певних вимог.[108] *Повстання* — це збройний та організований опір чинному політичному статус-кво з метою його повалення. Під час збурення повстанці можуть використовувати різні типи й тактики конвенційної, партизанської і терористичної війни.

Тактика — це обґрунтована й майстерна організація та застосування сили під час бойових дій зі стороною/сторонами противника на віддалі або в безпосередній близькості з ним/ними, щоб перетворити бойові навички й ресурси на позицію переваги або повну перемогу в битві. Усі описані в цій книжці види тактик, призначених для бойових дій чи кампаній, застосовуються на базі організованих угруповань (наприклад, партизанських формувань смертників, або *інґімасі*[109*], збройних систем (приміром, ПЗРК) і різноманітних допоміжних факторів (наприклад, тунелів). Усі обговорювані тактики ґрунтуються на методах і процедурах та поєднують дві або більше із чотирьох таких характеристик: вогнева міць/вибухова потужність, мобільність/позиціювання, захист/невидимість і раптовість/шок. Оперативний рівень пов'язує[110] бойову тактику із загальною стратегією війни . Він складається із певної послідовності тактичних дій і способів дій з об'єднавчою метою у серії взаємопов'язаних операцій / боїв / театрів бойових дій, щоб досягти переваги в кампанії й наблизитися до стратегічної перемоги. Тактичний та оперативний рівні безпосередньо впливають на ефективність бою. Остання відображає якість дій бойової сили на полі битви, що зазвичай спирається на її майстерність, бойовий дух та інші фактори. *Ефективність бою* є одним із аспектів загальної військової ефективності збройної організації.

---

108 Аррегін-Тофт, «Як слабкі...», с. 103.

109* З арабської — «ті, що прориваються». *Прим. пер.*

110 Едвард Лутвак, «Оперативний рівень війни», International Security, т. 5, № 3 (зима 1980–1981), с. 61–79.

Військова ефективність — це ширша концепція, що відображає якість військової діяльності на стратегічному рівні. Вона описує, як бойові й небойові ресурси перетворюються у військову силу для досягнення стратегічної цілі або цілей загального стратегічного значення. Тут слід підкреслити, що ані бойова ефективність, ані ширша концепція військової ефективності не є єдиними визначальними факторами результатів битви чи війни. Зрозуміло, що ці поняття входять до основних чинників, що впливають на результати, але інші фактори можуть і будуть взаємодіяти та впливати на результати боїв або війни між державними[111] недержавними збройними силами. Ці чинники охоплюють деякі зі згаданих раніше: географія, державне втручання / фінансування й підтримка населення. Крім того, дуже вагому роль відіграють такі простіші, кількісно вимірювані й невимірювані фактори, як кількість солдатів/бійців, якість озброєння, кількість боєприпасів, бойовий дух / «моральна сила», належна організація, розвідувальні можливості, технічне обслуговування й матеріально-технічне забезпечення, топографія, клімат і навіть випадковості або везіння. Отже, сили високої бойової ефективності все ще можуть зазнати поразки від більших сил або в особливих умовах і не досягти своїх тактичних, оперативних та/або стратегічних цілей. Тут варто згадати такі сучасні класичні приклади, як Вермахт та Імперська армія Японії — дві надзвичайно боєздатні сили. Усе це підводить нас до визначення терміну *стратегія* — довгострокова організація, розподіл, планування й застосування усіх бойових і небойових ресурсів для обслуговування та досягнення кінцевих цілей обговорюваних організацій, чи то державних, чи недержавних.[112]

Враховуючи ідеологічні відмінності всередині ісламізму й те, як ІД ставиться до них, корисно визначити деякі з ісламістських ідеологій, які згадуватимуться в цій книжці. *Ісламізм* — це набір часто суперечливих політичних ідеологій, чиї принципи, поведінка, стратегії, організаційні структури й цілі

---

111 Омар Ашур (ред.), «Удар надваговика: боєздатність озброєних недержавних формувань», Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу (готується до друку, 2021). Дивіться також: матеріали щорічної конференції Відділу стратегічних досліджень «Ополчення та армії: розвиток бойових можливостей збройних недержавних і державних суб'єктів», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, Доха, 24.02. 2020, bit.ly/2K3hYzc.

112 Альтернативні визначення та відповідні пояснення див.: Аллан Міллетт та ін. «Ефективність військових організацій», International Security, т. 11, № 1 (1986): с. 37–71; Стівен Біддл, «Віськова міць: причини перемог і поразок у сучасних битвах», Принстон: Princeton University Press, 2006; Різа Брукс, «Нарощування військової могутності: чому держави зазнають невдач і досягають успіху», International Security, т. 28, № 2 (2003): с. 149–91.

ґрунтуються на певному розумінні ісламських текстів або на певній минулій інтерпретації ісламських текстів. *Джигадизм* — це сучасна ісламістська ідеологія, де стверджується, що збройні протистояння з політичними суперниками є єдиним теологічно легітимним та інструментально ефективним методом соціально-політичних змін.[113] Залежно від типу джигадистів боротьба (араб. qital, що в цьому випадку еквівалентно джигаду) може бути або законним засобом для змін, або самоціллю. Джигадизм як сучасну ісламістську ідеологію не слід плутати з *джигадом* — ісламським поняттям / обов'язком, що стосується різних типів ненасильницьких прагнень (таких як боротьба з «гріховними» бажаннями, «сатаною» або хворобою) та насильницької «праведної» боротьби (наприклад, боротьби проти «невірних» або загарбників). Джигадизм є підкатегорією *збройного ісламізму* — ширшої концепції, за якої ісламісти можуть взяти до рук зброю з різних причин, включно з вірою в те, що вона, зброя, може бути засобом для соціально-політичних змін (зокрема зміни місцевого режиму, сепаратизму/іредентизму й боротьби з окупаційними силами) або просто оборонною тактикою для соціально-політичного виживання.

Салафізм — це ще одна підгрупа ісламізму, що охоплює принаймні шість основних ідеологічних течій: науковий салафізм (аль-Салафія аль-Ілмія), виборчий салафізм, авторитарний салафізм (такий як аль-Мадахалія/аль-Джамія), салафізм громадянського опору (аль-Салафія аль-Таурія), бойовий салафізм (аль-Салафія аль-Джигадія або салафі-джигадизм) і вагабізм (аль-Вагабія). Сама по собі ідеологічна прихильність до салафізму, без шести згаданих вище характеристик, не передбачає політичної поведінки. Але оці шість салафітських ідеологічних течій мають спільні риси. По-перше, це загальне переконання, що перші три мусульманські покоління (VII–VIII століття) мали найдосконаліше розуміння ісламу, тому слід поводитися саме так, як це робилося в їхні часи, і застосовувати їхні методи взаємодії зі світом. Згідно з ультраконсервативними віруваннями салафітів, будь-яке релігійне «нововведення», яке відхиляється від цих методів і поведінки, є гріхом і може призвести до політеїзму та невірності. Ще однією спільною рисою є фундаментальна й непорушна відданість монотеїзму *(тавгід)* і всьому, що прописано в ритуалах, віруваннях, настановах для соціальної та політич-

---

113 Омар Ашур, «Постджигадизм та ідеологічна дерадикалізація», у: Захір Казімі та Дживан Доел (ред.), «Контекстуалізація ідеологій джигаду», Нью-Йорк: Columbia University Press, 2012.

ної поведінки. Нарешті, усі салафітські течії стверджують, що підтримують буквальне тлумачення первинних ісламських джерел (Корану та збірників гадисів). Однак це дуже сумнівне твердження.

Салафітські ідеології відрізняються розумінням теологічних концепцій *такфір* (звинувачення в невірстві) і *хурудж* (підняття зброї проти встановленого правителя / консолідованого династичного правління), а також політичних концепцій, таких як виборча демократія (незалежно від того, легітимна вона чи нелегітимна, «необхідне зло» або відверта «невірність»). *Вагабізм* — це салафітська ідеологія, яка поєднує риси авторитарного, наукового й бойового салафізму. Насамперед вона спирається на праці Мугаммада ібн Абдула Вагаба[114*], ультраконсервативного салафітського теолога XVIII століття з Неджду, чиї дії та письмові роботи стали основою для релігійної, політичної, соціальної й бойової легітимності першої, другої і третьої держав Саудівської Аравії.[115] Друга відмінність полягає в тому, що вагабізм безпосередньо пов'язаний із Королівством Саудівська Аравія. Ідеологія є невід'ємною частиною усіх офіційних релігійних інституцій, їхні керівники — це зазвичай ревні захисники догматів, а вагабістські лоялісти керували кількома державними університетами, навчальними закладами, офіційними установами, судовою системою та поліцією моралі (Комітет з пропаганди доброчесності та запобігання порокам). І по-третє, на вагабізм значно більше, ніж на інші салафітські ідеології, впливають традиції та культура регіону Недж у Саудівській Аравії.[116]

Нарешті, *такфіризм* — це ідеологія, один із постулатів якої проголошує всю мусульманську спільноту (в усьому світі, країні, місті, селищі чи селі) віровідступниками, якщо не доведено протилежне. Отже, проти них може бути застосовано низку соціальних санкцій і «теологічно легітимних» покарань, зокрема цілеспрямована критика й цькування.[117] Такфіризм як ідеологія відрізняється від концепції *такфір* (відлучення або звинувачення в невірстві),

---

114* Далі в перекладі буде згадано людей з іменами не тільки Мугаммад, а й Могаммед, Могаммад, Могамед. Вони пишуться по-різному, як і в оригіналі: Muhammad, Mohammed, Mohammad, Mohamed. *Прим. ред.*

115 Мадаві аль-Рашид, «Історія Саудівської Аравії», Кембридж: Cambridge University Press, 2010, с. 57–66.

116 Там само, с. 46–47.

117 Наприклад, алжирське «Збройне ісламське угруповання» оголосило решту населення Алжиру віровідступниками в 1997 році. Див.: Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів», с. 59.

яка не лише притаманна іншим ісламістським ідеологіям, а й частково використовується релігійними інституціями, особливо для стигматизації опозиційних осіб.[118] Такфіристська організація може бути як насильницькою, так і ненасильницькою. Якщо вона належить до першої категорії, то рівень та інтенсивність насильства зазвичай дуже високі, враховуючи широкий вибір цивільних і легких мішеней.[119]

З погляду ісламістського ідеологічного спектру та його термінології, ІД — це переважно салафітсько-джигадистська організація, яка широко використовує концепцію такфіру, щоб узаконювати свої насильницькі дії проти мусульман і немусульман, навіть порівняно з іншими салафітсько-джигадистськими групами. Угруповання значною мірою спирається на вчення вагабізму загалом і на праці Мугаммада ібн Абдула Вагаба зокрема. Через це організація багато в чому схожа на племінне збройне формування «Ігван Мін Та'алла» («Брати покірних Аллагу»), яке завоювало частину Аравійського півострова та було головною силою створення Саудівського Королівства в 1932 році.[120] Можна стверджувати, що ІД — це не такфіристська організація, оскільки вона не оголошує тих, хто не є її членами, відступниками, якщо не буде доведено протилежне.[121] ІД карала й навіть страчувала своїх членів, які це робили.[122]

---

118 Мона Ель-Тагаві, «Розірване життя», Guardian, 20.10.1999 про справу Насра Абу Зейда, якого «Аль-Азгар», офіційна релігійна установа в Єгипті, оголосила «відступником».

119 Справа «Збройного ісламського угруповання» після 1995 року є яскравим прикладом. Див.: Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів», с. 57–59. Слід зазначити, що два терміни — «такфірист» і «вагабіт» — мають негативне значення в арабській мові. Обидва широко використовуються в пропаганді, щоб дискредитувати політичних, сектантських і релігійних опонентів. Не зайве згадати, що про це не йдеться, а визначення надані для роз'яснення понять у цій книжці.

120 Аль-Рашид, «Історія Саудівської Аравії», с. 57; Бадер Аль-Ібрагім, «ІДІЛ, вагабізм і такфір», Contemporary Arab Affairs, т. 8, № 3 (2015), с. 408–15.

121 Однак усе ще тривають дебати щодо того, до якої категорії варто зарахувати ІД і її попередниць — до салафітів-джигадистів чи до насильницьких такфіристів.

122 Муаєд Баджіс, «ІД страчує шаріатського суддю за екстремальний такфіризм» [арабською], Arabi21, 8.08.2015, доступно 15.04.2020, bit.ly/2z3d0jI.

Гіпотези: чи справді все переважно спирається на тактику?

У цій роботі висуваються дві основні гіпотези. Перша полягає в тому, що ІД вдалося у військовому плані перемогти або вижити в боротьбі проти сильніших збройних державних і недержавних суб'єктів завдяки здатності ефективно перемикатися між трьома стратегіями: конвенційною війною, партизанською війною та тероризмом. Друга говорить про те, що ІД вдалося уникнути військових провалів у боротьбі проти сильніших суб'єктів завдяки комбінуванню інноваційних тактик, пов'язаних зі згаданими стратегіями на різних театрах бойових дій.

Якість і кількість тактичних нововведень «Ісламської держави» часто ставали неприємною несподіванкою для її противників на міській, сільській, гірській та пустельній територіях. Щойно репертуар інноваційних тактик було вичерпано й повторено без інновацій, елемент раптовості вже не мав такого впливу. Саме тоді фактори й пояснення, розглянуті вище (жива сила, вогнева міць, повітряне бомбардування, географія, підтримка населення та інші), виходили на перший план і ставали вирішальними. Спроможність провінцій ІД давати відсіч значно зменшувалася. Іншими словами ці дві гіпотези можна описати так:

1) *ІД є тактично й оперативно стійкою та здатною до розширення завдяки успішним перемиканням між конвенційною, партизанською і терористичною стратегіями.*
2) *ІД організовує оперативні військові наступи проти сильніших ворогів завдяки комбінаціям інноваційних тактик, пов'язаних із конвенційним, партизанським і терористичним способами ведення війни.*

Ці дві гіпотези базуються на дослідженні ІД на мезорівні (на рівні організації). Але два інших рівні аналізу є важливими, щоб розуміти способи ведення війни ІД і причини її витривалості та здатності розширятися порівняно із сильнішими противниками. Однак у цій книжці ми не зосереджуємося на них через обмеженість простору. У попередніх дослідженнях цим двом рівням приділялося достатньо уваги. Перший — це мікрорівневий (індивідуальний) аналіз. Він пов'язаний, зокрема, з типами та переконаннями окремих бійців, на яких покладається ІД. Ми визначили три найважливіші

для мети цієї книжки категорії бійців.[123] До першої належать колишні військовослужбовці регулярних збройних сил, зокрема іракці, сирійці, лівійці, єгиптяни, грузини, росіяни, таджики, європейці та інші. До другої категорії — загартовані в боях партизани, які раніше воювали в місцевих або іноземних повстанських формуваннях, наприклад в Афганістані або раніше (до ІДІЛ) в Іраку. Третя категорія охоплює затятих місцевих повстанців, які за останнє десятиліття накопичили значний досвід як боротьби із силами чинних держав, так і створення мереж матеріально-технічної підтримки. Бійці в будь-якій категорії можуть бути як місцевими, так і іноземними.

Якщо говорити про вірування й мотивацію окремих осіб і те, як це впливає на їхні військові результати, також було визначено три категорії: *пригноблені, догматики* та *опортуністи*. Перші зазвичай приєднувалися до ІД через невдоволення поточним станом речей або діяльністю якоїсь іншої організації. Для пригноблених ІД може бути як просто «меншим злом», так і «рятівником» та/або «месником». ІД дуже часто використовує той чи інший рівень образи бойовиків для своєї збройної діяльності, а також знання про місцеве постраждале чи пригноблене населення. Категорія догматиків теж вкрай важлива для ІД: ідеологічні фанатики згодні помирати заради вищої ідеї. Ця категорія часто не просто не суперечить першій категорії з місцевих пригноблених повстанців, а здебільшого доповнює її. І нарешті, опортуністи теж є дуже корисними для «Ісламської держави». З одного боку, бойовики цього типу уникають смертоносних операцій, таких як самопідрив або партизанські формування смертників (інґімасі), і не надто ефективні у відчайдушних оборонних операціях. З іншого — опортуністи зазвичай амбітні, схильні до раціонального ризику, і, з погляду тактичної агресії, деякі бійці цієї категорії виявилися досить ефективними у військових діях.[124]

Наступним важливим рівнем аналізу є макрорівень (національний і регіональний контексти). ІДІ/ІДІЛ/ІД діяли в такому соціально-політичному середовищі, яке винагороджує політичне насильство в багатьох формах (окупація, перевороти, репресії, повстання, тероризм тощо) і карає за помірність, компроміси й загальну примирливу поведінку. Таким чином, ІД є симптомом, а не причиною глибоко нефункціональної та насильницької політики в регі-

123 Це не повний аналіз окремих членів ІД. Це коротка типологія бійців, пов'язаних з організацією, чий внесок має значення на полі бою.

124 Інтерв'ю Омара Ашура з колишнім командувачем повітряних сил «Вільної сирійської армії» в місті Ракка, Стамбул, 9 жовтня 2016 року.

оні, особливо в Іраку, Сирії, Лівії і Єгипті. Вищезазначене поєднання зброї та релігії або зброї і гіперетнонаціоналізму/племінізму/сектантства в цих країнах постійно виявляється найефективнішим засобом отримати політичну владу і залишитися при ній. ІД та організації-однодумиці лише збільшили рівень насильства та вдало маніпулювали релігійними текстами, щоб його легітимізувати. Усе це робилося для того, щоб компенсувати нестачу своєї матеріальної бази порівняно з державними гравцями.[125] ІД діяла й досі діє в середовищах, де перехід до ненасильницьких механізмів вирішення конфліктів і конституційної, інституціоналізованої політики не відбувся.[126]

Повстання арабської більшості, які розпочалися в Тунісі в грудні 2010 року, надали військовим теоретикам і практикам кілька важливих уроків щодо того, як зміни в макрополітичному середовищі можуть вплинути на мілітаризацію політики й породити такі групи, як ІД. Успіх тактики майже неозброєного громадянського опору, який повалив два авторитарні режими в Тунісі (2010–2011) та Єгипті (2011), на короткий час підірвав логіку озброєних радикалів у тому, що збройні дії є найефективнішим (а в деяких ідеологіях і найзаконнішим)[127] засобом політичних змін. Але жорстока тактика режимів Каддафі й Асада в боротьбі з протестувальниками показала межі громадянського опору. Ці обмеження стали ще зрозумілішими в Іраку у квітні 2013 року (уряд аль-Малікі придушив сидячі страйки) і в Єгипті в липні-серпні 2013 року (під час і після військового перевороту аль-Сісі). У результаті більшість молодих арабських активістів зробили свій, зовсім інший висновок: тактика «м'якої сили» та громадянського опору має межі, а для здійснення реальних змін потрібна жорстка сила. Як наслідок, у такому регіональному контексті суттєво збільшується імовірність того, що підвищиться радикалізація суспільства й рівень вербувань, зміцняться ідеологічні рамки, які працюють на користь збройних бойовиків.[128] Отже, на макрорівні ІС та організації-однодумиці постійно спиралися на цей своєрідний регіональний контекст.

---

125 Таких як обмежені людські ресурси, вогнева потужність, фінансова спроможність, здатність контролювати або закривати територію й інші обмеження, поширені серед озброєних недержавних суб'єктів.

126 Для загальнорегіонального аналізу див.: Жан-П'єр Філю, «Від держави всередині держави до "Ісламської держави": арабська контрреволюція та її джигадистська спадщина», Нью-Йорк: Oxford University Press, 2005.

127 Омар Ашур, «Постджигадизм та ідеологічна дерадикалізація».

128 Могаммед Гафез, «Чому мусульмани повстають? Репресії та опір в ісламському світі», Лондон: Lynne Rienner Publishers, 2003.

Схема дослідження

Повернімося на мезорівень. Щоб зрозуміти та проаналізувати, як «Ісламська держава» воює в чотирьох країнах, ми насамперед спираємося на якісно-порівняльні дослідження. У них використано результати «польових» робіт, зосереджених на вибірці міських боїв ІД та фронтів боїв у Фаллуджі, Мосулі, Рамаді, Рацці (місто й мухафаза), Дерні, Сирті та Шейх-Зувейді. До вибірки увійшли 17 боїв з 10 різних ліній фронту. Окрім семи основних мухафаз,[129] де відбулися вивчені бої (Ніневія, Анбар, Ракка, Дейр-ез-Зор, Дерна, Сирт і Північний Синай), у наступних розділах можна буде ознайомитися з оглядом ситуації в інших провінціях.

Добір випадків ґрунтувався або на їхній стратегічній цінності для ІД, як-от дві «столиці» в Мосулі та Рацці, та/або на «бойових інвестиціях», тобто на тактичних і оперативних можливостях провінцій ІД (бої у Фаллуджі, Сирті та Шейх-Зувейді).[130]

Порівняльні рівні «бойових інвестицій» прокоментував речник Об'єднаної оперативно-тактичної групи операції «Непохитна рішучість» з боротьби проти ІД полковник Раян Діллон:

> Якщо порівняти Мосул і Ракку, судячи з масштабів оборонної мережі, оборони, яку встановила ІДІЛ, можна чітко сказати, де саме їхні, цитую, «столиці-близнята» розташовані й де вони проводили час. Ми не побачили, щоб такі види складних оборонних споруд було зведено в Таль-Афарі. Щоб було щось схоже за формою чи станом. І я можу впевнено сказати, що той захист, якій вони звели в Рацці, з усіма цими імпровізованими вибуховими пристроями й мережею тунелів, дуже схожий на те, що ми бачили в Мосулі.[131]

---

129 Мухафаза (провінція) — це адміністративна одиниця в Іраку, Сирії та Єгипті. Одним із можливих перекладів терміну sha'biyya, який використовувався в Лівії за часів Каддафі, є «район».

130 На противагу Сирту, Шейх-Зувейд мав мізерне стратегічне значення для ІД. Однак рівень інвестицій у наступ з метою окупувати Шейх-Зувейд у липні 2015 року був високим. Отже, наступ відображав тактичні й оперативні можливості «Синайської провінції».

131 Раян Діллон та Ерік Пагон, «Брифінг МО для преси з виступом полковника Діллона через телеконференцію з Багдада, Ірак», Міністерство оборони США, 10.07.2017.

На всіх вибраних фронтах бойових дій ІД постійно оновлювала тактику, адаптувала операції та чергувала конвенційну, партизанську й терористичну стратегії в змішаних місцевостях (міських, приміських і сільських). Загалом у цих боях безпосередньо були задіяні вісім «провінцій» ІД: Фаллуджа, Анбар, Ніневія, Ракка, аль-Хайр (Дейр-ез-Зор), Киренаїка, Триполітанія та Синай. Принаймні ще шість надавали матеріально-технічну допомогу, важливу для бойових дій: Салагуддін, Діяла, Латакія, Алеппо, Гомс/аль-Бадія та аль-Фурат. У цих битвах провінціям ІД протистояли понад 80 озброєних недержавних гравців. Деякі з них були організовані у великі коаліції, такі як «Народні мобілізаційні загони» в Іраку (понад 39 загонів), «Сирійські демократичні сили» (близько 18 загонів) і «Консультативна рада моджагедів і революціонерів Дерни та її околиць» та їхні союзники в Лівії (близько 5 загонів). Також на цих фронтах серед противників ІД були наземні й повітряні підрозділи щонайменше 22 збройних державних суб'єктів.[132]

Щоб зібрати деякі початкові дані для цієї книжки, автор провів 58 напівструктурованих інтерв'ю з військовими та воєнізованими командирами, ополченцями, солдатами й цивільними особами, які або брали участь у боротьбі з ІД, або спостерігали / були свідками конкретної битви (але не учасниками). Загалом 31 респондент безпосередньо брав участь у бойових діях з підрозділами ІДІЛ/ІД в одній із чотирьох країн. Решта опитаних консультували сили боротьби з ІДІЛ/ІД, були спостерігачами та/або очевидцями міських боїв з ІДІЛ/ІД як некомбатанти. Автор також використав інформацію зі ще 36 інтерв'ю з відкритих джерел з колишніми й поточними державними чиновниками військових, безпекових або розвідувальних установ, які брали участь у боротьбі з ІДІЛ/ІД. Враховуючи упередженість вибірки, автор використав деякі інтерв'ю із членами ІДІЛ/ІД, опубліковані їхніми засобами масової інформації,[133] на додаток до інтерв'ю з відкритих джерел і спостережень у соціальних мережах за прихильниками й перебіжчиками з ІДІЛ/ІД. Щоб відповідати вимогам дослідницької етики, автор не проводив жодних інтерв'ю з ув'язненими, попри численні доступні можливості, ані з будь-якою особою, яка може опинитися під прямим чи непрямим тиском. Крім того, з міркувань безпеки деякі опитані побажали залишитися анонімними.

132 Детальну інформацію ви отримаєте з наступних чотирьох розділів.

133 Автор вдячний Аарону Зеліну та сайту з вивчення джигаду за допомогу в доступі до багатьох публікацій ІДІЛ/ІД, аудіо- та відеоматеріалів.

Щоб зрозуміти нарощування військового потенціалу й розвиток ІДІЛ/ІД, автор і його дослідницька група переглянули 228 випусків бюлетеня «Аль-Наба» арабською мовою. Це офіційне щотижневе інформаційне видання «Ісламської держави», яке почало виходити 17 жовтня 2015 року і все ще поширювалося до моменту написання цієї книжки. Автор і його дослідницька група також переглянули 78 попередніх випусків «Аль-Наба». Їх видавала «Ісламська держава Іраку» (потім — «Ісламська держава Іраку та Леванту», а тоді — «Ісламська держава») з травня 2010-го. Спочатку видання виходило нерегулярно, потім — щомісяця, а тоді — щодва тижні. ІДІ також опублікувала детальні річні військові звіти у вересні 2012 року (198 сторінок, що документують 4500 операцій) і в жовтні 2013-го (410 сторінок, що документують 7861 операцію).[134] Також для отримання відповідної інформації команда автора переглянула усі 15 номерів англомовного журналу ІД «Дабік» та 13 випусків журналу «Румія». Крім того, було опрацьовано понад 200 аудіо- й відеоматеріалів і фоторепортажів ІДІЛ/ІД та інших збройних організацій, що стосуються боїв, фронтів, озброєнь і тактики, проаналізованих у наступних розділах. Для додаткової перехресної перевірки, порівняння й підтвердження фактів автор покладався на заяви та повідомлення у ЗМІ від представників Об'єднаної оперативно-тактичної групи — операції «Непохитна рішучість» (США), операції «Блискавка Одіссея» (Лівія), операції «Шейдер» (Велика Британія), операції «Удар» (Канада), операції «Шаммаль» (Франція). Додатково переглядалися інші повідомлення в медіа та велися розмови з місцевими активістами й установами. Загалом у наступних розділах використано численні джерела й методи збору даних, зокрема аналіз змісту та дискурсу даних інтерв'ю, ретельний аналіз джерел арабською, англійською та французькою мовами (як первинних, так і вторинних), контент-аналіз історичних записів (включно з газетами, урядовими документами ІД та іншими повстанськими організаційними документами та автобіографіями), і систематичне звернення до відповідних вторинних джерел.

134 Як зазначалося вище, визначення ІД «збройної операції» є незрозумілим. Деякі операції, перелічені в їхніх базах даних, містять більш як одну атаку.

Для систематизації кількісних даних автор створив базу даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”» для цієї книжки та інших проектів.[135] З 25 наборів даних, які охоплюють категорії тактик, застосованих ІД на різних фронтах, вісім (див. таблиці 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 4.1, 4.2, 5.1 і 5.2) використовувалися в наступних розділах книжки. Ці набори даних не можна вважати вичерпним переліком усіх категорій тактик, які застосовує ІД у конкретних боях або на фронтах. Це радше консервативні кількісні та якісні зразки категорій тактики, на яку ІД покладалася під час бою. Їх можна вважати показниками бойових можливостей, тактичних інновацій і стратегічного чергування, а не точної кількості разів, коли їх було застосовано під час боїв.

Застереження та обмеження

Тут варто зробити кілька методологічних зауважень. По-перше, ми провели перехресну перевірку усіх перерахованих у книжці військових операцій, заявлених «Ісламською державою», за допомогою ЗМІ, урядових та/або місцевих джерел. Не дивно, що були варіації, і деякі з них скориговані, але переважно мінімально. Згідно з попередніми дослідженнями,[136] більшість операцій ІД можна було підтвердити. Однією з причин вищезазначених відмінностей є те, що визначення ІДІ/ІДІЛ/ІД «збройної операції» залишається незрозумілим. Під час деяких операцій, перерахованих у їхніх військових звітах, відбулося більше одного збройного нападу. Наприклад, організація зарахувала операцію, що почалася з наступу партизанського формування, потім продовжилася мінометними атаками, а далі — роботою снайперів у прилеглих районах, як одну, а не три різні. По-друге, з незрозумілих причин документація операцій і категорій тактики у провінціях ІД в Іраку та Єгипті

---

135 Автор вдячний своїй дослідницькій групі у Відділі стратегічних досліджень Арабського центру і Програмі критичних досліджень безпеки Дохського інституту. База даних, а також багато заходів зі збору даних (включно з інтерв’ю) стали можливими завдяки підтримці гранту Фонду великих досліджень Дохського інституту післядипломних досліджень. Відповідальність за зроблені тут висновки несе суто автор. Автор також вдячний Арабському центру досліджень і політичного аналізу за підтримку протягом цього дослідницького проекту.

136 Деніел Мілтон, Браян Прайс і Мугаммад аль-Убайді, «ІДІЛ: більше, ніж просто червневий сюрприз», CTC Sentinel, т. 7, випуск 6 (червень 2014), с. 2. Їхня вибірка містила 345 заявлених нападів і була географічно обмежена Багдадом. Із них 57% нападів (198 із заявлених) підтвердили місцеві й міжнародні ЗМІ. Проте внаслідок 85% нападів, про які не повідомлялося в медіа, жертв було менше трьох. Отже, вони мали обмежену можливість привернути увагу ЗМІ, але все одно були задокументовані та повідомлені ІД.

була послідовнішою, ніж у провінціях у Сирії та Лівії. Прикладом можуть бути порівняльні цифри «саморобних вибухових пристроїв у транспортних засобах, керованих смертниками» (СВПТЗ-КС) у містах Мосул і Ракка. ІД оприлюднила понад 160 відео і фотографій, що демонструють атаки СВПТЗ-КС у Мосулі. А от у Рацці таких випадків задокументовано менш як 30. Провінція Синай у Єгипті також ретельно звітувала про свої операції, проведені на її території. По-третє, організація має постійну тенденцію завищувати кількість своїх жертв, одночасно занижуючи кількість самих операцій під час боїв. Яскравим прикладом можна вважати оприлюднені цифри підірваних СВПТЗ-КС під час битви за Мосул між 19 жовтня 2016 року та 12 липня 2017 року. За інформацією державного агентства «А'мак», бойовики ІД провели 482 атаки смертників із саморобними вибуховими переносними пристроями. Та за словами одного зі старших офіцерів Центрального командування США,[137] сили ІД під час бойових дій у Мосулі підірвали понад 600 смертників із малими та великими пристроями з жовтня по грудень 2016 року.[138] Ці дані свідчать, що загальна кількість нападів більша, ніж заявляє ІД. Незалежно від точної цифри, ІД мала військовий потенціал, знання й технології, щоб підірвати щонайменше 482 СВПТЗ-КС протягом дев'яти місяців бойових дій — можливості, яких не було в жодної іншої збройної недержавної організації аж до часу написання цієї книжки. У якісному плані формування продемонструвало здатність інноваційно перетворювати тактику міського тероризму на ефективну тактику на полі бою.[139]

Останнє зауваження про те, що ця книжка не має на меті надати вичерпний опис боїв і фронтів ІД. Ми обговорюємо й аналізуємо серії боїв високої інтенсивності, що відображають рівень боєздатності, якого досягла ІД (і, можливо, інші недержавні збройні угруповання). Цю роботу також не можна вважати повним військово-історичним оглядом битв ІД, хоча ми присвятили кілька розділів аналізу того, як організація розвивала військовий потенціал у чотирьох країнах. У книжці не розглядається ідеологічний екстремізм організації, який перевищує насильницький екстремізм і жорстокість

---

137 Центральне командування Сполучених Штатів — одне з одинадцяти об'єднаних бойових командувань Міністерства оборони США (включно зі шістьма регіональними). Засноване в 1983 році. До його зони відповідальності входить Близький Схід і Центральна Азія, особливо Ірак та Афганістан. Станом на 2014 рік сили Центрального командування розгорнуто в Іраку й Сирії в межах операції «Непохитна рішучість».

138 Марк Перрі, «Як армії Іраку вдалося перемогти ІДІЛ у Мосулі, але програти країну», Politico, 15.12.2016, доступно 15.04.2020, politi.co/38r6v65.

139 Детальніше ця інформація розкрита в наступних розділах.

«Аль-Каїди» та близьких до неї організацій і який, можливо, еквівалентний саудівським племінним бойовим формуванням «Іхван Мін Та'алла» початку XX століття. Крім того, ми не аналізуватимемо жорстокої й регресивної поведінки ІД та інших добре відомих рис організації, якщо тільки вони не мають значного впливу на її військову ефективність. Книжка не є історичним описом ІД та її місцевих органів управління. Ми коротко торкнемося політичних умов, у яких діють провінції ІД, якщо це стосується процесів нарощування військових сил у чотирьох країнах. Зрештою, книжка не є ні черговою критикою політики боротьби з повстанцями, ні черговим посібником з боротьби з тероризмом.

Вона дійсно містить аналіз деяких тактик боротьби з повстанцями й описує певні політичні наслідки і прогнози, як недержавні збройні гравці — з державним фінансуванням чи без нього — можуть воювати в майбутньому. Але головною метою книжки є аналіз не антиповстанської політики, а тактики повстанців, їхньої боєздатності й того, як вони воюють сьогодні.

Структура книжки

У наступних розділах описується, як ІД веде воєнні дії, наскільки її раннє інтенсивне розширення та стійкість відрізняється від пояснень у літературі. Крім того, вони містять якісне дослідження двох вищезгаданих гіпотез.

У другому розділі ми в історичному розрізі розглянемо військовий підйом ІД і її попередниць в Іраку. Цей огляд спрямований на те, щоб зрозуміти, як ІД та попередні утворення («Ісламська держава Іраку та Леванту», «Ісламська держава Іраку», «Гільф аль-Мутайбін», або «Коаліція добра», «Меджліс Шура аль-Муджахідин», або «Консультативна рада священних борців», «Аль-Каїда в Іраку» і «Аль-Тавгід ва аль-Джигад в Іраку» або «Монотеїзм і боротьба в Іраку») змогли поступово розвинути бойовий потенціал в Іраку у 2003–2017 роках і як у результаті ІД змогла окупувати Фаллуджу (січень 2014), Мосул (червень 2014), Рамаді (травень 2015) та інші міста. Цей розділ зосереджений на аналізі того, як ІД в Іраку воювала на трьох бойових фронтах у Фаллуджі, Мосулі та Рамаді та як вона воює після своїх територіальних поразок.

У третьому розділі ми спробуємо зрозуміти, як ІД вдалося встановити військовий контроль і вплив на приблизно половині територій Сирії до середини 2015 року, хоч вона постійно перебувала в протистоянні з багатьма збройними гравцями, що мали потужну іноземну підтримку. Тут подано короткий огляд розвитку джигадистських військових мереж, як пов'язаних,

так і непов'язаних з ІД у 2003–2013 роках. Далі мова йтиме про бойовий потенціал і нарощування військ після 8 квітня 2013 року, коли ІДІЛ заявила про своє існування. Зокрема ми проаналізуємо військову тактику, яка використовується для контролю над усією провінцією Ракка. Розділ приділяє особливу увагу тому, як саме ІД у Сирії вела бойові дії в провінції Ракка і як вони відрізняються від бойових дій, які ведуться після звільнення цієї території.

У розділі 4 ми пояснимо, як ІД у Лівії вдалося наростити військові потужності та захопити частину Дерни й увесь Сирт. Розділ містить невеликий огляд розвитку мереж у Дерні, пов'язаних із ІДІ/ІДІЛ/ІД. Також ми повернемося до аналізу військових тактик, застосованих ІД під час бойових дій у Дерні та Сирті.

Розділ 5 фокусується на діяльності та військовому потенціалі ІД у провінції Синай. У ньому розглядається розвиток попередниці ІД на Синаї, зокрема «Ансар Байт аль-Макдіс» («Прихильники Єрусалиму») і «Аль-Тавгід ва аль-Джигад фі Сайна» («Монотеїзм і боротьба» на Синаї»). Попри сміховинну чисельність і озброєння, ІД на Синаї та її попередники пережили майже десять років безперервних кампаній проти повстанців (2011–2020), частина з яких межували з тактикою «випаленої землі» з вересня 2013 року.

Результати та висновки книжки викладено в розділі 6. Їх представлено як основу для розуміння військового поширення та витривалості ІД, і, можливо, інших збройних недержавних гравців. З огляду на те, що книжка пов'язана з надзвичайно актуальними дослідженнями тем, які наразі вивчені доволі мало, вона часто суперечить загальноприйнятій думці щодо повстанців. І нарешті, книжка має на меті зробити внесок у розуміння бойової ефективності повстанців і запропонувати уявлення про те, як збройні недержавні суб'єкти можуть або будуть воювати в майбутньому.

2 Вибухнути в себе і розширитися: як «Ісламська держава» вела війну в Іраку

Між боями ховай тротил і витягай долари.
Поширений вислів серед бойовиків ІД

Це неймовірно. Протягом усього цього часу в них було менше зброї, менше людей із самого початку до самого кінця… і їм все одно це вдалося.
Полковник Пет Ворк, командир 2-го бригадного бойового загону про битву за звільнення Мосула від ІД[140]

[Виробництво зброї] ІДІЛ відрізняється від будь-якого іншого, відомого будь-коли в недержавних сил.
Соломон Блек, спеціаліст з аналізу зброї в Державному департаменті США[141]

Колиска, ще не могила

У цьому розділі розглядається військовий розвиток ІД та її попередниць в Іраку. Ми спробуємо зрозуміти, як ІД та шість її попередниць[142] змогли поступово розвинути бойовий потенціал у цій країні, починаючи з 2003 року. У результаті ІД вдалося окупувати Фаллуджу в січні 2014-го, Мосул у червні

140 Пет Ворк, «Боротьба з ІДІЛ у Мосулі», лекція в Королівській військовій академії в Сандгерсті, Беркшир, 8 липня 2019 року.

141 Джон Ісмей, Томас Гіббонс-Нефф і К. Дж. Чіверс, «Як ІДІЛ створила свій насильницький арсенал у промислових масштабах», New York Times, 10.12.2017, nyti.ms/2jzaIBo.

142 «Ісламська держава Іраку та Леванту» (ІДІЛ); «Ісламська держава Іраку» (ІДІ); «Галф аль-Мутайбін» («Коаліція добра»); «Меджліс Шура аль-Муджагідін» («Консультативна рада святих борців»); «Аль-Каїда в Землях Двох Річок» або «Аль-Каїда в Іраку» та «Аль-Тавгід ва ль-Джигад в Іраку» («Монотеїзм і боротьба»).

2014 року, Рамаді у травні 2015-го та інші міста Іраку. У цьому розділі ми зосередимося на аналізі трьох бойових фронтів у Фаллуджі, Мосулі та Рамаді як на прикладі, що відображає, як ІДІЛ/ІД воювали в Іраку. Також звернемо увагу на те, як змінився стиль бойових дій після успішного визвольного наступу іракських та союзницьких сил і до березня 2020 року. Частково матеріали цього розділу ґрунтуються на розповідях і документах уряду Іраку, на документах ІДІЛ/ІД в Іраку, конфіскованих і поширених американським урядом, а також на інших матеріалах із відкритих джерел.

Розділ складається із семи підрозділів. Наступний містить огляд військового нарощування ІД та її попередниць в Іраку із жовтня 2002 року (лідер-засновник попередніх організацій Абу Мусаб аль-Заркаві[143] прибув на північний схід країни) до червня 2014-го, коли «Ісламська держава» була створена й самопроголошена «халіфатом».[144] Третій, четвертий і п’ятий підрозділи окреслюють деталі трьох вищезазначених фронтів протягом конкретних часових проміжків.[145] У шостому ми розглянемо, як ІД воює в Іраку, спираючись на дані й спостереження з трьох фронтів бойових дій та інших місць в Іраку. Нарешті, заключний підрозділ присвячено майбутньому повстанців ІД в Іраку після втрати території та повернення до партизанських і терористичних стратегій і тактик.

---

143 Арабське прізвисько перекладається як «батько Мусаба із Зарки» (місто на північному заході Йорданії). Справжнє ім’я — Агмед аль-Галайле.

144 Ознайомитися з ґрунтовним аналізом ІД і її попередниць можна тут: Азмі Бішара, «Як влаштована “Ісламська держава” (ІД): загальний опис і розуміння явища» [арабською], т. 1, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018; Азмі Бішара (ред.), «Як влаштована “Ісламська держава” (ІД): заснування, дискурс і практика, [арабською] т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018; Гайдер Саїд, «Шлях до падіння Мосула» [арабською], Siyasat Arabiya, № 10 (вересень 2014); Девід Кілкаллен, «Кривавий рік», Оксфорд: Oxford University Press, 2016; Ґарет Стенсфілд, «Цілі, зростання та вплив ІДІЛ», Middle East Journal, т. 70, вип. 1, 2016; Вільям Маккантс, «Апокаліпсис ІДІЛ», Нью-Йорк: St. Martins Press, 2015; Агмед Гашим, «Від філії “Аль-Каїди” до піднесення Ісламського халіфату: еволюція ІДІЛ», Policy Report, RSIS, грудень 2014, доступно 15.09.2016, bit.ly/32YzWet.

145 Проміжок зазвичай починається, коли ІДІЛ/ІД захоплює місто, і закінчується, коли ІДІЛ/ІД втрачає його.

Відродження з попелу: огляд збройного нарощування ІД в Іраку

Станом на червень 2014 року ІД вже захопила Фаллуджу (провінція Анбар), частину Рамаді (провінція Анбар), Мосул (провінція Ніневія), Тікрит (провінція Салагуддін) і кілька менших міст і сіл Іраку. Це стало прямим результатом значного нарощування військової сили, тактичних інновацій у міському тероризмі та постійних переходів між конвенційним і партизанським веденням бойових дій. До 2016 року ІД мала достатньо ресурсів, щоб здійснити приголомшливі 1112 терактів смертників, 842 з яких мали саморобні переносні вибухові пристрої.[146] У «провінціях» ІД Ніневія та Анбар ці показники були найвищими: зафіксовано 311 і 193 самогубства відповідно. Такого потенціалу немає в жодного іншого збройного недержавного гравця в сучасному світі. Його не було й у попередниць ІДІ/ІДІЛ/ІД. У 2005 році аль-Заркаві підкреслював існування такої різниці між ресурсами «Аль-Тавгід ва аль-Джигад в Іраку» і ресурсами «Ісламської держави»:

> ...не можна порівнювати наші можливості з ресурсами ворога. Сотні наших побратимів борються із сотнями тисяч ворога. Щодо військової техніки... брати мають свою вогнепальну зброю, деякі міномети й деякі реактивні гранати проти танків, бронетехніки та літаків.[147]

Аль-Заркаві також скаржився на відсутність сприятливої географії та «стратегічної глибини»[148] в Іраку. «Земля джигаду в Іраку відрізняється

146 Набі Булос, «“Ісламська держава” завозила бомби в автомобілях у промислових масштабах для битви за Мосул», New York Times, 25.02.2017, lat.ms/2SUn4Bt; Томас Джоселін, «Аналіз: “Ісламська держава” стверджує про історично велику кількість атак смертників у 2016 році», FDD's Long War Journal, 3.01.2017, bit.ly/2OxuZWA.

147 Переклад старого інтерв'ю аль-Заркаві: «Божий закон має панувати над “усім світом”», Open Source Report, 6.12.2006, Open Source Center. Цитовано за: Агмед Гашим, «Від філії “Аль-Каїди” до піднесення Ісламського халіфату: еволюція ІДІЛ», Policy Report, RSIS, грудень 2014. Доступно 15.09.2016, bit.ly/32YzWet. Повну арабську версію можна знайти в Minbar al-Tawhid wa al-Jihad, bit.ly/333EkJ1.

148 Під цим терміном він мав на увазі відсутність підтримки держави й, відповідно, територій, на які можна відступити (як у випадку з Пакистаном під час повстання моджагедів в Афганістані), а також відсутність достатньої підтримки населення, яка допомогла б «Аль-Каїді в Іраку» створити ефективний військовий фронт і за потреби відступати в ці райони.

від Афганістану й Чечні... вона [пласка] як долоня. Немає ні гір, ні долин, ні джунглів», — сказав він в інтерв'ю.[149] Отже, попередниці ІДІ/ІДІЛ/ІД страждали від структурних, стратегічних, оперативних і тактичних недоліків, як-от відсутність сприятливої географії і підтримки з боку населення, обмежені можливості й необхідність вчитися виробляти саморобні вибухові пристрої, посередні навички у веденні ближнього бою, гасіння пожеж малими підрозділами та стрілецька справа. Організація також дуже мало знала про поводження з важким озброєнням, особливо з броньованою та артилерійською техніками, через нестачу знань з загальновійськової тактики, повну відсутність промислового виробництва саморобних вибухових пристроїв у транспортних засобах (СВПТЗ) і безпілотних бойових літальних апаратів (БПЛА або ударних дронів). Ці прогалини в знаннях поступово заповнювалися з моменту створення організації «Аль-Тавгід ва аль-Джигад» («Монотеїзм і боротьба») восени 2003 року. Між 2003 і 2006 роками найпоширенішою тактикою проти американських військ, яку застосовували дві попередниці ІД — «Аль-Тавгід ва аль-Джигад» та «Аль-Каїда в Іраку», — були статичні, приховані придорожні саморобні вибухові пристрої (СВП). Хоч аль-Заркаві впевнено стверджував, що такі типи СВП (та мінометів) ніколи не призведуть до «перемоги у війні в Іраку»,[150] їхній вплив виявився досить істотним. Статичні придорожні СВП стали причиною 45% смертельних випадків від ворожих дій серед сил США за період між березнем 2003 року та січнем 2007-го.[151] Відтоді тактичні можливості організації значно зросли. За даними бюлетеня ІД «Аль-Наба», у січні 2007 року як «Аль-Каїда в Іраку», так і «Ісламська держава Іраку» організовували невеликі військові групи[152*], які називалися «мафариз».[153] Вони спеціалізувалися

149 «Інтерв'ю з Абу Мусабом аль-Заркаві» [арабською], Мінбар аль-Тавгід ва аль-Джихад, 2006. Доступ 15.04.2019 за адресою: bit.ly/2xzgJFh.

150 Там само. У 2006 році Заркаві оцінив, що «війну в Іраку» можна буде виграти завдяки тактичним і оперативним комбінаціям терористів-смертників і партизанських формувань. Це був ранній показник майбутнього військового впливу партизанських формувань смертників.

151 Бред Нікербокер, «Втрати американських військ від придорожніх бомб: СВП спричинили понад третину з 3000 смертей американських військових в Іраку», Christian Science Monitor, 2.01.2007, с. 1; Джон Бокель, «СВП в асиметричній війні», Military Technology, т. 31, вип. 10 (жовтень 2007), с. 34.

152* Автор вказує, що це були групи до 10 осіб, що відповідає поняттю squad в американській армії або відділення — в українській. *Прим. пер.*

153 Слово «мафариз» також можна перекласти як «загін».

на снайперській стрільбі, малих завданнях на коротких відстанях та інших аспектах партизанської і терористичної війни.[154] Але вже до грудня 2007 року завдяки американському «Сплеску»,[155] «Радам пробудження»[156] (підтримувані Сполученими Штатами сунітські загони ополчення в Іраку), внутрішній боротьбі між повстанцями й загальним громадським невдоволенням ІДІ військові потужності організації було майже знищено. «Тепер у нас немає місця, де ми можемо простояти навіть чверть години», — сказав колишній емір ІДІ Гамед аль-Заві (Абу Омар аль-Баґдаді)[157] на початку 2008 року.[158] У результаті Абу Гамза аль-Мугаджир,[159] так званий «міністр оборони» ІДІ, вирішив змінити стратегію та способи ведення війни з міської партизанської на інтенсивно-терористичну. Нова стратегія була спрямована на накопичення ресурсів ІДІ для тривалої терористичної кампанії в містах. У березні 2008 року аль-Мугаджир розпустив усі тактичні підрозділи, які не належали до груп СВП, зокрема снайперські підрозділи та партизанські формування. Він зосередив усі ресурси ІДІ на створенні тактичних одиниць для роботи з СВП.[160] До них належали підрозділи «з виробництва СВП», «з виготовлення детонаторів», підрозділи «з розташування, мінування та маскування» та «підривники».[161] Наприкінці 2010 року ІДІ інтенсивно застосовувала п'ять типів СВП: на дистанційному керуванні, міновані, відомі в ІДІ як «пастки дурнів»,[162] міновані з дистанційним керуванням, статичні приховані саморобні вибухові пристрої/міни (встановлені на узбіччях доріг і відкритих полях) і СВП у транспортному засобі. Однак тактика інтенсивного використання СВП різних видів більше годилася для тероризування і

154 «Вакафат 4-й хадис — 5 (Паузи в розмові — частина 5)», Аль-Наба, № 101, 22.11.2017, с. 8.

155 Бред Нікербокер, «Втрати американських військ від придорожніх бомб: СВП спричинили понад третину з 3000 смертей американських військових в Іраку», Christian Science Monitor, 2.01.2007, с. 1; Джон Бокель, «СВП в асиметричній війні», Military Technology, т. 31, вип. 10 (жовтень 2007), с. 34.

156 Омар Ашур, «Точка зору: як "Ісламській державі" вдається вижити», BBC News, 14.12.2015, bbc.in/31aqK4G.

157 Гамед аль-Заві був колишнім офіцером іракської поліції із села аль-Завія, неподалік від міста Гадіта в провінції Анбар.

158 Вакафат у хадисах, с. 8.

159 Справжнє ім'я Абдул Мунім аль-Бадаві, колишній офіцер середнього рангу в єгипетській організації «Аль-Джигад».

160 Вакафат у хадисах, с. 8.

161 Там само. Колишній генерал-майор армії Іраку, інтерв'ю автора, Стамбул, 7 лютого.

162 Арабською — маса'ід аль-мугафалін.

вбивства цивільного населення, ніж для ефективної боротьби з регулярними військами (як у 2006-му зауважив Заркаві в інтерв'ю для одного з видань «Аль-Каїди»). Між 2003 та 2010 роками силами смертників із СВП було вбито близько 12 тисяч цивільних і близько 200 солдатів коаліції, яку очолювали американці. Більшість загиблих військових (175) становили саме американці.[163]

ІДІ вдалося впровадити інновації, виготовити та використовувати саморобні вибухові пристрої після «сплеску»[164] під час його найслабшої фази (2008–2010), що виявилося набагато більшим, ніж міський тероризм і вбивство цивільних після 2010 року. З листопада 2011 по квітень 2014 року організація та її союзники захопили зброєю і розграбували склади як іракських, так і сирійських державних і недержавних збройних формувань. ІДІ/ІДІЛ/ІД також почали розробляти власні боєприпаси, які виготовляли в цей період і пізніше. У щорічних військових звітах, що виходили за ісламським місячним календарем (гіджри) у 1433 році (листопад 2011 — листопад 2012) і в 1434 році (листопад 2012 — листопад 2013) вказані всі ці інновації та можливості.[165] Крім того, додаткові щомісячні звіти й огляди військових показників ІДІЛ публікувалися в старій версії бюлетеня «Аль-Наба», що належав цій організації (випуски 50, 51, 52 та 53 за період з листопада 2013 по квітень 2014 року).[166] За цей час, безпосередньо перед створенням ІД у червні 2014-го, ІДІ/ІДІЛ нібито здійснила 16 603 операції в північному й центральному Іраку, в середньому по 553 збройні операції щомісяця.[167] Найбільший відсоток (41%) припадає на провінцію Ніневія, столицею якої є

---

163 Майкл Шмідт, «Згідно з дослідженням, вибухи смертників в Іраку вбили 12 000 цивільних», New York Times, 2.11.2011, nyti.ms/2YyXG9G.

164 Стівен Біддл, Джеффрі Фрідман і Джейкоб Шапіро, «Випробування "сплеску": причини зменшення насильства в Іраку 2007 року», International Security, т. 37, вип. 1 (літо 2012), с.7–40.

165 Цей період відповідає 1434 рокові за місячним календарем гіджри, який розпочався в середині листопада 2012 року. Див: новий журнал ІДІЛ: журнал «Аль-Біна», Джигадологія, 31.03.2014, bit.ly/316uIAW/; «Аль-Фуркан Медіа представляє бюлетень новин від ІДІЛ: "Урожай операцій за 1433 рік в Іраку"», Джигадологія, 14.08.2013, bit.ly/2KmlNz0.

166 Абу Габаб аль-Мугаджир, «Нашрат аль-Наба», 2/2014, bit.ly/2OArONW; Абу Габаб аль-Мугаджир, «Нашрат аль-Наба», 1/2014, bit.ly/2K8YKca.

167 Як згадувалося в розділі 1, визначення «збройної операції», яке дає ІД, залишається нечітким. Деякі операції, перелічені в їхніх базах даних, містять більш як один збройний напад. Наприклад, операція, що охоплює підрив терориста-смертника з подальшим застосуванням мінометів і снайперської тактики, може вважатися однією операцією, а не трьома нападами, як раніше.

Мосул. Решта — на Салагуддін зі столицею Тікрит (21%), Анбар зі столицею Рамаді (19%), Діялу зі столицею Бакуба (13%) і Багдад (6%).[168] У цих атаках широко використовувалися СВП, СВП у транспортних засобах (СВПТЗ) і мотоциклах (СВПМ), СВП у мотоциклах, керовані смертниками (СВПМ-КС), міні-пастки, жилети смертників, партизанські формування, загони смертників (інґімасі), легка і середня артилерія, керовані й некеровані ракети, а також снайперська стрільба.

На цьому етапі розвитку ІДІ/ІДІЛ все ще відставала від розвиненіших схем масового виробництва СВП і передових технологій виготовлення зброї. Це відбувалося з кінця 2014 року до кінця 2017 року, коли було стандартизовано деякі компоненти зброї, такі як запали до боєприпасів, виготовлені методом лиття під тиском, реактивні снаряди для стрільби з плеча, мінометні боєприпаси, модульні частини бомб і наземні міни з пластиковим корпусом, які пройшли кілька поколінь модернізації. Ці й інші види зброї та боєприпасів вироблялися в промислових масштабах[169] до того, як потужності ослабила або значною мірою знищила очолювана США Об'єднана оперативно-тактична група — операція «Непохитна рішучість».[170]

Протягом 2014–2017 років ІД поступово вибудовувала систему стабільних закупівель та виробництва озброєнь, яка поєднувала дослідження й розробки, масове виробництво і систематичне поширення продукції та технологій, щоб посилювати витривалість і потужність організації, а також підвищувати бойові навички її членів.[171] На початку 2015-го ІД вже мала арсенал, який можна було використовувати у конвенційних, партизанських

---

168 Розподіл зроблено відповідно до даних, опублікованих у старій версії «Аль-Наби», № 50–53.

169 Див. відеоматеріали ІД з провінції Ніневія під назвою Wa Lanahdiyannahum Subulana («І ми обов'язково скеруємо їх нашим шляхом»), що демонструють деякі процеси виробництва й модифікації боєприпасів і зброї ІД. Нове відеозвернення «Ісламської держави»: «Ми обов'язково скеруємо їх нашим шляхом — Вілаят Нінава», Джигадологія , 17.05.2017, bit.ly/2ypnC90.

170 Детальніше про авіаудари та їхні цілі, а також про руйнування, завдані ІД унаслідок операції «Непохитна рішучість», див. у звіті: операція «Непохитна рішучість», «Цілеспрямовані операції з перемоги над ІДІЛ: оновлення щодо авіаударів», Міністерство оборони США, bit.ly/2Zqazji.

171 Ернест Барахас-молодший, колишній технік з утилізації вибухонебезпечних предметів морської піхоти, який працював з організаціями зі знешкодження боєприпасів на територіях, окупованих ІД. Джон Ісмей, Томас Гіббонс-Нефф і К. Дж. Чіверс, «Як ІДІЛ створила свій арсенал насильства у промислових масштабах», New York Times, 10.12.2017, nyti.ms/2jzalBo.

і терористичних операціях: зокрема броньовані бойові машини, такі як американські танки М1 «Абрамс», радянські Т-72, Т-62 і Т-55, а також бойові машини піхоти БМ1 і БМ2 радянського виробництва.[172] Артилерійські установки також були частиною накопичень військового конвенційного потенціалу ІД. Серед них були такі важкі знаряддя, як 155-мм буксирувані гаубиці М198 американського виробництва[173] і 133-мм буксирувана гармата «Тип 58» китайського виробництва.[174] Конвенційний склад протиповітряної оборони ІД був доволі застарілим: зокрема там були старі зенітні автоматичні гармати ЗУ-23. Небезпечнішими в арсеналі ППО були невідома кількість керованих ракет класу «земля-повітря» FIM-92 «Стингер»,[175] SA-16[176] і SA-18[177] (переносні зенітно-ракетні комплекси, ПЗРК). Американські «Стингери» було вкрадено з іракських військових складів у Мосулі. А частину радянських SA-16 і SA-18 — зі складів сирійської армії на військово-повітряній базі «Аль-Табка» в провінції Ракка.[178] Крім того, ІД мала непідтверджену кількість керованих ракет класу «земля-повітря» радянського виробництва SA-7.[179]

---

172 Більшість цих бронемашин було захоплено в іракської армії влітку 2014 року. Деякі Т-55 — у сирійської армії і формувань сирійської збройної опозиції. Колишній командувач «Армії Ісламу», інтерв'ю автора, Стамбул, 7.11.2016. Також див.: «Озброєння ІДІЛ: піхотне озброєння, транспортні засоби і артилерія», Military Factory, bit.ly/3381myH; Мехмет Кемаль Фірік, «Різноманіття озброєння ІДІЛ зростає», Daily Sabah Mideast, 2.07.2014, bit.ly/2ysc6d5.

173 М198 має максимальну дальність стрільби 29 км і максимальну скорострільність — чотири постріли на хвилину. Для арсеналу партизанських формувань це велика рідкість.

174 Максимальна дальність стрільби буксируваної гармати «Тип 58» — 27 км. Її також нечасто можна побачити в партизанських арсеналах.

175 Переносний зенітно-ракетний комплекс класу «земля-повітря» (ПЗРК), який може становити серйозну загрозу для літаків на низькому польоті. Однак FIM-92 «Стингер» потребують спеціалізованого обслуговування й догляду. Судячи з усього, ІД не мала потрібних ресурсів.

176 Ракета класу «земля-повітря» з інфрачервоною головкою самонаведення російського виробництва із сімейства «Іґла». Позначення Міністерства оборони США — SA-16, російське — 9К310 «Іґла-1Е».

177 Ракета класу «земля-повітря» з інфрачервоною головкою самонаведення, також із сімейства «Іґла» російського виробництва. SA-18 — позначення Міністерства оборони США, російське — 9К38 «Іґла». Вона є точнішою і має більшу дальність польоту порівняно із SA-16.

178 Абу Раджаб, колишній боєць «Вільної сирійської армії», який воював з ІДІЛ/ІД в Ідлібі, Алеппо й Рацці. Інтерв'ю автора, Стамбул, 9 жовтня 2016 року.

179 Ракета класу «земля-повітря» з інфрачервоною головкою самонаведення російського виробництва «Стрєла». SA-7 — позначення Міністерства оборони США. Російське — 9К32 «Стрєла-2». Це старше покоління радянських ПЗРК, порівняно з «Іґлами».

Крім конвенційних потужностей, наприкінці 2014 року у провінцій ІД в Іраку був один з найскладніших партизанських арсеналів серед усіх озброєних недержавних суб’єктів у регіоні та світі. Британській Групі дослідження озброєнь під час конфліктів вдалося зафіксувати 1270 одиниць зброї та 29 168 одиниць боєприпасів, що належали ІД лише в Іраку з липня 2014 року по листопад 2017 року.[180] Вибірка складалася з 31 типу озброєння. Усі вони зазвичай використовуються в партизанській тактиці, за винятком (менш поширеного) 120-мм важкого міномета.[181]

Що стосується терористичного потенціалу, то ІД на той момент уже мала десятирічний досвід у виготовленні й використанні СВП, як ми говорили трохи вище.

Організація успадкувала досвід ІДІ у дрібносерійному виробництві поясів і жилетів смертників для приватних осіб, а також в оснащенні легкових автомобілів і мотоциклів вибухівкою для виробництва СВПТЗ(КС) і МСВП(КС) у невеликих майстернях. Спираючись на попередній досвід ведення терористичної війни, ІД вдалося створити потужне виробництво СВП, здатне начиняти вибухівкою великі вантажівки й захоплені броньовані військові машини. Кінцевою продукцією були різні типи СВПТЗ — як на дистанційному керуванні, так і керованих людьми-смертниками.

Накопичення військового потенціалу ІД завершилося приблизно на початку 2015-го. Лише через чотири роки вона перетворилася з майже знищеного угруповання, яке в переважній більшості покладалося на тероризм з використанням саморобних вибухових пристроїв і таємні осередки, якою була у 2010 році, на транснаціональну організацію зі значним конвенційним, партизанським і терористичним потенціалом. Щоб адаптуватися до мінливого середовища і способів ведення війни, військові структури ІДІ/ІДІЛ/ІД й далі швидко змінювалися за розмірами (від загонів — мафаризів до джуюшів — «армій»),[182] тактичного й оперативного командування та управління /

---

180 «Зброя “Ісламської держави”: трирічне розслідування в Іраку і Сирії», Група дослідження озброєнь у конфліктах (12/2017): с. 183–184.

181 Групі дослідження озброєнь у конфліктах вдалося задокументувати лише два. Там само, с. 184.

182 Наприклад, уже знищені «Джуюш аль-Хілафа» («Армія Халіфату), «Джуюш аль-Істішадіїн» («Армія мучеників», або «Армія бійців-смертників») і «Джуюш Дабік» («Армія Дабіка»). У 2020 році єдине (менше) формування розміром з полк, що збереглося, називається «Джуюш Халід» («Армія Халіда») і діє переважно в Іраку, а деякі підрозділи переходять на територію східної Сирії.

порядку ведення бою, скорочення або розширення спеціалізацій і місій і навіть назв військових структур і військово-стратегічного командування організації (наприклад, «військове міністерство» в ІДІЛ і «військова рада», «верховний військовий департамент» і «генеральний військовий офіс» в ІДІЛ/ІД). Чотири особливості цієї мінливої організаційної структури залишалися без змін і сильно впливали на ведення боїв. Перша полягає в тому, що незалежно від розмірів і назв, підрозділи зберігали повну відданість спеціалізації та місії. У ІДІ були загони снайперів і розвідників-мафаризів. Під керівництвом ІД вони перетворилися на ротні й батальйонні формування («Сарая аль-Канс» та «Аль-Мактаб аль-Амні» відповідно). Такі самі зміни торкнулися і спеціалізованих місій. «Мафариз аль-Існад» (загони підтримки) перетворилися із загонів на батальйони «Аль-Кува аль-Марказія» (центральні сили, відомі в Сирії як «Аль-Марказіят» або «центристи»). Ці підрозділи виконували завдання, подібні до тих, які покладаються на сили швидкого реагування та спецпідрозділи у звичайних державних арміях.

По-друге, з огляду на постійну кадрову кризу ІД та її попередниць, тактична й оперативна ієрархія майже завжди ґрунтувалася на потребах і традиціях, а не на внутрішніх правилах чи стандартних операційних процедурах. Наприклад, *валі* (губернатор) «провінції» ІД може воювати як солдат під командуванням військового *еміра* (командувача) *каті* (військового сектору)[183] під час деяких операцій *іктігамату* (вторгнень). І це попри те, що валі провінції має бути ієрархічно вищим за еміра сектора. В ІД було таке правило: якщо «провінція» є фронтом бойових дій або межує з ним, то військова рада делегує командування і управління на тактичному і оперативному рівнях командувачам місцевих секторів. У цьому випадку ієрархія змінюється: командири тактичного й оперативного рівнів мають пріоритет для швидкого розгортання сил і засобів для бойових дій та запитів на підтримку.

По-третє, ІД постійно урізноманітнювала свої бойові підрозділи, відбираючи бойовиків з різних географічних секторів. У разі знищення підрозділу втрати розподілялися б між кількома секторами, а не зосереджувались би в одному. Це було зроблено для того, щоб зменшити суспільний резонанс і потенційні місцеві повстання проти керівних структур ІД, а також щоб

183 У рамках ІДІ/ІДІЛ/ІД сектор, або каті — військово-географічна одиниця в межах провінції, яка може варіюватися від району в місті до групи міст і їхніх околиць.

подолати кадрову кризу організації. Наслідком стала імовірно непередбачувана диверсифікація досвіду й бойових культур (так званий «бойовий мультикультуралізм») бойовиків, задіяних у тій самій операції (тих самих операціях).

Четверта постійна риса — це ступінь самодостатності бойових підрозділів ІДІ/ІДІЛ/ІД незалежно від розмірів, назв і місця в організаційних структурах, що швидко змінюються. Ступінь упевненості у своїх силах і здатності розраховувати лише на себе на рівні мафариз зазвичай був високим. Іноді він межував із самодостатністю. Серед бойовиків ІД побутувала приказка, яка відображала таку самодостатність: «Між боями ховай тротил і витягай долари».[184] Вона означає, що під час відносного затишшя бойовики мають закопати або сховати увесь свій арсенал і займатися збором фінансування та закупівлею зброї, щоб добре підготуватися до подальших боїв. Уміння розраховувати лише на власні сили походить із часів «Аль-Тавгід ва аль-Джигад», коли попередниками ІД були невеликі терористичні осередки з обмеженими ресурсами.

Тут слід звернути особливу увагу на два моменти, оскільки вони добре пояснюють організаційну адаптивність і витривалість під час нарощування потенціалу для вчинення масового насильства в Іраку. По-перше, зміцнення військового потенціалу ІДІ/ІДІЛ/ІД відбулося, незважаючи на постійне обезголовлення її «військових міністрів» і очільників військових рад ІДІ/ІДІЛ/ІД, а також командирів середньої ланки. За словами генерала Рея Ордейно, командувача об'єднаних сил в Іраку, у травні 2010 року 80% військових командирів ІДІ (34 із 42 старших командирів) були або вбиті, або захоплені в полон.[185] Леон Панетта, тодішній міністр оборони США, заявив Сенату, що в червні 2010 року на рівні рядового складу активними залишилися лише близько тисячі бійців.[186] Загалом найдовше на посаді військового командувача ІДІ/ІДІЛ/ІД перебував Абу Гамза аль-Мугаджир. Його каденція «військового міністра» тривала близько трьох з половиною років (з жовтня 2006 по квітень 2010 року). Нуман аль-Заіді (Абу Сулейман Нассер аль-Дін), який

184 У розмовній арабській мові (іракський варіант) приказка римується.

185 Том Шанкер, «За даними США, лідери "Аль-Каїди в Іраку" були нейтралізовані», New York Times, 4.06.2010. Перевірено 15.10.2016, news.ms/2XphSd4.

186 Касим Абдул-Захра і Лара Джейкс, «"Аль-Каїда в Іраку" нарощує сили», Associated Press, Associated Press, 10.10.2012. Доступно 16.09.2016, bit.ly/2Kh7pYX.

замінив його на цій посаді, був убитий лише через 13 місяців (у травні 2011-го). Самір аль-Гліфаві (Гаджі Бакр), який замінив аль-Заїді в ролі військового командувача і якому приписують подальшу інституціоналізацію, професіоналізацію і посилення спеціалізації військової ради ІДІ, загинув лише через два роки і вісім місяців (у січні 2014 року). Його наступником став Аднан аль-Білаві (Абу Абдул Рагман аль-Білаві). Останній був головним ініціатором захоплення Мосула в червні 2014 року. Він підірвав себе, щоб не потрапити в полон до Федеральної поліції Іраку, всього за шість днів до того, як ІДІЛ завершила захоплення Мосула (10 червня 2014 року). Його перебування на посаді тривало шість місяців. Аль-Білаві змінив Аднан аль-Сувайдаві (Абу Муганнад аль-Сувайдаві або Гаджі Давуд), якого вбили через п'ять місяців (у листопаді 2014 року). Його наступником став Фадель аль-Гіялі (Абу Муслім аль-Туркмані або Гаджі Мутаз), який також загинув через десять місяців, у серпні 2015 року. Згодом посаду голови військової ради[187] зайняв Іяд аль-Убайді (Абу Саліг Гайфа), який загинув на завершальній стадії битви за (Західний) Мосул.[188] Загалом від ударів американської авіації загинуло троє керівників військової ради. Чотирьох вбили іракські й сирійські наземні сили, як державні, так і недержавні.

З даних таблиці 2.1 можна побачити, наскільки швидко змінювалися військові командири ІД. Вона відображає здатність організації зростати, навіть коли її найвище військове керівництво не є стабільним.

---

187 Військову раду в якийсь момент було перейменовано на «Гаят аль-Гарб» («військовий департамент»).

188 За даними Пентагону, посаду «військового міністра» нібито обіймали як Тархан Батірашвілі (грузинсько-кістинський командир ІДІЛ/ІД, відомий як Абу Омар аль-Шишані), так і Гульмурод Галімов (таджицький командир ІД, відомий як Абу Омар аль-Таджикі). Однак під час реструктуризації ІДІ влітку 2011 року, проведеної Гаджі Бакром, посади «військового міністра» й «начальника штабу» було скасовано. Їхнє відновлення не підтверджують публікації ІДІЛ/ІД, за винятком «неофіційних» документів інсайдерів ІД, у яких стверджується, що аль-Шишані був «еміром військового міністерства». Його, колишнього сержанта «Спеціальної розвідувальної групи» грузинської армії, убили в липні 2016 року. Російські військові стверджували, що аль-Таджикі був убитий у квітні 2017 року. Пентагон тоді цього не підтвердив. Більшість російських офіційних заяв про вбивства командирів ІД і повстанців виявилися недостовірними, якщо тільки їх не підтвердили інші джерела. Див. «Неофіційний» документ про ІД Qanat Arshif al-Siyar: Biographies Archival Channel, bit.ly/2Yz4d49.

Таблиця 2.1. Керівники Військової ради ІДІ/ІДІЛ/ІД

Командир	**Дата початку**	**Дата закінчення**	**Період керівництва**	**Причина звільнення**
Абу Гамза аль-Мугаджир	Жовтень 2006	Квітень 2010	42 місяці (3,5 року)	Убитий у бою (американсько-іракськими об'єднаними силами)
Абу Сулейман Нассер аль-Дін	Квітень 2010	Травень 2011	13 місяців	Убитий у бою (іракськими силами)
Гаджі Бакр	Травень 2011	Січень 2014	30 місяців (2,75 року)	Убитий у бою (бійцями сирійської опозиції)
Абу Абдул Рагман аль-Білаві	Січень 2014	Червень 2014	6 місяців	Убитий у бою (іракськими силами)
Абу Муганнад аль-Сувайдаві	Червень 2014	Листопад 2014	5 місяців	Убитий у бою (внаслідок авіаудару США)
Абу Муслім аль-Туркмані	Листопад 2014	Серпень 2015	10 місяців	Убитий у бою (внаслідок авіаудару США)
Абу Саліг Гайфа	Серпень 2015	Липень 2017	23 місяці (1,9 року)	Убитий у бою (іракськими силами)

Крім того, ІДІ мала контрплан, за яким втрати керівництва могли компенсуватися. Це була скоординована річна кампанія, яка розпочалася влітку 2012 року з метою звільнення провідних кадрів ІДІ. Кампанія під кодовою назвою «Руйнування стін» мала вирішальне значення для зміцнення військового потенціалу організації. Вона призвела до звільнення досвідчених старших командирів, які керували оперативними завданнями ІДІ/ІДІЛ/ІД, включно з окупацією та управлінням територіями. Загалом із липня 2012 по липень 2013 року в межах операції «Руйнування стін» було здійснено понад 900 атак з використанням СВПТЗ, понад 100 атак із застосуванням СВПТЗ-КС, а також вісім спроб або успішних втеч із в'язниць по всьому Іраку.[189] ІДІ/ІДІЛ із застосуванням сили вдалося звільнити 824 ув'язнених

189 Див. документи ІДІ про «Руйнування стін» тут: bit.ly/336DyLe. Також див.: Джессіка Льюїс, «"Аль-Каїда в Іраку" відроджується», Middle East Security Report, № 14 (9/2013), bit.ly/1G7kP0L, с. 8.

кадрів. Це найкращий показник навіть у порівнянні з іншими вражаючими втечами: наприклад, втечі із в'язниць міст Сарпоса і Газні, що здійснили таліби (2011 і 2015), втеча з в'язниці «Мейз» учасників Ірландської республіканської армії (1893), а також втеча угруповання «Тупамарос» із тюрми в Пунта-Карретас (1971 році).[190] За даними іракських силовиків, серед 842 втікачів було 276 «найнебезпечніших» командирів середньої і вищої ланки.[191] Ця кампанія стала яскравим свідченням успішного нарощування військового потенціалу ІДІ/ІДІЛ та здатності піднятися й завдати удару у відповідь після нищівної поразки в 2010 році.

Бойові дії за Фаллуджу (січень 2014 – червень 2016)

Фаллуджа стала першим містом, яке потрапило під окупацію ІДІЛ після її відродження. Фінальна битва за контроль над містом тривала з 30 грудня 2013 по 3 січня 2014 року. Саме тоді під час п'ятничної молитви ІДІЛ оголосила Фаллуджу частиною своїх територій. Однак більшість районів міста вдалося взяти під контроль лише під кінець березня 2014-го.[192] Крім того, в цьому районі ІДІЛ воювала не сама, як це було в деяких інших іракських містах і селищах. У тактичному союзі з нею перебували шість інших збройних організацій: «Ісламська армія», «Армія моджагедів», «Бригади двадцятої революції», «Армія людей ордену Накшбанді» (або «Армія Накшбанді»), «Військова рада Фаллуджі» і «Група [Абдулли] аль-Джанабі». Із 30 грудня

190 Втеча з в'язниці «Тазул-Ламбез» 1994 року в Батні під час громадянської війни в Алжирі чисельно зіставна з «Ламбезькою операцією» (враховуючи велику кількість втікачів – близько 1000 в'язнів). Однак операція ґрунтувалася на обмані й вербуванні охоронців, а не на застосуванні сили. Судячи зі свідчень втікачів, велика кількість звільнених в'язнів була прямим результатом випадковості, і, на відміну від ІДІ, «Збройне ісламське угруповання» не змогло організувати або навіть завербувати переважну більшість втікачів. Чимало з них було засуджено за кримінальні злочини, не пов'язані з повстанським рухом.

191 «Застосувавши силу, із в'язниці втекли 824 в'язні після того, як аль-Баґдаді оголосив кампанію "Руйнування стін" [арабською], Al-Hayat, 25.07.2013, доступно 17.09.2018, bit.ly/2GFEfSl.

192 Ваель Іссам, «ІДІЛ отримує контроль над містом Фаллуджа після затримання офіцерів Військової ради», [арабською], Al-Quds Al-Arabi, 28.06.2014, доступно 15.09.2016, bit.ly/2YAw8Ay. Колишній генерал-майор іракської армії, інтерв'ю автора, Стамбул, 7.02.2019.

по 3 січня щонайменше 18 збройних формувань, що належать до вищезгаданих організацій, діяли у Фаллуджі та її передмістях проти іракських регулярних сил. Близько третини цих угруповань належали до ІДІЛ.[193] Формування ІДІЛ налічували від 200 до 300 бойовиків, що становить невелику частину особового складу іракських регулярних сил в місті й навколо нього. За деякими оцінками лише ІДІЛ, без тактичних союзників, переважала у Фаллуджі у співвідношенні 50 до 1.[194]

До кінця січня 2014 року ІДІЛ стала переважною збройною організацією у Фаллуджі, до якої приєдналися сотні новобранців і перебіжчиків. Однак ІДІЛ не контролювала місто повністю, хоч 3 січня 2014 року оголосила про проведення найбільшого військового параду на південний захід від Фаллуджі за участю близько 100 одиниць озброєної техніки (відбувся лише 31 березня).[195] Зокрема мова йде і про захоплені іракські армійські «Хамери» й гусеничний бронетранспортер M113. Це було свідченням впевненості, контролю самої організації та занепаду місцевого опору проти ІДІЛ.[196]

У наступ: розширення

На оперативному рівні ІДІЛ вдалося досягти перемоги у Фаллуджі, запровадивши так званий трифазний спосіб дій: ослаблення та проникнення (softening та creeping, SC), створення коаліції (coalition-building, C) і ліквідація-консолідація (liquidating-consolidating, LC). Оскільки такий спосіб ведення дій повторюватиметься повсюдно, для спрощення я вживатиму скорочення SCCLC (вимовляється «скалс», від skulls). Частково чи повністю SCCLC застосовувався в іракських, сирійських, лівійських і єгипетських містах та містечках й інших місцевостях з перемінним успіхом.[197] У Фаллуджі ІДІЛ виснажила іракську армію та сили безпеки, повільно проникаючи у свої

193 Там само.

194 Там само.

195 Білл Роджіо, «Паради ІДІЛ на околицях Багдада», Long War Journal, 1.04.2014, доступно 1.06.2018, bit.ly/2Zkwzfw.

196 Організація зіткнулася зі значним місцевим опором у період із січня по березень 2014 року навіть після того, коли під час п’ятничної молитви 3 січня 2014-го оголосила Фаллуджу частиною своєї території.

197 Див. розділи нижче про фронти Мосула та Рамаді. Також див. розділи про бойові дії в Сирії та Лівії.

колишні опорні позиції.[198] Вона збільшила кількість операцій у Фаллуджі із середнього показника в одну операцію кожні два дні в першому кварталі 2013-го до вдвічі більшого (одна операція на день) в останньому кварталі того ж року. Однак ця фаза передбачала не лише кількісну інтенсивність. З погляду якості для ліквідації окремих осіб ІДІЛ використовувала «хірургічно» точні удари. Вона не вдавалася до тактики масового терору, що використовувалася в інших місцях Іраку і світу на цьому етапі, щоб уникнути місцевої реакції і протистояння з іншими збройними угрупованнями. Така точна тактика складалася з убивств з близької відстані, підривів СВП під автомобілями і різних методів покарання, як-от використання СВП, СВПТЗ для підриву будинків окремих осіб, які виступають проти ІДІЛ, зокрема й вождів місцевих племен і командирів поліції.[199] ІДІЛ також обирала певних бізнесменів, тероризувала їх, шантажувала, знищувала сунітських священнослужителів, які виступали проти ІДІЛ. Серед «якісних» спецоперацій, що здійснювалися навколо Фаллуджі, були вбивства армійських командирів і поступове знищення, переслідування та/або відсікання ліній постачання іракської армії. Однією із жертв став генерал Могаммед Агмед аль-Кураві, командувач сьомої дивізії іракської армії. Він брав участь у кривавому придушенні сидячого протесту в Гавіджі у квітні 2013 року.[200] Генерала аль-Кураві вбили терористи-смертники з СВП у провінції Анбар.[201] Підрозділам ІДІЛ також вдалося ізолювати кілька районів у Фаллуджі, Рамаді та інших частинах провінції Анбар, підірвавши мости й замінувавши дороги. Загалом з початку 2014 до середини 2015 року в провінції Анбар бойовики ІДІЛ/ІД зруйнували 85 мостів за допомогою СВП різних видів.[202]

---

198 Особливо це стосується південних районів і південних сільських околиць Фаллуджі й населених пунктів на річці Євфрат на південь від Фаллуджі, як-от райони аль-Німія та Амірій. У 2006 році «Аль-Каїда в Іраку» мала певну підтримку в цих районах.

199 До складу антиісламістських елементів входили антиугруповання «Аль-Каїда», діячі «Сагвату», представники племен, які не співпрацювали або неохоче співпрацювали з ІДІЛ, і поліцейські.

200 Тім Аранго, «Суніти посилюють протести проти уряду. Десятки вбитих по всьому Іраку», New York Times, 24.04.2013, доступно 18.09.2016, nyti.ms/34sd0p5.

201 Камаль Намаа, «Іракські бойовики вбили щонайменше 18 солдатів включно з командиром», Reuters, 21.12.2013, доступно 18.09.2016, reut.rs/31ejSDH.

202 «Мухафаза Анбар: ІДІЛ зруйнувала 85 мостів, ми потребуємо 160 мільйонів динарів, щоб їх відновити», Al Mada press, 25.10.2015, доступно 18.09.2016, goo.gl/SY4yR.

Друга фаза оперативного рівня, створення коаліції, почалася щонайпізніше із середини 2013-го. ІДІЛ мала на меті нейтралізувати й повернути назад вплив «Сагвату» («Ради пробудження»). Замість того, щоб брати участь у бойових діях, ІДІЛ вибірково сформувала низку тактичних і оперативних альянсів та прагматично будувала коаліції з місцевими повстанцями й племінними лідерами, багато з яких сприймали організацію як менше зло порівняно з іракською армією і силами безпеки під керівництвом прем'єр-міністра Нурі аль-Малікі.[203] Розгін арабських сунітських сидячих страйків по всьому Центральному Іраку, різанина в Гавіджі в квітні 2013 року й зачистка армією річного сидячого страйку в Фаллуджі в грудні 2013-го — все це зміцнило негативне сприйняття армії та поліції і сприяло тактичному союзу з ІДІЛ.

Третім і останнім етапом на оперативному рівні була класична «консолідація влади» шляхом жорстокої ліквідації «ворогів». Більшість лідерів племен і командирів повстанців, які допомагали ІДІЛ із січня по березень 2014 року, далі стали мішенню для замахів або були ліквідовані за допомогою СВП різних видів (переносні пристрої або такі, що закладаються в будинку, безпілотні), масових страт чи ув'язнень.

Наприклад, серед обраних мішеней були озброєні ополченці, близькі до «Ісламської партії Іраку», зокрема ХАМАС і місцеві поліцейські, близькі до партії.[204] У травні 2014 року «Військова рада Фаллуджі» публічно поскаржилася на те, що ІДІЛ роззброює і переслідує своїх бійців, а також не пов'язаних з нею бойовиків у Фаллуджі.[205] До кінця травня ІДІЛ домінувала в шести вищезгаданих організаціях. Лідери цих формувань перебували у в'язниці, втекли з міста або були роззброєні й позбавлені будь-якого впливу на процеси в місті. Найвідомішими були шейх Абдулла аль-Джанабі, який командував «Консультативною радою моджагедів» («Святих бійців») під час першої битви за Фаллуджу влітку 2004 року, і бригадний генерал Абу аль-Валід, колишній баасистський генерал, який був старшим командиром у «Військовій раді Фаллуджі».[206]

---

203 Міжнародна кризова група в Іраку, «Фаллуджі: фаустівська угода», Близькосхідний звіт, № 150, 28.04.2014. Доступно 15.11.2018, bit.ly/333SUQR.

204 Колишній генерал-майор іракської армії, інтерв'ю автора, Стамбул, 7 лютого 2019 року.

205 Ваель Іссам, «ІДІЛ отримує контроль над Фаллуджею після захоплення офіцерів Військової ради» [арабською], Аль-Кудс Аль-Арабі, 28.06.2014. Доступно 15.12.2016, bit.ly/2YAw8Ay.

206 Там само.

В обороні: витривалість і вибуховий потенціал

Об'єднані іракські регулярні й нерегулярні військові формування розпочали масштабний контрнаступ 22 травня 2016 року, щоб повернути Фаллуджу. На той момент у місті, яке перебувало в облозі з лютого того самого року, все ще залишалося близько 1000 бойовиків ІД. Урядові Іраку й іракському шиїтському релігійному керівництву вдалося мобілізувати понад 15 000 солдатів і бійців для звільнення міста. Солдати належали до підрозділів першої, восьмої, десятої і сімнадцятої дивізій іракської армії, а також іракських Сил спеціальних операцій (широко відомих як «Золота дивізія» під керівництвом Іракської контртерористичної служби), до іракської федеральної поліції, альянсу ополченців «Сили народної мобілізації»,[207] сил «Аль-Кудс» іранського Корпусу вартових ісламської революції, а також до стратегічної, розвідувальної і повітряної підтримки з боку очолюваної американцями Об'єднаної оперативно-тактичної групи з питань проведення операції «Непохитна рішучість». Близько 29 літаків останньої, зокрема B-52, A-10, F-15, F/A-18, британські «Тайфуни» і БПЛА, такі як MQ-1 «Предатор» і MQ-9 «Ріпер», завдали удари по позиціях ІД, скидаючи по 70 бомб на тиждень. Битва за звільнення Фаллуджі тривала до кінця червня 2016-го.

У період із червня 2014 по червень 2016 року ІД розбудовувала оборону у Фаллуджі, готувалася до тактики з використанням тунелів, саморобних вибухових пристроїв, снайперського вогню і стрілецької зброї. Вона значною мірою покладалася на різні типи терористів-смертників, які мали керувати різними видами СВП у транспортних засобах. За один тиждень у травні 2016 року ІД здійснила 14 операцій зі смертниками[208] Однак, враховуючи дисбаланс сил, поразка у Фаллуджі була лише питанням часу. Оскільки переваги в чисельності людських та збройних ресурсів були очевидні, організація спробувала відступити з Фаллуджі великою колоною з більш ніж 200 озброєних автомобілів і техніки. Оскільки ІД не мала комплексної системи протиповітряної оборони, а отже, не могла прикривати відступ, це рішення

---

207 Широка коаліція переважно шиїтських ополченців, які ефективно боролися з ІДІЛ/ІД в Іраку. Однак деяких з них було звинувачено у скоєнні серйозних порушень прав людини, а також у сектантських і кримінальних практиках.

208 Вілаят аль-Фаллуджа, «14 Амалія Істішхадія» [14 мученицьких операцій], Аль-Наба, № 36, 24.05.2016, с. 6.

було катастрофічним для організації. Озброєні транспортні засоби й техніка ІД скупчилися в заторі на південь від міста 29 червня 2016 року. «Ми не мали права втратити такий шанс», — сказав генерал-майор Джей Сілверія, заступник командувача Центрального командування ВПС США.[209] Було знищено щонайменше 348 бойовиків і близько 200 транспортних засобів «Ісламської держави». Це був кінець: іракська армія та її союзники рішуче виграли битву за Фаллуджу 2016 року. ІД втратила місто, але не припинила там своїх атак. Ще в червні 2019 року, через три роки після поразки, ІД випустила пропагандистське відео, де показано нічні рейди бойовиків в районі Карма у Фаллуджі, під час яких розстріляли офіцерів іракської армії та лідерів «Сагвату».[210]

Бойові дії в Мосулі (липень 2014 – липень 2017)

Перша битва за Мосул тривала з 4 по 10 червня 2014 року й завершилася рішучою перемогою ІДІЛ. Навіть якщо порівнювати з Фаллуджею і Рамаді, битва за Мосул стала одним із найбільш видовищних військових наступів в історії сучасної партизанської війни. ІДІЛ атакувала попри те, що супротивники переважали її числом людей і зброї зі співвідношенням живої сили, яке за найвищими оцінками сягало 75 до 1, а за найнижчими — 10 до 1.[211]

---

209 Оріана Павлик, «Перенацілювання на Фаллуджу із сирійського міста було правильним рішенням для боротьби з ІДІЛ, каже генерал», Air Force Times, 15.07.2016, доступно 15.11.2017, bit.ly/2KdNtWU. Детальніше про цю операцію див.: Christiaan Triebert, Крістіан Трієберт, «Аналіз знищення колони у Фаллуджі з відкритих джерел», Bellingcat, 6.07.2016, доступно 15.10.2019, bit.ly/29nqLup.

210 Нове відеозвернення від «Ісламської держави»: «Ми обов'язково скеруємо їх нашим шляхом», Вілаят Ніневія.

211 За максимальними оцінками, ці показники чисельності особового складу охоплюють Третю дивізію іракської федеральної поліції в Мосулі і її допоміжні підрозділи, де налічувалося близько 30 000 осіб. Крім того, була ще Друга дивізія іракської армії і її допоміжні підрозділи, чисельність яких становила ще 30 000 осіб. Обидві підпорядковувалися Оперативному командуванню провінції Ніневія. Початкова атакувальна сила ІДІЛ налічувала 400–600 бойовиків. На пізнішому етапі боїв до них приєдналися осередки ІДІЛ у Мосулі, а 8 червня зі східної Сирії прибуло підкріплення чисельністю близько 400–500 бойовиків.

Генерал-лейтенант Магді аль-Гарраві, колишній командувач іракської федеральної поліції в Ніневії, у інтерв'ю Reuters стверджував, що в усіх бойових підрозділах Мосула «насправді» налічувалося лише 10 000 солдатів. Див: Нед Паркер, Ізабель Коулз, Рахім Салман, «Спеціальна доповідь: Як впав Мосул, іракський генерал заперечує історію Багдада», Reuters, 14.10.2014, доступно 15.09.2016, reut.rs/2GlXieC.

Організації також суттєво не вистачало озброєння: доводилося атакувати переважно технікою з м'якою обшивкою, легким озброєнням і застосовувати тактики з СВП (зокрема СВПТЗ-КС). Крім того, наступ на Мосул не став несподіванкою для регулярних сил. Згідно з парламентським розслідуванням, Багдад мав попередні розвідувальні дані про майбутню атаку на початку травня 2014 року.[212] На місцевому рівні як поліція, так і військова розвідка в Ніневії очікували майбутнього нападу в червні 2014-го. Крім того, військове командування ІДІЛ було знищено на самому початку бою. Підрозділи Федеральної поліції Іраку[213] успішно оточили Аднана аль-Білаві (Абу Абдул Рагман аль-Білаві), голову Військової ради ІДІЛ, і майже заарештували його. Аль-Білаві підірвав себе за допомогою СВП. Розвідувальний апарат Федеральної поліції Іраку звинувачував його в тому, що він керував обома військовими кампаніями ІДІЛ у Ніневії та Анбарі. Крім того, аль-Білаві навіть не планував захопити весь Мосул. Згідно з документальним фільмом ІД «Рік після завоювання [Мосула]», опублікованим 10 червня 2015 року, початково задумували захопити лише два західні райони (муніципалітети) міста з восьми. Це аль-Рабі і Новий Мосул. Решту було зайнято в результаті оперативних змін під час битви, інноваційної тактики, завзятості й жорстокості бойовиків ІДІЛ, а також поєднання корупції, розгубленості й безладу серед регулярних збройних сил.

Майже дивовижний наступ

Як і в Фаллуджі, у Мосулі ІДІЛ застосувала спосіб ведення дій SCCLC. Спочатку організація розгорнула близько двадцяти невеликих партизанських формувань чисельністю до взводу, щоб зайняти два західних райони Мосула. Більша частина живої сили і вогневих засобів ІДІЛ була зосереджена на заході міста, в той час як відволікальні атаки й диверсійні групи діяли на північному сході. П'ятого червня, наступного дня після нейтралізації аль-Білаві, бойовики ІДІЛ задля тактичної диверсії обстріляли район аль-Зухур на північному сході Мосула. Близько опівночі 6 червня з пустелі аль-Джазіра

212 «Розслідування щодо падіння Мосула виявляє відповідальність Малікі та інших високопосадовців» [арабською], Al Watan News, 19.08.2015, доступно 11.09.2016, bit.ly/2LUn03P.

213 Це була спільна операція розвідувального апарату Федеральної поліції і Сил швидкого реагування Міністерства внутрішніх справ Іраку (Міністерства поліції і безпеки).

на північний захід від Мосула висунулися три колони загальною чисельністю менше 100 неброньованих пікапів і техніки, в кожній з яких було по чотири-п'ять бойовиків.[214] Підрозділи ІДІЛ, як і планувалося, швидко просунулися в намічений район Аль-Рабі, насамперед у мікрорайони Сімнадцяте таммуза, аль-Ярмук і аль-Награван. Майже одночасно були атаковані два штаби розвідки в північно-східному районі аль-Кагіра з метою «засліпити» регулярні іракські війська. Пізніше це призвело до хаосу в системі командування й контролю. Зв'язок між іракськими військами постійно порушувався. Оперативне командування «Ніневія» мало різні батальйони, що діяли майже незалежно один від одного як у східному, так і в західному Мосулі. У цей момент ІДІЛ занадто сильно розтягнула свої невеликі підрозділи на сході, змінивши оперативний план, аби досягти східних берегів річки Тигр. Іракські регулярні війська дали відсіч.

Сьомого червня іракським силам вдалося відновити швидкість руху. Їм майже вдалося оточити північний захід, де зосереджувалися підрозділи ІДІЛ, за допомогою повітряних атак. Однак ті мали класичний ефект «втрати точності».[215] Атаки не лише виявилися неточними, а й випадково вбили десятки місцевих жителів.[216] Мешканець західного Мосула, який був свідком подій, розповідав:

> Реакція в зоні конфлікту була негайною. Уряд аль-Малікі в Багдаді вже втратив популярність, а його армія та підрозділи федеральної поліції в Мосулі сприймалися як сектантські й корумповані. Тепер армія вбиває місцевих жителів з неба за допомогою американських гелікоптерів. Як ви думаєте, що мало статися далі?[217]

У відповідь на контрнаступ іракських сил ІДІЛ зупинила електростанцію в районі аль-Ярмук, щоб контролювати пошкодження. Щоб отримати вкрай потрібне підкріплення, 8 червня близько 100 озброєних автомобілів

214 «Оголошення ІДІЛ у Мосулі» [арабською], Al Jazeera, 12.06.2015, доступно 2.12.2018 bit.ly/2LTLhXR.

215 Про «градієнт втрати точності» і його вплив на операції див. у частині «Чому слабкі сили перемагають сильніших або виживають у бою: критичний огляд» у розділі 1.

216 «Як екстремісти захопили одне з найбільших міст Іраку всього за п'ять днів?», Niqash, 10.06.2014, доступно 15.10.2016, bit.ly/2YF18iQ.

217 Свідок з району Аль-Рабі на заході Мосула, інтерв'ю автора, 8 січня 2019 року.

і технічних засобів перейшли з підконтрольних ІДІЛ територій на сході Сирії. Під важкою іракською артилерією і повітряними атаками ІДІЛ вдалося просунутися в район аль-Урайбі. У другій половині дня СВП, яким керував саудівський бойовик Абу Омар аль-Джазраві, завдав удару по готелю «Мосул» (він використовувався як оперативний штаб у західному Мосулі).[218] Удар був значним. Під час вибуху загинуло кілька командирів федеральної поліції із четвертої бригади, що безпосередньо призвело до колективного дезертирства в підрозділах федеральної поліції в центральних і південно-західних кварталах району Новий Мосул. Після цього оборона на заході міста впала. Армійські солдати й поліцейські залишилися без плану і точки збору, тож втекли, коли бойовики ІДІЛ почали наближатися до їхніх позицій.

До 9 червня під владу ІДІЛ перейшли 17 кварталів Таммуз і аль-Рабі, а також поступово майже весь західний і південно-західний Мосул. За допомогою СВПТЗ-КС бойовики організації після триденної облоги штурмували базу Третьої дивізії в районі аль-Тавра з усіх чотирьох боків. Того ж ранку підрозділи ІДІЛ з боями прорвалися до муніципалітету Старого міста. До кінця дня ІДІЛ захопила будівлю керівництва провінції Мосул, штаб-квартиру поліції Ніневії, аеропорт Мосула і військову базу «Аль-Газлані», розташовану за милю від аеропорту. ІДІЛ також подолала опір на сході, оскільки багато солдатів втекли, вважаючи, що командири покинули їх.[219] До 10 червня 2014 року ІДІЛ була на шляху до непередбачуваної перемоги в Мосулі, яку її лідери навіть не планували.[220] Організація розпочала інтенсивну операцію, щоб убезпечити південні передмістя й зірвати можливий контрнаступ. Побоюючись повітряних ударів, ІДІЛ штурмувала й захопила військову авіабазу «Каяра» і аеропорт «Ширкат». До кінця 10 червня 2014 року вона захопила Мосул.

---

218 «Як ІДІЛ контролювала аль-Мосул» [арабською], Агбар аль-Яум, 12.06.2015, доступно 9.10.2016, bit.ly/2K8oBkz; «Відповіді другої людини у керівництві: як ІДІЛ контролювала Мосул», Qasioun, 5.06.2018, доступно 11.09.2018, bit.ly/2Zqxviv.

219 Берґуен Сфансон, «Цікаві факти про падіння Мосула під владою ІДІЛ рік тому» [арабською]. Переклад: Рим Неджмі, Deutsche Welle, 1.06.2015, доступно 14.09.2016, bit.ly/2KbDBy6.

220 Згідно з документальним фільмом ІД «Рік після завоювання», опублікованим 10 червня 2015 року, початковий план полягав у захопленні лише західних районів (муніципалітетів) Мосула. З восьми районів Мосула ІД планувала взяти лише два — аль-Рабі і Новий Мосул. Детальніше про початкові плани ІДІЛ на основі документів, вилучених зі схованки аль-Білаві, див.: «Відповіді другої людини у керівництві: як ІДІЛ контролювала аль-Мосул».

ІД в обороні

Шостого жовтня 2016 року іракський уряд прем'єр-міністра Гайдера аль-Абаді оголосив про початок військової операції зі звільнення Мосула. Вона отримала назву «Кадімун я Нінава» («Ми йдемо, Ніневіє»). Дев'ятого липня 2017-го прем'єр-міністр Іраку прибув до Мосула, щоб оголосити про перемогу над ІД. Але «Ісламська держава» продовжувала воювати в районі Старого міста до серпня 2017 року. Зрештою, через три роки і два місяці організація все ж утратила Мосул. Враховуючи такі традиційні фактори, що визначають результат битви, як співвідношення авіації, вогневих засобів і живої сили, а також знайомство союзних сил з інноваційною тактикою ІД (а отже, втрату елементу несподіванки), розмір міста й відсутність значної підтримки ІД з боку населення,[221] у організації майже не було шансів на стратегічну перемогу в Мосулі.

У Мосулі ІД зіткнулася з трьома критичними проблемами: авіація визвольних сил, їхня перевага в живій силі та зменшення впливу «тактичних інновацій» ІД. Що стосується авіації, то у 2017 році коаліція скинула 39 577 бомб.[222] Під час битви за Мосул «авіація коаліції скидала понад 500 високоточних боєприпасів на тиждень, іноді цифра сягала 605 боєприпасів» — так вказував бригадний генерал Метью Іслер, заступник командувача авіації Командування сухопутних військ Об'єднаної оперативно-тактичної групи — операції «Непохитна рішучість».[223] У січні і лютому 2017 року, у розпал битви, військова авіація випустила понад 7000 боєприпасів по позиціях ІДІЛ — це найбільший показник за будь-який двомісячний період з моменту

221 Іракський інститут адміністрації та досліджень громадянського суспільства провів невелике соціологічне опитування в Мосулі. Воно показало, що в червні 2014 року відсоток тих, хто вважав ІД представницею їхніх поглядів або інтересів, не перевищував 10%. Див: Мункіт Дагер, «Боротьба з ДАІШ: ми програємо битву за серця», Звіти IIACSS (Ірак: IIACSS, грудень 2015 року). Див. також: Опитування Індексу арабської громадської думки щодо ІДІЛ, в: «Індекс арабської громадської думки 2017–2018: основні результати в стислому викладі», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, bit.ly/38xi9OF, с. 34–36.

222 Від початку операції «Непохитна рішучість» в Іраку і Сирії 8 серпня 2014 року понад половина вильотів (із 167 912 загалом) відбулася саме під час битви за Мосул.

223 Стівен Лосі, «500 бомб на тиждень: авіаудари по Мосулу — найактивніша фаза повітряної війни ІДІЛ», Airforce Times, 28.03.2017, доступно 15.07.2017, bit.ly/2MCwQXR; Стівен Лосі, «Авіаудари проти ІДІЛ сягнули рекордного рівня», Airforce Times, 13.09.20017, доступно 15.07.2017, bit.ly/2x7urwE.

початку операції «Непохитна рішучість» в серпні 2014 року.[224] З точки зору живої сили, співвідношення залишалося явно не на користь ІД. Чисельність сил коаліції переважала кількість бойовиків за мінімальними оцінками у співвідношенні 18 до 1, а за максимальними — 38 до 1 у різних районах міста.[225] Враховуючи, що Мосул у понад сім разів більший за Фаллуджу і приблизно в п'ять разів — за Рамаді, співвідношення площі до кількості бойовиків було надзвичайно низьким, що посилювало фактори проти ІД і визначало результат битви.

Величезну роль у сповільненні просування іракських регулярних сил та ополченців, які їх підтримували, відіграли три категорії тактики. Їхнє застосування призвело до тисяч смертей протягом 10 місяців боїв. Це тактики використання СВП (особливо СВПТЗ-КС), ведення партизанської війни та застосування загонів смертників, а також тактика використання снайперського вогню. Із жовтня 2016 року ІД також застосувала тактику використання БПЛА в Мосулі. Незважаючи на відносно обмежену шкоду, якої вони завдали, безпілотні саморобні вибухові пристрої і тактика з використанням безпілотників все ж вплинули на бойовий дух іракських військ.[226]

Що стосується тактики використання СВП, то ІД значною мірою покладалася на використання СВПТЗ-КС. За даними агенції «Амак», ІД здійснила 482 атаки з використанням СВПТЗ-КС за весь час битви за Мосул з 19 жовтня 2016 по 12 липня 2017 року.[227] Проте середній показник використання близько трьох СВПТЗ-КС кожні два дні не може дати чіткого

224 Там само.

225 Оцінки ґрунтуються на матеріалах з відкритих джерел, опублікованих під час десятимісячних боїв у Мосулі та його околицях. Див. наприклад: Тім Г'юм, «Битва за Мосул: як ІДІЛ бореться за утримання свого іракського плацдарму», CNN, 25.10.2016, доступно 15.07.2017, cnn.it/2ZwnNeq; Ізабель Коулз, Джон Волкотт, Махер Чмайтеллі, «За даними американських та іракських джерел, лідер ІД у Багдаді залишає битву за Мосул польовим командирам», Reuters, 8.03.2017, доступно 15.07.2017, reut.rs/2ZuPeFD; «Ірак: розпочато операцію з виведення Мосула з-під контролю ІД» [французькою], Le Monde, 17.10.2016, доступно 15.07.2017, bit.ly/31cW2bf.

226 Дон Расслер, «"Ісламська держава" та безпілотники: постачання, масштаби та майбутні загрози», Центр боротьби з тероризмом у Вест-Пойнті, липень 2018, bit.ly/2O8QUiP.

227 Ці дані охоплюють участь деяких зі 110 партизанських формувань смертників, що задокументовано в «Аль-Набі» (№ 78, 79, 80 і 81). Як і інші цифри в базі даних, це мінімальна оцінна вибірка. За словами одного високопоставленого офіцера із Центрального командування, ІД у Мосулі підірвала понад 600 малих і великих СВПТЗ-КС із жовтня по грудень 2016 року під час битви за Мосул. Деякі оцінки свідчать про більші цифри. Див. наприклад: Марк Перрі, «Як іракська армія могла перемогти ІДІЛ у Мосулі, але програти країну», Politico, 15.12.2016, доступно 16.07.2017, politi.co/38r6v65.

уявлення про картину загалом. У перший місяць бойових дій (з 17 жовтня по 17 листопада) ІД влаштувала 124 атаки із СВП, тобто по чотири СВПТЗ на день протягом місяця. Це найвищий зафіксований показник використання СВПТЗ-КС в Іраку і в інших країнах світу.[228] В останній місяць боїв[229] (з 18 червня по 17 липня 2017 року) інформаційний бюлетень ІД «Аль-Наба» повідомляв лише про 11 СВПТЗ-КС (приблизно один на три дні). Кількість СВПТЗ постійно зменшувалася, попри сплески на п'ятому (80 СВПТЗ), шостому (32 СВПТЗ) і сьомому (44 СВПТЗ) місяцях бойових дій.[230] Незважаючи на хаос, спричинений тактикою використання СВП, на більшість випадків застосування вибухівок смертниками регулярні іракські сили реагували застосуванням новітніх тактик і зброї. Серед них можна назвати розосередження наступальних регулярних сил, перекидання сил раннього попередження/перевірки на наявність СВПТЗ-КС, посилення координації між об'єднаними термінальними контролерами атак на землі й коаліційними ВПС для завчасного нанесення ударів по СВПТЗ-КС ще до того, як вони досягнуть своїх цілей. Що стосується тактики, яка передбачає інтенсивне використання партизанських загонів та загонів смертників, а також снайперської зброї, то ІД створила кілька бойових підрозділів, що спеціалізуються на веденні бойових дій невеликими підрозділами в містах.[231] Ці бойові підрозділи партизанів і смертників були досить мобільними, маневреними й летальними порівняно з повільнішими іракськими силами, які не могли швидко реагувати на виклики міської війни на вулицях Мосула. Підрозділи ІД поєднували оборонні СВП з тунельними комплексами, легкими й середніми мінометами. Загалом видання «Аль-Наба» повідомляло, що за десять місяців бойових дій ДРГ та смертники провели понад 110 операцій, а також понад 1629 — снайперських.[232]

---

228 Єдиний порівнювальний показник можна знайти в Сирії. Детальніше в наступному розділі.

229 За винятком осередку ІД, який перебував в облозі в районі Старого міста, що тривала до серпня 2017 року.

230 Г'юго Кааман, «Статистика використання "Ісламською державою" СВПТЗ-КС з кінця 2015 року по 2017 рік, включно з битвою за Мосул», Г'юго Кааман, Відкрите джерело про СВПТЗ-КС, 18.08.2018, доступно 15.08.2019, bit.ly/2YDYoSP.

231 Ісса Смісім, «Аль-Інгімасі: ударна сила джигадистських організацій» [арабською], al-Arabi al-Jadid, 22.12.2014, доступно 15.07.2017, bit.ly/2vkqPoO; «Аль-Інгімасі — найбільш смертоносна зброя ІДІЛ» [арабською], al-Khalij Online, 17.08.2014, доступно 15.07.2017, bit.ly/2T27FPs.

232 Упорядкували автор і його дослідницька група. Спектр операцій перераховано в інформаційних бюлетенях «Аль-Наба» (номери 61–112).

Бойові дії в Рамаді (травень 2015 – лютий 2016)

ІДІЛ розпочала одночасні наступи з метою встановити контроль над Рамаді та Фаллуджею ще в січні 2014-го — до створення ІД у липні того самого року. Як столиця провінції Анбар і критичний вузол на шляху до Багдада, Рамаді був стратегічно і символічно важливим для ІДІЛ. У січні 2014 року організації вдалося захопити кілька муніципальних будівель і поліцейських відділків у різних районах міста. Та на відміну від Фаллуджі, узяти весь Рамаді не вдалося. Черговий раунд битви за місто розпочався в жовтні 2014 року, після початку операції «Непохитна рішучість». Шістнадцятого жовтня Вілаят аль-Анбар (провінція ІД Анбар) опублікував серію фотографій, на яких підрозділи ІД патрулюють райони Рамаді. Водночас за іншими даними, близько 60% районів Рамаді, зокрема південні, західні й північні, або залишалися спірними, або контролювалися ІД.[233]

У період із жовтня 2014 по травень 2015 року ІД діяла за принципом SCCLC (ослаблення та проникнення, створення коаліції і ліквідація-консолідація), який вона використовувала у Фаллуджі й Мосулі .[234] Однак, враховуючи історію стосунків міста з попередницями ІД, успішно реалізувати в Рамаді другий етап було набагато важче. ІДІЛ/ІД зазнала невдачі в зусиллях «побудувати коаліцію». Це було однією з причин, чому після січня 2014 року місту вдалося вистояти перед усіма атаками.[235] Численні клани і племена Рамаді мали історичні рахунки як з ІД, так і з її попередницями. Деякі з них сягають корінням у 2005 рік і раніше.[236]

Атаки фази «ослаблення і проникнення» посилилися в жовтні 2014-го. Протягом наступних кількох місяців ІД розпочала тривалу терористичну кампанію із застосуванням СВПТЗ-КС, під час якої було здійснено понад 67 нападів. Наприкінці листопада підрозділи ІД перебували на відстані близько 150 метрів від центру Рамаді, але іракські регулярні війська і племінні опол-

233 Білл Роджіо і Калеб Вайс, «Фотографії ІД підтверджують контроль угруповання над Рамаді», FDD's Long War Journal, 16.10.2014, доступно 15.07.2017, bit.ly/2LY0EOT.

234 Гассан аль-Іссаві (речник антиісламської коаліції племен у Рамаді). Інтерв'ю Кусаї Шафіка, канал «Аль-Агд», Ірак, 27.08.2017, доступно 15.11.2018, bit.ly/2MKOHvR; генерал Рашид аль-Фаліг (командувач Сил народної мобілізації в аль-Анбарі). Інтерв'ю Кусаї Шафіка, канал «Аль-Агд», Ірак, 27.08.2017, доступно 15.09.2017, bit.ly/2MKOHvR.

235 Там само.

236 Аль-Іссаві, інтерв'ю. Також див: Картер Малкасян, «Ілюзії Анбара: провал історії успіху Іраку», Foreign Affairs, 24.06.2017, доступно 15.07.2017, fam.ag/2MD9r8y; Халід аль-Ансарі та Алі Адіб, «Більшість племен в Анбарі погодилися об'єднатися проти повстанців», New York Times, 19.09.2018, доступно 15.07.2019, nyti.ms/2H9n6AE.

ченці, які їх підтримували, змогли відбити їх і успішно захистити центр міста. ІД провела додаткову мобілізацію бойовиків із сусідніх «провінцій» Анбар і Салагуддін, а також зі східної Сирії, щоб відновити штурм Рамаді на початку травня.[237] Вирішальна битва відбулася між 14–17 травня 2015 року. У ніч на 14 травня ІД розпочала наступ на центр міста з усіх чотирьох напрямків, використовуючи щонайменше 13 броньованих СВПТЗ-КС, а також 12 партизанських формувань і формувань смертників.[238] Хоча іракська армія і антиісламські ополченці витримали сильніші атаки за участю понад 20 броньованих СВПТЗ-КС, наполеглива війна на виснаження, що ведеться ІД після січня 2014 року, далася взнаки і для них.[239] У наступні дні, 15 і 16 травня, ІД продовжила безперервний наступ, зосередившись на головному урядовому комплексі та оперативному командуванні Анбару, на південному й південно-східному напрямку від Євфрату.

Окрім звичайної тактики, яку раніше застосовували у Фаллуджі і Мосулі, ІД також скористалася тактикою із застосуванням броньованих фронтальних навантажувачів (БФН). В інших боях ІД пробивала ними отвори у фортифікаційних спорудах, таких як бетонні вибухові загородження або земляні вали, щоб броньовані й неброньовані СВПТЗ проходили крізь них, перш ніж завдати удару по цілях і знищити їх. Але в бою за центр Рамаді в травні 2015 року ІД переобладнала БФН в броньований СВПТЗ-КС для атаки на штаб іракської армії, що базувався в покинутій будівлі в центрі міста.[240] Цю восьмиповерхівку було оточено двома поясами бетонних вибухових загороджень, щоб зупинити будь-який напад СВПТЗ. Для швидкості терорист-смертник у СВП, перетвореному з БФН, перекинув і відсунув обидва шари бетонних бар'єрів, а потім підірвав транспортний засіб усередині будівлі.

237 Дальф аль-Кубайсі, чиновник з мухафази аль-Анбар, в інтерв'ю оцінив, що з кінця квітня до початку травня 2015 року до Анбару прибуло 500 технічних фахівців зі східної Сирії і центрального Іраку. Див: Манаф аль-Абіді, «Історія падіння Рамаді» [арабською], al-Sharq al-Awsat, 26.06.2015, доступно 15.07.2017, bit.ly/2yC1BUC.

238 Інтерв'ю автора з колишнім генерал-майором іракської армії, Стамбул, 7.02.2019; Гассан Аль-Іссаві (речник племінної коаліції проти ІД у Рамаді). Інтерв'ю Кусаї Шафіка на каналі «Аль-Ахд», Ірак, 27.08.2017. Гешам аль-Гашимі (колишній радник іракського уряду з питань безпеки). Інтерв'ю Кусаї Шафіка, канал «Аль-Ахд», Ірак, 27.08.2017, bit.ly/2MKOHvR. Також див.: Патрік Мартін, Женев'єва Касагранде, Джессіка Льюїс Макфейт, «ІДІЛ захоплює Рамаді», Інститут дослідження війни (18.05.2015), доступно 15.07.2019, bit.ly/2YoM3Tc.

239 Аль-Абіді, «Історія падіння Рамаді» [арабською].

240 «Аль-Фуркан Медіа представляє нове відеозвернення ІД: Вони здали Заку», Джигадологія, 17.06.2015, доступно 15.07.2017, bit.ly/2T3NvEF.

За три дні боїв ІД повторила цю тактику з невеликими змінами щонайменше чотири рази в районах і населених пунктах, які контролювали іракські регулярні війська й союзні їм місцеві ополченці. До 17 травня 2015 року регулярні війська почали відступати. Того самого дня речник губернатора Анбару заявив, що Рамаді перейшло під контроль ІД.

В обороні: висока ціна звільнення Рамаді

У липні 2015 року коаліція на чолі з США та іракські війська розпочали кампанію зі звільнення Рамаді. Приблизно за шість місяців Рамаді було звільнено від ІД, але ціною великих втрат — близько 80% руйнувань. Однією з причин цього стало те, що за шість місяців окупації ІД побудувала потужну оборонну систему. А проте коаліція та регулярна армія значно переважали ІД за чисельністю: за оцінками, співвідношення живої сили становило від 16–25 до 1.[241]

ІД вдалося побудувати багатошарову оборону з допомогою СВП, мін-пасток, взаємопов'язаних снайперських позицій, мережі тунелів під землею і між будівлями. Тунелі допомагали партизанським формуванням і загонам смертників швидко змінювати позиції, залишаючись непоміченими іракськими солдатами або безпілотними літальними апаратами. ІД також використовувала СВП як оборонні мінні поля. Вона засипала головну дорогу в Рамаді і прилеглі райони саморобними вибуховими пристроями, а потім націлила кулемети й міномети на поля вибухівки, щоб захистити від спроб розмінування і знешкодження з боку коаліції.[242]

У лютому в Рамаді коаліція задіяла ті самі критичні сили, з якими ІД зіткнулася в Мосулі: авіація визвольних сил, перевага в живій силі і зменшення впливу «тактичних інновацій» ІД. Військово-повітряні сили були головним компонентом перемоги над ІД у Рамаді, оскільки, за словами речника

---

241 За початковими оцінками, у жовтні кількість бойовиків ІД становила 1200 осіб. За останній тиждень їх було близько 250. Див: Фалі Гассан та ін., «Святкуючи перемогу над ІДІЛ, іракський лідер готується до наступних битв», New York Times, 30.12.2015, доступно 15.11.2017, nyti.ms/2Zf7kdz.

Раед аль-Гамед, «Битва за Рамаді: здобутки коаліції і тактика ІДІЛ» [арабською], Al Jazeera, 13.02.2016, доступно 15.11.2017, bit.ly/2KhyPzj.

242 Полковник Стів Воррен, речник Міністерства оборони США в Багдаді, цитовано за: Пол Блейк, «Штурм Рамаді: як невелика зміна в тактиці допомогла іракським силам», BBC, 22.12.2015, доступно 15.07.2017, bbc.in/2YK3tW0.

операції «Непохитна рішучість», саме вони на 80% зумовили те, що місто вдалося відвоювати.[243] Авіаудари допомогли Силам спеціальних операцій Іраку[244] і союзним ополченцям просунутися вперед, тоді як інші підрозділи іракської армії відігравали обмежену роль.[245] Загалом коаліція здійснила понад 800 авіаударів по Рамаді з липня 2015 до кінця лютого 2016 року.[246] На той час тактичні інновації ІД були частково зрозумілі, тому елемент несподіванки не мав майже ніякого впливу. Наприклад, багато захисних мінних полів було знищено за допомогою нової контртактики: до ракети кріпився трос, який проривав смугу через вибухове поле, через що регулярні війська швидко просувалися по цій смузі.[247] Крім того, як зазначалося у звітах операції «Непохитна рішучість», за допомогою авіаударів було знищено десятки різноманітних СВПТЗ і БФН.[248]

Загалом з наведеного вище огляду трьох фронтів у Фаллуджі, Мосулі та Рамаді можна відстежити деякі чіткі закономірності ведення бойових дій. На макрорівні ІДІЛ/ІД піднялася і здійснила кілька військових переворотів в Іраку завдяки успішному нарощуванню військового потенціалу. Цьому сприяло репресивне соціально-політичне середовище й невдачі в боротьбі з повстанцями/терористами. На мезо- й мікрорівнях здатність організації до тактичних інновацій і стратегічного переходу (між тероризмом, партизанським і конвенційним способами ведення війни) допомогла їй здобути неймовірні оперативні перемоги навіть за умов набагато менших людських і збройних ресурсів, відсутності військово-повітряних сил та адекватних систем протиповітряної оборони. Однак стратегічна перемога залишилася недосяжною, оскільки коаліційні сили переважали в живих ресурсах, вогневій потужності й авіації, а їхня обізнаність із тактичними інноваціями ІД зростала.

243 Ненсі Юссеф і Шейн Гарріс, «Як ІДІЛ насправді втратила Рамаді», Daily Beast, 30.12.2015, доступно 15.07.2017, bit.ly/2MCUALw.

244 Вони також відомі як «Контртерористичні сили» й «Золота дивізія».

245 Ненсі Юссеф і Шейн Гарріс, «Як ІДІЛ насправді втратила Рамаді».

246 Операція «Непохитна рішучість», «Цілеспрямовані операції для перемоги над ІДІЛ: оновлення», Міністерство оборони США, bit.ly/2Zqazji. Також див.: Юссеф і Гарріс, «Як ІДІЛ насправді втратила Рамаді».

247 Воррен, цитата в роботі Блейка «Штурм Рамаді: як невелика зміна в тактиці допомогла іракським військам».

248 Операція «Непохитна рішучість»: звіт про завдані удари, Міністерство оборони США, bit.ly/335e3u5.

Аналіз ведення бойових дій ІД в Іраку

Як зазначалося вище, ІДІ/ІДІЛ/ІД досягла військових успіхів в Іраку завдяки застосуванню напрочуд інноваційних способів ведення бойових дій. Поєднання креативної тактики і стратегічних переходів (від тероризму до партизанських дій, конвенційної війни й назад) призвело до несподіваних оперативних перемог у коротко- й середньостроковій перспективі. У наступному розділі ми проаналізуємо деякі тактичні й оперативні схеми, які використовувала ІДІЛ/ІД в Іраку, частково на основі її публікацій та заяв. Аналіз ґрунтується на вивченні деталей збройних операцій, проведених ІДІЛ/ІД у Фаллуджі, Мосулі та Рамаді з кінця 2013 до кінця 2019 року.

Фаллуджа: зміни тактики

З аналізу повідомлень у ЗМІ про бої за Фаллуджу видно, що ІДІЛ/ІД застосовувала 13 категорій тактичних прийомів для боротьби з регулярними військами й антиісламськими ополченцями. За період битви за Фаллуджу в грудні 2013 і січні 2014 року в бюлетені «Аль-Наба» та інших виданнях майже немає повідомлень від ІДІЛ про ті чи інші тактичні ходи. Частково це було пов'язано зі «створенням коаліції», що організація проводила на цьому етапі. Натомість Глобальна база даних про тероризм повідомила про понад 115 неоголошених атак під час і після січневої битви 2014 року.[249] Під час битви за Фаллуджу в січні 2014-го з 18 партизанських формувань, що воювали з регулярними військами в місті й навколо нього, щонайменше 6 належали ІДІЛ. У період з 30 грудня 2013 по 4 січня 2014 року ІДІЛ не використовувала СВП як основну зброю на полі бою. Її бойовики більше покладалися на тактичні альянси з іншими озброєними організаціями[250] й атакували регулярні іракські війська і поліцію за допомогою стрілецької зброї, артилерії, техніки та зенітних установок, які використовували переважно проти наземних цілей. За однією з оцінок, під час боїв формування ІДІЛ використовували легкі й середні міномети щонайменше вісім разів, а зенітні автоматичні гармати — п'ять.[251]

---

249 Глобальна база даних про тероризм в Іраку за 2014 рік: bit.ly/2Yq6yz9.

250 Список цих організацій див. у частині «Бойові дії за Фаллуджу (січень 2014 — червень 2016)».

251 Інтерв'ю автора з колишнім генерал-майором іракської армії, Стамбул, 7.02.2019.

Зазначені види тактик суттєво змінилися під час битви за Фаллуджу, про що свідчить вибірка з таблиці 2.2.[252]

Таблиця 2.2. Тактики ІД у Фаллуджі (2016)

Вид тактики	**Заявлена кількість випадків застосування**
СВПТЗ-КС	45
Снайпери	23
Некеровані ракети	17
ПТКР	16
ПЗРК	13
Артилерія	13
СВП, закладені в будівлях	11
Партизанські формування	8
Загони смертників	8
Зенітні автоматичні гармати	5
СВП	4
Транспортовані СВП	2
Загалом	**166**

Станом на 29 грудня 2016 року «Аль-Наба» й інші ЗМІ «Ісламської держави» повідомили про 45 випадків застосування СВПТЗ-КС, 23 — снайперської тактики, 17 — некерованих ракет, 16 — ПТКР і 13 операцій із застосуванням ПЗРК у битві за Фаллуджу. Тактичні й оперативні зміни були очевидними. ІД більше не спиралася на короткострокові тактичні альянси із сунітськими збройними організаціями, а перейшла до використання власних СВПТЗ-КС у 27% атак, про які повідомляли її ЗМІ. До другої категорії належала снайперська тактика, застосована у 14% операцій, про які повідомляли медіа. Далі йшла тактика із застосуванням некерованих і протитанкових

252 Ці дані узято з бази даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”».

керованих ракет (по 10%), а потім — ПЗРК та артилерії (по 8%). Методи ведення бойових дій у Фаллуджі відрізнялися від методів 2014 року. Крім того, вони відрізнялися від тих, що застосовувалися в Мосулі й Рамаді.

Мосул: тактичні інновації та стратегічні переходи

Як описано вище, битва за Мосул дала унікальне уявлення про те, як ІД розвивала способи ведення бойових дій в умовах щільної міської забудови в період із червня 2014 по жовтень 2016 і липень 2017 року. До червня 2014 року для операцій з «ослаблення/проникнення» ІД використовувала традиційне поєднання міського тероризму й партизанської війни з метою знищити бойовий дух іракських регулярних сил в Мосулі.[253] На жаргоні ІД операції з «ослаблення і проникнення» прокладали шлях для «тамкіну» (консолідації/домінування).[254] У статті про партизанську війну в «Аль-Набі» розповідається, що ІД прагне завдати шкоди, знищити моральний дух, зруйнувати комунікації і лінії постачання між армією та підрозділами федеральної поліції в різних районах Мосула й прилеглих територіях.[255] Таким чином, кожен підрозділ сам мав відповідати за власну безпеку й був би надто зайнятий, щоб підтримувати інші підрозділи. Міське середовище стало занадто небезпечним для переміщення сил між районами Мосула через можливі засідки бойовиків і загонів смертників.[256] У межах методу «ослаблення і проникнення», як раз перед початком боїв за Мосул 4 червня 2014 року, ІД здійснила щонайменше 6 атак із СВПТЗ-КС, 10 убивств високопоставлених офіцерів, 9 партизанських атак і 2 операції із загонами смертників, поєднуючи тактики тероризму й партизанської війни.

---

253 Деякі тактики партизанської війни детально описано в чотирьох статтях, опублікованих в «Аль-Набі (№ 179, 180, 181 і 182).

Див. також: Підполковник Крейг Вайтсайд і Віра Миронова, «Адаптація та інновації з урбаністичним нахилом замінюють тактику смертників у битві за Мосул», Military Review, 11.12.2017, доступно на 15.08.2018, bit.ly/338G3wB.

254 «Тимчасове завоювання міст: спосіб дій святих борців» [арабською], Аль-Наба, № 180, 3.05.2019, с. 9.

255 Там само, с. 9.

256 Там само, с. 9.

Під час десятимісячної битви за утримання Мосула ІД переважно покладалася на 15 категорій тактичних прийомів, як показано в таблиці 2.3.[257]

Таблиця 2.3. Тактики ІД у Мосулі (жовтень 2016 – липень 2017)

Вид тактики	Заявлена кількість випадків застосування
Снайпери	1629
СВПТЗ-КС	482
ППО	112
Загони смертників	110
ПТКР	71
Партизанські формування	44
Використання тунелів	41
СВП у будівлях	34
СВП	33
Некеровані ракети	32
Артилерія	25
ПЗРК	23
Убивства	21
СВПТЗ	8
Загалом	**2665**
Дрони	200+

До вищезгаданих атак, про які повідомляла «Аль-Наба», не входила тактика інтенсивного використання безпілотників або прямі атаки з них. Однак ІД здійснила понад 200 атак з використанням різних типів дронів, що підтверджується іншими відкритими джерелами та пропагандистськими

257 Інформацію взято з бази даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”». Деякі категорії тактик — з «Аль-Наби» (№ 62–112).

відеороликами ІД.[258] Проте найпоширенішою тактикою ведення бою, яку ІД активно використовувала в битві за Мосул, була снайперська стрільба, а за нею — СВПТЗ-КС. Дійсно, битва за Мосул стала найактивнішим в історії застосуванням СВПТЗ як зброї на полі бою.[259] Як зазначалося вище, протягом перших ста днів наступу ІД застосувала понад 270 СВПТЗ, намагаючись сповільнити визвольні сили й зупинити їхній рух, завдавши їм якомога більшої шкоди. Перші атаки були досить руйнівними для іракських регулярних сил, зокрема і для їхньої найбільш компетентної і професійної в бойових діях елітної частини «Золотої дивізії». Але іракські сили швидко адаптувалися, укріплюючи позиції за допомогою земляних валів та імпровізованих блокпостів.[260] Вони також частково пошкодили всі п'ять мостів через Тигр, щоб позбавити бойовиків можливості пересуватися із західного до східного Мосула, і розмістили танки M1 «Абрамс» на перехрестях доріг. Таке позиціювання допомогло знищити багато СВПТЗ-КС пострілами з танків. Іракські регулярні війська все більше покладалися на превентивну тактику боротьби зі СВПТЗ-КС: нанесення авіаударів по дорогах, де, за їхніми підозрами, могли проходити маршрути пересування таких транспортних засобів. Підрозділам ІД іноді вдавалося протидіяти таким заходам завдяки використанню більш як одного СВПТЗ-КС за кожну атаку. Перша (або перші) одиниці проривали оборонний вал або блокпост, а решта прямували до цілі (цілей). ІД також використовувала обладнані камерами безпілотні небойові літальні апарати (небойові дрони) для обходу блокпостів і наведення

258 Про кампанію з використанням безпілотників див.: Дон Расслер, «"Ісламська держава" і безпілотники: поставки, обсяги, майбутні загрози», Центр боротьби з тероризмом у Вест-Пойнті, 7/2018, bit.ly/2O8QUiP;

Бен Салліван, «"Ісламська держава": піонер нового типу війни з використанням безпілотників», Vice, 2.02.2017, доступно 16.07.2017, bit.ly/2yAMsTy; Дон Расслер, Мугаммад Аль-Убайді і Віра Миронова, «Документи "Ісламської держави" про безпілотники: менеджмент, придбання та кустарне виробництво», Центр боротьби з тероризмом у Вест-Пойнті, 31.01.2017, доступно 15.07.2019, bit.ly/2KaYqus; Бен Салліван, «"Ісламська держава" здійснила сотні ударів з дронів менш ніж за місяць», Vice, 21.02.2017, bit.ly/2YBAyDr; «Нове відеозвернення "Ісламської держави": Ми неодмінно спрямуємо їх на наш шлях — Вілаят Нівая».

259 Г'юґо Кааман, «Розвиток СВПТЗ-КС "Ісламської держави" з 2014 року», доповідь на щорічній конференції Відділу стратегічних досліджень «Ополчення та армії: розвиток бойового потенціалу озброєних недержавних і державних суб'єктів», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, Доха, 24.02.2020, bit.ly/2XqDk1j.

260 Деякі з них складалися з покинутих цивільних транспортних засобів або навіть частин знищених СВПТЗ і Т-подібних загороджень.

СВПТЗ-КС на цілі, використовуючи відео- та аудіоканали в реальному часі. Попри активне використання СВПТЗ-КС, в Мосулі ІД не використовувала стаціонарні СВП і щільні мінні поля. Це можна пояснити тим, що в Мосулі, порівняно з безлюдним Рамаді, було багато цивільного населення.

Крім приголомшливої кількості використаних СВПТЗ-КС, саме битва за Мосул стала першою у світі, коли недержавні збройні формування почали інтенсивно застосовувати в бойових діях БПЛА. За певними джерелами, під час битви за Мосул ІД здійснила понад 300 польотів безпілотників за один місяць.[261] Генерал Реймонд Томас, командувач Сил спеціальних операцій США, пояснив, що адаптивна ІД «в повітряному просторі має тактичну перевагу перед [американськими] конвенційними перевагами у повітрі». З 15 квітня 1953 року під час Корейської війни американська конвенційна перевага в повітрі зупинила наступ на американські наземні сили з боку ворожої авіації.[262] ІД змінила цю ситуацію завдяки комерційним безпілотникам, що літають на висоті до одного кілометра. Повітряні сили США не здатні володіти повітряним простором на такій низькій висоті. Медіа ІД не надали вичерпних даних про діяльність безпілотників під час боїв за Мосул. Але в розпал боїв, протягом перших 20 днів лютого 2017 року, вони опублікували 113 зображень атак безпілотників ІД.[263] За один день у грудні 2016 року ІД майже одночасно застосувала 70 безпілотників, прямо перед американськими повітряними силами, що призвело до тимчасової зупинки визвольних зусиль іракських військ.[264]

Підрозділи ІД здебільшого використовували одночасно як квадрокоптери, так і безпілотники. До основних чотирьох типів боєприпасів, які скидалися або вистрілювалися з дронів ІД, належали СВП, 40-мм боєприпаси, ручні гранати й боєголовки для РПГ.[265] ІД також використовувала дрони як СВП-пастки. Наприклад, під час битви за Мосул безпілотник ІД здійснив

---

261 Не всі ці безпілотники використовувалися безпосередньо в бою. Деякі — для розвідки, пропаганди або для наведення СВПТЗ.

262 Пітер Грієр, «15 квітня 1953 року», Журнал ВПС (червень 2011), с. 54.

263 Бен Салліван, «ІД здійснила сотні ударів з безпілотників менш ніж за місяць», bit.ly/1oteczo.

264 Девід Лартер, «Командувач спецоперації: озброєні безпілотники ІДІЛ були «найбентежнішою проблемою» 2016 року», Defense News, 16.05.2017, доступно 8.11.2019, bit.ly/2KoaYg4.

265 Інтерв'ю автора з колишнім командиром підрозділу «Пешмерга», Прага, лютий 2017 року. Нік Вотерс, «Типи безпілотних бомб ІД і де їх знайти», Bellingcat, 24.05.2017, доступно 8.11.2019, bit.ly/2qpmjp1.

начебто аварійну посадку біля позиції підрозділу «Пешмерга». Коли бійці «Пешмерги» розібрали його на частини, виявилося, що в акумуляторному блоці була замаскована СВП. Від вибуху загинуло двоє солдатів підрозділу.[266] Але в порівнянні з іншими тактиками ІД (усі види СВП, смертники і снайпери) бойові дрони виявилися не дуже смертоносними.

Таким чином, ІД застосовує дрони як тактичні пастки нарівні з СВП і загонами смертників. Наприклад, удари дронів використовувалися, щоб відволікти іракських солдатів на землі від небезпеки наближення СВПТЗ-КС, які вибухаючи, завдають набагато більшої шкоди.[267] У Мосулі загальна кількість успішних атак безпілотників ІД дещо зменшилася після того, як США розгорнули системи протидії безпілотникам до лінії фронту.[268]

Рамаді: тунелі та стійкий опір

Попри звільнення Рамаді, або того, що від нього залишилося, у лютому 2016-го, ІД здійснювала постійні напади протягом усього року. У таблиці 2.4 наведено вибірку категорій тактик, які ІД використовувала в Рамаді.[269] Уже після звільнення міста й перемоги іракських регулярних сил та їхніх союзників, у період від 1 березня до 29 грудня 2016 року, загалом було здійснено 77 нападів. Під час більшості з них бойовики використовували СВП або ПТКР. Однак у березні 2016-го був один комплексний напад, який здійснили чотири загони смертників, два партизанські формування і три СВПТЗ-КС.

Спосіб ведення бойових дій ІД в Рамаді, як наступальних, так і оборонних, відрізнявся від попередніх. Наступальна операція «Непохитна рішучість» уже розпочалася, і коаліція проти ІД була відносно знайома з тими видами тактик, які раніше застосовувала організація. Затята війна на виснаження, яку вела ІД у травні 2015 року й раніше, довела свою ефективність, особливо тривалі атаки загонів смертників, партизанів і снайперів. Вони використовувалися для оборони разом із броньованими СВПТЗ-КС і технікою (із встановленими 12,7-мм важкими кулеметами, а також 14,5-мм і 23-мм зенітними автоматичними гарматами), як це видно з двох пропагандистських відео про

---

266 Майкл Шмідт і Ерік Шмітт, «Пентагон перед лицем нової загрози від ІДІЛ: вибухові дрони», New York Times, 12.10.2016, доступно 8.11.2019, nyti.ms/2Z8fg0b.

267 Інтерв'ю автора з колишнім командиром підрозділу «Пешмерга», Прага, лютий 2017 року.

268 Там само.

269 Інформацію узято з бази даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"».

бої за Рамаді «Азм аль-Кумат 1» та «Азм аль-Кумат 2» («Рішучість захисників 1» і «Рішучість захисників 2»). ІД використала понад 30 броньованих СВПТЗ-КС у наступальній битві за Рамаді у травні 2015 року. Деякі СВПТЗ було застосовано у прориві іракської оборони в конвенційній оборонній послідовності: придушити, замаскувати, убезпечити, зменшити, атакувати. ІД поєднувала терористичні тактики з конвенційними, подібними до тих, що використовувала морська піхота США в битві за Рамаді 2015 року.[270]

Таблиця 2.4. Тактики ІД у Рамаді (2016)

Вид тактики	**Заявлена кількість випадків застосування**
СВП	26
СВПТЗ-КС	17
Партизанські формування	15
СВП, закладені в будівлях	14
Артилерія	14
Некеровані ракети	13
ПТКР	11
Загони смертників	11
Снайпери	6
Убивства з близької відстані	6
СВПТЗ	3
Загалом	**136**

На той час, коли іракські війська і їхні союзники розпочали визвольну операцію, а ІД вела оборонні дії, вже понад 80% Рамаді були безлюдними. Тому підрозділи ІД могли засипати місто сотнями стаціонарних прихованих СВП. Вибірка з 26 операцій із застосуванням СВП, про які повідомляється в «Аль-Набі» (випуски з 12 по 61), недостатньо відображає масштаб та інтенсивність використання стаціонарних СВП. За оцінками джерел в іракській армії, після звільнення Рамаді в ньому було знешкоджено понад 150

270 Підрозділи ІД не використовували звичайну тактику димових гранат у цьому бою. Однак для маскування часто застосовували відволікальні атаки.

вибухових пристроїв. Джерела операції «Непохитна рішучість» повідомили, що «Ісламській державі» вдалося встановити в місті тисячі СВП і мінпасток.[271] «Аль-Наба» також не повідомляла про масштаби й інтенсивність тунельної війни, до якої бойовики вдалися в Рамаді. Під час наступу й після захоплення міста вони вирили мережу з понад 20 тунелів, як з'єднаних, так і незалежних. Серед них є короткі (82 метри), як від району аль-Гуз до штабу поліцейського командування в урядовій будівлі, що ретельно охороняється, і є дуже довгі.[272] Найдовші перевищували півтора кілометра, наприклад, тунель під будинком Гаміда аль-Гаїса, голови «Ради порятунку Анбара».[273] Будинок використовувався як оперативний штаб для координації дій між іракськими регулярними військами й сунітськими племінними ополченцями, що воюють з ІД у Рамаді.[274] ІД встановила десятки саморобних вибухових пристроїв, які, за деякими оцінками, важили понад тонну, і підірвала будинок.

Окрім доставки або закладання СВП, тунелі також використовувалися для під'їзду загонів смертників і партизанів, а також підвозу різних систем озброєння. Більшість тунелів у Рамаді мали укріплені стіни, а деякі було обладнано електрикою і вентиляційними системами. Тож з оборонної точки зору бойовики ІД могли ховатися від авіаударів, пересуватися непомітно для повітряного спостереження й за потреби виходити з ближнього бою. Загалом тунельна війна з її лабіринтами давала бойовикам ІД, що закріпилися в Рамаді, ключові тактичні переваги як в обороні, так і в наступі. Тунелі стали викликом для іракських регулярних сил. Їм не вистачало знань, щоб виявляти й наносити на карту підземні ходи. Це ще більше ускладнювало операції, що велися невеликими підрозділами.

271 Полковник Стів Воррен, «Брифінг для преси Міністерства оборони, проведений полковником Ворреном через телеконференцію з Багдада, Ірак», Міністерство оборони США, 29.12.2015, доступно 8.11.2019, bit.ly/2MzO5ZG; Сьюзен Джонс, «Рамаді звільнено, але заміновано», CNS News, 2.11.2016, доступно 8.12.2019, bit.ly/2GIgg56; «Ірак: британський підрядник загинув під час розмінування в Рамаді», Sky News, 22.08.2016, доступно 8.12.2019, bit.ly/2GJXJVX.

272 «"Новини Аль-Аан" повідомляють про будівництво ІДІЛ тунелів для проникнення в місто Рамаді в Анбарі», Новини Аль-Аан, Аль-Аан ТВ, 26.02.2015, доступно 8.11.2019, bit.ly/2yBGdyI.

273 Одна з озброєних арабсько-сунітських племінних коаліцій, що бореться з ІД в Аль-Анбарі.

274 Омар Джанабі, «Тунелі смерті. Нова зброя ІДІЛ» [арабською], al-Khaleej Online, 16.03.2015, доступно 9.11.2017, bit.ly/2Z5YAXi.

Майбутнє повстання ІД в Іраку

У березні 2019-го адміністрація Дональда Трампа оголосила про поразку ІД після п'ятирічної кампанії, що складалася із чи не найінтенсивніших міських боїв із часів Другої світової війни. Ця заява виявилася занадто оптимістичною й більше підходила для внутрішнього споживання під час виборчої кампанії, ніж для відображення реальної ситуації. За оцінками американського Розвідувального управління Міністерства оборони й Ради Безпеки ООН, у середині 2018 року в лавах ІД усе ще перебувало до 30 000 бойовиків лише в Іраку і Сирії.[275] У 2019 році міжнародна антиісламська коаліція підрахувала, що в Іраку організація налічує близько 11 000 бойовиків.[276] І навіть після звільнення Фаллуджі, Мосула, Рамаді й інших міст і сіл, із серпня 2017 до середини 2019 року, коаліція завдала 13 331 удару.[277]

Для порівняння, у 2010 році, ІДІ, попередниця ІД, налічувала максимум 1000 бойовиків і вважалася майже розгромленою. Але їй вдалося відродитися й захопити Фаллуджу, Мосул, Рамаді та інші іракські міста і села приблизно за чотири роки. У 2019-му, якщо вважати оцінки коаліції точними, ІД була не лише приблизно в 11 разів сильнішою за чисельністю особового складу в Іраку, а й набагато досвідченішою організацією з погляду стратегічних переходів, тактичних інновацій, оперативного мистецтва ведення війни й вербування місцевих та іноземних бойовиків. За різними оцінками, у 2017–2018 роках[278] ІД вербувала по 50 іноземних бойовиків на місяць. У 2000–2007 роках —

---

275 А за оцінками Об'єднаних сил операції «Непохитна рішучість», у грудні 2017 року чисельність ІД скоротилася до 1000 бойовиків. Див: «За словами представників коаліції, в Іраку і Сирії залишається менше 1000 бойовиків ІД», Reuters, 27.12.2017, доступно 8.11.2019, bbc.in/31fAL0A; див. також оцінку Ради Безпеки ООН, undocs.org/S/2018/705. Офіс Генерального інспектора, «Закордонні надзвичайні операції: операція "Непохитна рішучість" та операція "Тихоокеанський орел. Філіппіни". Звіт Конгресу США, 1 квітня 2018 — 30 червня 2018», Міністерство оборони США, 6.08.2018, доступно 14.08.2019, bit.ly/2GIXCK4.

276 Х доповідь Генерального секретаря Ради Безпеки ООН про загрозу, яку становить ІДІЛ, 4.02.2020, undocs.org/S/2020/53.

277 Об'єднана оперативно-тактична група, Операція «Непохитна рішучість», Міністерство оборони США, bit.ly/31iDarE.

278 Офіс Генерального інспектора операції «Непохитна рішучість» та інших закордонних надзвичайних операцій, 1 жовтня — 31 грудня 2018 року», Міністерство оборони США, 4.2.2019, доступно 8.11.2019, bit.ly/2YDG4Ft, с. 21; «За словами голови Об'єднаного комітету начальників штабів США, до ІДІЛ у Сирії продовжують приєднуватися іноземні бойовики», Defense Post, 16.10.2018, доступно 8.12.2019, bit.ly/2Mx3vhr.

всього п'ятеро бойовиків на місяць. Загалом ІД вистояла як військова організація, все ще здатна здійснювати тривалі операції, що поєднують міський тероризм і партизанську війну.

Попри це ІД в Іраку, безумовно, знесилили операція «Непохитна рішучість», іракські регулярні й нерегулярні сили та їхні союзники. Із січня 2018 по травень 2019 року ІД взяла на себе відповідальність лише за 28 нападів з використанням СВПТЗ (авто і мото), тобто в середньому приблизно за два напади на місяць. Ці терористичні операції охопили увесь Ірак: від Ніневії на півночі до Бабеля на півдні, зокрема атаки в Багдаді. Порівняно із середнім показником 2016 року (дві СВПТЗ атаки на день) і липнем 2012 — липнем 2013 року, коли тривала кампанія «Руйнація стін» (три СВПТЗ атаки на день), ця цифра істотно знизилася. До березня 2020-го, через рік після вищезгаданої заяви президента Трампа, ІД взяла на себе відповідальність за 1146 нападів у 7 з 19 мухафаз Іраку, що в середньому становило три збройні операції на день протягом 365 днів.[279] Те, що загальні показники зросли, — доволі тривожна ознака.

Знесилення ІД коштувало великої крові й ресурсів. Генерал-лейтенант Стівен Таунсенд, командувач Об'єднаної оперативної групи — операції «Непохитна рішучість», назвав битву за Мосул 2016–2017 років «найсуттєвішою із часів Другої світової війни».[280] Втрати «Золотої дивізії» Іракської контртерористичної служби сягнули до 60% особового складу.[281] Всі чотирнадцять командирів батальйонів «Золотої дивізії» загинули в боях проти ІД. Загони «Пешмерга» втратили щонайменше 2000 бійців, а іракські регулярні війська — понад 10 000.[282] Станом на березень 2018 року, після звільнення Мосула, «Непохитна рішучість» коштувала 23,5 мільярда доларів.[283]

---

279 Цільовими провінціями є Анбар, Ніневія, Кіркук, Салагуддін, Діяла, Багдад і Бабіль.

280 Телеконференція-брифінг генерала Таунсенда з Багдада, Ірак, Міністерство оборони США, 28.03.2017, доступно 13.08.2019, bit.ly/2yz1hFY; Джонатан Маркус, «Мосул: чи призвели зміни в бойових діях до більших жертв серед цивільного населення», BBC, 29.03.2017, доступно 14.08.2019, bbc.in/2YiIUV0.

281 Девід Вітті, «Контртерористична служба Іраку після 2014 року», Вашингтонський інститут близькосхідної політики (жовтень 2018 року).

282 Пресконференція спеціального представника президента Макґурка в Ербілі, Ірак, Державний департамент США, 4.09.2017, доступно 14.08.2019, state.govpress-conference-by-special-presidential-envoy-mcgurk-in-erbil-iraq.

283 Вартість війни станом на 31 березня 2018 року», Федерація американських вчених, bit.ly/2LCsPhX.

Що стосується майбутнього, то ІД та її попередниці в Іраку вже показували: вони вміють відновлювати військовий потенціал після того, як опинилися на межі краху. Щоб уникнути знищення, організація здатна стратегічно переходити між конвенційними, партизанськими й терористичними способами ведення війни. Від 2006 року організація змогла впровадити оперативні й тактичні інновації, що допомогли здійснити кілька вдалих наступів проти сильніших супротивників. Серед таких інновацій ми бачимо тактику модифікованого, модернізованого міського тероризму, ведення партизанських бойових дій і конвенційну військову тактику. З травня 2017 року ІД знову змінила стратегію і зосередилася на партизанській війні та тероризмі. Для цього довелося розформувати поточні підрозділи й розподілити сили в сільських і віддалених районах, зокрема там, де ІД побудувала підземні тунельні комплекси. Наявні сільські тунельні мережі ІД слугували складами зброї та продуктів харчування, допомагаючи організації реалізовувати стратегію партизанської війни й тероризму.[284] Наприклад, 18 грудня 2017 року іракські регулярні війська витягли з підземних тунелів в Мутайбіджі на кордоні провінцій Діяла й Салагуддін стільки вибухівки, що її було б достатньо для 50 СВПТЗ.[285]

Після переходу до партизанської війни, 31 травня 2019 року ІД розпочала кампанію «Завоювання до виснаження» (The Conquest of Attrition). Організація мала на меті так ослабити іракські сили, щоб знищити їхню волю до боротьби й тимчасово, а не назавжди, утримати територію. Ця кампанія є модифікацією методів SCCLC. Що ж стосується тактики міського тероризму, то у 2019 році ІД обрала мішенню Фаллуджу, Мосул, Рамаді, а також міста Кіркук і Тікрит, де було здійснено напади з використанням СВПТЗ. Організація в Іраку й досі має потужності для виробництва СВПТЗ. Це свідчить про те, що її виробничі мережі не було повністю знищено під час «Непохитної рішучості». Другого червня 2019 року «Іракська провінція» ІД оприлюднила відео,[286] на якому показано нічний рейд на чолі з командиром Абдулом

---

284 Дерек Генрі Флад, «Від халіфату до печер: асиметрична війна ІД у Північному Іраку», CTC Sentinel (вересень 2018), доступно 14.08.2019, bit.ly/2LZzRlA.

285 «Вибухівки, знайденої в Мутайбіджі, достатньо, щоб замінувати 50 автомобілів», Al-Sumaria TV, 18.12.2017.

286 Це було перше відео ІД з Фаллуджі з квітня 2017 року.

Азімом аль-Іракі.[287] Метою рейду було знищення в будинку лідера племінного ополчення. Серед присутніх були офіцери іракської армії. Усіх було вбито пострілами з пістолетів з глушниками і зі штурмових гвинтівок АК-47. Місце мало велике значення: район аль-Карма на північному сході Фаллуджі. Через три роки після звільнення міста ІД все ще проводила тут терористичні рейди. Ці напади слід розглядати не як ознаку відчаю, а як спосіб дій на оперативному рівні, що має на меті покарати/ліквідувати лідерів місцевих ополченців і сунітів, лояльних до Багдада, залякати населення й послабити/виснажити антиісламські сили в Іраку, як регулярні, так і нерегулярні.

Нарешті, на макрорівні на майбутнє ІД в Іраку, найімовірніше, вплинуть міські руйнування й непридатність для життя більшої частини Мосула, Рамаді, Фаллуджі та інших міст, спричинені боями за визволення. ІД з більшою ймовірністю скористається такою ситуацією. Руйнування цих міських центрів може призвести до подальшого відчуження й маргіналізації місцевих жителів (переважно арабів-сунітів). Таким чином, у ІД з'являється потенціал для вербування й радикалізації на сектантсько-вагабістському ґрунті.

---

287 Судячи з відео, рейд здійснили 12 листопада 2018 року; див.: нове відеозвернення ІД: «Тоді вони будуть подолані — Вілаят Аль-Ірак, Аль-Фаллуджа», Джигадологія, 2.06.2019, доступно 15.08.2019, bit.ly/2yD04O0.

3 Вибухнути назовні і розширитися: війна «Ісламської держави» в Сирії

Ракка дуже важлива для них [ІДІЛ]. Вони [бойовики ІДІЛ] не випустять її з рук.
Абу Гамза, командир Східного регіону «Аграр аль-Шаму», січень 2014 року[288]

СВП та іншу вибухівку інтенсивніше використовують в Рацці, ніж в інших містах... зокрема в іракських Мосулі, Рамаді й Фаллуджі.
Полковник Раян Діллон, речник операції «Непохитна рішучість», 17 жовтня 2017 року[289]

За п’ять місяців вони [морські піхотинці] випустили 35 000 артилерійських снарядів по цілях ІДІЛ в Рацці — більше, ніж будь-який інший батальйон морської піхоти або армії із часів війни у В’єтнамі.
Сержант-майор Джон Троксвелл, старший радник голови Об’єднаного комітету начальників штабів Збройних сил США, 6 лютого 2018 року[290]

---

288 Інтерв’ю з Абу Саїдом, бойовиком «Аграр аль-Шаму». Цитовано за: Гамзе аль-Мустафа, «“Ісламська держава” в Сирії: походження і розвиток» [арабською], в: Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована “Ісламська держава” (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 301.

289 Алекс Гортон, «Бойовики ІДІЛ замінували трупи, іграшки та плюшевого ведмедика в обложеному місті Ракка», Washington Post, 18.10.2017.

290 Шон Сноу, «Ці морські піхотинці в Сирії випустили більше артилерійських снарядів, ніж будь-який батальйон із часів В’єтнаму», Marine Corps Time, 6.02.2018.

Посилення старої тактики в новому неспокійному контексті: «стрибок» з Іраку в Сирію

Двадцять третього січня 2012 року у драматичному пропагандистському відеозверненні був публічно проголошений «Джабат аль-Нусра» (ДжН), або «Фронт підтримки» народу Леванту.[291] Його лідер аль-Фатіг (Завойовник) Абу Мугаммад аль-Джулані (Агмад Гусейн Алі аль-Шар),[292] окреслив цілі й методи «Фронту підтримки» в сирійській збройній революції проти правлячого режиму Башара аль-Асада. У пропагандистському відеоролику «Джабату аль-Нусри» упущено кілька важливих деталей. Перша полягає в тому, що організація була сирійським прикриттям «Ісламської держави Іраку».[293] Її створили за наказом лідера ІДІ Абу Бакра аль-Баґдаді й командувача його Військової ради Гаджі Бакра. Ще одна важлива деталь пов'язана з аль-Джулані, яскраво вираженим лідером «Фронту підтримки»: він був колишнім «губернатором» провінції Ніневія в ІДІ, відомим під псевдонімом Авс аль-Мосілі.[294] Він не з Мосула (хоча на це натякає ім'я — аль-Мосілі). Його предки походили із села Фік на Голанських висотах (звідси і прізвище аль-Джулані). Його сім'я була внутрішньо переміщена в Дамаск після війни 1967 року та ізраїльської окупації Голанських висот.

---

291 Корпорація з виробництва медіа «Аль-Манара аль-Байда», відео «Оголошення про формування фронту підтримки в Леванті для боротьби з Башаром Асадом» [арабською], Dailymotion, 12/2011, доступно 25.03.2018, bit.ly/2QFP6Ra.

292 За матеріалами кримінального суду Дамаска, який звинувачує його в тероризмі, справжнє ім'я Абу Мугаммада аль-Джулані — Мугаммад Гусейн аль-Шар. Див: Могамед Манар Гаміджу, «Як результат особистих звинувачень жертв, крім державного обвинувачення...». Смертні вироки в Абсенії для Аль-Джулані, Аль-Бувайдані, Аль-Шаміра й десятків терористів» [арабською], Аль-Ватан, 11.12.2018, доступно 1.12.2019, alwatan.sy/archives/178725.

Однак на публічній зустрічі з лідерами племен із Джабаль аль-Завії він назвав себе Агмедом Гусейном аль-Шаром. Народився в 1980 або 1981 році, приєднався до іракських повстанців на другому курсі коледжу (вивчав медіакомунікації в Дамаському університеті). Був заарештований в Іраку і звільнений 11 березня 2011 року. Див., наприклад: «Аль-Джулані — родич Фарука аль-Шара» [...] Він вивчав юриспруденцію під керівництвом дамаського вченого в Меззе» [арабською], Enab Baladi, 28.07.2016, доступно 14.04.2020, bit.ly/34ypU4V.

293 До квітня 2013 року керівництво «Фронту підтримки» послідовно заперечувало будь-який зв'язок із «Аль-Каїдою» та ІДІ.

294 Інтерв'ю з Мусою аль-Ґаннамі: Джафар аль-Варді, «Суперечка між ДжН та ІДІЛ» [арабською], Каваліс аль-Тавра, епізод 42, Дар Еман ТВ, 21.05.2016, доступно 25.03.2017, bit.Ly/2XyabkN.

Аль-Джулані перетнув іраксько-сирійський кордон (з провінції Ніневія до провінції Аль-Гасака) пізнім серпневим вечором 2011 року, через п'ять місяців після початку переважно беззбройної сирійської революції проти режиму Асада.[295] Аль-Джулані супроводжували п'ять інших командирів ІДІ — усі в жилетах смертників і з легкою зброєю. Двох сирійців звали Саліг Гамаг (не плутати з Салегом аль-Гамаві)[296] і Анас Хаттаб. Двома йорданськими й палестинськими командирами були Іяд Тубасі (Абу Джулайбіб),[297] Мустафа аль-Саліг (Абу Анас аль-Сагаба)[298] і Абу Омар аль-Фаластіні. Майсара аль-Джубурі (Абу Марія аль-Катані), досвідчений командир іракської ІДІ, вже базувався в Дейр-ез-Зорі з 2009 року. Всупереч багатьом повідомленням, він не був серед перших бойовиків, які прибули з Іраку,[299] а приєднався до них пізніше.

Початкова стратегічна мета цього загону полягала в тому, щоб захопити якомога більше території і ресурсів у Сирії, а потім використати їх для досягнення кількох цілей, серед яких — розв'язати війну на виснаження в Іраку. Цей план не був новим для джигадизму як такого. У 1990-х, під час громадянської війни в Алжирі, схожого хотіла досягнути Лівійська ісламська бойова

---

295 Ранія Абузейд, «Джигад по сусідству: сирійське коріння новітньої громадянської війни в Іраку», Politico, 23.06.2014.

296 Саліг Гамаг (також відомий як Абу Мугаммад аль-Гамаві, а в твіттері — Ус аль-Сіра'фі аль-Шам [Ядро конфлікту в Леванті]) був командиром ІДІ і співзасновником «Джабату аль-Нусри». Коли його вилучили з організації, став головним критиком ДжН, ІДІ та їхніх правонаступників. Салег аль-Гамаві (справжнє ім'я Атіф аль-Тіркаві) — стоматолог і відомий активіст у сфері гуманітарної допомоги. Див: «"Джабат аль-Нусра" назавжди вилучає лідера Ус аль-Сіра'фі аль-Шама» [арабською], Arabi 21, 15.07.2015, доступ: bit.ly/2RxjhdK; «"Аль-Нусра" виключає одного зі своїх засновників, акаунти в соцмережах і сайти плутають його із Салегом аль-Гамаві [арабською], Zaman Al Wasl, 16.07.2015, доступ: bit.ly/34DRAoT. Багато англо- та арабськомовних джерел плутають цих двох осіб.

297 Іяд Тубасі — йордансько-палестинський командир ІДІ, є зятем Абу Мусаба аль-Заркаві, засновника «Аль-Каїди» й інших попередниць ІД.

298 Мустафа аль-Саліг — командир йорданської розвідки, відповідав за вербування й матеріально-технічне забезпечення.

299 Майсара аль-Джубурі — командир іракської ІДІ, який стане заступником лідера «Джабат аль-Нусри», а згодом — заклятим ворогом ІДІЛ. У нього вже були суперечки з лідерами ІДІ, тож з 2009 року він оселився в Сирії. Відкрив продуктовий магазин у Дейр-ез-Зорі. Тому члени ІДІ/ІДІЛ/ІД насмішкувато називали його «Абу Марір аль-Баккал» («батько гіркоти, бакалійник»).

група (ЛІБГ) — це називалося «аль-Ватба» («стрибок»).[300] «Стрибок» ЛІБГ був катастрофічним за плануванням і виконанням. Однак «стрибок» ІДІ виявився успішнішим. Між серпнем 2011 і квітнем 2013 року крихітний загін командирів ІДІ створив дві найефективніші військові організації на сирійській повстанській арені, які вплинули на збройні конфлікти в Сирії, Іраку й інших країнах.

Формування «Джабат аль-Нусра» за сприяння ІДІ швидко розвинуло бойовий потенціал, перейшовши від використання стаціонарних СВП та різних видів СВП у транспортних засобах (зокрема й керованих смертниками), що застосовувалися переважно в міських терористичних операціях, до освоєння поєднання й переходів між партизанською/революційною війною і конвенційними тактиками.[301] Восьмого квітня 2013 року було оприлюднено аудіозаяву тодішнього лідера ІДІ аль-Баґдаді. Останній нарешті оголосив, що ДжН є частиною його організації і що він об'єднує обидва угруповання в новоствореній «Ісламській державі Іраку та Шаму» («Ісламській державі Іраку та Леванту», ІДІЛ).[302] Заява аль-Баґдаді викликала лавину реакцій: зокрема 9 квітня 2013 року аль-Джулані різко відмовився від злиття[303] й заявив про вірність «Аль-Каїді».[304] Більшість бійців ДжН перейшли до ІДІЛ, спроба керівництва «Аль-Каїди» втрутитися, щоб уникнути конкуренції, провалилася. Згодом усе це переросло в непримиренну боротьбу й жорстокі бої між бойовиками ІДІЛ і рештою поборників ДжН протягом 2013 і 2014

300 «Лівійська ісламська бойова група» вважала, що союз з алжирськими джигадистами (особливо зі «Збройним ісламським угрупованням») надасть їм стратегічної впевненості. Якщо алжирський режим буде повалений або якщо частини західного Алжиру опиняться під контролем «Збройного ісламського угруповання», ЛІБГ отримає суміжний кордон, через який зможе здійснювати напади на Лівію. «Стрибок» — це термін, який використовували члени ЛІБГ, опитані для попереднього дослідження, щоб описати переміщення підготовлених бойовиків з Афганістану до Алжиру, країни, яка має майже 1000 км спільного кордону з Лівією. Хоча на папері цей «стрибок» здавався стратегічно обґрунтованим, зрештою він виявився катастрофою для ЛІБГ. «Стрибок» ІДІ до Сирії був набагато успішнішим. Див: Омар Ашур, «Постджигадизм: Лівія і глобальні трансформації збройних ісламістських рухів», Тероризм і політичне насильство, т. 13, № 3, с. 382.

301 Крейг Вайтсайд, «Нові майстри революційної війни: рух "Ісламської держави" (2002–2016)», Перспектива тероризму, т. 10, №4, серпень 2016, доступно 25.03.2020, bit.ly/3cib7xW.

302 Аудіозапис заяви див.: аль-Варді, Каваліс аль-Тавра, епізод 42.

303 Там само.

304 Там само.

років.[305] П'ятого лютого 2014 року Головне командування «Аль-Каїди» заявило, що не має жодних організаційних зв'язків з ІДІЛ і не несе відповідальності за жодну з її дій. А 23 лютого 2014 року ІДІЛ вбила ймовірного «посланця» «Аль-Каїди» в Сирії Мугаммада Багаю (Абу Халіда аль-Сурі) під час складної операції, у якій брали участь п'ять бойовиків ІДІЛ, одягнених у жилети смертників.[306]

Хаотична війна між ІДІЛ і ДжН не завадила цим двом організаціям стати головними військовими гравцями у громадянській війні в Сирії. У 2015 році вони разом контролювали або утримували під контролем понад 50% територій Сирії.[307] Спадкоємиці ІДІ в Сирії (ДжН, ІДІЛ та ІД) змогли вистояти й розширити географічне охоплення, тактичний військовий потенціал, інтенсивність і тривалість операцій, регіональний масштаб, якість пропаганди й комунікацій в період з 2012 по 2020 рік. Їм вдалося вистояти й розширитися всупереч відносно обмеженій народній підтримці обох організацій[308] і відсутності державного фінансування, порівняно з підтримкою сил режиму з боку Росії та Ірану й різних гілок опозиційних сил з боку Туреччини, Саудівської Аравії та Америки. Хоча режим Асада справді проводив політику вибіркової і періодичної «змови й зіткнення» з ІДІ/ІДІЛ/ІД до і під час війни в Сирії, не можна пояснити військового підйому цих організацій однією лише такою політикою.

305 Могамед Абу Румман і Гасан Абу Ганія, «"Ісламська держава": сунітська криза і боротьба з глобальним джигадизмом [арабською], Амман: Фонд Фрідріха Еберта, 2015; Гассан Гассан, «Два розділені будинки: як конфлікт у Сирії сформував майбутнє джигадизму», CTC Sentinel, т. 11, № 9 (жовтень 2018), доступ: bit.ly/34AbkK.

306 Мугаммад Багая (Абу Халід аль-Сурі та Абу Умайр аль-Шамі) був убитий в оперативному штабі Алеппо загоном смертників ІДІЛ. Див: Агмад Аба Зейд, «Абу Халід аль-Сурі: перше покоління перед обличчям останнього відхилення» [арабською], Zaman Al Wasl, 26.02.2015, доступно 14.04.2019, bit.ly/3eeCJpv; «Лідер джигадистів Абу Халід аль-Сурі був убитий під час нападу в Алеппо» [арабською], BBC, 24.02.2014, доступно 14.04.2019, bbc.in/34wZ90K; «Фотографії… Абу Халід аль-Сурі від народження до смерті в Алеппо» [арабською], Taht Al Mijhar, 24.02.2014, доступно 14.04.2019, bit.ly/2Vpg5lK.

307 Карім Шагін, «ІДІЛ контролює 50% Сирії після захоплення історичного міста Пальміра», Guardian, 21.05.2015, доступно 14.04.2017, bit.ly/2XxZcI4. Карту територіальних втрат і здобутків ІД див.: «Втрати "Ісламської держави" між січнем 2015 і 3 квітня 2017 року», Business Wire, 2017, доступно 14.04.2018, bwnews.pr/34B0iED.

308 Підтримка «Джабат аль-Нусри» та очолюваних нею коаліцій («Джабат Фатіг аль-Шам» і «Гаят Тагрір аль-Шам») значно коливалася в період між 2012 і 2020 роками.

У цьому розділі ми розглянемо, як зароджувався й розбудовувався військовий потенціал ІДІЛ/ІД у Сирії з 9 квітня 2013 року. Спробуємо пояснити, як ІДІЛ/ІД вдалося поступово розширитися і як зростала її бойова й військова ефективність у Сирії. Далі ми зосередимося на описі та аналізі фронтів бойових дій в провінції Ракка з 2013 по 2019 рік. Місто Ракка, столиця провінції, стало першою «столицею» організації. Можливо, саме під час окупації провінції та оборони своєї «столиці» ІД продемонструвала максимальні бойові можливості в Сирії. Хай як, бої за Ракку показали високий рівень боєздатності й широкий спектр тактичних прийомів ІД. Дійсно, коли підрозділи сирійської збройної опозиції вирішили витіснити або знищити ІДІЛ в місті 2 січня 2014 року, вони отримали попередження. «Якщо битва погано спланована, а ви гарантовано не впевнені в перемозі, не воюйте з ними [підрозділами ІДІЛ]. Ракка для них дуже важлива. Вони її не віддадуть»,[309] — заявив Абу Гамза, тодішній командир «Аграр аль-Шам» у Східному регіоні (Аль-Гасака і Дейр-ез-Зор).

Цей розділ частково ґрунтується на інтерв'ю із сирійськими повстанцями й солдатами, які воювали проти ІД у восьми сирійських провінціях: Ракка, Дейр-ез-Зор, Алеппо, Гомс, Гама, Латакія, Дамаск і Ріф-Дімашк. Він також спирається на документ, аудіовізуальні й фотоматеріали, підготовлені ІДІЛ/ІД у Сирії. Більшість цих матеріалів випустили три з (максимум) десяти «провінцій» ІДІЛ/ІД у Сирії, проголошених між 2014 і 2018 роками.[310] Три з них, Вілаят аль-Ракка (провінція Ракка), Вілаят аль-Хайр (Добра провінція/Дейр-ез-Зор) і Вілаят Галаб (провінція Алеппо). Також автор використовував офіційні документи, оприлюднені урядом США, операцією «Непохитна рішучість» та інші дані з відкритих джерел.

---

309 Інтерв'ю з Абу Саїдом, бойовиком «Аграр аль-Шаму». Цитовано за: Гамзе аль-Мустафа, «"Ісламська держава" в Сирії: походження і розвиток» [арабською], в: Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 301.

310 Десять «провінцій» — це аль-Барака (аль-Гасака), аль-Хайр (Дейр-ез-Зор), аль-Ракка, Гомс/аль-Бадія, Галаб, Ідліб, Гама, Дамаск, аль-Сагель (Латакія і Тартус) і Горан (або Армія Халіда Ібн аль-Валіда). ІД також претендує на провінцію Аль-Фурат (Євфрат), яка охоплює території як у Сирії, так і в Іраку. У липні 2016 року ІД випустила відео «Сарг аль-Хілафа» («Структура Халіфату»), в якому проголосила лише сім провінцій в Сирії, а також аль-Фурат. Це було оновлена заява, що відображала втрати аль-Сагеля та Ідлібу; «провінція Горан» усе ще перебувала на стадії створення. До липня 2018 року ІД реорганізувала та об'єднала всі свої «провінції» у відповідь на територіальні втрати й низку тактичних і оперативних поразок.

Розділ складається з п'яти підрозділів. У наступному подано огляд нарощування військового потенціалу ІДІЛ/ІД у Сирії від її створення у квітні 2013 року. Третій фіксує деталі бойових дій у провінції Ракка. У четвертому підрозділі проаналізовано, як ІД воює в Сирії, використовуючи дані і спостереження з фронтів боїв у цій провінції, а також з інших провінцій — Дейр-ез-Зор і Алеппо. Нарешті, в заключному підрозділі йдеться про майбутнє повстанського руху ІД у Сирії після втрати Ракки й інших територій і повернення до переважно партизанської і терористичної тактики.

Формування сил: огляд нарощування військового потенціалу ІД у Сирії

Нарощування військової сили ІД в Сирії було вражаючим, навіть якщо порівнювати з тим самим процесом в Іраку, де до 2010 року організація була майже знищена, а потім, у 2014-му, відродилася й зміцнилася до військової окупації другого за величиною міста. Однак траєкторія формування сил у Сирії була іншою. На відміну від політики безпеки на мікро- та мезорівні в Іраку (і в Лівії),[311] політика режиму Асада в Сирії між 2003 і 2011 роками вибірково сприяла існуванню та надавала допомогу мережам матеріально-технічної підтримки ІДІ та її попередниць, а також іншим антиамериканським збройним організаціям в Іраку.[312] У різний час режим Асада також вибірково розправлявся з деякими із цих мереж і заарештував багато їхніх філій. Однак до 2011 року в ІДІ вже існувала мережа й конспіративні квартири. Вона мала обмежені можливості порівняно з мережею організації в Іраку.

Це швидко змінилося завдяки оперативній методології з розбудови й формування збройних сил, яка складалася із п'яти основних компонентів. Для спрощення ми називатимемо цю методологію iALLTR, оскільки її застосовуватимуть і в інших країнах. У період з 2011 по 2013 рік ДжН/ІДІ в Сирії намагалися (успішно й не дуже) діяти за таким планом:

311 Ця книжка доводить, що на мікрорівні репресивна, корумпована, антиліберальна, ксенофобська, сектантська і жінконенависницька політика режимів Каддафі, Асада, Мубарака і аль-Сісі, а також уряду аль-Малікі в Іраку створила сприятливе середовище для існування, поширення й виживання ІД та організацій-однодумиць. Аналіз макрорівня див.: Азмі Бішара, «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): загальний опис і розуміння явища» [арабською], т. 1 Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018.

312 Ця політика вибіркових «змови і зіткнення» продовжилася і під час громадянської війни в Сирії.

1) Збір розвідувальної інформації[313] (gather intelligence, i). Враховуючи, що значний відсоток бойовиків ДжН-ІДІ/ІДІЛ становили немісцеві,[314] а також те, що організація походить з Іраку, вона мала створити розвідувальний потенціал, щоб визначити цільові території та місцеві організації.

2) Поглинання/вербування (Absorb/Recruit, A/R). Поглинання організацій та угруповань однодумців, що діють у Сирії, і поповнення їхніх підрозділів через індивідуальне й колективне вербування молоді.
3) Мародерство (Loot, L). Розграбування частини арсеналу як режиму Асада, так і озброєної опозиції, а також його модифікація, переобладнання й модернізація.
4) Лідерство (Lead, L). Керування розвідкою, поглинанням, вербуванням, мародерством та іншими операціями, покладаючись на досвід командирів ІДІ, а також інших осіб, які приєдналися до них із зон бойових дій за кордоном.
5) Передача (Transfer, T). Передача ноу-хау й поширення знань про тактичні інновації, зміну способів ведення війни і військових навичок з Іраку до Сирії.

Збір розвідувальної інформації ІДІ розпочався на початку квітня 2011 року, але ще у 2004-му попередниці організації вже мали значний досвід та інформацію про політичну, військову й джигадистську ситуацію в Сирії.[315] Пізніше, у 2013–2014 роках, ці можливості розширилися. Командири ІДІЛ збирали розвіддані про впливові сім'ї, провідних повстанців, впливових лідерів племен/кланів, топографічні дані й навіть «компромат» на повстанців у цільових районах, звільнених від сил Асада.[316] Організація використовувала «стиль аль-Сауда» — проникала в племена через одруження із жінками із впливових родин/кланів, щоб здобути прихильність і розвіддані.[317]

313 Для цього розділу автор провів 21 інтерв'ю із сирійськими командирами, бійцями і солдатами з різних сторін і організацій (які воювали з ІДІЛ/ІД в Сирії). Одним з небагатьох висновків, з яким погоджуються всі опитані, є потужний розвідувальний потенціал ІДІ/ІДІЛ/ІД.

314 До немісцевих належать як несирійці, так і бойовики з-поза меж провінцій, у яких вони дислокуються. Обидва типи зазвичай не знайомі з географією/топографією, племінними, клановими й соціальними картами.

315 Чарльз Лістер, «Сирійський джигад», Лондон: Hurst, 2015, с. 37–39.

316 Крістоф Ройтер, «Секретні файли розкривають структуру "Ісламської держави"», Spiegel International, 18.04.2015, доступно 19.04.2019, bit.ly/2RAR7i4.

317 Там само.

Стосовно особового складу, у серпні 2011 року під командуванням ДжН, усе ще таємно пов'язаної з ІДІ, перебувало близько 30 бойовиків. Того самого місяця Абу Мугаммад аль-Джулані зустрівся із Заграном Аллушем, засновником «Армії Ісламу»,[318] на пагорбах аль-Каламун.[319] Аль-Джулані, як людина, яку направили лідери ІДІ, хотів приєднатися до Аллуша і його нової організації. На запитання про кількість людей він нібито відповів, що в нього є лише 30 бійців.[320] Аллуш відмовився від пропозиції, маючи під командуванням вже близько 300 бійців.[321] Зухвалі, досвідчені й не збентежені своєю малою чисельністю в Сирії, ДжН-ІДІ й далі намагалися поглинути вже наявні збройні організації. Керівництво «Джабат аль-Нусри» зв'язалося з Гасаном Аббудом (Абу Абдулла аль-Гамаві), лідером «Аграр аль-Шаму» («Вільні люди Левант»у) і Абдулом Кадіром Салігом (Гаджі Марі), командиром «Ліва аль-Тавгід» («Бригада монотеїзму»). Ці дві організації були одними з найбільших збройних опозиційних формувань, що діяли в північно-центральній і північно-західній Сирії. Однак усі спроби поглинання зазнали невдачі. Пізніше вони вилилися в жорстокі бойові сутички. Незважаючи на це, до літа 2012 року «Джабат аль-Нусра» збільшила чисельність майже в 100 разів, переважно через вербування окремих осіб і угруповань, а не поглинання великих організацій. За деякими оцінками, цей показник навіть вищий. За словами командира «Вільної сирійської армії» у листопаді 2012 року чисельність «Джабат аль-Нусри» становила від 6000 до 10 000 осіб.[322] У квітні 2013-го лідер ІДІ Абу Бакр аль-Баґдаді вирішив «об'єднати» ДжН та ІДІ в «Ісламську державу Іраку та Леванту». Аль-Джулані відмовився від злиття, в результаті чого «Джабат аль-Нусра» втратила більшу частину бойовиків

318 «Армія Ісламу» була сунітсько-салафітською збройною ісламістською організацією, яка стала однією з військово найефективніших сирійських повстанських організацій на півдні країни. Вона діяла переважно на півдні (з кількома підрозділами на півночі та в центрі) і мала свій плацдарм у стратегічно важливому східному районі Гута, недалеко від столиці Дамаска, до того, як втратила його під ударами урядових військ.

319 Інтерв'ю автора з колишнім командувачем «Армії Ісламу», Стамбул, 7.11.2016.

320 Там само.

321 Там само. Аллуш не знав про минуле й досвід аль-Джулані. Під командуванням Аллуша наприкінці 2013 року «Армія Ісламу» розпочала війну проти ІДІЛ на півдні Сирії.

322 Девід Ігнатіус, «Союзник Аль-Каїди відіграє важливу роль у повстанні в Сирії», Washington Post, 30.11.2012, доступно 14.04.2016, wapo.st/2VpN2hH.

Цифра 10 000, імовірно, є завищеною. Інші джерела з «Вільної сирійської армії» та озброєної опозиції, з якими вдалося поспілкуватися автору, оцінюють чисельність бойовиків на той час удвічі менше. Опитування особового складу підрозділів «Джабат аль-Нусри» в кожній «зоні операції» або «зоні впливу» показало, що середня чисельність організації становила 4000.

і понад половину своїх територій, арсеналів, будівель, таборів та інших цінних ресурсів у Сирії на користь новонародженої ІДІЛ.[323] У середині 2014 року ЦРУ оцінювало чисельність ІД від 20 000 до 31 000 бойовиків.[324] Однак у цифру входила кількість бойовиків як в Іраку, так і в Сирії. У січні 2020-го Наглядова рада з прав людини в Сирії опублікувала дослідження, у якому стверджувалося, що кількість тіл бойовиків ІД лише в Сирії становить 37 707.[325] Заявлена цифра, імовірно, є верхньою межею можливих оцінок.[326] Якщо додати свідчення вцілілих в «Аль-Голі» й інших виправних таборах,[327] а також дані підрозділів ІД, що діяли в Сирії 2020 року («Вілаят аль-Шам», або «Провінція Левант», особливо в аль-Бадії/пустелі Гомс),[328] то виявиться, що ІД налічувала близько 50 000 членів тільки в Сирії. Це значно перевищує всі достовірні оцінки чисельності бойовиків ІДІЛ/ІД в охопленій війною країні.

ІДІЛ проіснувала лише з квітня 2013 по червень 2014 року, перш ніж перетворилася на ІД. У цей період операції ІДІЛ у Сирії висвітлювалися в щорічних звітах не настільки ретельно, як операції ІДІ/ІДІЛ в Іраку.[329] Однак у період з 2013 по 2020 рік ІДІЛ/ІД у Сирії повідомляла про проведення конвенційних, партизанських та/або терористичних операцій у всіх 14 сирійських провінціях. До кінця 2019-го організація контролювала території

323 Один з командирів ВСА заявив автору, що близько 90% іноземних бойовиків «Джабат аль-Нусри» приєдналися до ІДІЛ після заяви аль-Баґдаді у квітні 2013 року.

324 Джим Скуітто та ін., «За даними ЦРУ, ІДІЛ може налічувати від 20 000 до 31 500 бойовиків», CNN, 12.09.2014, доступно 14.04.2016, cnn.it/34x1Jns.

325 «З початку сирійської революції, що закликала до свободи й демократії, було вбито близько 585 000 людей», Наглядова рада з прав людини у Сирії, 4.01.2020, доступно 14.04.2020, bit.ly/2xvxTDw.

326 Сирійські демократичні сили, організації, що входять до їх складу, як-от «Загони народної самооборони» й «Загони жіночої самооборони», а також пов'язані з ними цивільні інституції мають стійку тенденцію завищувати кількість бойовиків ІДІЛ/ІД та інших джигадистів. З огляду на упередженість, гіркоту і кровопролиття, породжені громадянською війною в Сирії, до цих оцінок слід ставитися з обережністю.

327 Аарон Зелін, «Вілаят аль-Хавл: «Наступне покоління "Ісламської держави", що залишилося й відроджується», Аналітичні записки, Вашингтонський інститут близькосхідної політики, жовтень 2019, доступно 14.04.2020, bit.ly/2RCZARN.

328 Інтерв'ю з генерал-майором Алексом Гринкевичем, заступником командувача очолюваної США коаліції для боротьби з ІД. За його оцінками, лише в одному таборі «Аль-Гол» перебувало «до 20 000 підозрюваних "затятих" членів ІД». Див: Лара Селігман, «Екстремізм пускає коріння в переповнених таборах сирійських біженців», Foreign Policy, 29.07.2019, доступно 14.04.2020, bit.ly/2V7M76B.

329 Детальніше див. частину «Відродження з попелу: огляд збройного нарощування ІДІЛ в Іраку» в розділі 2.

або забороняла іншим силам доступ до них у 13 із 14 сирійських провінцій (усі, крім Тартуса). І це попри дуже низьке співвідношення чисельності бойовиків до площі й відносно обмежену живу силу й вогневу міць. У 2014 році ІДІЛ/ІД у Сирії вже мала комплексний арсенал конвенційних, партизанських і терористичних засобів, який згодом, у 2015 році, допоміг встановити контроль над половиною територій Сирії.[330] Цей арсенал був найсучаснішим з погляду якості й кількості озброєння організації, якщо порівнювати з будь-яким іншим, окрім Іраку.

Стосовно конвенційних засобів, ІД постійно здійснювала рейди на режимні військові бази і склади зброї, зокрема військові бази 17-ї дивізії, 93-ї бригади і військово-повітряну базу «Аль-Табка» (всі в провінції Ракка), склад зброї «Айяш» (Дейр-ез-Зор) й інші великі склади (в Дейр-ез-Зорі й Гомсі, особливо в Пальмірі).[331] До кінця 2015 року ІД викрала понад 200 танків у Сирії.[332] Серед них були щонайменше 79 танків Т-55, 25 танків Т-62 і 19 танків Т-72.[333] В арсеналі конвенційного озброєння організації в Сирії налічувалося понад 60 бронемашин і бойових машин піхоти.[334] Багато захоплених танків і БМП були модифіковані ІДІЛ/ІД у власних місцевих майстернях. Особливе значення мали дві майстерні в провінції Ракка (на промисловому об'єкті «Тора» поблизу військово-повітряної бази «Аль-Табка») і в провінції Дейр-ез-Зор (на гусеничному бронетанковому заводі).[335] У двох майстернях було зроблено капітальний ремонт, модифіковано та модернізовано багато специфікацій (переважно) радянських і російських танків, БМП та інших звичайних броньованих і артилерійських одиниць. Змінені технічні

330 Люсі Дрейпер, «ІДІЛ контролює понад 50% території Сирії після взяття Пальміри», Newsweek, 21.05.2015, доступно 14.04.2020, bit.ly/2VrrTnp.

331 Про це свідчать фоторепортажі та пропагандистські відеорелізи ІД з провінції Аль-Хайр. Серія релізів називається «На порозі епічних битв».

332 Найскромніші оцінки ґрунтуються на фотографіях і відеозаписах зброї, опублікованих пресслужбами семи сирійських провінцій ІДІЛ/ІД, а також на публікаціях ІДІЛ/ІД з квітня 2013 по грудень 2014 року. До кінця 2015-го організація захопила й використовувала в Сирії близько 200 танків.

333 Танки і 130-мм артилерійські установки, викрадені лише з 93-ї бригади в Айн-Іссі (мухафаза Ракка): «Відео злите 93-ю бригадою, Ракка, після того, як ІДІЛ взяла її під контроль», Step News, 7.08.2014, доступно 25.03.2020, bit.ly/3ds0JEZ.

334 Більшість зафіксованих бойових машин піхоти — це радянські БМП-1 (гусеничні). Деякі з них було модифіковано й оснащено великокаліберним кулеметом ДШК (12,7 мм).

335 Інтерв'ю автора з колишнім командиром повітряних сил СВА провінції Ракка, Стамбул, 17.11.2017.

характеристики охоплювали модернізацію або модифікацію броні, а також основного й допоміжного озброєння бойових машин піхоти БМП-1, Т-55, Т-62 і навіть відносно досконаліших танків Т-72.[336] Ще майстерні ІД переобладнували вантажівки на платформи для озброєння. Як приклади можна назвати встановлення 122-мм гаубиці (D-30) на бортовий автомобіль «Тойота» і встановлення башти БМП-1 на «Тойоту Ленд Крузер».

ІДІЛ/ІС мала в Сирії понад 120 артилерійських установок.[337] Вибір був доволі великим: від 60-мм легких мінометів до 155-мм гаубиць M198.[338] У пресрелізах для своїх сирійських провінцій організація заявила про наявність понад 50 некерованих реактивних систем залпового вогню.[339] Серед них були десятки ракет радянського виробництва БМ-1 «Град» (122 мм) і китайського виробництва «Тип-63» (107 мм).[340] Як і в інших місцях, провінції ІДІЛ/ІД в Сирії мали обмежені мобільні засоби протиповітряної оборони малої дальності. Організація продемонструвала понад 100 зенітних гармат різних типів, серед яких — від кількох десятків великокаліберних кулеметів КПВ (14,5 мм) до зенітної артилерії «Тип-65» (37 мм) і АЗП С-60 (57 мм).

У фотозвітах з провінції Ракка ІД продемонструвала наявність щонайменше чотирьох самохідних зенітних установок ЗСУ-23 («Шилка») із чотирма автоматичними гарматами. Найпоширенішою зброєю в зенітному арсеналі ІДІЛ/ІД в Сирії була ЗУ-23 (23 мм). Роботу установки спостерігали понад 50 разів у провінціях Ракка, Алеппо, аль-Барака (аль-Гасака) і аль-Хайр (Дейр-ез-Зор). Нарешті, ІД мала непідтверджену кількість різних типів ПЗРК, який складався із старих радянських ПЗРК SA-7 («Стрєла»), сучасніші

336 Там само.

337 Там само.

338 Багато танків і артилерійських знарядь було вивезено з баз 93-ї бронетанкової бригади, 21-го артилерійського полку і 17-ї дивізії спецпризначення, які належали режиму, в липні й серпні 2014 року. Іншу зброю — з авіабази «Аль-Табка» під час того ж масштабного «Північно-східного наступу» влітку 2014 року. Тоді сили ІД атакували військові об'єкти режиму на північному сході Сирії (переважно в провінціях Ракка, аль-Гасака й Алеппо). Див.: «Джигадисти захопили ключову базу сирійської армії», Daily Star Lebanon, 8.08.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2JZJw8C; Абдулла Сулейман Алі, «Між сирійською армією та "Ісламською державою" починаються з'ясунки», Al-Monitor, 25.07.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2xspPDI.

339 Там само.

340 Багато з цих ракет, а також ПТКР, великокаліберні кулемети й іншу зброю було викрадено зі складу 121-го полку (полк «Аль-Мільбія») в провінції Аль-Гасака в липні 2014 року.

ПЗРК з інфрачервоною головкою самонаведення SA-16 і SA-18 («Ігла»),[341] китайських FN-6 і північнокорейських HT-16.[342] Під час нападу на 66-ту бригаду сирійської армії в провінції Гама бойовики ІД також захопили зенітно-ракетний комплекс SA-3 GAO.[343]

З військово-повітряних сил ІД вдалося захопити понад 15 винищувачів МіГ-21 і літаків-перехоплювачів, про що відомо лише з повідомлень медіаслужби провінції Ракка. Організація також викрала невідому кількість ракет класу «повітря-повітря» AA-2 (Atoll). Пізніше їх використали в наземних боях у ролі саморобних вибухових пристроїв.[344] За словами командира Військової ради Ракки в сирійській опозиції, полковника ВПС Мутаза Раслана, ІД змогла провести щонайменше два розвідувальних польоти на малій висоті по провінції Ракка на двох «МіГах».[345] Попри вербування сирійських і несирійських пілотів та екіпажів технічного обслуговування організація не могла завдавати авіаударів, хоча спроби були постійними. У вересні 2014 року бойовики ІД у провінції Ракка змусили деяких полонених, які працювали в наземному екіпажі на авіабазі «Аль-Табка», проводити технічне обслуговування літаків. Проте всі захоплені «МіГи» були покинуті або знищені пізніше.[346]

Крім конвенційних засобів, наприкінці 2014 року провінції ІД в Сирії мали сучасний партизанський арсенал. Група дослідження озброєння під час конфліктів задокументувала наявність 562 одиниць зброї та 11 816 одиниць боєприпасів, що належали ІД в Сирії з липня 2014 по листопад 2017 року.[347] Ця вибірка охоплює 18 типів зброї, які зазвичай використовують у партизанській війні, зокрема пістолети, штурмові гвинтівки, легкі, середні та

341 Їх було викрадено з військово-повітряної бази «Аль-Табка» в провінції Ракка (серпень 2014 року). Джеремі Бендер, «ІДІЛ щойно викрала сучасне озброєння з важливої авіабази режиму Асада в Сирії», Business Insider, 25.08.2014, доступно 14.04.2018, bit.ly/3a88cGy.

342 Там само.

343 НАТОвська назва радянського літака С-125 «Нєва/Печора». Інтерв'ю автора з Абу Кутайба, колишнім командувачем ВСА, Газіантеп, 12.11.2018.

344 Їх викрали з військово-повітряної бази «Аль-Табка» поряд із Раккою. AA-2 (код НАТО для радянської ракети класу «повітря-повітря» «Вимпел К-13») часто плутають з американською ракетою AIM-9 Sidewinder через зовнішню схожість. ІД змогла застосувати ракети класу «повітря-повітря» в наземних боях переважно як СВП або їхні модифікації.

345 Агмед Аль-Арабі, «ІДІЛ завдає авіаударів у провінції Ракка» [арабською], Al Jazeera, 28.10.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2yTGu3i.

346 Там само.

347 «Зброя "Ісламської держави": трирічне розслідування в Іраку та Сирії», Група дослідження озброєння під час конфліктів (12/2017), с. 183–184, 189, доступно 14.04.2020, bit.ly/2K5I0lb.

важкі кулемети, снайперські гвинтівки, гранатомети й некеровані ракетні установки.[348] Однак цей перелік не можна вважати вичерпним. У липні 2014 року ІД захопила партизанське/піхотне озброєння 17-ї дивізії спеціального призначення в провінції Ракка, яке складалося з понад 30 легких і середніх мінометів, понад 100 великокаліберних кулеметів (калібру 12,7 мм і 14,5 мм), сотні гранат РПГ-7, понад 3000 автоматів АК, понад 1000 пістолетів і сотні глушників.[349] Нарешті, в сирійських провінціях ІД Ракка, аль-Барака і Гомс (аль-Бадія) були представлені різні типи ПТКР, зокрема радянського виробництва з проводовим наведенням «Конкурс» і сучасніші й дорожчі ПТКР з лазерним наведенням «Корнет». Це на додаток до великої кількості «Метис-М».

Якщо говорити про терористичний потенціал, то на момент відправки в серпні 2011 року першого підрозділу, який заснував «Джабат аль-Нусру», ІДІ вже мала понад п'ять років досвіду як у виробництві СВП, так і у веденні інтенсивних бойових дій із застосуванням СВП.[350]

ІДІ передала ДжН свій досвід дрібносерійного виробництва поясів і жилетів смертників для окремих осіб, а також оснащення легкових автомобілів і мотоциклів вибухівкою для виробництва СВПТЗ у невеликих майстернях. Зі свого боку, «Джабат аль-Нусра» розробила власні потужності, що допомогли трансформувати тактику міського терору в ефективну тактику ведення бойових дій на полі бою. Основною зброєю ДжН, а потім й ІДІЛ/ІД вважали саме СВПТЗ-КС, але також використовували інноваційні варіанти СВПТЗ — від радіокерованих іграшкових машинок до бронетехніки й самохідних артилерійських установок для доставки вибухівки до цілі.[351] Як і в інших провінціях ІД, ці різновиди СВПТЗ в Сирії функціонували скоріше як загороджувальні ракетні комплекси й артилерія в конвенційній військовій

348 Там само, с. 184.

349 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017; інтерв'ю автора з колишнім командиром «Ліва аль-Гакк» («Бригада правди»), Стамбул, 7.10.2016; «Включно з ракетними установками та артилерією... "Ісламська держава" демонструє "трофеї" 121-го полку», Zaman Al-Wasl, 28.07.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2xvLzP5.

350 Передумови розформування всіх тактичних підрозділів, що не займалися СВП, зокрема снайперських підрозділів і партизанських формувань, і зосередження всіх ресурсів ІДІ на створенні тактичних СВП-підрозділів, описані в частині «Відродження з попелу: огляд збройного нарощування ІДІЛ в Іраку» з розділу 2.

351 Г'юґо Кааман, «Розвиток СВПТЗ-КС "Ісламської держави" з 2014 року», доповідь на щорічній конференції Відділу стратегічних досліджень «Ополчення та армії: розвиток бойового потенціалу озброєних недержавних і державних суб'єктів», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, Доха, 24.02.2020, доступно 14.04.2020, bit.ly/2RAQh4J.

тактиці. Це крім поширенішого використання в терористичній тактиці. У липні 2014 року із 17-ї дивізії в провінції Ракка ІД також захопила понад 1000 пістолетів і понад 300 глушників (після того, як відвоювала її у сил режиму внаслідок операції, схожої на бліцкриг). Низку цих «пістолетів з глушниками» використовували для вбивств як на територіях, підконтрольних повстанцям, так і на територіях, утримуваних режимом.[352]

Як і в інших країнах, у Сирії ІД розробила схему для «передачі знань» — у навчальних таборах під керівництвом досвідчених командирів. До кінця 2014 року в Сирії було виявлено понад 20 імпровізованих тренувальних таборів.[353] До середини 2015-го ІД мала щонайменше дев'ять основних таборів у Сирії, де навчали поєднання та переходу між конвенційною, партизанською і терористичною тактиками. Майже всі ці табори були розташовані на півночі і північному сході Сирії: у провінції Ракка (поблизу Сулука), у місцевості Дейр-ез-Зор і в провінції Алеппо (поблизу Тадіфа).[354]

Загалом приблизно за два роки основні союзники[355] й наступниці ІДІ в Сирії (ДжН та ІДІЛ) перетворилися з невеликої взводної групи з 30 бойовиків (середина 2011 року) на дві військові організації з конвенційним, партизанським і терористичним потенціалом (середина 2013-го). Після створення ІД у червні 2014 року організація розширила свої можливості територіального контролю/захоплення територій, розробила наступальні операції з використанням звичайної бронетехніки, тактику облоги й ведення бойових дій у містах, удосконалила снайперські операції, а також артилерійську і ракетну вогневу підтримку без прямої видимості. ІД також вдалося організувати масштабні логістичні переміщення між своїми сирійськими та іракськими «провінціями». ІД у Сирії застосовувала безпілотні літальні апарати (або дрони) для передового спостереження, розвідки, пропаганди, ведення бойових дій та інших цілей. Усі ці гібридні можливості й розробки ІД використовувала для боротьби майже зі всіма державними і недержавни-

---

352 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017; інтерв'ю автора з Абу Кутайбою, колишнім командиром ВСА, Газіантеп, 12.11.2018.

353 Білл Роджіо і Калеб Вайс, «В Іраку і Сирії виявлено багато тренувальних таборів джигадистів», FDD's Long War Journal, 23.11.2014, доступно 14.04.2019, bit.ly/3a4kwHL.

354 Інтерв'ю автора з Абу Кутайбою, колишнім командувачем ВСА, Газіантеп, листопад 2018 року; інтерв'ю автора з колишнім командувачем ВСА і «Аль-Джаба аль-Шамії» («Левантійський фронт»), Газіантеп, листопад 2018 року.

355 Окрім ДжН та ІДІЛ, були й інші менші відгалуження організації, прибічники та (мінливі) тактичні союзники ІДІЛ/ІД в Сирії, починаючи від «Джунд аль-Акси» («Солдати мечеті Акса») на півночі й закінчуючи «Армією Халіда ібн аль-Валіда» на півдні країни.

ми збройними формуваннями, що діяли в Сирії, а також щоб тероризувати чимало місцевого населення, як сунітів, так і не сунітів. Організації вдалося окупувати, закрити або здійснити вплив на близько 50% територій Сирії, перш ніж переважна більшість цих територій була звільнена від ІД спільними (і часто суперечливими) військовими зусиллями державних і недержавних збройних формувань у 2019 році.

Столиця і провінція: фронти боїв за Ракку (квітень 2013 – жовтень 2017)

Четвертого березня 2013 року коаліції сирійських збройних опозиційних організацій вдалося витіснити війська режиму з міста Ракка. Місто стало першою столицею провінції, звільненою від армії Асада. До коаліції повстанців увійшли загони кількох фракцій: «Вільної сирійської армії», «Аграр аль-Шаму», а також «Джабат аль-Нусри». Однак здобуті базові свободи в місті протрималися недовго. Приблизно за місяць після звільнення була створена ІДІЛ, яка намагалася об'єднати ІДІ в Іраку з ДжН у Сирії. Керівництво «Джабат аль-Нусри» відмовилося від злиття. З кінця квітня 2013 року більшість бойовиків ДжН, що базувалися в провінції Ракка, перейшли на бік ІДІЛ, включно з еміром (командувачем) у місті Абу — Саадом аль-Гадрамі (Ібрагімом Саїдом аль-Абдуллою).[356] Приблизно за тиждень ІДІЛ поглинула «Джабат аль-Нусру», а також завербувала окремих бійців і угруповання з інших організацій[357] завдяки попередньому проникненню до лав противника, потужній пропаганді, вибірковому заохоченню і кращій, ніж у сирійських повстанців, розвідці. Так потенціал ІДІЛ у провінції Ракка збільшився з майже нульового до потенціалу однієї з найбоєздатніших організацій.

356 Азмі Бішара (ред.), «Ісламська держава: основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2018.

357 Окрім ДжН, серед них були угруповання «Вільна сирійська армія» та «Аграр аль-Шам». Організація також вербувала і купувала зброю у солдатів Асада, що базувалися в провінції Ракка.

Наступ: розширення ІД у провінції Ракка

Щоб захопити місто й усю провінцію Ракка, ІДІЛ довелося воювати з усіма повстанськими та урядовими силами, що базувалися тут під час трьох кампаній. Перші дві кампанії були спрямовані переважно проти повстанців: з травня по вересень 2013 року і в січні 2014-го. Третя кампанія, влітку 2014 року, націлювалася проти сил режиму. До вересня 2014-го ІД окупувала всю провінцію, використовуючи терористичні, партизанські та конвенційні тактики. І це попри те, що спочатку вона поступалася чисельністю й озброєнням як розрізненим повстанцям, так і централізованим силам режиму.

Під час першої кампанії / серії боїв методи ІДІЛ в провінції та місті Ракка були схожими на ті, які пізніше застосовували в деяких іракських містах і в провінції ІД Киренаїка в Дерні (між січнем і червнем 2015 року). Однак у випадку з Раккою ці методи виявилися успішнішими, ніж у Дерні. З травня по серпень 2013-го ІДІЛ/ІД вела тривалу терористичну кампанію в Рацці, ретельно вибираючи цілі. Організація викрала і вбила десятки лідерів громадянського суспільства та осіб, що формують громадську думку, а також командирів повстанців.[358] А 13 серпня 2013 року за допомогою замаскованого СВПТЗ їй вдалося знищити штаб-квартиру «Агфад аль-Расул» («Нащадки Посланця») — однієї з бригад, пов'язаних із «Вільною сирійською армією», що базувалася в Рацці.[359] Після цього було підірвано ще три саморобні вибухові пристрої на інших позиціях «Агфада» і ВСА в місті. Через день «Агфад аль-Расул», одна з головних повстанських організацій у провінції, залишила місто Ракка. ІДІЛ і далі «проникала» в інші райони міста і «ослаблювала» інші повстанські збройні загони. У вересні 2013 року організація затримала колишнього еміра Ракки Абу Саада аль-Гадрамі.[360] Так вона заздалегідь

---

358 Серед викрадених були Абдулла аль-Халіль, голова місцевої ради провінції Ракка (створеної на виборах після звільнення від режиму), Фірас аль-Гадж, провідний громадський активіст, отець Паоло Даллольйо, священник-єзуїт, який критикував жорстоку політику режиму Асада, та інші. Ці жертви не мали жодної військової цінності. Вони просто представляли потенційних лідерів, які могли б мобілізувати цивільне населення проти ІДІЛ.

359 Детальніше про проникнення й опис операції, зроблений очевидцем, див. тут: Ібрагім Дарвіч, «Історія падіння Ракки в руках джигадистів. Зради, страти і жорстокі практики» [арабською], Аль-Кудс аль-Арабі, 16.06.2015, доступно 14.04.2020, bit.ly/2XyNrBi.

360 Аль-Гадрамі був командиром «Джабат аль-Нусри», який перейшов на бік ІДІЛ під час розколу у квітні 2013 року. Він став еміром ІДІЛ у місті Ракка. Через численні розбіжності й сутички з еміром ІДІЛ у провінції Ракка Абу Лукманом (Алі Муса аль-Шавва) аль-Гадрамі перейшов на бік ДжН і став її командиром у місті Ракка.

«обезголовила» і провалила спробу сформувати антиісламську коаліцію в Рацці, що складалася зі збройних підрозділів п'яти різних організацій і угруповань.[361] До вересня 2013-го ІДІЛ стала переважною збройною організацією в Рацці, що покладалася насамперед на міський тероризм і розвідувальні операції з проникнення і випередження.

На звільнених територіях північної і центральної Сирії, від Латакії до Дейр-ез-Зора, ІДІЛ використовувала тактику терору, подібну до тієї, що в Рацці. У 2013 році організація здійснила низку вбивств, викрадень і вибухів проти повстанських сил, намагаючись «пом'якшити» й залякати їх, примусити до покори, щоб «проникнути» на повстанські території. Однак ця тактика мала ефект, схожий до того, що був у Рамаді та Дерні. До січня 2014 року повстанці мобілізували проти ІДІЛ майже всі північні й деякі південні групи. У скоординованому наступі брали участь підрозділи кількох фракцій ВСА (включно з майже 10-тисячною «Ліва аль-Тавгід»), а також загони «Аграр аль-Шаму», «Джейш аль-Ісламу» («Армія ісламу») і ДжН. Ці відносно добре скоординовані атаки змусили підрозділи ІДІЛ відступити з більшості північно-західних позицій у провінціях Латакія, Ідліб, Алеппо й Гама. У результаті три основні колони ІДІЛ відійшли через східні сільські райони провінції Алеппо в напрямку провінції Ракка. Перша колона відступала через аль-Атариб у центрально-західній частині Алеппо й охоплювала підрозділи ІДІЛ, які воювали в Латакії, Ідлібі й Алеппо. Друга колона — через Ханасір у центрально-південній частині Алеппо. Третя колона ІДІЛ відступала через крайній південь Алеппо. У ній були Абу Бакр аль-Баґдаді (колишній лідер ІДІ/ІДІЛ/ІД), Абу Айман аль-Іракі (колишній командувач підрозділів у Латакії) і Абу Мугаммад аль-Аднані (колишній речник ІД).

Увечері 2 січня 2014 року в Рацці відбулася зустріч місцевих лідерів «Аграру» (Абу Гайдара), «Джабат аль-Нусри» (Абу аль-Аббас) і «Бригади революціонерів Ракки» ВСА (Абу Ісса). Командири розробили бойовий план з метою витіснення або знищення ІДІЛ у місті.[362] Коли 4 січня в Рацці

---

361 Цими організаціями були «Аграр аль-Шам», «Джабат аль-Нусра» і три угруповання, що діяли під егідою «Вільної сирійської армії» на північному сході Сирії: бригади «Агфад аль-Расул» («Нащадки Посланця»), «Тувар аль-Ракка» («Революціонери Ракки») і «Аль-Мунтасір Біллах» («Переможець з Божою допомогою»). Самого аль-Гадрамі ІДІЛ стратила в січні 2014 року після перемоги в битві за Ракку.

362 Інтерв'ю з Абу Саїдом, бойовиком «Аграр аль-Шаму». Цитовано за: Гамзе аль-Мустафа, «"Ісламська держава" в Сирії: походження і розвиток» [арабською], в: Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 301.

розгорнулася друга фаза боїв, чисельність ІДІЛ у всій провінції становила від 1500 до 2000 бойовиків, які мали контролювати приблизно 20 000 $км^2$ території.[363] У самому місті Ракка перебувало близько 500 бійців ІДІЛ.[364] За деякими оцінками, об'єднані сили «Аграру», «Джабат аль-Нусри» й решти підрозділів угруповань ВСА в місті перевищували 2500 бійців.[365] Тож до прибуття підкріплення сили ІДІЛ поступалися в кількості п'ять до одного. Переважна більшість сил ІДІЛ, приблизно чотири взводні партизанські формування, зосереджувалися в центрі міста на вулиці Талль-Аб'яд (Білий пагорб) і навколо неї. Підрозділи «Аграр аль-Шаму» й решта бійців «Бригади революціонерів Ракки» розміщувалися в західних районах Ракки, тоді як підрозділи ДжН — на сході міста.[366] Їхня скоординована атака розпочалася 4 січня 2014 року на всі шість основних позицій ІДІЛ у центрі Ракки.[367] Поступаючись чисельністю і здивовані несподівано скоординованими діями, 6 січня всі формування ІДІЛ відступили до штаб-квартири провінції Ракка й на вулиці навколо неї. Кілька підрозділів розміром зі взвод також відступили на північ міста. На той момент здавалося, що ІДІЛ програє битву за Ракку 2014 року.

Та долю ІДІЛ у цій битві змінили дві події. По-перше, рано-вранці 8 січня прибуло підкріплення у складі близько 30 одиниць неброньованих і повнопривідних автомобілів.[368] Нерегулярна колона складалася з бойовиків ІДІЛ, що відступали з провінцій Ідліб, Алеппо і Дейр-ез-Зор. Чи то через зраду, чи то через диверсію ця колона безперешкодно й без боїв пройшла

---

363 Там само. Інтерв'ю автора із Саадом С., колишнім бійцем ВСА в Рацці й Дейр-ез-Зорі, Газіантеп, листопад 2018 року.

364 Там само. Інтерв'ю автора з Абу аль-Гарітом, колишнім командувачем «Армії ісламу — Північ», Газіантеп, листопад 2018 року.

365 Там само.

Ваель Іссам, «"Аль-Кудс аль-Арабі" розповідає про причини раптового падіння Ракки в руках "Ісламської держави"... про відносини між ДжН та ІДІЛ в місті... від альянсу до війни» [арабською], Аль-Кудс аль-Арабі, 30.01.2014.

366 Інтерв'ю автора з колишнім командиром ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016. Ваель Іссам, «Лідер "Джабат аль-Нусри" для "Аль-Кудс аль-Арабі": бойовики ІДІЛ дзвонили нам по радіо й сказали: "Аграр аль-Шам" відійшла й залишила вас», Аль-Кудс аль-Арабі, 31.01.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3ejZKay.

367 Там само.

368 Іссам, «"Аль-Кудс аль-Арабі" розповідає про причини раптового падіння Ракки».

через блокпости ДжН на сході міста.[369] Прибуття підкріплення посилило контрнаступ на позиції «Аграру» на заході міста.[370] Уже 9 січня 2014 року ІДІЛ здобула перемогу в центрі й на заході міста Ракка. Загони «Аграру» і ВСА відступали на північ до міста Телль-Аб'яд поблизу турецького кордону. Неподалік ІДІЛ вже поглинула деякі підрозділи ВСА, що діяли на північчі провінції Ракка, такі як бригада «Аль-Гамза» і батальйон «Саваїк аль-Рагман».[371] Обидва угруповання займали стратегічні позиції в сільській місцевості Ракки і влаштували засідку на загони «Аграру», які тікали з міста Ракка, з допомогою деяких підрозділів ІДІЛ, що відступали зі східних районів Алеппо. Засідка сталася в районі аль-Кантарі, приблизно за 50 км на північ від міста Ракка. Є свідчення, що один з туніських командирів ІДІЛ по рації наказав своїм бійцям «нікого із сагват [рад пробудження] у полон не брати».[372] Після цього ІДІЛ перейшла в контрнаступ, зайняла місто Телль-Аб'яд і захопила більше територій провінції Ракка.

У східних районах міста Ракка, попри раніші попередження, натиск контрнаступу ІДІЛ застав повстанців зненацька. Це була друга подія, яка допомогла змінити долю ІДІЛ у місті. Пізно ввечері 8 січня організація зосередила свій контрнаступ на ДжН. Щоб продемонструвати силу й залякати бійців, ІДІЛ оголосила про страту затриманого колишнього еміра Ракки Абу Саада аль-Гадрамі. Він повернувся до «Джабат аль-Нусри» (після того, як раніше перейшов на бік ІДІЛ) і спробував організувати кампанію опору ІДІЛ у Рацці. Після чотирьох днів боїв у східних кварталах і передмістях підрозділи

369 Джерела не дають чіткого уявлення про те, як вони проходили. Більшість опитаних на цю тему стверджують, що це була змова між ДжН та ІДІЛ (майже всі опитані воювали проти обох організацій). Аргумент про змову не пояснює боїв, які відбувалися між ДжН та ІДІЛ у східних районах міст Ракка й аль-Табка після цього, а також страти полонених ДжН з боку ІДІЛ.

370 На позиції «Аграру» змогли проникнути щонайменше два загони смертників — один пізно ввечері 10 січня, а другий рано-вранці наступного дня.

371 Інтерв'ю з Абу Саїдом, бойовиком «Аграр аль-Шаму». Цитовано за: Гамзе аль-Мустафа, «"Ісламська держава" в Сирії: походження і розвиток» [арабською], в: Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 301.

372 Інтерв'ю дослідницької групи з Абу Салігом, лікарем загону «Аграр аль-Шам», який був очевидцем бою, від 25.02.2015, цитовано за: Гамзе аль-Мустафа, «"Ісламська держава" в Сирії: походження і розвиток» [арабською], в: Азмі Бішара (за редакцією), «Як влаштована "Ісламська держава" (ІД): основи, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 300.

ДжН відступили на південь, а потім на південний захід до міста аль-Табка. На відміну від «Аграру», «Джабат аль-Нусра» знищила все своє важке озброєння, включно з двома танками Т-55 і кількома важкими мінометами (120 мм), щоб воно не потрапило до рук бойовиків ІДІЛ.[373]

До 13 січня ІДІЛ встановила відносний контроль над містом Ракка і продовжувала наступ, щоб захопити решту території провінції.[374] Як і на півночі провінції Ракка, організації вдалося перехопити ініціативу контрнаступу на південному заході. Вона прослідувала за ДжН до аль-Табки, штурмувала її головний блокпост за допомогою СВПТЗ і запустила в підрозділи ДжН в аль-Табці своїх диверсантів із загону безпеки/шпигунства (мафраза амнія).[375] Підрозділи «Джабат аль-Нусри» почали відступати з аль-Табки. За ними швидко пішов підрозділ ВСА з бригади «Оваїс аль-Карні».[376] На південному сході провінції Ракка без бою було зайнято місто Карама.[377] Після деякого опору бойовиків «Аграр аль-Шаму» ІДІЛ також захопила місто Мадан на крайньому південному сході сільської Ракки. Бійцям «Аграру» довелося здатися силам ІДІЛ після того, як організація взяла місто в облогу та обстрілювала його протягом кількох годин. До 15 січня 2014 року ІДІЛ здобула рішучу перемогу над усіма повстанськими силами в провінції Ракка.

Захоплення влади

Третя кампанія/серія боїв за провінцію Ракка була спрямована проти сил режиму. Після встановлення відносного контролю над більшою частиною

373 Інтерв'ю автора з Абу Раджабом, колишнім бійцем ВСА, який воював проти ІДІЛ/ІД в Ідлібі, Алеппо й Рацці, Стамбул, 9.10.2016; Ваель Іссам, «"Аль-Кудс аль-Арабі" розповідає про причини раптового падіння Ракки в руках "Ісламської держави"… про відносини між ДжН та ІДІЛ в місті… від альянсу до війни» [арабською], Аль-Кудс аль-Арабі, 30.01.2014; «Раптове падіння Ракки» [арабською], Сафахат Сурія, 01.02.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3a3EC57.

374 Навіть у березні 2014-го в Рацці все ще спостерігався певний опір бойовикам ІДІЛ. Наприклад, 2 лютого 2014 року в Національній лікарні Ракки було вбито п'ятьох поранених бойовиків ІДІЛ. А 3 лютого бригада «Революціонери Ракки» розпочала скоординовану атаку на чотири контрольно-пропускні пункти ІДІЛ. Інтерв'ю автора з Абу Мансуром, колишнім бійцем ВСА (Бригада «Революціонери Ракки»), Стамбул, листопад 2018 року.

375 Там само.

376 Там само. Див. також: Аль-Маджид аль-Олвані, «Після відходу і «зради»… повстанці Ракки знову контролюють 50% міста» [арабською], Orient Net, 13.01.2014, доступно 14.04.2018, bit.ly/34KMrM5.

377 До 2014 року місто вважалося опорним пунктом ІДІЛ в мухафазі Ракка.

провінції, захоплення зброї, боєприпасів і ресурсів повстанців, а також переправлення частини награбованої в Іраку зброї ІДІЛ націлилася на військові бази режиму в провінції Ракка. Найважливішими й найважчими цілями були штаб і військова база 17-ї дивізії спеціального призначення на північ від міста Ракка,[378] штаб 93-ї бронетанкової бригади в Айн-Ісса («Око Ісуса») і військово-повітряна база «Аль-Табка».

Пізно ввечері 23 липня 2014 року ІДІЛ (з 29 червня 2014-го вона називалася ІД) розпочала свій наступ на 17-ту дивізію, військову базу на північ від міста Ракка площею понад 5 км^2, на якій розташовувалися штаби дванадцяти батальйонів.[379] Наступальні сили ІД чисельністю близько 300 бойовиків було розділено на шість партизанських загонів, загонів смертників, бронетанкові й артилерійські групи розміром із взвод або невелику роту.[380] Водночас дивізія нараховувала близько 800 офіцерів і солдатів спецпризначення. ІД перейшла в наступ, хоча дещо й поступалася чисельністю: приблизно 2,5 до 1. Незважаючи на повну облогу дивізії за допомогою щонайменше 15 танків,[381] підрозділи ІД спочатку намагалися штурмувати базу лише з трьох боків. З півдня й південного сходу оборону дивізії намагалися прорвати за допомогою двох СВПТЗ, після чого відбулися дві невдалі спроби проникнення загону смертників. Невдачі були пов'язані із сильним опором і зенітними автоматичними гарматами (23 мм) і великокаліберними кулеметами, які вели вогонь з висоти.[382] Західні рубежі дивізії обстрілювали важкою артилерією, ймовірно, 130-мм буксируваною польовою гарматою «Тип-59» і середніми 82-мм мінометами. Рано-вранці 24 липня 2014 року близько 30–40 бойовиків ІД змогли проникнути на територію дивізії з північного сходу,

---

378 121-й артилерійський полк, що входить до складу 17-ї дивізії, також був атакований 24 липня 2014 року. Однак він розташований у сусідній Мільбії в провінції аль-Гасака за межами (але поблизу) провінції Ракка.

379 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017.

380 ЗМІ ІД висвітлювали окремі моменти битви в англомовному пропагандистському документальному фільмі «Полум'я війни: початок бойових дій». Його випустив 17 вересня 2014 року медіацентр «Аль-Гаят» («Життя»). У цьому фільмі командир ІД стверджував, що «лише кілька десятків бойовиків ІД» брали участь у наступі на 17-ту дивізію. Однак чотири командири ВСА, які воювали в провінції Ракка і в яких автор брав інтерв'ю, оцінили їхню кількість приблизно в 300 осіб, розділених на шість формувань. Див.: «Солдати 17-ї дивізії власноруч викопали собі могили перед стратою в "полум'ї війни"» [арабською], Zaman Al Wasl, 22.06.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2Xx4kw8.

381 «ІДІЛ оголосила, що отримала контроль над 17-ю дивізією» [арабською] Zaman Al Wasl, 25.07.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2XB0LF1.

382 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017.

де наступу не було.[383] Це стало початком кінця битви, незважаючи на відносно обмежену кількість диверсантів і близько тринадцяти повітряних нальотів ВПС режиму на позиції ІД в Рацці.[384] Проликлому взводу вдалося посіяти хаос всередині дивізії, коли саудівські терористи-смертники (Абу Сугайб і Хаттаб) підірвали два СВПТЗ.[385] Підрозділам ІД також вдалося захопити будівлю «хімічного батальйону» й цукровий завод, розташовані на висоті, і використовувати ці місця для снайперського обстрілу й обстрілу легкою артилерією.[386] Бої тривали до кінця дня, і до ночі ІД здобула явну перемогу. 17-та дивізія спеціального призначення, яка понад рік витримувала атаки озброєних опозиційних угруповань, була захоплена ІД приблизно за два дні інтенсивних боїв.[387]

Скориставшись імпульсом від перемоги над 17-ю дивізією і розташованим поруч 121-м артилерійським полком у Мільбії (провінція аль-Гасака),[388] високим моральним духом своїх бойовиків і великою кількістю захопленої зброї як у дивізії, так і в полку, ІД почала наступ з метою встановити контроль над рештою провінції Ракка. У ніч на 6 серпня 2014 року організація атакувала 93-тю бригаду в Айн-Ісса, приблизно за 50 км на північ від міста Ракка. Сотні солдатів, що втікали із 17-ї дивізії, або вже дісталися 93-ї бригади, або все ще прямували туди. Деякі по дорозі на північ потрапили в засідку, влаштовану підрозділами ІД.[389] Хоч для ведення конвенційної сухопутної війни було багато озброєння — зокрема кілька танків Т-55 і Т-62, 130-мм артилерійських гармат та інших гармат меншого калібру, — головні сили наступу

383 Там само.

384 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017. Васім Наср, «Подробиці відкритого протистояння між "Ісламською державою" та сирійською армією» [арабською], France 24, 28.04.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3a6gSgK; «На відео: "Ісламська держава" бере під контроль 17-ту дивізію в сільській місцевості Ракки» [арабською], BBC News, 27.07.2014, режим доступу: bit.ly/3b9Zd8W; «ІДІЛ контролює 17-ту дивізію в Рацці» [арабською], Al Jazeera, 25.07.2014, доступно bit.ly/3b39ns5.

385 «"Ісламська держава" штурмує 17-ту дивізію армії в Рацці» [арабською], Annahar, 25.07.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3adPJsl.

386 «"Ісламська держава" контролює 17-ту дивізію Ракки» [арабською], Alkhaleej Online, 25.07.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2Rz7Bam.

387 Напади озброєної опозиції та облога, безумовно, послабили опір всередині 17-ї дивізії. ІД скористалася цим.

388 Аналіз наступу на Мільбію див.: Барак Барфі, «Військова доктрина "Ісламської держави" і межі впливу баасистів», CTC Sentinel, т. 9, № 2 (лютий 2016), с. 19.

389 Васім Наср, «Подробиці відкритого протистояння між "Ісламською державою" та сирійською армією».

ІД складалися із трьох бригад із СВПТЗ, які йшли з трьох боків.[390] Як і з нападом на 17-ту дивізію, після штурму відбулося швидке просування партизанських формувань і диверсійного підрозділу.[391] Організація вирішила не змінювати наступального плану бою, що застосовували для штурму 17-ї дивізії, попри наявність більшої кількості людей і вогневих засобів. І таки досягла успіху. Коли підрозділи отримали явну перемогу над 93-ю бригадою, втрати ІД становили приблизно 36 солдатів і 15 бойовиків.[392] Організація захопила близько 15 танків Т-55 і більше десяти 130-мм артилерійських снарядів.[393]

Наступною і останньою метою для реалізації стратегічного плану окупації провінції Ракка стала військово-повітряна база «Аль-Табка». Вона була єдиною військово-повітряною базою сил режиму в Рацці та їхнім останнім опорним пунктом у провінції. Авіабаза розташована на площі близько 10 км^2 поблизу міста аль-Табка і має об’єкти, серед яких захисні укриття для літаків і сховища для боєприпасів, розраховані щонайбільше на 55 літаків.[394] 10 серпня 2014 року близько 500 бойовиків ІД почали штурм авіабази, на якій перебувало понад 1000 солдатів і офіцерів.[395] Запеклі бої тривали з 19 по 24 серпня. Зокрема 19 серпня ІД активізувалася, провівши дві атаки за допомогою СВПТЗ-КС, після яких відбулося кілька нападів партизанських груп і загонів смертників.[396] Під час цієї атаки було підірвано щонайменше два пояси смертників, але спроба проникнення не вдалася.[397] Ескалація бо-

390 Інтерв’ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017. Інтерв’ю автора з колишнім командиром ВПС ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016.

391 Там само.

392 «ІДІЛ встановила контроль над 93-ю бригадою у провінції Ракка» [арабською], Al Jazeera, 7.08.2014; «Сирія: ІДІЛ контролює штаб 93-ї бригади», Сирійський центр спостереження за дотриманням прав людини, 8.08.2014.

393 «Джигадисти захопили ключову базу сирійської армії», Daily Star, 8.08.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3eeSkp3; «Сирійські активісти: ІДІЛ штурмує штаб-квартиру 93-ї бригади в Рацці, що призвело до загибелі десятків солдатів» [арабською], CNN Arabic, 7.08.2014, доступно 14.04.2020, cnn.it/2xjPSwZ; «ІДІЛ встановила контроль над 93-ю бригадою у провінції Ракка» [арабською], Al Jazeera, 7.08.2014, доступно 26.03.2020, bit.ly/3a2vzRO.

394 «Чотири фрагменти інформації про військовий аеропорт “Аль-Табка” в провінції Ракка» [арабською], Enab Baladi, 27.03.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2RDkiB3.

395 Джерела, близькі до режиму, називають число близько 1400 офіцерів і солдатів. «Військові чиновники розкривають нові факти про падіння аеропорту “Аль-Табка”» [арабською], Alsouria.Net, 27.02.2016, доступно 14.04.2020, bit.ly/2Vuh5om; «Чотири фрагменти інформації про військовий аеропорт “Аль-Табка” в провінції Ракка», Enab Baladi.

396 Інтерв’ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017. Інтерв’ю автора з колишнім командиром ВПС ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016.

397 Там само.

йових дій знову привернула увагу до серйозності ситуації з боку як режиму Асада, так і міжнародної спільноти. Протягом наступних чотирьох днів сили режиму контратакували, здійснивши щонайменше п'ятнадцять авіанальотів на позиції ІД.[398] Інформацію про позиції ІД вони нібито отримували від американської розвідки. «Американці передавали координати як іракським, так і російським органам безпеки», — сказав колишній сирійський офіцер, який брав участь у боротьбі з ІД.[399] ІД провела ще три невдалі спроби проникнути на авіабазу. Лише після п'ятого наступу, вночі на 23 серпня 2014 року, після масованих атак СВПТЗ-КС та загонами смертників підрозділам ІД вдалося зайти в аеропорт.[400] Протягом чотириденного бою було підірвано щонайменше чотирнадцять жилетів смертників і СВПТЗ-КС.[401] Під вечір 24 серпня ІД здобула перемогу в битві за авіабазу «Аль-Табка», а також у битві за провінцію Ракка.[402]

Оборона і контрнаступи: витривалість ІД у Рацці

До операції зі звільнення Ракки під проводом коаліції в листопаді 2016 року було здійснено кілька спроб відвоювати провінцію. Однією з них стала невдала кампанія сил режиму в червні 2016 року, відома як «На Ракку». Вона проводилася паралельно з іншою кампанією, спрямованою на звільнення міста Манбідж і прилеглих територій від ІД за участі коаліції і «Сирійських демократичних сил» (травень-серпень 2016 року). Однак попри обмежені людські ресурси ІД несподівано змогла воювати на двох різних фронтах — на півночі Алеппо і в центрально-південній Рацці. Незважаючи на вдалий вибір часу й інші сприятливі фактори, кампанія у провінції Ракка закінчилася катастрофою для режиму й перемогою ІД. Вона виявила кілька слабких місць

398 Там само.

399 Там само. Див. також: «США надали Сирії розвіддані про джигадистів: джерела», Daily Lebanon Star, 26.08.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2wGuiCo.

400 «ІДІЛ завершує битву за аеропорт “Аль-Табка”, режим визнає свою поразку, і шок змушує прихильників режиму замовкнути» [арабською], Zaman Al Wasl, 24.11.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/3b7MG6f.

401 Там само. Інтерв'ю автора з колишнім офіцером сирійської армії, Бейрут, 6.12.2017. Інтерв'ю автора з колишнім командиром ВПС ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016.

402 Сильвія Вестолл, «Сотні загиблих під час захоплення сирійської авіабази “Ісламською державою” — моніторинг», Reuters, 24.08.2014, доступно 14.04.2020, reut.rs/3a9c8qD; Вассім Наср, «Наслідки падіння військового аеропорту “Аль-Табка” під владою ІДІЛ» [арабською], France 24, 29.08.2014, доступно 14.04.2020, bit.ly/2V5EJZu.

у військах Асада. Регулярна армія страждала від поганої роботи розвідки, спостереження і рекогностування, обмеженої координації загальновійськових дій, нездатності контратакувати або імпровізувати та швидкої фрагментації її підрозділів під наполегливими контратаками ІД. ІД була відносно кращою за всіма вищезгаданими параметрами, хоча і слабшою за іншими, як-от людські ресурси, вогнева міць, військово-повітряні сили, протиповітряна оборона, підтримка населення і (відсутність) державної підтримки. Однак три тижні боїв у червні 2016 року у провінції Ракка виснажили сили ІД і викрили деякі тактичні інновації та оборонні оперативні плани.

Відносно успішна операція коаліції зі звільнення провінції Ракка розпочалася 6 листопада 2016-го в містечку Айн-Ісса, поблизу військової бази 93-ї бригади. До міста Ракка, розташованого всього за 50 км, вона дійшла лише через сім місяців — 6 червня 2017 року. Битва за звільнення міста Ракка від ІД була завершальною фазою масштабнішої кампанії під кодовою назвою операція «Гнів Євфрату». Її стратегічною ціллю було ізолювати і звільнити місто від сил ІД після захоплення всієї провінції. Авіаудари, стратегічну підтримку і планування кампанії очолювали і проводили США та їхні західні союзники. Наземні війська кампанії переважно складалися з коаліції 18 озброєних недержавних суб'єктів на чолі із «Загонами народної самооборони»[403] і представляли широку багатонаціональну коаліцію «Сирійських демократичних сил» (СДС).[404]

Початковий план бойових дій коаліції складався з двох етапів: захоплення міст і сіл навколо Ракки, а потім наступ на місто з трьох фронтів (північний/північно-східний, південно-східний і західний). Поєднання інноваційної тактики ІД і стратегічних змін, що застосовувалися в безперервних маневрах і

---

403 Це була переважно курдське воєнізоване формування легкої піхоти й мотопіхоти в Сирії. Воно виникло у 2011 році як збройне крило Курдського верховного комітету, що складалося з Демократичного союзу і Курдської національної ради, хоча її початки і попередників можна простежити ще із часів заворушень у Камішлі 2004 року й раніше. Поступово «Загони народної самооборони» стали одним з найефективніших військових гравців на північному сході Сирії.

404 Серед збройних недержавних суб'єктів, що воювали з ІД в Рацці, були «Загони народної самооборони», «Загони жіночої самооборони», «Армія революції», «Курдський фронт», бригада «Демократична північ», «Сили кланів», «Бригада партизанів/коммандос Гомса, «Ракка Гокс», «Бригада визволення», «Бригада сельджуків», «Сили Санадіда» («Хоробрі»), Сирійська військова рада, Військова рада Манбіджа, Військова рада Дейр-ез-Зора, Елітні сили, Сили самооборони і збройні формування, пов'язані з Громадянською радою Ракки і Сирійською демократичною радою.

контрнаступах, призвело до затримок і змін у плані бойових дій. Він став п'ятифазним і розтягнувся на чотири місяці і два тижні (з 6 червня по 20 жовтня 2017 року). Через криваву патову ситуацію в центрі міста до середини жовтня було досягнуто несподіваного компромісу, який допоміг сотням (а можливо, і тисячам) бойовиків ІД, членам їхніх родин і лояльним до них особам залишити місто зі зброєю і боєприпасами.[405]

До 24 червня 2017 року місто Ракка повністю оточили СДС і сили коаліції. ІД тримала оборону, поступаючись чисельністю щонайменше 10 до 1.[406] «Сирійським демократичним силам» і їхнім союзникам вдалося мобілізувати понад 35 000 солдатів з 18 озброєних організацій, що діють у Рацці та прилеглих провінціях.[407] Багато бойовиків належали до «Загонів народної самооборони» та «Загонів жіночої самооборони»,[408] у яких домінували курди. Були й арабські підрозділи. Вони переважно складалися з племінних бійців, таких як «Хоробрі сили» (клани з племені Шаммар) і «Елітні сили» (клани з племені Шуайтат). До сил визволення Ракки також входили підрозділи армій США і західних країн, чисельність яких, за певними оцінками, становила від 3000 до 5000 солдатів.[409] Серед них було 500 американських спецпризначенців, які брали участь у наземних бойових діях,[410] британські, французькі й німецькі підрозділи спеціального призначення, військові радники і підрозділи безпосередньої підтримки з повітря, які діють як партнери Об'єднаної оперативної групи операції «Непохитна рішучість». Під час кампанії амери-

405 Квентін Соммервіль і Ріам Далаті, «Брудний секрет Ракки», BBC News, доступно 26.03.2020, bbc.in/3ae0meI; Домінік Еванс і Орхан Коскун, «Перебіжчик стверджує, що тисячі бойовиків "Ісламської держави" покинули Ракку за таємною угодою», Reuters, 7.12.2017, доступно 14.04.2020, reut.rs/2XAzm6q.

406 За деякими оцінками, кількість бойовиків ІД у Рацці становила приблизно 4000. За оцінками СДС і сил коаліції в Рацці і навколо неї, їхня чисельність коливалася від 40 000 до 50 000. Інші оцінки див.: Джозеф Мікаллеф, «Звіт за ситуацією в Рацці: геополітика Східної Сирії», Military.Com, 26.06.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/34BMvNK; Тім Лістер, «Битва за Ракку: сім речей, які вам потрібно знати», CNN, 6.06.2017, доступно 14.04.2020, cnn.it/34KV1uh.

407 Там само.

408 «Загони жіночої самооборони» — це жіноча бригада «Загонів народної самооборони», створена у 2012 році. Брала участь у звільненні Ракки від ІД.

409 Джозеф Мікаллеф, «Звіт за ситуацією в Рацці: геополітика Східної Сирії», Military.Com, 26.06.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2Rzq7PO.

410 Там само.

канський артилерійський батальйон випустив понад 40 000 снарядів (34 033 з них — 155-мм снаряди важкої артилерії). Для порівняння, це більше, ніж всі снаряди, випущені за весь час вторгнення до Іраку у 2003 році.[411]

Протягом червня 2017-го, першого місяця битви, ВПС США завдавали потужних авіаударів по позиціях ІД у місті Ракка. За офіційними даними Центрального командування, у провінції Ракка було завдано 644 авіаційних і артилерійських ударів по 1475 цілях.[412] Загалом за червень було випущено понад 4400 боєприпасів для послаблення і знищення позицій ІД в Рацці. Обмежені системи протиповітряної оборони організації не могли належно реагувати. Авіаударами «Сирійські демократичні сили» атакували з півночі (націлившись на штаб 17-ї дивізії), північного заходу (район аль-Андалус), південного сходу (район аль-Машлаб) і заходу (передмістя аль-Сібагія). У червні 2017 року ІД вдалося захистити більшість цих районів, переважно за допомогою своєї версії «комбінованої зброї» (СВП, СВПТЗ-КС, снайперської тактики і тактики використання тунелів та атак з безпілотників, як описано раніше). Коли до 8 червня 2017 року «Сирійським демократичним силам» вдалося захопити частини 17-ї дивізії і аль-Машлаб, партизани і смертники ІД агресивно контратакували і відбили їх. До 10 червня «Сирійським демократичним силам» вдалося просунутися вперед у західних передмістях аль-Руманії та аль-Сібагії, незважаючи на щонайменше два СВП, підірвані іноземними бойовиками з Еміратів (Абу Фірас і Абу Авф), і невдалий контрнаступ трьох взводних загонів бойовиків.[413] До середини червня 2017 року інтенсивні міські бої точилися в усіх районах Ракки, включно з добре укріпленим центром міста, де зосереджувалися еліта бойовиків ІД і снайперські підрозділи.[414] Наприкінці червня підрозділи ІД розпочали контрнаступ у всіх втрачених районах. Результати були неоднозначними. Сили ІД зазнали невдачі в аль-Машлабі й Батані на сході, а також в аль-Кадісії, аль-Руманії

---

411 Шон Сноу, «Ці морські піхотинці в Сирії застосували більше артилерії, ніж будь-який батальйон із часів В'єтнаму», Marine Corps Time, 6.02.2018, доступно 14.04.2020, bit.ly/2ybszW0; Тодд Саут, «Солдати 3-го кавалерійського полку виконують інтенсивні артилерійські місії в Сирії разом з іракськими і французькими союзниками», Army Times, 11.12.2018, доступно 14.04.2020, bit.ly/3cmZyWl.

412 Алекс Гопкінс, «Міжнародні повітряні удари і заяви про цивільні жертви в Іраку й Сирії», Airwars Reports (липень 2017 року), доступно 14.04.2020, bit.ly/2wCq7HE

413 Вілаят аль-Ракка. «Інґімасі і мученицькі операції» [арабською], Аль-Наба, № 86, за календарем гіджри від 27 рамадана 1438 року, с. 6.

414 Там само; онлайн-інтерв'ю автора із Джалалом С., колишнім бійцем СДС, грудень 2018 року.

і аль-Сібагії на заході. Однак організація успішно захистила центр міста й майже всі північні райони. ІД завершила перший місяць боїв, відвоювавши частину Індустріального району (аль-Сінайя) на південному сході міста, після чого перейшла в контрнаступ за допомогою хвилі СВПТЗ-КС.

Тактика, яку протиборчі сторони використовували в липні й серпні, мало чим відрізнялася від червневої. Однак ІД менше покладалася на удари безпілотників і більше — на мережу тунелів, які почала рити й розвивати ще в січні 2015 року.[415] Організація використовувала тунельні мережі проти «Сирійських демократичних сил» у Батані (раніше в червні 2017 року), Старому місті, районах Гішам Ібн Абдул аль-Малік і Назлат Шигада.[416] Підрозділи СДС вважали, що вони досягли безпеки в районі, доки з-за їхніх позицій із тунелів не з'являлися партизани або смертники ІД. У період із червня по серпень 2017 року таке траплялося понад десять разів.[417] Загалом результати боїв у липні й серпні не надто відрізнялися від результатів червня. Незважаючи на повільне просування «Сирійських демократичних сил» під потужними високоточними ударами США на півдні, сході й заході міста Ракка, кілька районів й далі переходили з рук у руки між СДС та ІД. Це зокрема були частини Старого міста (центр), аль-Барид (на схід від центру) і Гішам Ібн Абдул аль-Малік (на південний схід від центру). Проте до кінця серпня ІД втратила майже всі південні райони й передмістя Ракки.

У вересні СДС повільно, але впевнено наступали на Старе місто й загалом на південь від центру міста, зокрема на добре укріплений саморобними вибуховими пристроями район Такана. Просуванню сприяла підтримка з повітря, в тому числі за допомогою кількох американських ударних вертольотів АН-64 «Апачі». На початку вересня стало зрозуміло, що ІД втратила свої командні й контрольні структури.[418] Бойовики провінції Ракка діяли як

415 «ІДІЛ копає підземний штаб, щоб уникнути авіаударів у Рацці», Syriadirect, 5.10.2015, доступно 14.04.2020, syriadirect.org/ar/news.

416 Онлайн-інтерв'ю автора із Джалалом С., колишнім бійцем СДС, грудень 2018 року. «Після битви за Велику Ракку», Сирійський центр спостереження за дотриманням прав людини, 18.06.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/3b8V6Kw.

417 Онлайн-інтерв'ю автора із Джалалом С., колишнім бійцем СДС, грудень 2018 року. Онлайн-інтерв'ю автора із Саадом К., колишнім бійцем СДС, січень 2019 року.

418 Автору неясно, коли саме розпалися структури командування й контролю ІД над провінцією Ракка. Однак очевидно, що вони були зруйновані на початку вересня 2017 року. На той час підрозділи ІД у Рацці агресивно відбивалися, але без будь-якої значущої координації. Деякі з них почали вести переговори про безпечний прохід до своїх частин. Інші билися до самого кінця або здалися без переговорів.

автономні підрозділи в різних районах міста. Їм, як і раніше, вдавалося застосовувати тактику «комбінованого озброєння». Крім того, загони смертників ІД й далі використовували приховані тунелі, які вели їх за лінію фронту СДС, маскуючись під цивільних або під ополченців СДС. Тому «Сирійські демократичні сили» поспішили оголосити про перемогу в Рацці 22 вересня 2017 року.[419] Через чотири дні, 26 вересня, загонові смертників ІД чисельністю до взводу, замаскованому під підрозділ «Загонів народної самооборони», вдалося проникнути на позиції «Сирійських демократичних сил» поблизу Румайли (північний схід). Там вони вбили щонайменше 28 бійців СДС.[420] Того самого тижня загонам ІД вдалося розпочати контрнаступ у трьох південно-східних районах (аль-Машлаб, аль-Сінайя і Батані). Усі ці райони раніше звільнили «Сирійські демократичні сили».[421]

Битва за Ракку відбулася в жовтні, переважно в центрі міста. Несподівано було досягнуто доволі дивного компромісу. Запеклі бої точилися у трикутнику в центрі міста — національна лікарня, стадіон і кільцева розв'язка аль-Наїм («блаженство або рай»). Останнє перехрестя прозвали пекельним («джагім)» через інтенсивність боїв.[422] Крім цих трьох місць, підрозділам ІД вдалося утримати район зерносховищ (на північ від центру Ракки й на південь від штабу 17-ї дивізії). Раніше, в липні 2017 року, головнокомандувач Об'єднаної оперативної групи операції «Непохитна рішучість» генерал-лейтенант Стівен Таунсенд заявив, що підрозділи ІД в Рацці мають лише два варіанти — «здатися або бути вбитими».[423] ІД у провінції Ракка залишила лише один варіант дій для «Сирійських демократичних сил» і коаліції. Він містився в заяві, опублікованій у 84 випуску «Аль-Наби» від 8 червня 2017 року. У заголовку було чітко вказано: «Ми або викорінимо

---

419 «Місто Ракка вільне від ІДІЛ», Сирійський центр спостереження за дотриманням прав людини, 21.09.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2VvSXSF; «СДС повідомляють, що для "Ісламської держави" в Рацці настав ендшпіль», Middle East Eye, 20.09.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/3eh3s4R.

420 Владімір ван Вільґенбурґ, «Ракка в руїнах: через жорстоку боротьбу ІД місто залишилося в руїнах», Middle East Eye, 28.09.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/3ci67ZY; Владімір ван Вільґенбурґ, «Ракка: ІД сіє хаос, оскільки самогубці й тунельні атаки розмивають фронт», Middle East Eye, доступно 4.08.2017, bit.ly/3ektFzu.

421 Вілайят аль-Ракка, «120 загиблих у широкомасштабній атаці» [арабською], аль-Наба, № 99, за календарем гіджри від 8 мугаррама 1439 року, с. 14.

422 Арабською мовою римуються слова «наїм» (блаженство/рай) і «джагім» (пекло). Гірко-іронічний контраст не оминув і бійців СДС.

423 Стівен Таунсенд, «Зауваження генерала Таунсенда в інтерв'ю для ЗМІ в Багдаді, Ірак», Міністерство оборони США, 11.07.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2K4Vtd2.

багатобожників, або помремо, намагаючись. Третього варіанту немає».[424] Натомість і «Ісламській державі», і «Сирійським демократичним силам» довелося йти на переговори. Частково це було пов'язано з втомою від війни й намаганням уникнути подальших втрат серед бойовиків. А також з методами ведення війни ІД: поєднанням інноваційної тактики й тактики «комбінованої зброї», стратегічними переходами, агресивними і наполегливими контрнаступами та відносною боєздатністю в умовах, коли стратегічна перемога була недосяжною.[425]

П'ятнадцятого жовтня 2017 року бойовикам ІД в провінції Ракка разом зі зброєю і боєприпасами, членами сімей і прихильниками дозволили вийти з кільцевої розв'язки аль-Наїм і прилеглих до неї районів у складі чотиримильної колони, що складалася з близько 50 вантажівок, 13 автобусів і понад 100 автомобілів ІД.[426] Фактична кількість бойовиків ІД у конвої залишається дискусійною, і різниця між оцінками є значною. За даними СДС, в колоні було до 300 бойовиків ІД.[427] Один з диверсантів «Загонів народної самооборони» стверджував (менш імовірно) про більш ніж 3000 бойовиків.[428]

---

424 Вілаят аль-Ракка, «Ми або викорінимо багатобожників, або помремо, намагаючись. Третього варіанту немає» [арабською], Аль-Наба, № 84, за календарем гіджри від 13 рамадана 1438 року, с. 3.

425 Існує багато конспірологічних теорій щодо цього інциденту, зокрема, що американські сили співпрацювали з ІД, а СДС маніпулювали підрозділами ІД на свою користь. Жодна із цих теорій не заслуговує на довіру. СДС — це коаліція ополченців, які були втомлені війною і сильно знекровлені після близько року боїв у провінції Ракка й чотирьох місяців боїв у місті Ракка. Компроміс став способом уникнути заколоту й подальшого дезертирства у власних лавах.

426 Соммервіль і Ріам Далаті, «Брудна таємниця Ракки».

427 Там само.

428 Еванс і Коскун, «Перебіжчик стверджує, що тисячі бойовиків "Ісламської держави" покинули Ракку за таємною угодою»; Том О'Коннор, «За словами колишнього союзника, США уклали таємну угоду з ІД, щоб дозволити тисячам бійців покинути Ракку для боротьби з Асадом у Сирії», Newsweek, 8.12.17, доступно 14.04.2020, bit.ly/2yTWLoU.

Опитаний перебіжчик зі ЗНС зробив низку заяв, які виявилися неправдивими. Інші пропагандистські заяви було зроблено з метою очорнити СДС і ЗНС і відкинути їхні зусилля в боротьбі з ІД. Тож цифра 3000, імовірно, є перебільшеною. Числа 342 бойовики і тисячі членів сімей ІД автору надали інші спостерігачі (які не брали участі в бойових діях).

За п'ять днів, 20 жовтня, «Сирійські демократичні сили» офіційно оголосили про перемогу в місті Ракка.[429] Щоб відсвяткувати це, бійці ЗНС і ЗСЖ підняли величезне зображення Абдулли Оджалана, засновника Робітничої партії Курдистану, на кільцевій розв'язці аль-Наїм в центрі Ракки.[430]

Аналіз ведення бойових дій ІДІЛ/ІД у Сирії

Як зазначалося вище, ІДІЛ/ІД здійснила кілька військових наступів у Сирії, зокрема в Рацці. Як і в Іраку, інноваційні тактики й загальна боєздатність організації призвели до несподіваних оперативних перемог у короткостроковій і середньостроковій перспективі. У наступному розділі ми проаналізуємо деякі тактичні й оперативні моделі, що застосовуються ІДІЛ/ІД в Сирії. Аналіз ґрунтується на кількісних даних і якісному дослідженні деталей операцій ІД в Рацці, Дейр-ез-Зорі та інших сирійських провінціях з кінця 2013 до початку 2020 року.

Битва за Ракку

Наступальні та оборонні бої в провінції Ракка дали унікальну інформацію про те, як ІД розвивала методи ведення війни в міській і сільській місцевості. До квітня 2013 року, до створення ІДІЛ, ІДІ/ДжН воювали в коаліції за захоплення міста Ракка. Жодна із сирійських повстанських організацій не знала про майбутні бойові плани ІДІЛ (або не знала про її існування серед них, зважаючи на заперечення з боку «Джабат аль-Нусри»). Після квітня 2013 року ІДІЛ поєднала тактики міського тероризму й партизанської війни, щоб «ослабити» інші збройні організації, а потім «проникнути» на їхні території. Вона ліквідувала їх та провідних активістів і закріпила свою владу в місті. Потім почалися атаки на військові бази режиму Асада в провінції Ракка. Як і в Іраку, в Сирії ІДІ/ІДІЛ використовувала трифазний спосіб дій на оперативному рівні (ослаблення/проникнення, створення коаліції і ліквідація/консолідація, SCCLC). За його допомогою вона прагнула окупувати місто Ракка в період з квітня по вересень 2013 року. Це був майже той самий спосіб

429 Це сталося після захоплення кільцевої розв'язки, національної лікарні та провінційного стадіону — останніх трьох об'єктів, які утримувала ІД.

430 «Курдські бійці піднімають прапор лідера Робітничої партії Курдистану в центрі Ракки», Middle East Eye, 20.10.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2XxmSw7.

дій, який успішно застосовувався у Фаллуджі (січень 2014) і Мосулі (червень 2014) і невдало — у Рамаді (жовтень 2014) і Дерні (союзником ІД до листопада 2014 року, а потім — ІД). У боях за захоплення й утримання провінції Ракка (з 6 листопада 2016 по 20 жовтня 2017) ІД переважно покладалася[431] й повідомляла про чотирнадцять категорій тактики (таблиця 3.1).[432]

Таблиця 3.1. Тактики ІД у провінції Ракка (листопад 2016 – жовтень 2017)

Вид тактики	Заявлена кількість випадків застосування
Стаціонарні СВП	362
Різновиди СВПТЗ-КС	224
Некеровані ракети	131
Загони смертників	105
Снайпери	90
Партизанські групи	72
Артилерія	54
ПТКР	41
ПЗРК	21
Тунелі	17
Різновиди СВПТЗ	14
Убивства	11
Загалом	**1159**
Дрони	200+

431 ІД використовувала й інші засоби, зокрема броньовані бойові машини. Але вони були відносно обмеженими й не так часто потрапляли в медіа ІД.

432 Інформація з бази даних “Способи ведення війни “Ісламською державою””. Категорії тактик узято з «Аль-Наби» (№ 54–103), а також з відеорелізів і фотозвітів ІД, що висвітлюють бойові дії у Рацці. Це лише ті випадки використання, про які повідомлялося та які демонструють вибірку якісних і кількісних тактик ІД. Однак про багато інших тактик не повідомлялося.

Обстріл шляхом підриву: тактики з використанням саморобних вибухових пристроїв

Застосування різних видів СВПТЗ, зброї міського тероризму, як конвенційної зброї на полі бою залишалося характерною рисою тактики ІД у Сирії загалом і під час боїв за Ракку зокрема. Організація ефективно використовувала СВПТЗ-КС у наступальних, контрнаступальних і оборонних операціях по всій Сирії. Загалом вона використовувала щонайменше вісім типів СВПТЗ-КС, про що повідомлялося в провінціях Ракка, Алеппо, Гомс і Дейр-ез-Зор:[433]

1) Неброньовані замасковані СВПТЗ-КС, що імітували цивільні транспортні засоби, щоб підкрастися до визначеної цілі (цілей).

2) Броньовані, замасковані СВПТЗ-КС, що також виглядали як цивільні транспортні засоби, щоб ввести в оману СДС і повітряну розвідку коаліції під час наближення до цілей. Мали внутрішню броню.
3) Броньовані СВПТЗ-КС, замасковані під навколишнє середовище (сільська місцевість, місто чи пустеля). Розроблені для того, щоб збити з пантелику СДС і сили коаліції на різних театрах бойових дій у провінції Ракка.
4) Броньовані зовні СВПТЗ-КС[434] ІД переважно використовувала на зовнішніх оборонних рубежах у провінціях навколо передмість міста Ракка. Як і на фронтах битв за Мосул і Сирт, були ефективними у сповільненні наступу військ.

У категорії бронетехніки ІД розробила й застосувала дві інноваційні конструкції СВПТЗ-КС під час боїв у провінціях Ракка і Дейр-ез-Зор:

5) СВПТЗ-КС з ракетною установкою.
6) СВПТЗ-КС з кулеметом.[435]

---

433 Г'юґо Кааман, «Розвиток СВПТЗ-КС "Ісламської держави" з 2014 року», доповідь на щорічній конференції Відділу стратегічних досліджень «Ополчення та армії: розвиток бойового потенціалу озброєних недержавних і державних суб'єктів», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, Доха, 24.02.2020, доступно 9.04.2019, bit.ly/34BLZzG.

434 Інтерв'ю автора із сирійським активістом Саадом аль-Шарі, Газіантеп, 11.11.2018.

435 Там само. Інтерв'ю автора з Абу Раджабом, колишнім бійцем ВСА, який воював проти ІДІЛ/ІД в Ідлібі, Алеппо і Рацці, Стамбул, 9.10.2016.

До екіпажу обох цих конструкцій входили два бойовики-смертники — водій і навідник. Перший смертник мав керувати автомобілем і підривати його після досягнення цілі. Другий смертник придушував вогонь потенційного противника, щоб збільшити ймовірність досягнення цілі.

Сьомим і восьмим типом СВПТЗ, що використовували у провінції Ракка,[436] були:

7) СВПТЗ-КС навантажувачі.
8) СВПТЗ-КС бульдозери.

Ці види СВП використовували проти цілей, оточених великими оборонними спорудами, як-от сталевими бар'єрами й земляними валами. Ці дві конструкції були майже точними копіями зразків, що використовувалися під час битви за Рамаді у травні 2015 року. Крім того, слід згадати ще про два спостереження щодо СВПТЗ-КС «Ісламської держави» в Сирії. По-перше, організація використовувала вищезгадані типи зброї майже однаково як у міському, так і в сільському середовищі. Близько 56%, або 126 СВПТЗ-КС, про які повідомлялося і які було зафіксовано в різних джерелах, застосовувалися в місті Ракка в червні-жовтні 2017 року.[437] Решту було зафіксовано в провінції Ракка, за межами столиці провінції. Організація адаптує й модифікує свою тактику СВПТЗ-КС незалежно від середовища, театру бойових дій чи цілі.[438]

Друге спостереження стосується «пристрасті» до СВПТЗ-КС і впевненості в їхній ефективності в бойових підрозділах ІД. Організація використовувала усі види СВПТЗ у боях, навіть коли не мала в них потреби. У битвах із 17-ю дивізією і 93-ю бригадою ІД не тільки поступалася чисельністю (а отже, потребувала живої сили), а й мала достатньо важкого озброєння, включно з кількома танками Т-55 і Т-62 й важкими артилерійськими снарядами. Однак командири ІД вважали за краще використовувати тактику

436 Там само. Їх також використовували в Дейр-ез-Зорі й Алеппо, а також у Рамаді та Мосулі в Іраку (загалом у провінціях Ніневія і Анбар).

437 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"». Як і з іншими категоріями, багато інших випадків могли залишитися поза увагою ІД, медіа, антиісламських антитерористичних організацій або антитерористичних агентств.

438 Як згадувалося раніше, документація операцій і категорій тактики провінцій ІД в Іраку і Єгипті була набагато послідовнішою, ніж у провінціях ІД в Сирії та Лівії. Прикладом є порівняльні дані за СВПТЗ-КС у Мосулі й Рацці. ІД опублікувала щонайменше 160 відео або фотографій, що демонструють атаки із застосуванням СВПТЗ у Мосулі, порівняно з менш ніж 30 у місті Ракка.

СВПТЗ-КС або те, що сирійські джигадисти називають «аль-касиф біль насф» («обстріл шляхом підриву»).[439] Таку «пристрасть» можна тлумачити як «культовий» ступінь ірраціональної залежності від СВПТЗ-КС, навіть коли є альтернативи. Але це скоріше свідчить про те, що ІД покладається на тактику, в якій досягла успіху (завдяки досвіду), а не на тактику, на яку просто здатна (завдяки ресурсам).

Категорія стаціонарних СВП, як і раніше, переважає за кількістю повідомлень про застосування. Така ж картина спостерігається і на інших фронтах в Іраку, Лівії, Єгипті та інших країнах. Подані в таблиці 3.1 дані відображають лише ті випадки застосування, про які повідомлялося в різних джерелах. А отже, є консервативною вибіркою. ІД засипала місто Ракка стаціонарними і прихованими СВП. Якісний діапазон тактик (і методів), що використовувалися і про які повідомлялося, був надзвичайно широким. Він містив встановлення натискних пластин, приховування СВП під підлогою, що активуються рухом, у печах і шухлядах, а також прикріплення пристроїв до ручок, стільців і трупів.[440] «Терористи (ІД) навчилися начиняти вибухівкою все — від ручок до бульдозерів. Ми страждали через це. У Військовій академії Асада нас не вчили, як із цим боротися»,[441] — розповідав командир ВСА, який після дезертирства з армії режиму воював проти ІД у Рацці й Алеппо.[442] У перші два місяці битви за Ракку (з 6 червня по 3 серпня 2017 року) речник операції «Непохитна рішучість» полковник Раян Діллон заявив, що понад 80% атак ІД проти СДС у місті Ракка здійснювали з використанням СВП.[443] У жовтні 2017 року Діллон заявив, що використання СВП у битві за Ракку було набага-

---

439 Гемзе аль-Мустафа, «Бойові дії “Фронту аль-Нусра” в сирійській громадянській війні» [арабською], документ, представлений на щорічній конференції Відділу стратегічних досліджень «Ополчення та армії: розвиток бойового потенціалу озброєних недержавних і державних суб’єктів», Арабський центр досліджень і політичного аналізу, Доха, 23.02.2020, доступно 14.04.2020, bit.ly/2RBCTO5.

440 Інтерв’ю автора із колишнім командиром ВПС СВА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016. «Страх перед атаками терористів-смертників “Ісламської держави” в Рацці зберігається», Sky News, 22.10.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2K4Hvbm; Алессандро Рота, «Від плюшевих ведмедиків до бомб: саморобні вибухові пристрої ІДІЛ на фотографіях», Guardian, 29.10.2016, доступно 14.04.2020, bit.ly/3cerPy4.

441 Це офіційна військово-інженерна академія в Алеппо.

442 Інтерв’ю автора, Газіантеп, листопад 2018 року.

443 Раян Діллон та Ерік Пахон, Брифінг для преси Міністерства оборони, проведений полковником Діллоном під час телеконференції з Багдада, Ірак, Міністерство оборони США, 3.08.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2V5uVyM.

то інтенсивнішим, ніж в інших боях, зокрема за Мосул, Рамаді й Фаллуджу.[444] Крім того, у провінції Ракка ІД також використовувала припарковані, приховані СВПТЗ, залишивши щонайменше десять таких машин у районах, захоплених «Сирійськими демократичними силами», перед тим як підірвати або спробувати підірвати їх.

Незвичайні піхотинці: партизани, партизани-смертники і снайпери

У боях за Ракку й у Сирії загалом «Ісламська держава» значною мірою покладалася на партизанські формування й загони самогубців (інґімасі). Партизани зазвичай виконували роль легкої піхоти, іноді — моторизованої, рідше — механізованої. Смертники мали функції, подібні до функцій звичайних сил спеціального призначення або ударних підрозділів, але, крім того, вони також були терористами-смертниками (як правило, з поясом або жилетом смертника). По всій Сирії, а особливо в Рацці й Дейр-ез-Зорі, партизани і смертники ІД часто демонстрували кілька ознак належної тактичної бойової ефективності, серед яких було ефективне управління вогнем, вогнева дисципліна (особливо при використанні залпового вогню некерованих РПГ), стрільба й маневреність, перекриття полів вогню і глибока оборона (навіть створення «їжакових» оборонних точок[445] у центрі Ракки).

Проте більших успіхів партизани і смертники ІД досягли в застосуванні нетрадиційних комбінованих озброєнь. Це була не просто звичайна партизанська координація, як-от координація кулеметного вогню для придушення цілей, щоб дати можливість іншим партизанським підрозділам атакувати ракетами й мінометами. Тактика розвинулася і стала охоплювати координацію між СВПТЗ-КС, БПЛА/безпілотниками й координацію дій між власне партизанами і загонами смертників під час агресивних ройових атак (атака

444 Алекс Гортон, «Бойовики ІДІЛ залишили заміновані трупи, іграшки та плюшевого ведмедика в окупований Рацці», Washington Post, 18.10.2017, доступно 14.04.2020, wapo.st/3c95BO2.

445 «Їжакові» оборонні пункти розміщувалися в центрі Ракки, зокрема на кільцевій розв’язці Аль-Наїм. Це знизило темп просування «Сирійських демократичних сил» і підняло вартість захоплення району до неприйнятного для них рівня, після чого розпочалися переговори.

з кількох позицій з подальшим перегрупуванням — *прим. пер.*).[446] Загони партизанів і смертників зазвичай використовують хаос, спричинений СВПТЗ-КС, які раніше були випущені на ціль(і) за допомогою БПЛА/дрона(ів). Така нетрадиційна комбінована збройна тактика іноді поєднувалася з ройовою атакою на СДС або інших ворогів ІД з усіх боків одночасно. Часто одну або дві сторони обстрілювали з важкої артилерії, а іншу атакували снайпери й партизани. Підрозділи, що зазнали нападу, зазвичай відходили або тактично перегруповувалися на одній чи двох сторонах, що залишилися. Потім сили ІД атакували цю сторону (сторони) шквалом СВПТЗ, а за ними йшли партизани та/або смертники. Таку тактику можна було часто спостерігати під час операцій ІД у провінціях Ракка, Дейр-ез-Зор, Гасака, Гомс і Алеппо.[447]

Угруповання бойовиків у Рацці (і в Дейр-ез-Зорі) також продемонстрували достатній рівень маневреності (порівняно з більшістю сил режиму й повстанців) і деякі інновації у сфері дистанційного ведення вогню. Особливо це стосується оборонних і контрнаступальних операцій. Як правило, ІД воює невеликими силами — на рівні відділення або взводу. Нечасті операції, що проводили ціла рота чи батальйон, відбувалися зазвичай під час наступу. Невеликі розміри партизанських формувань сприяли швидкій маневреності, давали можливість швидко змінювати позиції при обході з флангів і безперервно контрнаступати (тобто завдавати шкоди незалежно від ймовірності успіху). Перебуваючи в обороні, партизанські групи переважно воювали як підрозділи легкої піхоти, оскільки транспортні засоби ІД були відносно вразливими для авіаударів сил операції «Непохитна рішучість».[448]
Щоб нейтралізувати важку артилерію, партизани ІД зазвичай вступали в бій із силами СДС на близьких відстанях. Іноді вони використовували мережу тунелів, щоб підібратися ближче. Крім того, їм також було досить просто швидко пересуватися зі своєю легкою артилерією, особливо в південно-східних передмістях Ракки.[449] Мінометні розрахунки ІД відкривали вогонь,

446 «Ройова атака» в цьому контексті визначається як «одночасний вогневий або силовий вплив на супротивника з усіх напрямків». Джон Аркілла і Девід Ронфельдт, «Ройові атаки і майбутнє конфлікту», Санта-Моніка: RAND Corporation, 2000, с. 7.

447 Про кампанії в провінції Гасака див., наприклад: Барфі, «Військова доктрина ІД і межі впливу баасистів».

448 Були винятки, пов'язані з тактикою приховування, а також з використанням мотоциклів і мотоСВП для пересування підрозділів ІД у Рацці.

449 Онлайн-інтерв'ю автора із Джалалом С., колишнім бійцем Сирійських демократичних сил, грудень 2018 року; онлайн-інтерв'ю автора із Саадом К., колишнім бійцем СДС, січень 2019 року.

а потім швидко передислоковувалися, щоб їх не виявили сирійці, які зазвичай надсилали координати коаліції для авіапідтримки. Завдяки постійній мобільності сили ІД неодноразово обходили СДС з флангу як у місті Ракка, так і в усій провінції.[450] Нарешті, як і в міських боях за Мосул, Рамаді й Сирт, маневреність загонів партизанів і смертників посилювалася розгалуженою мережею міжбудівельних і внутрішньобудівельних отворів і тунелів. Як і в інших містах, тунелі в Рацці були різними. Деякі з них були простим проходом, інші — досить складними. Полковник Раян Ділліон, речник операції «Непохитна рішучість», розповідав:

> Ви побачите армовану бетоном систему тунелів, яка проходить під дитячою лікарнею [в місті Ракка]. Вхід до тунелю добре облаштований, з поручнями та сходами. А потім, якщо спуститися в тунель, опинитеся в головному тунелі, який розгалужується на простіші ґрунтові тунелі, які ведуть до будинків і магазинів поблизу.[451]

«У цих спорудах ІДІЛ має розкладачки й кухонні плити, а також зберігає зброю і боєприпаси», — пояснив він. Це означає, що мережа тунелів слугувала не лише для підвищення маневреності партизан і смертників, а й використовувалася як штаби оперативного планування, бази матеріально-технічного забезпечення, центри командування й управління та склади зброї.

Щоб уникнути подальшого скорочення й так обмеженої чисельності, бойовики ІД використовували дистанційно керовані безвідкатні гвинтівки, снайперські гвинтівки та великокаліберні кулемети, принаймні в провінціях Ракка і Дейр-ез-Зор. Майстерні ІД у цих провінціях модифікували зброю, щоб бойовики могли прицілюватися й вести вогонь дистанційно. Це робили за допомогою цивільних контролерів для відеоігор і телевізійного екрану, з'єднаного з камерою, прикріпленою до зброї.[452] Мінометники ІД також використовують смартфони, Google Планета Земля й інші цивільні програми і

450 Там само.

451 Раян Діллон та Ерік Пагон, брифінг для преси Міністерства оборони, проведений полковником Діллоном під час телеконференції з Багдада, Ірак.

452 Онлайн-інтерв'ю автора із Саадом К., колишнім бійцем СДС, січень 2019 року.

ґаджети для наведення першого пострілу на дальність (на додаток до повільнішого «захоплення цілі у вилку»,[453] «повзучого вогню»[454] та інших традиційних методів). Зазвичай у цьому беруть участь дві або три команди: екіпаж, що стріляє, наземний спостерігач (спостерігачі) та/або людина (люди), підключені до Google Планета Земля або подібних сервісів. Після першого прицільного пострілу спостерігач або людина, що працює із сервісом (використовуючи інформацію, надану спостерігачем на землі) ставить позначку на карті в сервісі. Ця мітка з'являлася у версії додатку для смартфонів мінометників, і ті могли точніше наводити вогонь.[455]

БПЛА/дрони

У боях за Ракку ІД також активно використовувала дрони. У перший місяць боротьби за місто (червень 2017 року) бійці «Сирійських демократичних сил» потерпали щонайменше від двох атак безпілотників щодня.[456] В окремі дні — навіть п'ятнадцяти. Як і в Мосулі, безпілотники ІД у провінції Ракка виконували численні місії, з яких можна виділити сім типів: розвідка, спостереження і рекогностування (РСР), передача повідомлень, виявлення цілей, пропаганда, координація атак, закриття території, прямі атаки. Для останніх місій підрозділи ІД оновили й модифікували комерційні дрони, щоб можна було скидати невеликі бомби. У результаті безпілотники ІД могли годинами по черзі завдавати ударів по тій самій позиції. У деяких районах міста Ракка така тактика позбавила снайперів СДС доступу до відкритих позицій на дахах будинків.[457] Ці прямі атаки дронів були спрямовані на укріплені позиції, мобільні підрозділи СДС і стаціонарні об'єкти.

453 Ведення вогню попереду або позаду цілі, а потім поділ дистанції до тих пір, поки обстріл не буде спрямовано безпосередньо в ціль.

454 Відносно повільна техніка стрільби з кожним пострілом все ближче до цілі.

455 ІД, імовірно, не змогла використати цей тип системи наведення в битві за Ракку 2017 року, бо було багато пристроїв, що створюють перешкоди. Однак цю просту, але ефективну систему використовували підрозділи ІД у Рацці й Дейр-ез-Зорі (2014–2015), а також в Алеппо (2013). Інтерв'ю автора з колишнім командиром ВПС ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016; інтерв'ю автора з Абу Кутайбою, колишнім командиром ВСА, Газіантеп, 12.11.2018.

456 Майса Авад і Джеймс Андре, «Ексклюзивно: броньовані дрони ІД атакують з неба в битві за Ракку», France 24, 26.06.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/3ba9aDk.

457 Там само.

Бронетанкові підрозділи

Як зазначалося вище, військові формування ІДІЛ/ІС віддавали перевагу неконвенційній тактиці на полях бою — тероризму й партизанській війні. Це чітко відображено в інформаційному бюлетені організації, аудіо- й відеоматеріалах, заявах і військових показниках. Однак організації вдалося захопити сотні одиниць бронетехніки. Можливо, ще небезпечнішим є те, що вона також знала, як їх ефективно використовувати. Це суперечить поширеній думці, що організація не здатна впоратися з конвенційною бронетехнікою.[458]

В ІДІЛ/ІД у Сирії були танки з моменту її створення у квітні 2013 року. Це пов'язано із захопленням частини арсеналу «Джабат аль-Нусри». Ще в січні 2014 року організація оприлюднила відео колони бронетехніки (де було видно основні бойові танки, броньовані самохідні гармати й бронетранспортери) в північному Алеппо. У цій колоні був щонайменше один модифікований танк Т-72. ІД вербувала танкові екіпажі і створювала спеціалізовані підрозділи, здатні експлуатувати бронетехніку: дивізії «Аффан», «Аль-Джарра» й «Аль-Авам».[459] Це були змішані формування, розміром із роту або батальйон. Вони не досягали розміру дивізії і не були суто бронетанковими формуваннями в конвенційному розумінні. Після вересня 2014 року деяким з них довелося діяти під авіаударами сил операції «Непохитна рішучість», частково через логістичні перешкоди для швидкої координації між наземною розвідкою і безпосередньо авіапідтримкою.

Розвідка і передача технологій

Як згадувалося раніше, у межах своїх військових і безпекових структур ІДІЛ/ІД багато інвестувала в нарощування потенціалу для розвідки, спостереження і рекогностування (РСР). До таких інвестицій командування ІД спонукали уроки іракського досвіду, а також інші фактори (зокрема те, що деякі лідери ІД були офіцерами розвідки, як іракськими, так і неіракськими). У Сирії організація зазвичай відправляла невеликі підрозділи на територію

458 Мартін Сміт, «Піднесення ІДІЛ», Frontline, 28.10.2014, доступно 14.04.2020, to.pbs.org/2RzfIUm.

459 Інтерв'ю автора із Саадом С., колишнім бійцем ВСА в Рацці й Дейр-ез-Зорі, Газіантеп, 12 листопада 2018; інтерв'ю автора з Абу аль-Гарітом, колишнім командувачем «Армії Ісламу — Північ», Газіантеп, 11 листопада 2018.

супротивників для картографування і збору розвідувальної інформації про владні структури й бази, а також про особовий склад, вогневу міць, озброєння, підготовку і повсякденне життя супротивників.[460] Ці підрозділи також здійснювали ретельну розвідку цільових позицій, проникали в інші організації, використовували тактику фальшивих прапорів та засилали шпигунів і вербувальників.[461] Хоча це далеко не унікальні можливості серед недержавних гравців, ІД вдалося розвинути неабияку мережу передачі технологій як у галузі військової тактики, так і навичок розвідки, спостереження та рекогностування між підрозділами й «провінціями». В інтерв'ю англомовному журналу ІД «Румія» неназваного військового командира ІД з Ракки запитали про вплив битви за Мосул на битву за Ракку. Він відповів, що нову тактику й досвід Мосула передали всім «провінціям» ІД, щоб вони «могли використовували їх з користю».[462] Було очевидно, що мова йшла про конструкції й тактику СВПТЗ-КС. Конструкції, що використовувалися в Рацці (а також у Сирті) дуже нагадували ті, що й у Мосулі: це були камуфльовані машини на основі міських позашляховиків.

Після Ракки: повстання ІД у Сирії

Територіальні втрати й військові поразки ІД продовжилися і після втрати провінції Ракка. У сусідній провінції Дейр-ез-Зор ІДІЛ/ІД воювала майже з усіма державними й недержавними збройними формуваннями, що діяли тут. З квітня 2014 по січень 2020 року організація розпочала або відбила чотирнадцять військових кампаній у Дейр-ез-Зорі. Вона воювала з підрозділами щонайменше десяти державних та дванадцяти недержавних або коаліційних суб'єктів.[463] Дев'ять із цих кампаній мали наступальний характер,

460 Там само. Також: Reuters, «Секретні файли розкривають структуру "Ісламської держави"».

461 Там само. Також: інтерв'ю автора з колишнім командиром ВПС ВСА в Рацці, Стамбул, 9.10.2016; див. Лула-Ме Елефтеріу-Сміт, «За даними звітів за захопленням північної Сирії і просуванням ІДІЛ до Іраку стоїть колишній шпигун Саддама Гусейна Гаджі Бакр», Independent, 20.04.2015, доступно 14.04.2020, bit.ly/2XzMokk.

462 «Буде вогонь, який спалить Хрест і його людей у Рацці», Румія, № 12, 6.08. 2017, с. 31.

463 Підрозділи сухопутних і повітряних сил державних армій, які вели бойові дії проти ІДІЛ/ІД у Дейр-ез-Зорі, складалися із сил США, Великої Британії, Франції, Данії, Нідерландів, Австралії, росії, Ірану, Іраку і Сирії (режим Асада). Озброєні недержавні суб'єкти складалися із сил ліванської «Гізболли», іракських мобілізаційних підрозділів «Популар», сирійських національних сил оборони, афганської бригади «Фатеміюн», пакистанської бригади «Зейнебіюн» і щонайменше сімох інших арабських і міжнародних організацій.

п'ять — оборонний. На відміну від результатів у провінції Ракка, ІД не змогла контролювати всю провінцію Дейр-ез-Зор, хоч контролювала значну її частину, включно із районами столиці.

У 2019 році ІД здійснила останню територіальну військову операцію за участю тисяч бойовиків у Хаджинській кишені на південному сході Дейр-ез-Зора. Кишеня — це низка невеликих міст і сіл, розташованих уздовж річки Євфрат перед кордоном з Іраком. У ньому перебували тисячі бойовиків ІД і тисячі членів їхніх родин. Кишеню заселяли бойовики, що відступали, зокрема багато людей з колони, яка залишила місто Ракка після компромісу із «Сирійськими демократичними силами» в жовтні 2017 року. Загалом організація й далі відступала з міста Гаджин на північному заході кишені до міста аль-Баґуз аль-Фаукані (Верхній Баґуз) на південному сході. Контрольовані ІД території в Сирії зменшилися з приблизно половини країни у 2015 році до величезного наметового містечка у Верхньому Баґузі та його околицях у 2019-му. Після одного місяця і двох тижнів інтенсивних боїв і бомбардувань, патових ситуацій і капітуляцій 23 березня 2019 року місто було очищене від тисяч бойовиків ІД. Під час бойових дій організація все ще була здатна впроваджувати інноваційні розробки й тактику СВПТЗ-КС, а також змінювати способи ведення війни. Через тиждень після розгрому ІД «Сирійські демократичні сили» виявили майстерню СВПТЗ в одному шатрі «наметового містечка» Баґуз на північному березі Євфрату.[464] ІД виробляла СВПТЗ і різні конструкції, навіть перебуваючи на межі територіального колапсу в Сирії.

Загалом США відіграли важливу, якщо не головну роль у боротьбі з ІД у Сирії. Під час битви за місто Ракка із червня по жовтень 2017 року американська авіація скинула майже 20 000 боєприпасів.[465] За словами сержант-майора армії Джона Вейна Трокселла, старшого радника голови Об'єднаного комітету начальників штабів, американський артилерійський батальйон «випустив більше снарядів за п'ять місяців у провінції Ракка, ніж будь-який інший артилерійський батальйон морської піхоти або будь-який батальйон

464 Еллен Френсіс та Іссам Абдалла, «Ісламська держава розгортає автомобільні бомби для захисту останнього анклаву», Reuters, 3.03.2019, доступно 14.04.2020, reut.rs/2yfMvHa; Г'юґо Кааман, «Від Гаджина до Баґуза: розробка та використання СВПТЗ "Ісламською державою"», Дослідження відкритих ресурсів Г'юґо Каамана щодо СВПТЗ, 3.08. 2019, доступно 14.04.2020, bit.ly/3eiW0Gc.

465 Деякі з цих ударів були завдані і в Іраку, детальніше див.: Шон Сноу, «Ці морські піхотинці в Сирії застосували більше артилерії, ніж будь-який батальйон із часів В'єтнаму», Marine Corps Time, 6.12.2018, доступно 14.04.2020, bit.ly/2V848BL.

морської піхоти чи армії із часів війни у В'єтнамі».[466] У ніч із 26 на 27 жовтня 2019 року США провели військову операцію в селі Беріша в сирійській провінції Ідліб. Та отримала кодову назву «Кайла Мюллер».[467] У результаті операції ІД втратила своє керівництво. «Сполучені Штати притягнули до відповідальності лідера терористів номер один у світі. Абу Бакр аль-Баґдаді мертвий», — оголосив президент Трамп 27 жовтня 2019 року. Як і очікувалося, ця втрата не поклала край діяльності угруповання в Сирії чи деінде. Уже 22 грудня 2019 року ІД розпочала операцію «помсти» за вбивство аль-Баґдаді (і колишнього речника ІД Абу аль-Гасана аль-Мугаджира).[468] За перший тиждень «помсти» ІД узяла на себе відповідальність за 106 нападів, 50 з яких були здійснені в Сирії, а 34 — в провінціях Ракка і Дейр-ез-Зор.[469] За перші два тижні 2020 року організація заявила про понад 15 нападів у Сирії. Ці атаки поєднували тактику використання СВП, СВПТЗ-КС, гранатометів, а також вбивства з близької відстані. Усі атаки спрямовувалися проти «Сирійських демократичних сил» і сил режиму в провінціях Ракка і Дейр-ез-Зор, і лише дві здійснювалися в провінції Гомс.[470] З березня 2019 року, місяця поразки ІД у Баґузі, до березня 2020 року організація взяла на себе відповідальність за 977 нападів у Сирії. Більшість з них були здійснені в Рацці (153 атаки) і в Дейр-ез-Зорі (581 атака). Решта — у Гасаці, Гомсі, Алеппо, Дамаску, Ріф-Дімашку, Дераа і Кунейтрі. ІД також розпочала кампанію вбивств у Дейр-ез-Зорі й заявила про 34 операції, спрямовані проти «Сирійських демократичних сил», командирів і прихильників режиму за період

466 Там само. Також див.: Тодд Саут, «Солдати 3-го кавалерійського полку виконують інтенсивні артилерійські місії в Сирії разом з іракськими і французькими союзниками», Army Times, 11.12.2018, доступно 14.04.2020, bit.ly/34BS9zq.

467 Кайла Мюллер була правозахисницею і гуманітарною працівницею, яка надавала допомогу сирійським біженцям. У серпні 2013 року її викрали в Алеппо, утримували, зґвалтували і вбили бойовики ІД.

468 Убитий 27 жовтня 2019 року в Айн аль-Байді поблизу Джараблуса в провінції Алеппо. Повну заяву див.: Аль-Наба, № 215, за календарем гіджри від 7 джумада аль-сані 1441 року, с. 4.

469 Айменн Джавад Аль-Тамімі, «Помста ІД за Абу Бакра аль-Баґдаді та Абу аль-Гасана аль-Мугаджира: дані й аналіз», aymennjawad.org, 31.12.2019, доступно 14.04.2020, bit.ly/2V5w3Cw.

470 «ІДІЛ знову з'являється в сільській місцевості Ракки, атакуючи режим» [арабською], Enab Baladi, 14.01.2020, доступно 14.04.2020, bit.ly/2wBGHHB; «Десять операцій ІДІЛ у Сирії з початку 2020 року» [арабською], Enab Baladi, 15.01.2020, доступно 14.04.2020, bit.ly/3a9H0Hi.

із січня по березень 2020 року.[471] А 31 березня 2020 року угруповання «Ісламської держави» в провінції Левант оприлюднило відео «Епопея виснаження 2». У ньому було показано деякі атаки ІД протягом 2019 року в пустелі аль-Бадія/Гомс (між західною провінцією Дейр-ез-Зор і східною Гомс). В аль-Бадії організація все ще утримувала значний партизанський арсенал, зокрема важку техніку, некеровані ракетні установки і ПТКР, а також кілька взводних партизанських формувань.

Загалом ІД в Сирії виявилася дуже стійкою і адаптивною, як і в Іраку та деяких інших країнах. Хоча багато розпочатих операцій були невдалими, чимало застосованих тактик виявилися загалом ефективними. Поєднання СВП, СВПТЗ-КС, снайперів і озброєних дронів здивувало ворогів організації. Зазвичай ІД знала, як скористатися елементом несподіванки. Ці тактики збивали темп, сповільнювали просування нападників, дратували і знесилювали СДС та інших супротивників і в певний момент сіяли хаос (особливо за допомогою шквалів СВПТЗ-КС або тактики «обстріл шляхом підриву»). Бойовики цих організацій постійно демонстрували тактичну агресію і проводили наполегливі контрнаступи. На різних етапах і в різні періоди боїв у провінціях Ракка і Дейр-ез-Зор бойовики ІД були здатні діяти автономно й дивувати противника або новою тактикою, або імпровізацією, особливо під час використання тунельної війни для атак у тилу СДС. У Сирії згуртованість підрозділів ІД і лідерські ролі були випробувані на міцність. Через обмеженість людських ресурсів, слабкі системи протиповітряної оборони й інші несприятливі фактори під час оборонних боїв командування й управління ІД на оперативному, а іноді й стратегічному рівні[472]переважно руйнувалося. Це призводило до децентралізації невеликих згуртованих підрозділів, які були тактично здатні утримувати позиції або збільшувати витрати на їх ліквідацію і звільнення утримуваних позицій. Прикладом може слугувати «пекельне кільце» в центрі міста Ракка.

На оперативному рівні організація продемонструвала здатність швидко розбудовувати військові сили майже з нуля. Відносно успішним у Сирії виявився п'ятикомпонентний спосіб дій iALLTR, спрямований на формування

471 «"Урожай убивств" у районах аль-Хайр [Дейр-ез-Зор] провінції аль-Шам [Левант]» [арабською], Аль-Наба, № 226, за календарем гіджри від 24 раджаба 1441 року, с. 12.

472 Одним із найяскравіших прикладів є вбивство Гаджі Бакра під час спільного наступу сирійських збройних опозиційних організацій на ІДІЛ у січні 2014 року.

збройних сил. Його частково або повністю повторять у Лівії, Єгипті та інших країнах з неоднозначними результатами. Трифазний спосіб дій ІД на оперативному рівні SCCLC, який застосовувався під час кампаній з окупації міст і провінцій, був успішним лише у випадку з містом Ракка. Для порівняння, набагато успішніше його вдалося застосувати в іракських містах і селищах. Та попри повну невдачу операції в Сирії, SCCLC виконуватиметься і в інших місцях.[473]

Що стосується майбутнього, то ІД та її попередниці в Сирії також продемонстрували, що можуть відновлювати військовий потенціал після того, як опинилися на межі краху. Як і в Іраку, організація опанувала стратегічні переходи між конвенційними, партизанськими й терористичними способами ведення війни, щоб уникнути знищення. Наведений вище огляд і аналіз можуть дати певне уявлення про те, як ІД (і подібні до неї збройні організації) воюватимуть у Сирії надалі, зважаючи на те, що «ноу-хау» доступне, а монополію на засоби насильства державними суб'єктами було порушено. На макрорівні на майбутнє ІД в Сирії, ймовірно, вплинуть руйнування значної частини Ракки, Дейр-ез-Зора і багатьох інших міст, тривалість сирійської громадянської війни, відсутність надійного або стійкого механізму (механізмів) врегулювання конфлікту, а також загальне жорстоке середовище, яке створили політика режиму і його союзників. Організація або її різновиди в Сирії мають більше шансів вистояти в такому середовищі і, можливо, відродитися з попелу.

473 Як приклад див. наступний розділ про Лівію.

4 Перезарядитися, але вибухнути в себе: як «Ісламська держава» вела війну в Лівії

Бронетранспортери й Я — не найсильніша зброя [ІД]. Їхня найсильніша зброя — це міни, міни-пастки і снайпери.
Могамед аль-Даррат, командувач Центральної осі, операція «Непробивна стіна», Сирт[474]

Початок ІД у Лівії

Двадцять другого червня 2014 року невелика місцева організація під назвою «Ісламська консультативна молодіжна рада» (ІКМР) у віддаленому східному місті Дерна оголосила про підтримку ІДІЛ і її лідера. У результаті було створено перше організоване лояльне до ІДІЛ угруповання в Лівії. Ця подія відбулася лише за тиждень до того, як ІДІЛ оголосила себе «Ісламською державою» і «регіональним халіфатом». ІКМР усе ще була новою організацією на лівійській мапі збройних рухів, публічно заявивши про своє існування лише 4 квітня 2014 року. З початку літа ІКМР періодично вступала в перестрілювання з іншими збройними групами в Дерні, зокрема з «Батальйоном мучеників Абу Саліма» колишніх офіцерів лівійської армії, які приєдналися до революції проти режиму Каддафі, і фракцією «Ансар аль-Шаріа — Дерна» («Прихильники шаріату — Дерна»).

Хоча ІКМР не вдалося взяти під контроль Дерну, ІД все ж поглинула її і 3 жовтня 2014 року визнала офіційною «провінцією». ІД стверджувала, що

---

474 «Непробивна стіна» — один із можливих варіантів перекладу коранічного терміну «аль-Буньян аль-Марсус». Термін має поетичне й конотативне значення. Це кодова назва операції зі звільнення Сирта від ІД. Операцію проводили коаліція військових формувань, переважно з міста Місрата, лояльних до підтримуваного ООН Уряду національної згоди (УНЗ) у Триполі.

території, які контролює ІМКР, називаються Вілаят Дарна (провінція Дерна). А 13 листопада Абу Бакр аль-Баґдаді в аудіозаяві оголосив про створення трьох нових «провінцій» у Лівії: Вілаят Барка (провінція Киренаїка), Вілаят Тараблус (провінція Триполітанія) і Вілаят Феццан (провінція Феццан)[475] Провінція Дерна була першим ядром провінції Киренаїка, що охоплювала частину районів Бенґазі й Дерни. На початку 2015 року ІД у Лівії встановила певні механізми територіального контролю й управління в деяких районах Дерни, Бенґазі і Сабрати. До 31 травня 2015-го ІД окупувала Сирт. Проте вже в липні зазнала поразки в центрі міста Дерна від коаліції місцевих збройних угруповань і колишніх офіцерів лівійської армії. ІД у Лівії також втратила свого лідера Абу Набіля аль-Анбарі внаслідок американського авіаудару в листопаді.[476] Через рік, у грудні 2016-го, ІД втратила Сирт на користь сил, лояльних до лівійського уряду в Триполі, який отримував потужну міжнародну військову підтримку. Станом на 2017 рік ІД переважно відступила на південь Лівії і повернулася до партизанської тактики нападу та втечі, партизанської тактики без фіксованої позиції і тероризму.

Цей розділ містить короткий історичний огляд зародження ІД у Лівії станом на 22 червня 2014 року. Тут ми розглянемо, як ІД відтоді поступово розвивала бойовий потенціал у Лівії, у результаті чого їй вдалося захопити частину Дерни в жовтні 2014-го й весь Сирт наприкінці травня 2015 року. Окупація відбулася попри відсутність місцевої підтримки, державного фінансування або сприятливого географічного розташування.[477] Розділ присвячений аналізу боїв у Дерні та Сирті із червня 2015[478] по грудень 2016 року як

475 ІД використовувала той самий османський та італійський політико-адміністративний поділ Лівії. За часів Османської імперії і на початку італійського панування країна складалася з трьох провінцій: Киренаїка (схід), Триполітанія (північний захід) і Феццан (південний захід). Ерік Шмітт і Девід Кіркпатрік, «“Ісламська держава” проростає за межі своєї бази», New York Times, 14.02.2015, доступно 11.12.2019, nyti.ms/2LJ4lGJ

476 Мартін Пенґеллі та Кріс Стівен, «Лідер ІД у Лівії убитий унаслідок авіаудару США», Guardian, 14.11.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2rzn3JR.

477 Дерна — прибережне місто, яке межує з пагорбами, що називаються Зеленими горами. Однак більшість боїв відбувалася в міських і приміських районах, а не в Зелених горах. Географічне розташування Сирта було дещо вигідним для повстанців з усіх боків. Прибережне місто в центрі Лівії, воно мало стратегічну глибину у вигляді пустелі на півдні, до якої можна було дістатися по шосе. Для детальнішої інформації див. «Битва за Дерну» і «Битва за Сирт».

478 ІД не зустріла значного опору, коли в жовтні 2014 року взяла під контроль кілька будівель і розмістила своїх бойовиків у центрі Дерни. Битва за місто розгорілася пізніше, в червні 2015-го, після серії сутичок і вбивств.

прикладу того, як ІД воювала в Лівії. Матеріали розділу частково ґрунтуються на інтерв'ю із солдатами й ополченцями, які воювали проти ІД на вищезгаданих фронтах. Ще тут використано документи, що випускала ІД у Лівії, зокрема у двох із трьох «провінцій», Киренаїці і Триполітанії, а також офіційні документи, оприлюднені урядом США, та інші матеріали з відкритих джерел.

Розділ складається із шести підрозділів. У другому розглядається нарощування військового потенціалу ІД у Лівії із червня 2014 року. Третій і четвертий описують деталі боїв у Дерні й Сирті в конкретний період.[479] У п'ятому підрозділі ми проаналізуємо, як ІД вела бойові дії у Лівії, використовуючи дані і спостереження з інших фронтів і з інших місць у Лівії. Нарешті, в останньому розглянуто перспективи повстанського руху ІД у Лівії після втрати території й повернення до партизанських і терористичних методів ведення війни.

Огляд нарощування військового потенціалу ІД у Лівії

Нарощування військового потенціалу ІД у Лівії відбувалося за схожою траєкторією, що і в Сирії.[480] Вона також ґрунтувалася на методі збору розвідданих iALLTR, поглинанні організацій-однодумиць і збільшенні їх чисельності через індивідуальне й колективне вербування молоді,[481] розграбуванні частини арсеналів попереднього режиму, використанні досвіду командирів/бойовиків ІД із зон бойових дій за кордоном, щоб керувати місцевими філіями, швидкій передачі технологій тактичних інновацій, стратегічних переходів і оперативних знань, що стосуються боєздатності організації.

Спочатку кілька лівійських бойовиків, які воювали в Іраку (2004–2012) і Сирії (2012–2014), повернулися до рідного міста Дерна. Саме вони встановили зв'язок між ІДІЛ у Сирії та ІКМР.[482] Одним із лівійських засновників

479 Цей період починається, коли ІД захоплює цільове місто або його частини, і закінчується, коли ІД втрачає позиції, які вона раніше займала.

480 Для порівняння див. розділи про ІД в Сирії та Єгипті, а також завершальний розділ.

481 Деякі нещодавно завербовані бойовики ІД у Лівії були дезертирами з місцевих або іноземних регулярних армій або досвідченими бойовиками з інших організацій. Крім того, до них приєдналися молоді чоловіки й підлітки з невеликим досвідом або взагалі без нього.

482 Дехто із цих бойовиків були засновниками ІКМР. Інтерв'ю автора з Номаном Бенотманом, колишнім командиром «Лівійської ісламської бойової групи», Прага, 16.08 2019.

був член «Аль-Тавгіду ва аль-Джигаду» (ТДж), «Аль-Каїди» та ІДІ Гасан аль-Салігін аль-Шаїрі, який воював в Іраку.[483] Він також відомий як «Абу Габіба» та «Аль-Авар» («Одноокий»), тому що втратив ліве око внаслідок бойового поранення в Іраку.[484]

У сфері людських ресурсів у Дерні ІД частково спиралася на ветеранів війн в Іраку та Сирії. Деякі були пов'язані з різними збройними формуваннями, як-от із «Батальйоном аль-Баттар», який воював проти режиму Асада в 2012 році. Потім багато його бійців приєдналися до ІДІЛ, а згодом — і до ІД. З вересня 2014-го до Лівії почали прибувати багато досвідчених командирів, які везли із собою знання й технології. Серед них були такі високопоставлені особи, як Абу Набіль аль-Анбарі (Віссам аль-Зубайді),[485] який став губернатором (валі) Лівії після того, як обіймав таку посаду в провінції Саладін в Іраку. Аль-Анбарі загинув під час американського авіаудару по Дерні 13 листопада 2015 року.[486] Згідно з некрологом, він очолював наступ ІД на місто Самарра в Іраку (травень-червень 2014) і відігравав провідну роль під час падіння Байджі й Тікрита в червні 2014 року.[487] Окрім досвідчених бойовиків, у Дерні ІД також вербувала молодих місцевих джигадистів з обмеженим бойовим досвідом або взагалі без нього, а також перебіжчиків як з озброєних ісламістських угруповань, так і з регулярної армії колишнього диктатора Муаммара Каддафі.[488]

У листопаді 2014 року ІД у Лівії все ще була відносно невеликою організацією, що нараховувала приблизно 400 бойовиків, зосереджених на сході (переважно в Дерні й Бенґазі), з розрізненими осередками по всій великій, незаселеній країні.[489] Зусилля ІД з контролю над територією змінили цю

483 Рада Безпеки ООН, «Санкційний комітет Ради Безпеки щодо ІДІЛ (ДАЕШ) та "Аль-Каїди" додав 12 імен до свого санкційного списку», пресреліз, SC/12266, 29.02.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/38pvTKM.

484 Там само. Інтерв'ю автора із Бенотманом.

485 «Заява прессекретаря Пентагону Пітера Кука щодо авіаудару в Лівії 13 листопада», Міністерство оборони США, терміновий випуск, 7.12.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2qGBN9r.

486 Ейдан Льюїс, «Новий лідер ІД у Лівії каже, що угруповання «сильнішає з кожним днем», Reuters, 10.03.2016, доступно 11.12.2019, reut.rs/3566jbH.

487 «Надгробна промова Абу Набілю аль-Анбарі, лідеру ІД у Лівії», aymennjawad.org, 7.11.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RMdzG1.

488 Пол Крукшанк, Нік Робертсон, Тім Лістер і Джомана Карадше, «ІДІЛ приходить до Лівії», CNN, 18.11.2014, доступно 11.12.2019, cnn.it/2RDFVBZ.

489 Інтерв'ю автора з Абдулом Гакімом Беладжем, колишнім командувачем (еміром) Лівійської ісламської бойової групи, Доха, 27.01.2019.

ситуацію. Після падіння Сирта 31 травня 2015 року, за оцінками ООН, чисельність ІД у Лівії в грудні 2015-го становила від 2000 до 3000 бойовиків.[490] Ці цифри зросли як мінімум у п'ять разів, незважаючи на поразку ІД у Дерні в липні 2015 року[491] і вбивство їхнього лідера Абу Набіля аль-Анбарі в листопаді 2015-го. У червні 2016 року, за пів року до втрати Сирта силами операції «Аль-Буньян аль-Марсус» (БМ, у перекладі — «Непроникна стіна»),[492] тодішній голова ЦРУ Джон Бреннан заявив Комітету з розвідки Сенату США, що бойові сили ІД у Лівії налічують від 5000 до 8000 бойовиків.[493] У 2018-му Африканське командування США оцінювало кількість бойовиків ІД у Лівії як приблизно 750 бойовиків.[494]

Що стосується озброєння й розграбування поточних арсеналів, на військовому параді у квітні 2014 року після того, як ІКМР публічно оголосила про своє існування, виявилося, що організація має близько 30 одиниць техніки.[495] Зброя, показана на параді, становила суміш різних варіантів автоматів АК-47 та універсальних кулеметів ПК і щонайменше одну одноствольну зенітну автоматичну гармату ЗПУ-1 з установленим 14,5-мм великокаліберним кулеметом КПВ. Остання була найважчим з представлених озброєнь. На параді в жовтні 2014 року кількість техніки збільшилася майже вдвічі. Після того як ІКМР оголосила про свою підтримку ІД, протягом місяця в неї було зафіксовано близько 60 одиниць техніки.

Як сказав Алі бін Ґарбія, помічник командувача Східної осі в операції «Аль-Буньян аль-Марсус», яка вела боротьбу з ІД у Сирті:

---

490 Мішель Ніколс, «За словами експертів ООН, ІД у Лівії заважає нестача бійців», Reuters, 1.12.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2LXXwkL.

491 Бойовики ІД залишалися в околицях Дерни, зокрема в районі Аль-Фаттаї, до повного відступу до Сирта у квітні 2016 року.

492 Коаліція переважно місратанійських військових формувань, лояльних УНЗ. «Аль-Буньян аль-Марсус» — арабський коранічний термін, що має поетичне та конотативне значення (сура «Ас-Сафф», 61:4). Його можна перекласти як «Непроникна стіна» або «Міцний фундамент».

493 Джуліан Гаттем, «ЦРУ: безстрашна ІДІЛ розширюється і зосереджується на нападі на Захід», Hill, 16.06.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/2E6Jd91.

494 Джаред Мальсін і Бенуа Фокон, «Смертоносне повернення ІД у Лівію загрожує видобутку нафти», Wall Street Journal, 18.09.2018.

495 Меггі Майкл, «Як лівійське місто приєдналося до угруповання "Ісламська держава"», AP News, 9.11.2014, доступно 11.12.2019, bit.ly/2t4xnKd.

> Зброя організації, взята із залишків арсеналів лівійської армії… потрапила до ДАЕШ [ІДІЛ][496] після того, як [угруповання] «Ансар аль-Шаріа» в Дерні, Бенґазі й Сирті присягнули на вірність цій організації.[497]

Конвенційна зброя, вкрадена з арсеналу колишньої лівійської армії, не давала ІД жодних тактичних переваг над іншими збройними формуваннями в Дерні й Сирті, особливо з огляду на обмеженість людських ресурсів організації. Однак «заміновані автомобілі і вибухові пояси були специфічною зброєю, яку мала організація (ІД). Їх було легко виготовити із залишків пошкоджених снарядів і боєприпасів», — сказав Ґарбія.[498]

У Лівії бойовики постійно вдосконалювали тактику використання СВП і снайперського вогню переважно завдяки передачі технологій з інших провінцій ІД в Іраку і Сирії. ІД стверджувала, що з 5 січня по 19 квітня 2016 року в Дерні вона застосовувала тактику СВП 32 рази, а снайперського вогню — 10 разів.[499] Розбір 32 тактик СВП дав інформацію про використання 2 СВПТЗ-КС, 1 СВПТЗ і 29 стаціонарних СВП. Ці дві категорії тактик (СВП і снайперська стрільба) використовувалися в Дерні частіше за будь-яку іншу категорію. У базі даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”» зафіксовано, що в Сирті із січня по грудень 2016 року ІД вдавалася до СВП тактики 99 разів (63 стаціонарних СВП і 36 СВПТЗ-КС) і 16 разів — до застосування снайперської зброї. У Лівії ІД активно застосовувала СВПТЗ-КС як у міському тероризмі, так і в ролі бойової зброї у конвенційних і партизанських операціях. Більшість СВПТЗ-КС, які ІД використовувала в провінціях Киренаїка і Триполітанія, були пікапами схожої конструкції. Це може свідчити про організовану передачу технологій між сходом і заходом країни.

У Лівії ІД також продемонструвала ефективність роботи партизанських формувань і загонів смертників (інґімасі) в міському тероризмі та конвен-

---

496 Арабська абревіатура для «Ісламської держави в Іраку та Шамі (Леванті)» (ІДІЛ). Зазвичай використовується як похідний термін для позначення ІД і її попередниць.

497 Абдельвагаб аль-Гаддад і Абу Бакр аль-Даррат, «Зізнання “динозавра” ІДІЛ». Водій принца розкриває лідерів організації та маршрути контрабанди в Сирію», Аль-Арабі аль-Джадід, 18.11.2018, доступно 11.12.2019, bit.ly/2Ecx0iV.

498 Там само.

499 Інформація з бази даних про способи ведення війни ІД у Дерні 2016 року (є частиною загальної бази даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”»), на основі заяв ІД в «Аль-Набі» (№ 12–27). Ці випуски було опубліковано під час битви за Дерну. Підрозділи ІД повністю покинули Дерну як партизанські сили 20 квітня 2016 року.

ційних операціях. Напади смертників на готель «Коринтіан» у Триполі (квітень 2015)[500] і на комплекс судів у Місраті (жовтень 2017) можна назвати прикладами міських терористичних операцій загонів смертників ІД до й після поразки в Сирті.[501] З погляду конвенційної війни ІД у Лівії мала відносно обмежену кількість бронетехніки, більшість якої була знищена або авіаударами в Сирті, або СВП, протитанковими мінами й ракетами в Дерні. Порівняно з провінціями ІД в Іраку і Сирії, у Лівії організація мало використовувала бронетехніку й артилерію.[502] Обмежена кількість бронетехніки не завадила ІД упроваджувати якісні інновації. У березні 2016 року під час бою під Дерною між підрозділами ІД і місцевими збройними формуваннями[503] організація перейшла в контрнаступ за допомогою переобладнаної БМП, виготовленої з вантажівки 6×6 та корпусу БМП-1 з металевою обшивкою, планкою й баштою БМП-1. У башті було встановлено щось схоже на безвідкатну гармату СПГ-9 (73 мм). З вогневих отворів БМП стріляли штурмові гвинтівки й кулемет ПКС. Коротше кажучи, під час облоги Дерни підрозділи ІД перетворили вантажівку з колісною формулою 6х6 на велику броньовану техніку.[504]

Загалом менш ніж за рік ІД у Лівії наростила військовий потенціал, який перетворив її з невеликої збройної організації, що не змогла захопити віддалене місто Дерна, на середню збройну організацію, здатну здійснювати міський тероризм і партизанські операції на сході й заході країни, а також з обмеженими, але інноваційними можливостями у квазіконвенційній війні. Ці гібридні сили були використані для окупації міста Сирт з березня 2015 по грудень 2016 року.

500 «Пресслужба ІД у Триполі повідомляє про битву шейха Абу Анаса аль-Лібі, нехай Аллаг прийме його» [арабською], justpaste.it, 5.04.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/359afIE.

501 Гані Ясіне, «Чи прийме Лівія ІДІЛ?» [арабською], Al Ghad TV, 5.10.2017, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RF7iM7.

502 Сударсан Раґаван, «Навіть з авіаударами США боротьба за витіснення ІДІЛ з лівійського оплоту виявилася запеклою», Washington Post, 7.08.2016, доступно 11.12.2019, wapo.st/36ip5g6.

503 ІД називає ці збройні угруповання «сагват» («пробудження»). Це зневажлива назва, яка позбавляє легітимності будь-який опір проти ІДІЛ. Цей термін еквівалентний «зрадник» або «найманець». Він широко використовується ІД за межами Іраку, зокрема в Сирії, Лівії, Єгипті та інших країнах.

504 Фотографії переобладнаної бойової машини піхоти опублікував «Вілаят Барка» («Провінція ІД Киренаїка») у фоторепортажі про битву під кодовою назвою «Мученики Аль-Кубби».

Битва за Дерну (червень 2015 – квітень 2016)

Як згадувалося вище, «провінція Дерна» була проголошена «Ісламською державою» в жовтні 2014 року. Наступного місяця аль-Баґдаді в аудіозаяві оголосив про створення «провінції Киренаїка». У відповідь на це 12 грудня 2014 року була створена «Консультативна рада моджагедів і революціонерів Дерни і її околиць» (Консультативна рада священних борців і революціонерів Дерни і її околиць, КРМД).[505] До неї увійшли майже всі антиісламські місцеві збройні організації і фракції, а також деякі офіцери лівійської армії, що базувалися в Дерні. КРМД також сформувала міжрегіональні альянси з антиісламськими збройними формуваннями з аль-Байди, Тобрука й інших східних міст, особливо з «Батальйоном Алі Гасана аль-Джабера» на чолі з полковником Могаммадом Буґіфаїром.[506] Цей альянс мав подвійну мету: боротися з ІД у Дерні[507] і зупинити штурм Дерни і її передмість самопроголошеною «Лівійською національною армією» (ЛНА)[508] Халіфи Гафтара.

У Дерні відбувалися періодичні сутички між попередницею «Ісламської держави» ІКМР і частинами КРМД, особливо «Батальйоном мучеників Абу Саліма». До цих зіткнень призвели три основні місцеві проблеми. Перша — цей батальйон захищав Мустафу Абдула Джаліля, колишнього голову Національної перехідної ради, якого ІКМР вважала «лідером відступницького

505 Для спрощення ми використовуватимемо скорочену назву «Консультативна Рада моджагедів Дерни» (КРМД). До складу КРМД також входили бойовики з іноземних джигадистських організацій, ворожих до ІД, зокрема лідери і члени єгипетської «Аль-Мурабітун» — невеликої збройної організації, яку очолював колишній майор єгипетського спецпризначення Гішам аль-Ашмауї.

506 «Зустріч старійшин племені аль-Байда з командиром «Бригади Алі Гасана аль-Джабера» у Фаттаї-Дерні», YouTube, 29.09.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/359wpKN.

507 «“Консультативна рада моджагедів Дерни” оголосила війну ІДІЛ», Assabeel, 6.11.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2YEtB5T.

508 Самопроголошена «Лівійська національна армія» (ЛНА) є гібридним збройним формуванням, що складається з племінних і регіональних ополченців та деяких регулярних підрозділів колишньої лівійської армії часів Каддафі. ЛНА була заснована Халіфою Гафтаром і насамперед підтримувалася ОАЕ та Єгиптом (а пізніше Францією, Йорданією та Росією). Для детальнішої інформації див.: Мері Фіцджеральд та ін., «Короткий довідник про головних гравців у Лівії», Європейська рада з міжнародних відносин (грудень 2016), доступно bit.ly/35eXix2; Фіцджеральд, «Лівійська “війна з терором”», Foreign Policy, 5.06.2014, доступно bit.ly/34cZTWS.

угруповання».[509] Друге питання стосувалося того, що батальйон підписав контракт з Міністерством внутрішніх справ Лівії і таким чином увійшов до складу (неіснуючого) Вищого комітету безпеки.[510] ІКМР вважала це приєднанням до «відступницьких» утворень, які не виконують «законів Божих».[511] Третє питання стосувалося захисту виборчих дільниць у Дерні в липні 2012 року «Батальйоном мучеників Абу Саліма» — «звинувачення», щодо якого лідери батальйону дали неоднозначні відповіді.[512] ІКМР розглядала це як надання захисту «відступникам», які впроваджують «ідолопоклонницькі практики демократії».[513] ІДІЛ/ІД вдалося скористатися цими ідейно-політичними локальними суперечками між місцевими збройними організаціями на свою користь.

Початок сутичкам поклало вбивство 30 травня 2014 року ідеолога «Батальйону мучеників Абу Саліма» Могаммада Бубілала в замінованому автомобілі. До жовтня 2014-го ІДІЛ/ІД безуспішно застосовувала поширену тактику, відому в літературі про ІД як «татвік ва тадік» («оточити і задушити»). Це форма облогової війни, коли організація оточує місто/міста

509 Інтерв'ю автора із Самі аль-Сааді, колишнім командиром Лівійської ісламської бойової групи, Стамбул, 3.11.2016. Національна перехідна рада була фактичним виконавчим органом, що керував Лівією під час і після революції, яка повалила режим Каддафі. Він керував частиною Лівії з 5 березня 2011 до 8 серпня 2012 року, коли мирно передав владу першому в історії вільно обраному лівійському парламенту. Це перший випадок мирної передачі влади в сучасній історії Лівії.

510 Це була частина невдалої спроби реінтегрувати озброєні організації в офіційні збройні інституції. Історія про невдалу демобілізацію і реінтеграцію в Дерні і Східній Лівії була примітною і мала трагічні наслідки.

Це сталося попри величезні фінансові ресурси й зусилля, спрямовані на цей процес. Усе було зіпсовано переважно через місцеву військову диктатуру, втручання регіональних авторитарних режимів і високий рівень корупції та некомпетентності. Це стало однією з головних макрорівневих причин підйому ІД у Лівії. Детальніше про це див.: Омар Ашур, «Між ІДІЛ і державою, що не відбулася: історія про лівійських ісламістів», в: Шаді Гамід і Вільям Маккантс (ред.), «Переосмислення політичного ісламу», Оксфорд: Oxford University Press , 2017, с. 101–119; Фредерік Вері, «Палаючі береги: усередині битви за нову Лівію», Нью-Йорк: Farrar, Straus and Giroux, 2018.

511 Інтерв'ю з Абдулом Кадіром аль-Наджді, еміром ІД у Лівії, Аль-Наба, № 21, 8.03.2016, с. 8–9.

512 Інтерв'ю автора з аль-Сааді.

513 Як і багато вагабітських організацій та осіб, ІКМР та ІД вважають, що демократія — це «система переконань» і «релігія», на відміну від системи управління й виконавчого механізму розв'язання конфліктів у різних суспільствах. Див., наприклад, серію лекцій Al-dimuqratiya din («Демократія — це релігія») Абу Мугаммада аль-Аднані, колишнього речника ІД. Див. також Журнал ІД «Дабік», № 14, с. 34–38.

і просувається поступово, лише після того, як переріже або замінує всі шляхи постачання між підрозділами супротивника й до них. Ця тактика була застосована до міста Дейр-ез-Зор у липні 2014-го й до міста Кобане у вересні 2014 року. У Дерні ІД та її місцеві союзники не мали достатньої кількості людей, щоб здійснити операцію «оточити і задушити». Однак спробували це зробити. Вони розбили щонайменше три невеликі табори навколо міста, в яких розміщували техніку, і пригнали понад тридцять автомобілів, щоб заблокувати в'їзди до міста й відповідні шляхи всередині нього. До грудня 2014 року, після заяви аль-Баґдаді від 13 листопада, формування ІД зайняли міцні позиції в центрі міста. Із січня по червень 2015 року сутички поступово переросли з кампанії мінування, снайперських обстрілів і вбивств з близької відстані до повноцінної міської битви з лініями фронту в центрі Дерни і її (переважно східних) передмістях.

Загалом КРМД із союзниками з інших лівійських міст розпочала три основні операції проти ІД у Дерні. Перша проходила в міській місцевості й мала глузливу кодову назву «халь ляха мін бакія?» («Чи залишились від неї [ІД] рештки?»). КРМД висміював гасло ІД «бакія ва татамддад» («Залишатися/тривати і розширюватися»), використовуючи рядок з Корану (сура 69, «Аль-Гакка», тобто «Реальність», вірш 8) про групу деспотичних грішників, знищених гнівом Божим. Битва точилася з 9 червня по 1 липня 2014 року в центрі міста. Друга операція проходила у міській та приміській місцевості. Вона отримала кодову назву «Аль-Нараван».[514] КРМД і її союзники націлилися на відступаючі підрозділи ІД на узбережжі східної Дерни і в східних передмістях, таких як райони аль-Корфат, Леджадж і аль-Фаттаї. До 10 липня 2015 року вони переможно просувалися вперед, за винятком аль-Фаттаї.

514 Назва/термін має сильне історичне значення/конотацію в мусульманських суспільствах. Вона посилається на битву 659 року, що відбулася між Алі ібн Абі Талібом, двоюрідним братом і зятем пророка Мугаммада й четвертим халіфом, та групою сектантів, які виступили проти нього, «хариджитів», поблизу аль-Наравана (близько 25 км на схід від Багдада). Битва закінчилася поразкою хариджитів. Хариджити — секта, яку суніти й шиїти вважають єретиками. ІД (організація) і хариджити (секта) мають кілька спільних рис. Вони є догматиками, антистатутними й насильницькими. Але існують суттєві відмінності в їхніх системах вірувань / ідеологіях та поведінці. Антиісламські групи й офіційний релігійний істеблішмент називають ІДІ/ІДІЛ/ІД (та інші групи) «хариджитами», щоб делегітимізувати їх у суспільствах із сунітською більшістю. Обзивання й порівняння є радше інструментом пропаганди/контрпропаганди. Воно не має жодної порівняльної, наукової цінності. Як у гіперекстремістського сунітського угруповання, в ІД є значно більше спільного з вагабітськими племінними ополченнями Аль-Сауда, особливо в період між 1902 і 1929 роками, ніж із будь-яким іншим сунітським чи несунітським угрупованням.

Третя й остання операції отримала кодову назву «Мученики аль-Кубби».[515] Бої за неї точилися в районі аль-Фаттаї і на перехресті аль-Гіла з 15 листопада 2015 до 20 квітня 2016 року. У цей день КРМД із союзниками оголосили, що Дерна була звільнена від ІД. На полях боїв за Дерну КРМД нібито знищила понад 300 бойовиків ІД і ще десятки взяла в полон.

У червні 2015 року чисельність бойовиків ІД у Дерні оцінювалася в 500–800 бойовиків максимум. Вони зосереджувалися переважно в центрі й на сході міста, від прибережної зони Сагель на півночі до південної частини району аль-Фаттаї. Значні сили ІД були навколо лікарні аль-Гаріш (підконтрольна ІД) аж до готелю «Перл» (тимчасовий командний центр ІД у Дерні),[516] а також у районі аль-Арбаміа (400) і в стратегічному районі аль-Гіла (де розташовується дорожня розв'язка з доступом до півдня і сходу Лівії).[517]

Що ж до озброєння, то ІД у Дерні покладалася на звичайний партизанський і терористичний арсенал: пістолети (з глушниками і без), штурмові гвинтівки, снайперські гвинтівки, середні й важкі кулемети, легкі й середні міномети, саморобні вибухові пристрої та технічні засоби. Крім того, тут підрозділи ІД мали на озброєнні кілька одиниць конвенційної техніки, зокрема щонайменше сім бойових броньованих машин місцевого виробництва й один танк Т-55.[518]

Уже 9 і 10 червня 2015 року два лідери КРМД, Насер аль-Ікер (заступник голови Консультативної ради) і Салім Дербі (командир «Батальйону мучеників Абу Саліма» і голова ради), були вбиті в ході зіткнень з ІД. Першого разом із помічником Фараджем аль-Гуті вбили бойовики ІД у районі аль-Шіга в Дерні. Це відбулося 9 червня. Наступного дня Дербі у відповідь очолив атаку на позицію ІД на заході Дерни, де сили ІД були обмежені. Там його й убили. Обидва діячі були відносно популярними в Дерні. Дербі, зокрема, закликав до загальної деескалації та національного примирення між усіма

---

515 Назва з'явилася на пам'ять про жертв трьох вибухів автомобілів, скоєних ІД у невеликому містечку аль-Кубба в лютому 2016 року. Внаслідок вибухів загинули десятки мирних жителів. Детальніше див.: «Бойовики ІД заявляють про смертоносні бомбардування в Лівії», «Голос Америки», 20.02.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2LIcSJH.

516 Інтерв'ю автора з колишнім офіцером «Батальйону Алі Гасана аль-Джабера».

517 Абд аль-Азіз Беша, «"Ісламська держава" залишає Дерну, Східна Лівія» [арабською], Al Jazeera, 20.04.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RHj6NO.

518 Відповідно до повідомлень «Аль-Наби» й кількох фоторепортажів, опублікованих пресслужбою «Вілаяту Барка», що висвітлювали бої в Дерні.

лівійцями, включно з лояльними до Каддафі й іншими.[519] Його смерть разом із агресивною поведінкою ІД призвела до негативної реакції громадськості, мітингів і демонстрацій проти присутності ІД у Дерні.[520]

Незважаючи на поразку, протягом наступного тижня КРМД і союзники змогли посилити кампанію, майже одночасно атакувавши дев'ять позицій ІД. Через такий постійний військовий тиск ІД запустила чергову хвилю СВПТЗ-КС і смертників із жилетами. «Їхні операції були неконвенційними. Це були міни, розтяжки й різноманітна вибухівка... що, безумовно, відтермінувало їхню поразку», — сказав полковник Ісмаїл Шукрі, командир відділення лівійської військової розвідки в Місраті, який уважно стежив за перебігом боїв у Дерні.[521] До 1 липня 2015 року КРМД здобула рішучу перемогу в центрі міста. ІД усе ще контролювала частину східних прибережних передмість, весь аль-Фаттаї на південному сході Дерни, а також критично важливий дорожній вузол аль-Гіла, звідки організація отримувала доступ до логістичних ресурсів від лояльних до неї бойовиків в Аджадабії і Сирті.

Місцева коаліція збройних угруповань проти ІДІЛ почала активно використовувати партизанську тактику. Ось що розповідав про це полковник Муфта Гамза, командувач фронту аль-Гіла проти ІД у Дерні:

> Ми мали тероризувати їх так само, як вони тероризували нас. Наїжджали вночі в їхні тили, били й тікали. Встановлювали міни, щоб підірвати їхню бронетехніку, встановлювали саморобні вибухові пристрої на їхніх маршрутах... нам допомагала вся молодь [озброєні юнаки] Дерни.[522]

---

519 «Про вбивство Саліма Дербі та події в місті Дерна» [арабською], YouTube, 6.10.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2sbB9RD; «Інтерв'ю з колишнім командиром "Бригади мучеників Абу Саліма" — Салімом Дербі» [арабською], програма «Годинна зустріч», телеканал «Лівія аль-Аграр», 24.11.2019 (2013), доступно 11.12.2019, bit.ly/36nN51p.

520 «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Дерна» [арабською], документальний фільм, 25.02.2018, хвилина 13:10, доступно 11.12.2019, bit.ly/2REamIo.

521 Інтерв'ю з Ісмаїлом Шукрі, командиром відділення лівійської військової розвідки в Місраті, опубліковане в «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Дерна» [арабською], документальний фільм, 25.02.2018, хвилина 18:02, доступно 11.12.2019, bit.ly/2REamIo.

522 Інтерв'ю з полковником Муфтою Гамза, командувачем фронту аль-Гіла проти ІД у Дерні, опубліковане в «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Дерна» [арабською], документальний фільм, 25.02.2018, хвилини 24:30–26:40, доступно 11.12.2019, bit.ly/2REamIo. Полковник Муфта Гамза став командувачем фронту з 15 листопада 2015 року, після смерті колишнього командувача — полковника Могаммада Буґіфаїра.

Одинадцятого липня 2015 року ІД випустила пропагандистське відео «Терпіння, Дерна прокидається».[523] Організація неявно визнала свою військову поразку в Дерні й надіслала повідомлення з підтримкою полоненим ІДІЛ, яких утримувала КРМД, і пообіцяла їм більше СВП.[524] Попри погрози, ІД залишалася в облозі в аль-Фаттаї і вже не могла розширюватися.

А 13 листопада 2015 року внаслідок американського авіаудару ІД у Лівії втратила свого лідера Абу Набіля аль-Анбарі.[525] Після його загибелі ІД у Дерні активізувала свою кампанію. З листопада 2015 по лютий 2016 року вона взяла на себе відповідальність за 15 снайперських атак, 32 атаки з використанням СВП і сім операцій смертників.[526] Організації також вдалося вбити двох провідних діячів коаліції: 15 листопада 2015 року полковника Могаммада Буґіфаїра, командувача фронту аль-Фаттаї, полковника Саліга Сагда, його заступника й одного з провідних армійських офіцерів Дерни. Обидва були офіцерами зі сходу, які дезертирували з армії Каддафі, щоб приєднатися до Лютневої революції, а пізніше відмовилися долучитися до коаліції «Лівійської національної армії» (ЛНА) Халіфи Гафтара, що складалася з племінних ополченців і армійських дезертирів.[527] Обидва полковники загинули в боях в аль-Фаттаї, координуючи операцію КРМД та інших збройних підрозділів проти ІД. «Ми втратили понад 215 наших людей... переважно через снайперські атаки й нічні рейди ІД», — сказав полковник Муфта Гамза, який командував підрозділами в аль-Фаттаї після Буґіфаїра і Сагда.[528]

523 ІД називає КРМД та інші антиісламські підрозділи в Дерні «радами пробудження», як і антиісламські племінні ополчення в Іраку 2006–2007 років. Це форма принизливої пропаганди, спрямована делегітимізувати будь-які місцеві антиісламські рухи як ставлеників Америки.

524 «ІДІЛ визнає втрату Дерни на відео» [арабською], Arabi 21, 12.07.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2LKBhOT; «ІДІЛ визнає втрату Дерни», afrigatenews.net, 12.07.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2qCx0Wm.

525 Мартін Пенґеллі та Кріс Стівен, «Лідер ІД у Лівії убитий унаслідок авіаудару США», Guardian, 14.11.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2rzn3JR.

526 Аль-Наба, № 21, 8.03.2016, с. 2.

527 Зустріч старійшин племені аль-Байда.

528 Гамза, хвилини 32:00–33:40.

«Але ми завдали їм шкоди… у них залишилося близько 100 бойовиків в аль-Фаттаї. Їх очолював лівієць Ібрагім аль-Варфаллі, але я думаю, що більшість бійців були іноземцями».[529]

Іракця Абу Набіля аль-Анбарі змінив саудівець Абдул Кадір аль-Наджді, який погрожував «захопити Рим» під час сумнозвісного пропагандистського інтерв'ю «Аль-Набі» від 8 березня 2016 року.[530] Замість «захопити Рим», аль-Наджді вирішив повністю відступити з району Дерни аль-Фаттаї до Сирта пізно ввечері 19 квітня й рано-вранці 20 квітня 2016 року. «Вони втекли вночі… переважно через райони й маршрути, які контролювалися операцією «Гідність» [ополченцями ЛНА], і не зазнали жодної перешкоди з їхнього боку», — сказав полковник Гамза.[531] За оцінками, сили ІД, які відступили з Дерни, налічували 70 одиниць озброєної техніки (переважно пікапи з м'якою обшивкою і технічні засоби), що перевозили від 217 до 300 осіб (бойовиків та їхні родини).[532] Їхнім пунктом призначення був Сирт. «Після [битви за Сирт у 2016 році] ми знали їх поіменно. Там було 217 бійців. Просто дивно, чому їх не розбомбили сили Гафтара на 800-кілометровому шляху з Дерни до Сирта», — сказав бригадний генерал Мугаммад аль-Ґусрі, командир лівійських армійських підрозділів міжнародно визнаного Уряду національної згоди (УНЗ) і речник операції «Аль-Буньян аль-Марсус» зі звільнення Сирта від ІД.[533]

---

529 «Командир оперативного штабу аль-Фаттаї розкрив ім'я лідера ІД у цьому районі» [арабською], аль-Васат, 22.03.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RIq994.

На противагу свідченням полковника Гамзи, Абу Соліман аль-Таджурі, колишній командир ІД у Сирті, заявив, що більшість бойовиків ІД у Дерні були місцевими жителями. Він також стверджував, що більшість бойовиків ІД у Сирті були немісцевими, переважно з інших частин Африки. Це не обов'язково є протиріччям. Зауваження полковника Гамзи стосувалися конкретного періоду часу (березень-квітень 2016) і конкретного місця (район аль-Фаттаї). Коментарі аль-Таджурі були загальною оцінкою досвіду бойовиків у Дерні (2014–2016) й Сирті (2015–2016).

530 Інтерв'ю з Абдулом Кадіром аль-Наджді.

531 Гамза, хвилини 35:00–36:30.

532 Інтерв'ю автора із колишнім командиром «Батальйону Алі Гасан аль-Джабера» (Байда), Туніс, 23.09.2017.

533 Бригадний генерал Мугаммад аль-Ґусрі. Речник операції «Аль-Буньян аль-Марсус», інтерв'ю в: «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Дерна», документальний фільм, 25.02.2018, хвилини 37:00–38:30, доступно 11.12.2019, bit.ly/2REamIo.

Битва за Сирт (березень 2015 – грудень 2016)

Поки ІД поступово відступала в боях за Дерну, їй вдавалося так само поступово просувати вперед у стратегічних боях за Сирт.[534] Як і у випадку з Дерною у вілаяті Барка (провінція Киренаїка), Сирт поступово ставав центром вілаяту Тараблус (провінція Триполітанія ІД). У документах ІД провінція Триполітанія простягається на 750 км уздовж лівійського узбережжя від міста аль-Нуфалія (145 км на схід від Сирта) до міста Рас-Адждір на лівійсько-туніському кордоні. Однак у різний час ІД контролювала лише невеликі території цього узбережжя, зокрема, аль-Нуфалію, Гараву, Абу-Грейн, Сирт і частину Сабрати (80 км на захід від Триполі). ІД була присутня і в інших місцях на заході Лівії, зокрема в Триполі й Місраті, де використовувала тактику міського тероризму і партизанської війни.

Безпосередньо перед початком збройної ескалації в Дерні в червні 2015 року підрозділи ІД вже добре закріпилися й зайняли вдалі позиції в Сирті та його околицях. Вдале позиціювання було зумовлене кількома причинами. На макрорівні, хоча соціально-політичне середовище в Сирті мало деяку схожість з Дерною, існували й певні відмінності, які сприяли експансії ІД на батьківщині колишнього диктатора і його племінному оплоті.[535] У Сирті ІД залучала окремих осіб і угруповання з тамтешнього осередку «Ансар аль-Шаріа» — місцевої салафітської джигадистської організації. До червня 2013 року «Ансар» у Сирті вже добре вкорінився. Протягом наступних шести місяців група організовувала публічні заходи, забезпечувала патрулювання безпеки в різних районах і в Сиртському університеті, виконувала певну поліцейську роботу й регулювала дорожній рух, вирішувала питання між племенами і кланами в місті та його околицях, прибирала дороги та виконувала

---

534 Сирт — рідне місто Муаммара аль-Каддафі. Це одна з його твердинь, де проживає значна частина його племені (Qadhadhfa, вимовляється як Каддадфа). Як і Дерна, Сирт розташований на узбережжі Середземного моря.

535 Муаммар Каддафі народився поблизу Каср Абу Гаді, сільської місцевості біля Сирта в Триполітанії (північно-західна Лівія). Його родина походила з невеликої, відносно невпливової племінної групи під назвою Qadhadhfa (вимовляється як Каддадфа).

інші завдання місцевого управління. Але на відміну від Дерни,[536] коло потенційних новобранців було ширшим, ніж кількість перебіжчиків з місцевих джигадистських організацій. Це пов'язано насамперед з особливостями й історією Сирта за часів режиму Каддафі. ІД рекрутувала не лише салафітських джигадистів, а й військових і цивільних мешканців Сирта, лояльних Каддафі, так само, як ІД/ІДІЛ/ІДІА/АКІ/ТДж поводилася з деякими лояльними до партії Баас в Іраку.[537] У певному сенсі те, що пропонувала ІД, перетиналося з багатьма елементами пропаганди й позицій Каддафі. ІД була антизахідною, антидемократичною, надзвичайно жорстокою, толерантною до репресій і порушень прав людини і ворожою до революції 17 лютого та її цілей так само, як і режим Каддафі.[538] «Деякі колишні офіцери в Сирті віддали перевагу ДАЕШ [ІДІЛ], а не революції 17 лютого. Це допомогло організації просунутися вперед», — сказав генерал Юссеф аль-Мангуш, колишній начальник штабу лівійської армії.[539] Агмед Каддаф аль-Дам, двоюрідний брат Каддафі й один з головних лідерів і колишніх чиновників його режиму, публічно заявив про підтримку ІДІЛ в ефірі єгипетського каналу 17 січня 2015 року.[540]

---

536 Тут слід зазначити, що популярність у Дерні ісламістів загалом і джигадистів зокрема сильно роздута в медіа й навіть у деякій академічній літературі. Про це яскраво свідчать результати перших в історії Лівії вільних і чесних парламентських виборів, що відбулися в липні 2012 року. У першому виборчому окрузі (де розташована Дерна) перемогу здобула неісламістська «Коаліція національних сил», набравши понад 62 000 голосів. Ісламістська «Партія справедливості і відбудови» (пов'язана з організацією «Брати-мусульмани») отримала лише 8619 голосів. Неісламістська «Центральна національна течія» посіла третє місце з 4962 голосами. Загалом понад 85% виборців першого виборчого округу віддали голоси неісламістським партіям.

537 На відміну від поширеного міфу, успіх ІД у вербуванні колишніх баасистів в Іраку був обмеженим. Переважна більшість баасистів знову приєдналися або до державних інституцій (армії, служби безпеки та інших гілок влади), або до партизанських організацій, що не належали до ІД/анти-ІД. Про «офіційну» позицію ІД щодо лояльних партії «Баас» див., наприклад: «Розформування збройних підрозділів відступників партії "Баас"» [арабською], Аль-Наба, № 1, за календарем гіджри від 3 мугаррама 1437 року (або 17.10.2015), с. 9.

538 «Каяття 42 осіб, що працюють у Міністерстві внутрішніх справ» [арабською], пресслужба «Вілаяту Тарабулус», 14.02.2015.

539 Інтерв'ю автора із генералом Юссефом аль-Мангушем, колишнім начальником штабу лівійських збройних сил, Стамбул, березень 2017 року.

540 Інтерв'ю з Агмедом Каддафом аль-Дамом, двоюрідним братом Каддафі та одним з головних лідерів і колишніх чиновників його режиму, програма «10 вечора», Dream TV, 17.01.2017, bit.ly/2E8FYxW; «Колишній лівійський чиновник Агмад Каддаф аль-Дам: я підтримую ІДІЛ, яка мала бути створена 50 років тому», MEMRI TV, Близькосхідний інститут досліджень ЗМІ, 17.01.2015, bit.ly/2P9NHBZ.

Протягом того самого місяця підрозділи ІД вже займали позиції в Сирті, майже не зазнаючи опору. Десятки членів місцевих племен, зокрема з племен Каддадфа, Варфалла, аль-Фірджан і Таргуна, допомагали брати під контроль об'єкти критично важливої інфраструктури.[541] Серед них і конференц-центр в Уаґадуґу, де розташовувався командний центр організації.[542] Саме там планувалася збройна окупація міста аль-Нуфалія, яку здійснювали за допомогою понад 40 одиниць озброєних повнопривідних автомобілів і техніки, що виїхали із Сирта 8 лютого 2015 року. Битва за аль-Нуфалію була потрібна для того, щоб зробити її східним стратегічним буфером для Сирта. А в разі нападу місратанійських сил із заходу аль-Нуфалія (а пізніше Гарава) могла б стати стратегічним плацдармом для відходу ІД.

У битві за аль-Нуфалію ІД вдалося отримати швидку перемогу. Це був один з небагатьох боїв, де ІД переважала супротивників як озброєнням, так і чисельністю. На момент нападу ІД в аль-Нуфалії залишалося близько 50 місцевих поліцейських на чолі з підполковником Могамедом Обаїдом.[543] За деякими оцінками, чисельність ІД становила близько 200 бойовиків на 40 повнопривідних транспортних засобах і техніці, що свідчить про їхню перевагу у співвідношенні 4:1. Після захоплення міста організація проголосила Алі аль-Каркаї (Абу Гамам аль-Лібі) еміром аль-Нуфалії.

Упевнені в собі після швидкої перемоги в аль-Нуфалії, 12 лютого 2015 року підрозділи ІД захопили місцеву радіостанцію в Сирті. Наступного дня ІД майже без опору почала транслювати промови свого лідера Абу Бакра аль-Баґдаді на радіохвилях Сирта.[544] Станом на 19 лютого 2015 року ІД фактично залишалася безкарною. Демонструючи свою силу, бойовики організували військовий парад, у якому взяли участь близько 60 озброєних повно-

541 Абу Соліман аль-Таджурі, командир ІД, затриманий силами БМ, інтерв'ю в «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Сирт», документальний фільм, 04.06.2017, хвилини 06:00–06:30, доступно 11.12.2019, youtube.com/watch?v=COlNl9xMghw.

542 Місце, де Каддафі приймав інших глав держав і проводив загальноафриканські конференції.

543 Інтерв'ю автора із колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус», Стамбул, 12.11.2018.

544 Могаммад аль-Арабі, «Лівія… ІДІЛ транслює промови аль-Баґдаді в Сирті» [арабською], Al Arabiya, 13.02.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2sib1V6; «Битва за Сирт: гіпотези і факти» [арабською], Libyaal- khabar, 11.12.2019, доступно 11.12.2019, bit.ly/2PbnjrF.

привідних автомобілів і технічних засобів.[545] ІД розширила свою присутність у місті, взявши під контроль телевізійну студію «Аль-Ватанія», лікарню Ібн-Сіна, Сиртський університет, імміграційний центр і будівлі місцевих органів влади.[546] Організація призначила відповідальним місцевого еміра Валіда аль-Фірджані, родича колишнього високопоставленого військового офіцера режиму Каддафі.[547]

До початку березня 2015 року, щоб контролювати весь Сирт, ІД розгорнула вісім збройних формувань. Кожне з них налічувало від 50 до 100 бойовиків.[548] На ці події відреагував «Лівійський світанок» — коаліція військових формувань, що діяла під керівництвом начальника штабу лівійської армії, який усе ще залишався лояльним Уряду національного порятунку в Триполі.[549] Сили «Лівійського світанку» розгорнули 166-й батальйон навколо Сирта, намагаючись звільнити від підрозділів ІД центр міста, університет та інші райони. «Сили ІД мали від 100 до 150 озброєних машин [техніку і повноприводні автомобілі]», — заявив Могаммед Алі Абдулла, вибраний член Всезагального національного конгресу[550] з Місрати і лідер Партії національного фронту.[551] А 166-й батальйон і його місцеві союзники мали близько 300 озброєних повнопривідних автомобілів і техніку, що перевозили від 1200 до 1500 солдатів і бойовиків.[552] Битва розпочалася 14 березня 2015 року. ІД дещо поступалася чисельністю: співвідношення живих сил було приблизно 1,8 до 1.

Битва була спорадичною, хаотичною і жорстокою. Наземні сили 166-го батальйону спочатку атакували західні передмістя, а потім за допомогою повітряних бомбардувань — командно-штабні пункти ІД у конференц-центрі

545 «ІД демонструє свою силу на вулицях Сирта й Лівії. Університет закриває свої двері» [арабською], France 24, 19.02.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2PaUECU; «Військовий парад ІДІЛ в Сирті, Лівія (відео і фото)» [арабською], Arabi 21, 19.02.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/35cIm2m.

546 Там само.

547 Колишній командувач операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

548 Там само. Також див.: «Битва за Сирт: гіпотези і факти».

549 Більшість збройних формувань, які брали участь у двох битвах за Сирт, походять з міста Місрата.

550 Перший в історії вільно вибраний лівійський парламент, який був головним законодавчим органом із серпня 2012 по серпень 2014 року.

551 Інтерв'ю автора з Могаммедом Абдуллою, головою партії «Фронт національного порятунку», Стамбул, лютий 2016 року.

552 Там само.

Уаґадуґу.[553] Станом на 17 березня 2015 року здавалося, що батальйон просувався на всіх фронтах як у самому місті, так і навколо нього. Він оголосив про 24 убитих бойовиків, понад 39 полонених і поранених, серед яких був Аджадж аль-Сакр — високопоставлений офіцер служби безпеки режиму Каддафі, який воював на боці ІД.[554] Окрім того, під час операцій на схід від Сирта «Лівійський світанок» знищив еміра аль-Нуфалії від ІД Алі аль-Каркаї під час битви під Гаравою (72 км на схід від Сирта). Однак швидке просування батальйону перетворилося на криваву патову ситуацію, за якою відбувся повний відступ. Як 166-му батальйонові, так і ІД у Лівії бракувало живої сили, вогневої потужності, зовнішньої підтримки, коштів і боєприпасів. Однак ІД виявилася кращою в управлінні обмеженими ресурсами, економному використанні боєприпасів, перегрупуванні підрозділів і поглинанні початкових втрат, зокрема командного складу.

Через три місяці після старту боїв, на початку червня 2015 року, результати виглядали не дуже добре. 166-й батальйон втратив і динаміку, і ресурси.[555] «Ми можемо залишатися на передовій, їсти лише хліб і пити лише воду, але війська не можуть залишатися там без боєприпасів і зброї», — заявив Могамед Задма, командир 166-го батальйону в червні 2015 року.[556] В умовах обмежених ресурсів і втоми, що виснажували антиісламські підрозділи, ІД посилила активність, запустивши хвилю СВПТЗ-КС, зокрема здійснила напад на військовий блокпост поблизу Місрати. На початку червня ІД просунулася на південь, схід і захід Сирта і його передмість.[557] Соліман Муса, офіцер 166-го батальйону, підтвердив, що його сили відступили проти ІД

553 «Солдати Каддафі воюють під прапором ІД» [арабською], Аль-Кудс Аль-Арабі, 17.03.2015, доступ: bit.ly/34dthMK; «“Фаджр Лівія” завдає авіаударів ІДІЛ у Сирті» [арабською], Al Jazeera Mubasher, 24.04.2015, доступ: bit.ly/2LFryta; Ясмін Раян, «ІДІЛ у Лівії: солдати Муаммара Каддафі повернулися в країну і воюють під чорним прапором ІД», Independent, 26.03.2015, доступно bit.ly/2EiJh5P.

554 «Солдати Каддафі воюють під прапорами ІД». На відміну від Дерни, де члени однієї родини могли воювати по різні боки, у битві за Сирт у березні-червні 2015 року не можна скидати з рахунків регіонально-племінну поляризацію (на відміну від ідеологічної). Більшість бійців 166-го батальйону походили з Місрати, тоді як багато бойовиків ІД — з племен і кланів, що мешкали в Сирті або у прилеглих містах, таких як Аль-Нуфалія. Кампанію 166-го батальйону можна було б легко інтерпретувати, без ідеологічних чи організаційних назв, як напад місратанійських сил/кланів на племена, що мешкали в Сирті.

555 Том Весткотт, «За словами військових, у них немає боєприпасів для боротьби з ІД у Центральній Лівії», Middle East Eye, 5.06.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2PwMqnH.

556 Там само.

557 Соліман аль-Заві та Девід Кіркпатрік, «Західні чиновники стурбовані, що ІДІЛ розширює територію в Лівії», New York Times, 31.05.2015, доступно 11.12.2019, nyti.ms/2sgjmZH.

одночасно в усіх чотирьох напрямках,[558] зокрема через Середземне море на північ на імпровізованих човнах.[559] На той момент бойовики ІД захопили майже весь Сирт, частину його передмість і прилеглі райони. На цих територіях були такі стратегічні об'єкти, як станції «Аль-Бухарія» і «Аль-Хамсін» на заході, авіабаза «Кардабія» (19 км на південь від Сирта), казарми 136-го батальйону (де ІД захопила кілька танків Т-55) і головна водоочисна станція (частина проєкту «Штучна річка»), обидві на сході від Сирта. До середини червня 2015 року ІД здобула рішучу перемогу в битві за Сирт.

Проте війна за місто була далека від завершення. Просування ІД на захід від Сирта й окупація нею стратегічного міста Абу-Ґрейн[560] занепокоїли як Триполі (куди 30 березня 2016 року нарешті прибув міжнародно визнаний Уряд національної згоди), так і Місрату (звідки походили найбільш організовані військові підрозділи, лояльні до УНЗ). А 5 травня 2016 року розпочалася санкціонована УНЗ військова операція «Аль-Буньян аль-Марсус»[561] (БМ), метою якої було звільнення Сирта й інших західних міст і сіл. Командирам УНЗ і підрозділів із Місрати вдалося мобілізувати близько 6000 солдатів і бійців з артилерією і бронетехнікою, а також лояльні до УНЗ підрозділи лівійських військово-повітряних сил. Вирішальне значення для результату битви мало те, що силам УНЗ і БМ вдалося заручитися підтримкою міжнародної коаліції проти ІД, насамперед США, Великої Британії та Італії. Через три місяці після початку битви, 1 серпня 2016 року, Африканське командування США розпочало операцію «Блискавка Одіссея», щоб «допомогти УНЗ й іншим партнерам з коаліції витіснити бойовиків ІДІЛ із Сирта».[562]

---

558 Там само.

559 Інтерв'ю автора із колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

560 Лівійською вимовляється як «Буґрейн». Місто розташоване приблизно на півдорозі між містами Сирт і Місрата, в межах району Місрата. Воно має стратегічне розміщення на перехресті між Лівійським прибережним шосе і дорогою Феццан, що забезпечує прямий доступ до східних, західних і південних районів Лівії.

561 До складу коаліції БМ входили переважно 166-й батальйон і ротні та взводні формування з району Місрата, а також інші ротні формування, які прибули з таких міст, як Злітен і Сабга.

562 Крістіан Клозен, «Свобода від терору: БПЛА допомагають відвоювати Сирт», Повітряне бойове командування, 1.08.2017, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RFoe59; «Авіаудари США на підтримку УНЗ, 13 жовтня», пресреліз Африканського командування США, 14.10.2016, доступно bit.ly/2PAj6fP; Адам Ентус і Міссі Раян, «У Лівії США планують полювати на бойовиків-утікачів ІД», Washington Post, 11.11.2016, доступно 11.12.2019, wapo.st/2LKsmNz; Сударсан Раґаван, «Навіть з американськими авіаударами боротьба за витіснення ІДІЛ з лівійської твердині триває», Washington Post, 7.08.2016, доступно 11.12.2019, wapo.st/2sfdGir.

В операції брали участь ВПС США, літаки Морської піхоти «Гаррієр»,[563] а також британські підрозділи Спеціальної повітряної служби і Спеціальної катерної служби.[564] З іншого боку, чисельність ІД у провінції Триполітанія в Сирті оцінювалася максимум у 2000 бойовиків. Таким чином, організація поступалася чисельністю 3 до 1. Серед озброєння ІД у Сирті мала комбінований арсенал конвенційних, партизанських і терористичних засобів, який охоплював щонайменше чотири танки Т-72 і п'ять танків Т-55,[565] 12 добре озброєних партизанських формувань (розміром від відділення до роти),[566] кілька ПЗРК SA-16 і SA-18 та близько тисячі СВП.[567] За словами еміра провінції Триполітанія Абу Гудайфи аль-Мугаджира в інтерв'ю журналу «Румія», кількість наявних саморобних вибухових пристроїв дала змогу організації здійснити 120 операцій смертників із середини травня 2016 до початку грудня 2016 року.[568] З імовірних 120 операцій смертників щонайменше 36 було вчинено за допомогою СВПТЗ-КС, які автор перевірив і зафіксував у базі даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”».[569] Крім того, загони смертників здійснили щонайменше п'ять операцій з використанням вибухових жилетів.[570]

З початку й до середини травня сили БМ повільно, але послідовно просувалися від східних кордонів району Місрата через західні межі району Сирт.[571]

---

563 Едвард Чанг, «“Гаррієр”: морська піхота США любить цей літак з однієї вагомої причини», National Interest, 29.03.2019, доступно 11.12.2019, bit.ly/38si1zk.

564 «Трьох британських членів ІДІЛ убили солдати Спеціальної катерної служби в Сирті», Libyan Express, 4.07.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/36o9hZd; Міссі Раян, «Сили спеціальних операцій США допомагають лівійським військам у великій битві проти “Ісламської держави”», Washington Post, 9.08.2018, wapo.st/35dQNdR.

565 Том Весткост, «Після виведення військ з Місрати ІД захопила авіабазу в Лівії», Middle East Eye, 30.05.2015, bit.ly/35aaraA; інтерв'ю автора з колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

566 Там само.

567 Там само.

568 Абу Гудайфа аль-Мугаджир, інтерв'ю, автор невідомий, Румія, №. 4, рабі'аль-аваль 1438 року за календарем гіджри, с. 10.

569 База даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”».

570 Там само.

571 Лівія була поділена на 22 адміністративні райони. Іноді їх називають «провінціями» або «шабіятами» (один із численних «неологізмів» Каддафі, який можна перекласти як «народні округи»). Географічно-адміністративний поділ схожий на систему мухафаз (провінцій) Єгипту та систему вілаятів (провінцій) Тунісу.

Після 12 днів боїв, 17 травня, сили БМ захопили стратегічне місто Абу-Ґрейн (145 км на захід від Сирта). А 19 травня ІД перехопила ініціативу й відповіла хвилею СВП і СВПТЗ-КС, які сповільнили просування БМ. Того дня під час однієї операції з використанням СВПТЗ-КС, ще за 90 км від Сирта, загинуло близько 30 солдатів.[572] Сили БМ вперше штурмували західні околиці Сирта 8 червня 2016 року, незважаючи на значні втрати до й під час цієї операції. Зі сходу також наступав підрозділ ополченців «Охорони нафтових об'єктів»,[573] лояльний до УНЗ.[574] До 8 червня 2016 року ополченці досягли Гарави (73 км на схід від Сирта).[575]

Поки операція БМ і її партнери просувалися вперед, ІД й далі проникала й завдавала ударів у їхньому тилу. Так, 16 червня 2016 року було здійснено руйнівний напад за допомогою СВПТЗ-КС на поліцейську дільницю в Абу-Ґрейні, в результаті якого загинуло 10 солдатів.[576] За перший місяць піврічної битви БМ втратила понад 200 солдатів, або близько 3% від загальної чисельності особового складу. Але найбільших втрат зазнала в липні 2016 року, якраз напередодні втручання американців. Втрати були переважно спричинені СВПТЗ і снайперським вогнем. Протягом цього місяця сили ІД зосереджувалися в районі порту на півночі міста й у конференц-центрі Уаґадуґу на південному сході. П'ятнадцятого липня 2016 року БМ не змогли захопити конференц-центр після того, як три СВПТЗ-КС влучили в їхню атакувальну групу. Далі відбулася контратака силами чотирьох партизанських формувань ІД чисельністю до загону.[577] В результаті цього загинуло понад 20

572 Сейф аль-Дін аль-Трабулсі, «Бомбардування ДАЕШ вбило 30 солдатів біля лівійського Сирта», Агентство Anadolu, 19.05.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/35np9Lm.

573 Лояльність у Лівії змінювалася швидко. Те саме ополчення могло бути «лояльним» протиборчим сторонам у різні періоди. Ідеологічні, кланово-племінні, регіональні, політичні й економічні чинники визначали різну прихильність, причому останні два чинники особливо швидко змінювалися.

574 Айман аль-Варфаллі, «Лівійські сили безпеки відтісняють "Ісламську державу" від нафтових терміналів», Reuters, 30.05.2016, доступно 11.12.2019, reut.rs/2LKPefJ.

575 Меґґі Майкл, «Бойовики ІДІЛ відступають з лівійського бастіону в міру просування ополченців», Military Times, 9.06.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/2RFIYK1.

576 Меґґі Майкл, «16 лівійських ополченців вбито під час двох нападів ІД поблизу Сирта», Fox News, 17.06.2016, доступно 11.12.2019, fxn.ws/36m0Yx8.

577 Інтерв'ю автора з колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

солдатів БМ, а більш як 120 отримали поранення.[578] Наступ БМ, що відбувся в липні і мав на меті захопити район порту, також зазнав невдачі. Причиною стала масована хвиля СВПТЗ і снайперських обстрілів у районах, прилеглих до порту (особливо в аль-Джиза аль-Багарія), з боку десяти партизанських загонів ІД.[579] Під час боїв навколо аль-Шатт Роуд (Біч Роуд) сили БМ втратили понад 40 осіб, ще 140 були поранені.[580]

За два місяці стало зрозуміло, що сили БМ не можуть витримати рівень втрат. «Вони [підрозділи БМ] ніколи не зможуть утримати цю позицію», — сказав бригадний генерал Мугаммад аль-Ґусрі, речник сил УНЗ/БМ, що діяли в Сирті.[581] Він мав на увазі позицію в 700-му кварталі, приблизно за 5 км від конференц-центру Уаґадуґу. Попри невдачі удари БМ послабили позиції ІД. До середини липня система командування й контролю організації в Сирті була зруйнована. «[У липні] ми дізналися про них більше. Вони перетворилися на нескоординовані й децентралізовані окремі групи, що воюють [незалежно одна від одної] в різних частинах міста», — сказав полковник Шукрі.[582]

Втручання США 1 серпня 2016 року (операція «Блискавка Одіссея») відбулося в критичний момент для операції БМ. Воно продовжило подальше значне послаблення ІД у Сирті, яке стало можливим завдяки високоточним авіаударам, розвідувальній підтримці, присутності військових радників серед УНЗ і БМ, а також атакам (американських, британських та італійських) спецпідрозділів.[583] А 10 серпня, через десять днів після втручання США, силам БМ вдалося остаточно захопити конференц-центр Уаґадуґу і прилеглі

578 Там само.

579 Інтерв'ю автора з колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

580 Там само.

581 Том Весткотт, «За словами військових, у них немає боєприпасів для боротьби з ІД у Центральній Лівії», Middle East Eye, 5.06.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2PwMqnH.

582 Ісмаїл Шукрі, командир відділення лівійської військової розвідки в Місраті, інтерв'ю в «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Сирт» [арабською], документальний фільм, 04.06.2017, доступно 11.12.2019, youtube.com/watch?v=COlNl9xMghw.

583 Раян, «Сили спеціальних операцій США допомагають лівійським військам».

до нього райони на південь від міста, зокрема лікарню Ібн Сіна і кампус Сиртського університету.[584] Ще через два дні сили операції «Аль-Буньян аль-Марсус» за підтримки США розпочали чергову операцію на півночі й північному сході міста. Операція отримала кодову назву «Макмадас» (давня назва Сирта).[585] Після трьох місяців інтенсивних боїв, 6 грудня 2016 року, силам операції БМ вдалося звільнити всі ці райони, в тому числі (востаннє) аль-Джиза аль-Багарія.

Загалом Африканське командування оголосило, що з 1 серпня по 19 грудня 2016 року було здійснено 495 високоточних авіаударів по Сирту[586] та вбито від 800 до 900 бойовиків ІД. Це була піррова перемога для БМ, УНЗ і міжнародної коаліції на чолі зі США. Місратанійські сили втратили понад 10% солдатів (понад 700 загиблих), і під час шестимісячної серії боїв кожен другий боєць БМ у Сирті був поранений.[587]

Як ІД вела бойові дії в Лівії

На відміну від Іраку (Мосул) і Єгипту (Шейх-Зувейд), де ІД сміхотворно поступалася чисельністю, у Лівії їй не вдалося здійснити жодних несподіваних військових потрясінь. У більшості боїв, які вона вела в Дерні, Сирті й інших місцях на сході й заході Лівії, наприклад, у Сабраті, чисельність ІД була не набагато меншою за чисельність противників, хоча організація значно поступалася в озброєнні.[588] Однак ІД вдалося захопити, а потім розширити контроль на частину Дерни й весь Сирт між 2014 і 2016 роками. Незважаючи

584 «Лівійці витісняють ІД зі штаб-квартири в Сирті», BBC, 10.08.2016, доступно 11.12.2019, bbc.in/2LFxFxC; Могаммед Абдулла, голова партії «Фронт національного порятунку», телефонне інтерв'ю з автором, 15.02.2017.

585 «Битва за Сирт проти ІДІЛ вступає в завершальну стадію» [арабською], New Arab, 8.12.2016, доступно 11.12.2019, bit.ly/38rhUnR.

586 «Африканське командування завершує операцію "Блискавка Одіссея"», Африканське командування США, пресреліз, 20.12.2016, bit.ly/2ryJC1a.

587 Інтерв'ю автора з колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус.

588 Є кілька винятків, як, наприклад, вищезгаданий випадок битви за Аль-Нуфалію під Сиртом, де ІД чисельно переважала своїх ворогів. Крім того, в Бенґазі ІД дуже бракувало живої сили. Вона воювала у складі тактичної, нетривалої коаліції і зуміла протриматися довше, ніж можна було б припустити за кількістю її бійців. У деяких моментах ІД навіть досягала компромісів з ЛНА Гафтара (на зразок тих, що із «Сирійськими демократичними силами» 15 жовтня 2017 року під час битви за Ракку).

на відносно обмежені заворушення в провінціях Киренаїка і Триполітанія, ІД у Лівії вдалося здивувати супротивників тактичними інноваціями і стратегічними переходами (від тероризму до партизанських дій і назад), схожими на ті, що були реалізовані в Іраку й Сирії, хоч і менш якісними. Далі ми проаналізуємо деякі тактичні та оперативні схеми, застосовані ІД у Лівії.

Дерна: коли тактика підриває стратегію

Спосіб дій ІД під час захоплення частини Дерни відрізнявся від того, як організація діяла на фронтах в містах Іраку та Єгипту. На відміну від Фаллуджі, ІД у Дерні не створювала коаліції і вела бої, аж поки партнери з коаліції не будуть знищені. І на відміну від Шейх-Зувейда і аль-Нуфалії, при захопленні Дерни не було успішного бліцкригу,[589] схожого на вирішальну атаку з використанням техніки. Втім, було подібне до того, як ІДІЛ захопила Ракку в Сирії.[590]

Частково успіх наступу на Дерну у 2014–2015 роках був результатом комбінації «татвік ва тадик» («оточити і задушити») на оперативному рівні, а також тактики «ослаблення і проникнення»[591] з листопада 2014 по червень 2015 року. ІД застосовувала тактику СВП різних видів разом зі снайперським відстрілом, а також численні тактики вбивств з близької відстані. Проте ці вбивства підірвали стратегічну мету (контролювати Дерну повністю) й оперативну (оточити антиісламські збройні угруповання у різних районах, щоб вони не могли підтримувати одне одного). Замість запанікувати після хвилі терористичних нападів і впасти в безлад, озброєні групи, що базувалися в Дерні, відреагували колективною атакою на всі позиції ІД у місті. Ба більше, КРМД сформувала тактичні альянси із сусідніми батальйонами

589 Очевидно, що на відміну від класичного німецького бліцкригу, ІД не мала авіації і щільних бронетанкових формувань. Техніка ІД виконувала комбіновану роль механізованої і моторизованої піхоти в регулярних арміях. Однак жива сила ІД була занадто обмеженою, щоб окупувати й контролювати всю Дерну.

590 Детальніше див. попередній розділ про те, як ІД/ІДІЛ воює в Сирії.

591 Як і в Мосулі й Фаллуджі, елемент «ослаблення» містив вибіркові напади на потенційно вороже налаштованих осіб, а елемент «проникнення» — захоплення критично важливих позицій/перехресть у центрі міста.

за межами Дерни. ІД довелося вести оборонну боротьбу, без попередніх наступальних успіхів, щоб контролювати місто й загарбати його ресурси. У таблиці 4.1 є вибірка тактичних прийомів, які, за повідомленнями, застосовувалися ІД у Дерні й були зафіксовані в Базі даних до цієї книжки із січня по квітень 2016 року.[592]

Таблиця 4.1. Тактики ІД у Дерні (січень – квітень 2016)[593]

Вид тактики	Заявлена кількість випадків застосування
Щільне мінування (СВП)	29
Снайпери	10
Убивства	5
Загони смертників	5
Артилерія	4
Некеровані ракети	3
Партизанські формування	3
СВПТЗ-КС	2
ПТКР	2
СВПТЗ	1
Протиповітряні автоматичні гармати	1
Загалом	**65**

ІД тримала оборону Дерни протягом одинадцяти місяців, відбивши три міські/передміські наступи. У боротьбі з іншими недержавними збройними формуваннями в місті вона переважно покладалася на вищезгадані одинадцять категорій тактики. У січні 2016 року, коли «Аль-Наба» почала регулярніше повідомляти про події в Дерні, рух уперед значно сповільнився. Відсиджуючись у аль-Фаттаї і маючи лише чотири місяці до повного відступу, ІД

592 Інформація з бази даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"».

593 Там само. Вибірка цих категорій тактик ґрунтується на повідомленнях «Аль-Наби» з 5 січня по 29 грудня 2016 року (№ 12–61).

у Дерні покладалася переважно на СВП і снайперську тактику. Підрозділи організації мали обмежений вибір: або відступити, або бути знищеними. Вибір був раціональним: відступити й перегрупуватися в Сирті, щоб мати можливість продовжити боротьбу.

Сирт: стратегічні переходи

В оперативному плані наступ на Сирт відрізнявся від наступу на Дерну і був успішнішим. У Сирті майже не застосовувалися комбінації «оточити і задушити» та «ослабити і проникнути». ІД не створювала оперативних коаліцій для окупації міста, як це було в інших місцях. Отже, оперативний план у Сирті змінився.[594] На відміну від Дерни, організація успішно поглинула місцеві збройні угруповання, фракції місцевих племен і десятки колишніх офіцерів Каддафі,[595] замість розпочати кампанію терору проти них. Частково це вдалося завдяки вищезгаданим природним умовам і особливостям Сирта. Як наслідок, тут ІД мала більше ресурсів порівняно з ресурсами в Дерні,[596] зокрема живої сили, вогневої потужності, якості зброї та кількості боєприпасів. У Сирті ІД використовувала ПЗРК,[597] СВП у будинках і кілька танків Т-55 і Т-72. У Дерні ці ресурси були або недоступні, або доступні в дуже обмеженій кількості порівняно із Сиртом (як у випадку з танком Т-55 у Дерні).

На відміну від оперативного рівня, тактичних змін у Сирті майже не було. Тут реалізовувалася звичайна тактика — поєднувати щільне застосування

594 Не зрозуміло, ця стратегічна зміна була пов’язана з невдачею в Дерні чи з іншими контекстуальними факторами.

595 «Каяття 42 осіб, що працюють у Міністерстві внутрішніх справ» [арабською], пресслужба «Вілаяту Тарабулус», 14.02.2015.

596 Після відступу з Аль-Фаттаї пізно ввечері 19 квітня 2016 року всі бойовики ІД, що залишилися (близько 217), приєдналися до ІД у Сирті.

597 У публікаціях ІС не наводиться жодних подробиць щодо типу використаних ПЗРК. Та з інтерв’ю із солдатами БМ і матеріалів з відкритих джерел можна припустити, що це SA-16 або SA-18. Вони були широко доступні на армійських складах зброї Каддафі. Крім того, ІД отримала ракети SA-7 зі 136-ї казарми поблизу Сирта. Однак ці ракети, імовірно, не функціонували через брак запчастин або проблеми з технічним обслуговуванням. Для отримання детальнішої інформації див., наприклад: Джонатан Бродер, «ІДІЛ у Лівії: як зенітні ракети Муаммара Каддафі потрапляють до рук джигадистів», Independent, 3.11.2016, доступно bit.ly/35de27R.

СВП різних видів і снайперських відстрілів, як це відбувалося в Дерні. Та підрозділи ІД у Сирті також вдавалися до «тунельної війни», застосовували танки й щонайменше 36 СВПТЗ-КС. Однак, за спостереженнями командирів БМ, які воювали з ІД у Сирті, існувала помітна різниця в ефективності різних категорій тактики. «Бронетранспортери й танки — не найсильніша зброя [ІД]. Їхня найсильніша зброя — це міни, міни-пастки і снайпери», — зазначив Могамед аль-Даррат, командувач центральної осі сил БМ у Сирті. Емір провінції Триполітанія Абу Гудайфа аль-Мугаджир в інтерв'ю журналу «Румія» підсумував основні тактичні прийоми, що застосовувала ІД: «...міни-пастки, вибухові пристрої, тунелі й маневри оточення... [Загони ІД] проводили штурми й вилазки, проникали на позиції [БМ]».[598] Пропаганда аль-Мугаджира була не надто далекою від реалій на місцях. Командирам ІД у Сирті вдалося ефективно координувати дії кількох загонів і груп розміром від відділення до взводу. У деяких районах перед атаками партизанів і смертників йшла хвиля СВПТЗ-КС, техніки, танків або БМП. Мугаммад аль-Гусан, командир 166-го батальйону, який воював проти ІД в обох битвах за Сирт, сказав:

> Вони добре маневрували, оточували, проникали, а потім атакували ззаду своїми інґімасі (загони смертників)... Вони багато разів заставали нас зненацька. Вони заклали багато бомб на нашому шляху й використовували десятки муфаххахатів [СВПТЗ-КС]... постійно контратакували... так вони воювали з нами.[599]

У Таблиці 4.2 є категорії тактик, заявлені ІД у Сирті й зафіксовані у базі даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"» із січня по грудень 2016 року.[600]

---

598 Абу Гудайфа аль-Мугаджир, інтерв'ю, автор невідомий, Румія, № 12, грудень 2016 року, с. 10.

599 Мугаммад Аль-Гусан, командир 166-го батальйону, інтерв'ю в: «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Сирт» [арабською], документальний фільм, 04.06.2017, доступно 11.12.2019, youtube.com/ watch?v=COlNl9xMghw.

600 База даних до цієї книжки.

Таблиця 4.2. Тактики ІД у Сирті (січень – грудень 2016)

Вид тактики	**Заявлена кількість випадків застосування**
СВП	63
СВПТЗ-КС	36
Снайпери	16
Артилерія	7
Некеровані ракети	7
Партизанські формування	7
Загони смертників	5
ПЗРК	4
Протиповітряні автоматичні гармати	4
ПТКР	3
Убивства з близької відстані	3
СВП, закладені у будинках	1
Загалом	**156**

Як і очікувалося, під час бойових дій у Сирті ІД значною мірою покладалася на стаціонарні СВП, СВПТЗ-КС і снайперську тактику. Організація застосовувала й інші тактики, описані вище, на додаток до бронетанкової і тунельної війни.[601] Останні дві категорії переважно використовувалися на півдні Сирта (навколо конференц-центру Уаґадуґу) і в північно-східних прибережних районах, таких як аль-Джиза.

Стаціонарні СВП «Ісламська держава» намагалася використовувати для ударів на великі відстані. Однак ці спроби були успішними лише частково. Зокрема полковник лівійської військової розвідки Ісмаїл Шукрі заявляв:

601 У ЗМІ ІД було мало повідомлень про деталі бронетанкової і тунельної війни. Однак використання тунелів і кількох танків підтверджено іншими джерелами, які брали участь в операції БМ. Колишній командувач в операції «Аль-Буньян аль-Марсус».

> Ми [сили БМ] знайшли дроти від бомб [СВП] завдовжки кілька кілометрів. Під час однієї операції вони з'єднали дроти з 44 важкими [155-мм] артилерійськими снарядами, щоб підірвати колону [БМ]. Вона не вибухнула. Можете собі уявити наслідки, якби це сталося?[602]

У Лівії ІД значною мірою покладалася на артилерійські снаряди, протитанкові міни, некеровані бомби класу «повітря-земля» й боєголовки ракет класу «земля-повітря»[603] в ролі СВП, а не на виробництво СВП, як це відбувалося в Іраку.

Після залучення у війну американців сили операції БМ зазнали двох найпотужніших нападів у травні (12 атак за участю великих і малих СВПТЗ-КС) і у вересні 2016 року (8 атак з СВПТЗ-КС).[604] «За однією машиною зі смертником їхала друга, третя. Це вони [підрозділи ІД] називають «догма»... потім ішла піхота, яка поливала все вогнем», — сказав аль-Сіддік аль-Сур, керівник відділу розслідувань у Генеральній прокуратурі Лівії.[605] Броньовані великі і малі СВПТЗ-КС використовувалися, зокрема, щоб розпочати активний наступ або стримувати просування БМ. «Вони [підрозділи ІД] також атакували на великій вантажівці, що перевозила 20 тонн вибухівки,— сказав полковник Шукрі,[606] — ми називали їх «вантажівками смерті» [великі СВПТЗ-КС], вони перевозили авіабомби... вони [підрозділи ІД] брали їх [авіабомби класу «повітря-поверхня»] зі складів боєприпасів у районі Хушум аль-Хайль [145 км на південь від Сирта]».[607] ІД також використовувала дрони для запису атак СВПТЗ-КС під час битви за Сирт. Незрозуміло, чи використовувалися дрони для зйомки

602 Полковник Ісмаїл Шукрі. Інтерв'ю виданню «Рімаль Мутагарика: Сирт» [арабською], хвилини 27:30–27:58.

603 Сюди входить боєголовка ракети SA-2, широко доступна на складах протиповітряної оборони армії Каддафі.

604 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"». На основі публікацій в «Аль-Набі», №31–37 і 46 (вересень 2016 року).

605 Аль-Сіддік аль-Сур, керівник відділу розслідувань Генеральної прокуратури Лівії, інтерв'ю в «Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Сирт» [арабською], документальний фільм, 04.06.2017, хвилини 26:28–27:20, доступно 11.12.2019, youtube.com/watch?v=COlNl9xMghw.

606 Інтерв'ю з полковником Шукрі в «Рімаль Мутахарика: Сирт» [арабською], хвилини 27:20–28:30.

607 Там само.

й наведення СВПТЗ, як це було в битві за Мосул, чи лише для зйомки операцій з пропагандистською метою. Загалом виявилося, що великі й малі СВПТЗ-КС були найефективнішою зброєю в арсеналі ІД, особливо в Сирті. До початку американської авіаційної підтримки в серпні 2016 року реакція сил протиповітряної оборони на атаки СВПТЗ-КС мала обмежений ефект. «Ми мало що могли зробити. Ми просто обстрілювали заміновані автомобілі, що швидко наближалися, зі стрілецької зброї. Усе одно багато наших солдатів загинуло, а поранених ще більше», — сказав полковник Шукрі.[608] Нарешті, ІД зосередилася на використанні статичних СВПТЗ у міських терористичних операціях у Місраті, Бенґазі й менших населених пунктах (таких як аль-Кубба). У боях за Дерну й Сирт не було зафіксовано жодної хвилі або значної кількості СВПТЗ.

Майбутнє повстанського руху ІД у Лівії

ІД у Лівії продемонструвала, що може швидко нарощувати військовий потенціал за допомогою способу дій iALLTR. Під час боїв у Дерні й Сирті, щоб уникнути знищення, організація постійно стратегічно переходила між конвенційними, партизанськими й терористичними способами ведення війни. З кінця 2014 року ІД змогла впровадити оперативні й тактичні інновації, завдяки яким досягла численних успіхів у боротьбі з відносно сильнішими супротивниками. Низка цих інновацій прийшли до Лівії завдяки «передачі технологій» від іракських командирів або ветеранів бойових дій за кордоном. Ці ветерани були як лівійцями, так і не лівійцями.[609] Тут застосовувалися нові методи модифікованого і вдосконаленого міського тероризму, партизанської війни й конвенційної військової тактики, запозиченої з провінцій ІДІ/ІДІЛ/ІД в Іраку та Сирії. Приховані і стаціонарні СВП, СВПТЗ-КС і снайперська

608 Інтерв'ю з полковником Шукрі у «Рімаль Мутахарика: Сирт» [арабською], хвилини 27:20–28:30.

609 У глибокому дослідженні за допомогою матеріалів з відкритих джерел Аарон Зелін відстежив присутність 625 туніських бойовиків у Лівії, деякі з них були командирами або бойовиками ІД. Див: Аарон Зелін, «Інші: іноземні бойовики в Лівії». Аналітичні записки Вашингтонського інституту близькосхідної політики (2008), с. 2, доступно 20.02.2019, washingtoninstitute.org/uploads/PolicyNote45-Zelin.pdf. Див. також Аарон Зелін, «Ваші сини до ваших послуг» (Нью-Йорк: Видавництво Колумбійського університету, 2020), с. 242–244.

тактика мали вирішальне значення для військових перемог організації в Лівії, а велика кількість боєприпасів, як-от ракети класу «земля-повітря», бомби класу «повітря-земля», артилерійські снаряди і протитанкові міни, дала змогу ІД використовувати їх як частину вибухового навантаження для СВП.[610]

Після поразок у Дерні, Сирті й інших лівійських містах ІД у Лівії переорієнтувалася на партизанську війну і міський тероризм. Цей зсув означав, що поточні структури доведеться розпустити, тож сили розсіються південною пустелею як дрібні партизанські банди, а у великих містах — як невеликі терористичні осередки. У лютому 2018 року, через чотирнадцять місяців після поразки ІД у Сирті, провінція Киренаїка оголосила в «Аль-Набі» про відновлення кампанії партизанської війни (війни на виснаження) по всій Лівії.[611] Усе розпочалося з двох атак СВПТЗ-КС і однієї партизанської, спрямованих проти сил Гафтара на сході Лівії. У липні 2018 року ІД реорганізувала та об’єднала всі свої «провінції» в Лівії (й інших країнах) у відповідь на територіальні втрати і низку тактичних і оперативних поразок. У Лівії три провінції — Киренаїка, Триполітанія і Феццан — було об’єднано в «Провінцію Лівія». Новостворена організаційна структура розпочала кампанію з тактики міського тероризму як на заході, так і на сході країни. У грудні 2018 року невеликий підрозділ інґімасі, що складався з трьох бойовиків, атакував і спалив частину Міністерства закордонних справ Лівії в Триполі. «Аль-Наба» назвала цей підрозділ смертників «загоном безпеки Лівійської провінції».[612] У червні 2019-го ІД завдала удару у відповідь по Дерні з двох припаркованих СВПТЗ, націлених на сили ЛНА Гафтара, після того, як вони зайняли місто й розгромили Сили захисту Дерни.[613]

---

610 Там само. Звичайний СВП зазвичай складається з п’яти частин: джерело живлення, перемикач, детонатор, вибуховий заряд і контейнер. ІД і її попередниці використовували десятки типів перемикачів, детонаторів і вибухових зарядів (включно з ракетами класу «повітря-повітря»), а також різні типи проникних пристроїв.

611 Вілаят Барка, «Солдати Халіфату починають нову кампанію війни на виснаження», Аль-Наба, № 120, 22.02.2018, с. 6.

612 Арабською «мафариз амнія». Див.: Вілаят Лівія. «Солдати Халіфату в Лівії спалили Міністерство закордонних справ», Аль-Наба, № 162, за календарем гіджри від 20 джумада аль-сані 1440 року, с. 4.

613 Дерна перейшла під контроль ЛНА Гафтара від КРМД. Остання була реорганізована і перетворена разом зі своїми союзниками на «Сили захисту Дерни» 11 травня 2018 року. Див. заяву ІД про напад в «Аль-Набі», № 185, за календарем гіджри від 3 шавваля 1440 року, с. 8.

Окрім міського тероризму, нова структура ІД також розбудовувала партизанський потенціал і відновлювала кампанії партизанської війни в сільській місцевості на великому, малонаселеному і стратегічно важливому півдні Лівії (Феццан). «На жаль, лівійська [південна] пустеля все ще повна сил ІД, тому ми маємо бути дуже обережними і зберігати пильність, захищаючи кордони Сирта», — заявив бригадний генерал аль-Ґусрі в січні 2019-го.[614] Колишній речник операції БМ 2016 року підкреслив, що сили УНЗ не мали ресурсів, щоб переслідувати ІД у південній пустелі після звільнення Сирта.[615] На додачу до національних і міжнародних проблем, 15 травня 2019 року «Аль-Наба» опублікувала інтерв'ю з командиром ІД у Феццані.[616] В інтерв'ю з назвою «Ми й далі штурмуватимемо міста» він окреслив деякі особливості партизанської кампанії ІД у Феццані, серед яких тимчасовий контроль над містами й селами внаслідок штурму, мародерство наявних ресурсів, ліквідація інформаторів і колаборантів, тероризування потенційних інформаторів і колаборантів (спалення їхніх будинків, конфіскація майна, а потім зникнення їх у пустелі).[617] Жертвами цієї кампанії стали міста Ґадва, аль-Фукага й села поблизу Сабги.[618] І цей командир не блефував.

У цьому і трьох попередніх номерах «Аль-Наба» опублікувала серію статей із чотирьох частин під назвою «Тимчасове захоплення міст як спосіб дій моджагедів». У них описувався перехід на оперативному рівні до тимчасового контролю над великими й малими містами, грабежу ресурсів, ліквідації колаборантів, нападів із засідок на ізольовані пости антиісламських сил і підняття бойового духу бойовиків ІД. Це модифікований SCCLC, без двох останніх «С»: без створення коаліцій і без консолідації. Рейди на пустельні міста й села на півдні Лівії було використано для ілюстрації цього способу дій.

614 Том Весткотт, «За словами військових, у них немає боєприпасів для боротьби з ІД у Центральній Лівії», Middle East Eye, 5.06.2015, доступно 11.12.2019, bit.ly/2PwMqnH.

615 Там само.

616 Вілаят Лівія, «Командир солдатів Халіфату у Феццані: ми продовжимо штурм міст і сіл», Аль-Наба, № 182, за календарем гіджри від 11 рамадана 1440 року, с. 7.

617 Там само.

618 Ця партизанська кампанія в «Лівійській провінції» має оперативні особливості, подібні до тих, які мали місце в «Синайській провінції» в Єгипті.

У двох доповідях Ради Безпеки ООН, опублікованих у січні й липні 2019 року,[619] зроблено висновок, що провінція ІД «Лівія» дедалі частіше вдається до «набігів (“бий і тікай”) з кількох точок концентрації в провінціях Сабга і Джуфра [на півдні Лівії]». У січневому звіті також зазначалося, що ІД «часто здійснювала набіги й утримувала внутрішні міські поліцейські дільниці, демонструючи свою силу й намагаючись заволодіти зброєю. Ця тактика повторювалася в Укайлі, Злітані, Фукасі й Тазірбу».[620]

На макрорівні на майбутнє ІД у Лівії, ймовірно, вплине руйнування і непридатність для життя значної частини Сирта, Дерни, Бенґазі й інших міст, переважно в результаті останньої фази громадянської війни в Лівії, ініційованої двома спробами державного перевороту Халіфи Гафтара в лютому і травні 2014 року і замахом на Триполі в квітні 2019-го.[621] У доповіді Ради Безпеки ООН, опублікованій у липні 2019 року, зазначається, що активність ІД на півдні Лівії набирає обертів через заклопотаність Лівійської національної армії боями навколо Триполі. З моменту початку боїв навколо столиці 4 квітня 2019 року «бойовики ІДІЛ [ІД] неодноразово атакували міста Зілла, Фукага і Феццан. Вони могли утримувати ці міста по кілька годин поспіль і звільнили деяких полонених ІДІЛ [ІД]».[622]

ІД у Лівії та її потенційні наступники-однодумці, імовірно, скористаються таким середовищем, щоб вистояти і, можливо, розширитися в майбутньому.

---

619 Доповідь Ради Безпеки ООН, S/2019/570, 15.07.2019, доступно 11.12.2019, bit.ly/2qH5eYZ.

620 «Комітет із санкцій проти ІДІЛ (ДАЕШ) та “Аль-Каїди”: двадцять третя доповідь Моніторингової групи», с. 10; Доповідь Ради Безпеки ООН.

621 Анас Ель-Ґоматі. «Перевороти Гафтара під новим брендом». Sada, 30.07.2019, доступно 14.08.2019, carnegieendowment.org/sada/79579.

622 Там само, с. 9.

5 Заманити і вистояти: як «Синайська провінція» воювала в Єгипті

Операції на Синаї закінчилися… ми могли б там покласти край тероризму за шість годин.
Генерал Агмед Васфі, командувач Другої польової армії Єгипту, 2 жовтня 2013 року[623]

Близько 30 офіцерів і солдатів загинули або отримали поранення внаслідок нападів бойовиків «Ісламської держави» на Синаї.
Заголовок інформаційного бюлетеня ІД «Аль-Наба», № 221 від 14 лютого 2020 року[624]

Міцний слабак

«Не посилайте підкріплення на Синай [Сісі]. Надсилайте всю свою армію. Вона загине тут, у пустелі», — сказав Камаль Аллам, один з командирів «Вілаяту Сайна», або «Синайської провінції» (СП) — найбоєздатнішої повстанської організації в сучасній історії Єгипту. Слова Аллама прозвучали на фоні знищеної гусеничної бронемашини, що виднілася на задньому плані.[625] Це повідомлення передали після одночасних атак на сім військових і

623 Агмед Абдул Азім, «Генерал-майор Агмед Васфі для El Watan: Військові операції на Синаї закінчилися» [арабською], El Watan, 12.10.2013, доступно 4.12.2019, bit.ly/2y8mbip.

624 У цих атаках брали участь снайпери й загони смертників, які використовували стаціонарні, приховані СВП.

625 У розділі цитуються різні аудіо- й відеозаяви та дописи із соцмереж ІД та СП. Більшість із цих покликань були доступні в інтернеті лише протягом короткого часу, перш ніж видалені.

безпекових об'єктів у квітні 2015 року. Два місяці по тому «Ісламська держава» розпочала ще складнішу операцію. У липні вона атакувала 21 військовий і безпековий об'єкт і на короткий час окупувала місто Шейх-Зувейд. Тоді повстанці використовували керовані ракети класу «земля-повітря», легку артилерію, великокаліберні кулемети й некеровані ракети «Град».[626] Під час боїв повстанці СП тимчасово відрізали цільові пости від підкріплення, використовуючи СВП, снайперів і легку артилерію. Як завжди, кількість загиблих солдатів і офіцерів армії була спірною. Військові заявляли про 17, у той час як неофіційні джерела стверджували про понад 100.[627] У вересні 2015 року четверо американських і двоє фіджійських миротворців зазнали поранень унаслідок двох вибухів СВП поблизу Північного табору Багатонаціональних сил і спостерігачів (БСС) на північному сході Синаю. Це був один з відносно небагатьох нападів на БСС з 2005 року.[628] У жовтні 2015-го бойовики ІД проникли в міжнародний аеропорт Шарм-ель-Шейха на півдні Синаю. Прихильники ІД встановили саморобний вибуховий пристрій на борту російського літака Metrojet, що виконував рейс 9268. У результаті вибуху загинули всі 224 пасажири та члени екіпажу. Це був найсмертоносніший теракт на території Єгипту,[629] а також в історії російської авіації.

За перші шість місяців наступного року (2016) «Вілаят Сайна» здійснила 271 напад лише в провінції Північний Синай.[630] У першій половині

626 «Єгипетський Синай сколихнула хвиля смертоносних атак», BBC, 1.07.2015, доступно 3.07.2015, bbc.in/2RwNNEL.

627 Там само.

628 Місцеві жителі зазвичай ховалися біля північного табору БСС, щоб уникнути безпідставних обстрілів з боку сил режиму. Це одна з причин відносно обмеженої кількості нападів на БСС. Повстанці намагалися не викликати ворожості в місцевого населення, зменшуючи кількість нападів на неофіційні «безпечні притулки» для цивільного населення.

629 А 24 листопада 2017 року понад 300 вірян загинули під час нападу «Ісламської держави» на мечеть аль-Равда, що перевищило кількість загиблих під час вибуху літака Metrojet. Це був другий за кількістю жертв терористичний напад 2017 року у світі, який перевершив лише вибух у Могадішо в жовтні 2017-го. Детальніше див.: Омар Ашур, «Чи можна було запобігти різанині в мечеті в Єгипті?», Washington Post, 01.12.2017, доступно 07.12.2019, washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/12/01/was-the-mosque-massacre-in-egypt-preventable.

630 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"». Розрахунки, узагальнення й цифри ґрунтуються на заявах пресслужби провінції Синай, «Щорічний звіт про військові операції за 1437 рік» [арабською], 10.11.2016; Пресслужба провінції Синай, «Щорічний звіт про військові операції за 1436 рік» [арабською], 12.11.2015. До цифр, наведених у «Жнивах», було внесено деякі корективи. Зміни зроблено після порівняння їх із заявами військового представника, місцевих ЗМІ та перевірками місцевих північносинайських джерел.

2016-го вона активізувала діяльність, здійснюючи в середньому по 45 атак на місяць. Однак протягом року цей показник знизився до 40 атак на місяць, а у 2015-му становив 25 атак.[631] Загалом між листопадом 2014 року, датою заснування СП, і листопадом 2016-го, датою військового звіту, організація заявила про більш ніж 700 нападів.[632] «Вілаят Сайна» та її попередник, «Ансар Байт аль-Макдіс» (АБМ, або «Прихильники Єрусалиму»), залишаються єдиними місцевими повстанськими організаціями в новітній історії Єгипту, які змогли набути квазітрадиційного військового потенціалу. Про це свідчить збитий у січні 2014 року гелікоптер Другої польової армії Мі-17,[633] бомбардування військово-морського фрегата в листопаді 2015-го[634] і захоплення армійського танка (задокументоване у відеотрансляції СП у серпні 2016 року). Стійкість СП викликає чи не найбільше здивування порівняно з усіма іншими провінціями ІД, про які йшлося в попередніх розділах. Не лише тому, що організація має ще обмеженіші ресурси, а й тому, що вона воювали з більшими й централізованішими місцевими збройними силами. Якщо не брати до уваги її історично посередні бойові характеристики, цю армію наразі фінансує, тренує і підтримує наддержава (Сполучені Штати).[635] Крім того, місцеві збройні сили отримували тактичну, оперативну, політичну й інші форми підтримки з боку регіональної держави (Ізраїлю) та аналогічну підтримку інших двох багатих держав (Саудівської Аравії й Об'єднаних Арабських Еміратів).

З огляду на структурну слабкість, військова розбудова і стратегії виживання СП дещо відрізняються від раніше проаналізованих провінцій ІД в Іраку, Сирії та Лівії.[636] Незважаючи на ці структурні слабкості, синайський повстанський рух зміг вистояти. У певні періоди йому також вдалося розширити географічне охоплення, тактичну військову спроможність, інтенсивність і

631 Там само.

632 Там само.

633 «"Байт аль-Макдіс" опублікував відео збитого на Синаї гелікоптера», Аль-Арабія, 27.01.2014, доступно 12.04.2020, bit.ly/2V2FTFa.

634 «Синайська провінція: найнебезпечніше угруповання Єгипту», BBC, 12.05.2016, доступно 13.04.2020, bbc.in/3b8stwQ.

635 З 1948 по 2014 рік Сполучені Штати надали єгипетським військовим 74,65 мільярда доларів допомоги, причому понад половину цієї суми надійшло з 1979-го. Див: Джеремі Шарп, «Єгипет: передумови і відносини зі США», Звіт Конгресу США, 5.06.2014, bit.ly/34x6fCb.

636 Терористична й партизанська тактики, притаманні СП, мають більше спільних рис, ніж відмінностей з іншими провінціями ІД.

тривалість операцій, регіональний масштаб, якість пропаганди і комунікацій та екзистенційну легітимність. Це сталося в той час, як СП та її попередники з вересня 2013 року вели бойові дії з нестримними переважними силами.[637]

Стійкість і розширення СП викликає подив іще з деяких причин. По-перше, географічно північно-східне узбережжя Синаю не є пересіченою місцевістю. Більшість високих гір, як-от Катерина (2,7 км) і Синай (2,3 км), розташовані на півдні півострова, далеко від оперативного фокусу повстанців. Зіткнення відбувалися на горі Галал (1,7 км) у центральній частині Синаю, але вона не була основним театром бойових дій. По-друге, населення Синаю відносно невелике. У провінції Північний Синай мешкає близько 434 781 особи (16 осіб на 1 км^2). Більшість збройних дій відбувалися в трьох із шести районів: аль-Аріш, Шейх-Зувейд і Рафаг (переважно рівнинні прибережні райони на узбережжі Середземного моря), з населенням близько 300 000. По-третє, лояльність серед населення розділена. Майже в кожному північно-східному племені і клані були члени або прихильники повстанців, а також інформатори і лояльні владі племінні ополченці. Поділ не відбувається за чітким розмежуванням між селом і містом, поселенцями й бедуїнами або між племенами та адміністративними одиницями. Кожна категорія мала елементи з обох сторін.[638] І останнє — повстанці не мали державної підтримки. Жоден з регіональних урядів не підтримував повстанців напряму, включно з владою «ХАМАС» у Ґазі.[639] З іншого боку, співвідношення особового складу лише зі збройними силами режиму становило щонайменше 1:100.[640] І це

---

637 Ескалація військової кампанії проти синайських повстанців почалася у вересні 2013 року. Але серія кампаній почалася ще в серпні 2011-го у відповідь на кілька прикордонних нападів на Ізраїль, здійснених синайськими повстанцями.

638 Наприклад, Халід аль-Менеї, один із шейхів племені аль-Саварка з клану аль-Менеї, очолював провійськове племінне ополчення аж до свого вбивства в Каїрі в жовтні 2015 року. Він походить з того самого клану і племені, що й командир СП Шаді аль-Менеї та інші. Крім того, вищий командний склад сил безпеки і збройних сил також належить до того самого племені, що й командири СП. Найяскравішим прикладом є бригадний генерал Мугаммад Салмі Абд Раббу аль-Саварка, якого було вбито в липні 2014 року.

639 Відносини з ХАМАС коротко розглядаються далі в цьому розділі.

640 Ця цифра охоплює лише сили, задіяні на Синаї або дисл окованi в зоні каналу, з Другої і Третьої польових армій, Прикордонних військ і Сил спеціального призначення швидкого розгортання. Сюди не входить решта військових (як діючих, так і резервістів) крім деяких сил, підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях: Центральні сили безпеки (налічували понад 400 000 офіцерів, сержантів, солдатів і призовників у своїх підрозділах) і Апарат національної безпеки (за оцінками, налічував понад 100 000 офіцерів, сержантів, солдатів і призовників).

крім підтримки США у вигляді фінансування, навчання, оснащення й розвідки, а також підтримки Ізраїлю у формі обміну розвідданими й тактичної/оперативної інформації. З огляду на все це у розділі 5 ми маємо два головних питання: яким чином воювала ІД і як їй вдалося існувати так довго й час від часу розширюватися?

Військове створення «Синайської провінції»

Історія синайського повстанського руху і його військової розбудови тривала понад 15 років. Вона почалася задовго до офіційної появи СП і її попередника АБМ. Однак повстанський рух, що діяв переважно під егідою АБМ і СП, значно розвинувся і трансформувався. Його заявлена мета змінилася від підтримувати палестинські збройні організації на початку 2000-х до контролювати північний схід Синаю і розгромити сили безпеки та збройні сили єгипетського режиму в регіоні, декларуючи при цьому транснаціональну лояльність (зокрема, до ІД у листопаді 2014 року). Крім того, повстанці прагнули помститися за смерті, що сталися під час військового придушення після перевороту в липні 2013-го проти колишнього президента Мугаммеда Мурсі, а також послабити сили режиму в інших регіонах, окрім Синайського півострова.[641]

Політична, соціальна, безпекова й гуманітарна кризи, які створили сприятливе середовище для повстанців, беруть початок з виведення ізраїльських військ у 1982 році. Відтоді безпекова та соціальна політика, по суті, затаврувала Синай як загрозу, а не можливість, а синайців — як потенційних інформаторів, терористів, шпигунів та/або контрабандистів, а не як громадян Єгипту. У телеграмі, опублікованій Wikileaks, високопоставлений представник єгипетської служби безпеки на Синаї заявив американській офіційній делегації, що «єдиний хороший бедуїн на Синаї — це мертвий бедуїн».[642] Політика, заснована на такому сприйнятті, посилилася після другої палестинської інтифади (повстання) у 2000 році. На той час кілька єгипетських

641 Мона Замлут, «"Ансар Байт аль-Макдіс": ми не пов'язані ні з "Братами-мусульманами", ні з "Аль-Каїдою"» [арабською], Al Jazeera, 28.05.2014, доступно 13.04.2020, bit.ly/2XucsNM; інтерв'ю автора із колишнім членом парламенту Єгією Акілем, 6.04.2015.

642 Ґ. Ґрей, «Внутрішня безпека на Синаї», WikiLeaks, 14.03.2005, отримано 10.08.2015, bit.ly/3ceLo9q.

служб безпеки (насамперед Служба розслідувань державної безпеки, зараз перейменована в Апарат національної безпеки, а також Головне розвідувальне управління) вважали, що з північно-східного Синаю надходить пряма матеріально-технічна підтримка кільком палестинським групам бойовиків у Ґазі. Відтоді основною послідовною рисою політики безпеки стало поєднання репресій і спроб залучити окремих племінних лідерів, щоб отримати розвідувальні дані.

Розробка тактики: від міського тероризму до повстанського руху

У жовтні 2004 року одночасні вибухи на туристичних курортах Табі й Нувейбі поклали початок повстанському руху і призвели до подальшої ескалації. Державна служба розслідувань майже не мала інформації про терористів, тому провела широку операцію на північному сході Синаю. За допомогою Центральних сил безпеки вона заарештувала близько трьох тисяч осіб, а також взяла в заручники жінок і дітей, які перебували в родинних зв'язках з підозрюваними, доти, доки ті не здалися. «Вони годинами били нас електричним струмом по геніталіях, перш ніж поставити запитання. Катування тривали під час і після допитів. Багато молодих людей поклялися помститися», — розповів колишній затриманий.[643]

У липні 2005 року Шарм-ель-Шейх накрила друга хвиля вибухів. Цього разу відповідальність за напади взяла організація «Аль-Тавгід ва аль-Джигад фі Сайна» (ТДжС, «Монотеїзм і боротьба на Синаї»). Група надихалася організацією Абу Мусаба аль-Заркаві в Іраку, але попри іракське натхнення й ідеологічні зв'язки більшість її лідерів і членів були місцевими жителями.[644] Засновник, Халід Мусаїд, був стоматологом з міста аль-Аріш і належав до аль-Саварки — найбільшого і одного з найвпливовіших племен на Північному Синаї. Він загинув під час стрілянини з бойовиками Центральних сил безпеки 28 вересня 2005 ароку. Десять років по тому СП вшанувала його як засновника у 37-хвилинному відео «Жнива солдатів». Основний внесок Мусаїда і його людей полягав у перетворенні ідеологічної течії з книжок і промов

643 Інтерв'ю автора, серпень 2012 року.

644 Як обговорювалося в попередніх розділах, група Заркаві починала свою діяльність як «Аль-Тавгід ва аль-Джигад», а пізніше п'ять разів змінювала назву.

на озброєну організаційну структуру з керівною ієрархією і численними осередками у п'яти містах у трьох регіонах: Північно-східному Синаї (Аль-Аріш, Рафаг, Шейх-Зувейд), Центральному/Центрально-східному Синаї (гора Галал / Нагль) та місті Ісмаїлія на західному березі Суецького каналу.

Друга хвиля репресій почалася одразу після вибухів 2005 року. Було заарештовано багато підозрюваних членів і симпатиків «Руху нових сил», а також їхніх родичів, знайомих і сусідів. «Ми зустрічалися з ними у в'язниці. Більшість нічого не знали про ідеологію, теологію чи юриспруденцію. Деякі були неписьменні, і нам довелося вчити їх читати», — розповідав колишній в'язень-ісламіст, який сидів у тюрмі разом з «синайською групою», як їх тоді називали.[645] «Фактично члени ТДжС вивчали лише три брошури, які написав Абу Мугаммад аль-Макдісі», — казав він, маючи на увазі відомого йорданського ідеолога джигаду. — Це призвело до того, що вони стали часто вдаватися до такфіру (звинувачення в невірстві)».

Синайських ув'язнених розподілили переважно по шести в'язницях: у Дамангурі (тюрма з посиленою охороною, відома як «Скорпіон»), Абу-Забалі, Лиман-Торі, Новій долині й Долині Натрун.[646] З 2004 по 2009 рік у цих застінках вони могли спілкуватися з колишніми джигадистами, які відмовилися від збройної активності й відреклися від неї. Державна служба розслідувань дозволила «Ісламській групі» (ІГ), кільком колишнім лідерам організації «Аль-Джигад» і незалежним салафітським діячам давати їм уроки ісламської юриспруденції («фікх»), віровчення («акида») і «ревізійної літератури», яку підготували «Ісламська група» й інші організації на постджигадистському етапі, вважаючи, що це стане плідною контрпропагандою джигадизму.[647] Частково це спрацювало. У в'язницях деякі члени ТДжС відмовилися від основного джигадистського переконання, що збройні дії є єдиним теологічно легітимним та інструментально ефективним методом для соціальних і політичних змін.[648] Інші залишилися при своїх поглядах і були більше зацікавлені в помсті за приниження й репресії. Це, зокрема, стосувалося Камаля Аллама,

645 Інтерв'ю автора із колишнім в'язнем-ісламістом, Каїр, вересень 2012 року.

646 Інтерв'ю автора із колишнім начальником в'язниці «Скорпіон» і в'язниці в Лиман-Торі, Каїр, вересень 2012 року.

647 Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів: трансформація збройних ісламістських рухів», Нью-Йорк, Лондон: Routledge, 2009.

648 Там само.

одного з командирів СП, про якого згадувалося вище, а також Тавфіка Фідія Зіаду, одного із засновників АБМ і ймовірного ідеолога її організаційної централізації.[649]

На Синаї ситуація суттєво змінилася. Конфлікт 2007 року в Ґазі між угрупованнями ХАМАС і ФАТХ, а також репресії ХАМАС проти салафітських джигадистів у 2009 році змусили офіцерів превентивної безпеки ФАТХ і членів «Джунд Ансар Аллаг» («Солдати прихильників Аллага») та їхніх поборників перебратися на північний схід Синаю, щоб уникнути репресій з боку влади ХАМАС. Наприкінці 2009-го джигадисти почали перегруповуватися в різні організаційні структури. «Аль-Тавгід ва аль-Джигад — Байт аль-Макдіс» («Монотеїзм і боротьба в Єрусалимі») випустила 17 листопада 2009 року брошуру «Це наше переконання».[650] Вона мало чим відрізнялася від богословських брошур, які в той час видавала ІДІ на підтримку своєї ідеологічної версії джигадизму. Група «Ансар аль-Сунна фі Акнаф Байт аль-Макдіс» («Прихильники Сунни під Єрусалимом») випустила серію пропагандистських відеороликів, де задокументовано операції проти ізраїльських цивільних і військових об'єктів з квітня по серпень 2010 року. Наприкінці 2010-го окремі особи і фракції із цих невеликих груп об'єдналися в АБМ, яка стала найбільш активною і централізованою збройною організацією на Синаї (серед щонайменше трьох інших активних груп і мереж).[651] З кінця 2010 до кінця 2013 року АБМ переважно завдавала ударів по ізраїльських цивільних і військових об'єктах. Але в січні, лютому й липні 2011-го також відбулися напади на єгипетські поліцейські дільниці та штаб-квартири служб

---

649 Аллама заарештували під час спецоперації служби безпеки на початку 2003 року. Він відбував ув'язнення без пред'явлення звинувачень і суду близько восьми років у сумнозвісній в'язниці в Абу-Забалі (2003–2011). Йому вдалося втекти в січні 2011 року під час Січневого повстання. Згодом його звинуватили в нападі на поліцейську дільницю в аль-Аріш, після чого він нібито виїхав до Лівії та Сирії у 2012 році. Пізніше його бачили у військовій формі в місті аль-Аріш у 2014-му.

Зіаду звільнили у 2009 році після трирічного ув'язнення. Йому приписують вербування й централізацію кількох джигадистських осередків і фракцій (як на Синаї, так і в долині Нілу) в межах організаційної структури АБМ.

650 «Аль-Тагвід ва аль-Джигад — Байт аль-Макдіс», «Це наше переконання» [арабською], [місце публікації невідоме]: [видавництва немає], 2009.

651 Цей висновок ґрунтується на кількох інтерв'ю автора з місцевими журналістами, активістами, колишніми військовими і працівниками служб безпеки, а також синайськими салафітськими діячами з 2012 по 2015 рік. За оцінками деяких респондентів, кількість різних мереж/груп сягала семи. Однак імовірніше, що та сама мережа використовувала різні організаційні назви в різний час.

безпеки, частково щоб помститися за репресії 2004–2006 років і викрасти зброю. На відміну від Каїра, повстання на Синаї проти режиму Госні Мубарака поєднувало як народну мобілізацію, так і збройну розправу над силами безпеки. У результаті до початку лютого 2011 року сили безпеки залишили міста Рафаг й Шейх-Зувейд.

Зміна цілі: інший ворог

У відповідь на це в період з 2011 по 2013 рік єгипетський уряд провів дві великі антиповстанські операції: «Орел-1» (під проводом Вищої ради збройних сил) і «Орел-2» (під керівництвом президента Мугаммеда Мурсі). Обидві операції не ознаменували нового підходу до боротьби, не змогли придушити повстанців і багато в чому були продовженням попередньої неефективної політики. Переворот у липні й масове вбивство протестувальників на каїрських площах Рабаа і аль-Нагда в серпні 2013 року мали значний вплив на Синай. «Ми знали, що тортури повернуться. Це було лише питанням часу», — розповів мешканець Шейх-Зувейда, якого затримали на кілька місяців у 2004 році, а потім відпустили без пред'явлення звинувачень.[652] У серпні 2013-го синайські салафітські діячі та проповідники провели публічну конференцію в Шейх-Зувейді, на якій один з промовців вимагав створення «військової ради» для відбиття очікуваної хвилі репресій.

Після розгону на площі Рабаа відбулися значні зміни в риториці, поведінці, інтенсивності й масштабах операцій повстанців, а також у загальному нарративі та їхніх цілях. У рідкісному інтерв'ю один із членів АБМ заявив:

> Мурсі визнав, що очолює кампанію проти нас. Але [в той час] відповідь наших братів обмежувалася обороною. Ми не нападали навмисно на військові штаби й не переслідували офіцерів служби безпеки. Але після того, що сталося після військового перевороту, боротьба зі збройними силами стала нагальною потребою.[653]

652 Телефонне інтерв'ю автора, вересень 2014 року.

653 Анонімне інтерв'ю з одним із членів АБМ: Мона аль-Замлут, «"Прихильники Єрусалиму": аль-Сісі — відступник, і ми продовжуємо боротися» [арабською], Al Jazeera, 28.05.2014, доступно 13.04.2018, bit.ly/2XvZkYD.

Дійсно, АБМ була дуже чутливою до місцевих подій. Вона змінила свою риторику і наратив, насамперед для того, щоб підкреслити ідею «захисту мусульман Єгипту від наступу «армії вбивць і відступників».[654] Це був значний відхід від наративів 2010–2012 років, коли організація підкреслювала, що її мішенню є Ізраїль та його інтереси, намагаючись уникнути зіткнення з місцевими військовими.

Поглинання «Ісламською державою»: історія бай'а

22 грудня 2016 року «Аль-Наба» опублікувала інтерв'ю з колишнім лідером «Синайської провінції», так званим «валі» Абу Гаджаром аль-Гашимі. Єгипетська влада стверджувала, що він був колишнім іракським офіцером.[655] Інтерв'ю показало загальний спосіб дій ІД (iALLTR) для поглинання місцевих збройних організацій, індивідуального й колективного вербування, залучення до керівництва досвідчених, загартованих у боях місцевих жителів та іноземців, а також передачі тактичних технологій і нововведень. Абу Гаджар особливо підкреслював аспекти передачі знань і лідерства:

> Що стосується способу ведення війни з використанням СВП, то він залишається таким, як і в Іраку, хоча й з деякими змінами в засобах зв'язку і дистанційного підриву... СВП є ідеальною зброєю для боротьби з бронетехнікою відступницької [єгипетської] армії.[656]

Ідеологічні й організаційні зв'язки між попередницями СП і ІД в Іраку сягають корінням за дванадцять років до цього інтерв'ю. Ці зв'язки виходять за межі однойменності попередників («Аль-Тавгід ва аль-Джигад в Іраку»

654 Так називалася серія пропагандистських відеороликів, випущених АБМ для документування своїх операцій у жовтні 2013 року.

655 Амрун аль-Накіб, «Джерела для 24: іракський Абу Гаджар аль-Гашимі — головний планувальник різанини в мечеті Равда» [арабською], 24, 20.11.2017, доступно 13.04.2020, bit.ly/3b5mZmJ; Агмед Джумаа, «10 відомостей про Абу Гаджара аль-Гашимі, головного планувальника терористичної атаки на мечеть аль-Равда» [арабською], Youm 7, 30.11.2017, доступно 14.04.2020, bit.ly/2JX3ReK.

656 Аль-Наба, № 60, за календарем гіджри від 22 рабі рабі'аль-аваля 1438 року, с. 8.

в 2003 році [епонім] і «Аль-Тавгід ва аль-Джигад фі Сайна» у 2004-му). До листопада 2014 року ІД успішно поглинула більшість фракцій АБМ у своїй Синайській провінції, завербувала членів з регіонів Дельти й долини Нілу і створила там осередки, перекинула на Синай технології, кадри й керівництво з інших провінцій ІД, розбудувала розвідувальний потенціал, який буде використано пізніше, у 2015 році.[657] З п'яти основних аспектів способу дій iALLTR організація не змогла виконати два: вербування й розграбування великих складів зброї.

Бай'а (релігійно-політична присяга на вірність) більшості фракцій АБМ «Ісламській державі» у листопаді 2014 року (що і створило СП) стала, мабуть, найбільш значущою і безпрецедентною подією в історії єгипетського джигадизму. Це був перший випадок, коли місцева збройна джигадистська організація завбільшки з АБМ проголосила транснаціональну релігійну присягу на вірність іноземній організації. Наприкінці 2013 року з'явилися непідтверджені повідомлення про те, що Камаль Аллам і кілька інших синайців пройшли підготовку в таборах ІДІЛ у Сирії.[658] В інших звітах згадується, що Абу Бакр аль-Баґдаді зустрічався з деякими синайськими джигадистами, які воювали в Іраку. Він був зацікавлений надати їм матеріально-технічну підтримку ще у 2011-му.[659] У вересні 2014 року офіційний речник ІД Абу Мугаммад аль-Аднані закликав «братів» на Синаї боротися з армією режиму «в будь-який можливий спосіб і перетворити їхнє життя на пекло й жах». Загалом ознаки прихильності до ІДІЛ були очевидними з початку 2014 року, хоч лідер «Аль-Каїди» Айман аль-Завагірі у промові 24 січня 2014 року й назвав АБМ «нашими людьми на Синаї».

---

657 Інтерв'ю з командувачем ІД в Єгипті (не в провінції Синай), Аль-Наба, №. 99. «Інтерв'ю з еміром солдатів Халіфату в Єгипті», Аль-Наба, № 99, за календарем гіджри від 8 шаабана 1438 року, с. 8; інтерв'ю автора з колишнім майором Центральних сил безпеки, який служив на Синаї, грудень 2016 року. Щодо можливостей СП у сфері розвідки див. коментарі генерал-майора Салама аль-Ґугарі, колишнього керівника контртерористичного підрозділу єгипетської військової розвідки в Саїд Туркі і Ваель Мамдуг, «Як Шейх-Зувейд уникнув долі Мосула і Рамаді?» [арабською], Almasry Alyoum, 8.07.2015, доступно 13.04.2018, bit.ly/2VninBL.

658 Амрун аль-Накіб, «Камаль Аллам: від популярного співака до еміра "аль-Тавгід ва аль-Джигад"» [арабською], 24, 28.12.2017, доступно 13.04.2019, bit.ly/2Vi4LYg.

659 Гассан Абу Ганіє і Мугаммад Абу Румман, «Організація "Ісламська держава": сунітська криза і боротьба за глобальний джигадизм» [арабською], Фонд ім. Фрідріха Еберта: Амман, 2014. Автор зв'язався з одним з авторів книжки, і він зазначив, що інформація ґрунтується на інтерв'ю, яке він провів з прихильниками ІДІЛ.

Чіткий показник успішного поглинання АБМ «Ісламською державою» з'явився 24 жовтня 2014 року. «Передайте добру новину [Абу Бакру] аль-Баґдаді... Передайте добру новину халіфу вірних.[660] Перемога наближається. І ми — твої солдати, з Божою допомогою», — сказав повстанець у масці з виразним північно-синайським акцентом після успішного знищення військового блокпосту в Карм аль-Кавадісі.[661] А вже 10 листопада приєднання до ІД стало офіційним.

> Халіфат було проголошено в Іраку та Шамі [частині Леванту], і мусульмани обрали халіфа, який є онуком найкращого з людей. Якщо це так, то в нас немає іншого вибору, окрім як прислухатися до голосу Божого покликання... Тому ми присягаємо на релігійно-політичну вірність халіфу Ібрагіму ібн Аваду ібн Ібрагіму аль-Курайші аль-Гусайні.

Того самого місяця АБМ змінила назву на «Вілаят Сайна» (Синайська провінція Ісламської держави, СП). Заяву, яку поширив медіавідділ АБМ/СП, оприлюднив, імовірно, тодішній командир організації Абу Усама аль-Масрі. Це поклало край суперечливим заявам ЗМІ, пов'язаним з АБМ/СП. У попередній заяві, оприлюдненій 3 листопада, проголошувалася вірність ІД і містився заклик до «братів у Країні тремтіння [Єгипті], Лівії, Ґазі та всіх країнах Маґрибу і Машрику[662]» заявити про свою лояльність до ІД. Але 4 листопада 2014 року в одному з двох твіттер-акаунтів, які регулярно поширювали заяви АБМ, з'явився твіт, що заперечував присягу і ставив під сумнів автентичність першої заяви. Ці два суперечливі твердження відобразили розбіжності всередині організації. Вони стосувалися насамперед присяги на вірність ІД або збереження неоголошеної належності й ідеологічної спорідненості з «Аль-Каїдою». Особливо з її оновленою після 2011 року стратегією, що поєднувала політичне насильство із соціальними послугами, щоб заручитися народною підтримкою.

---

660 ІД вже проголосила «Халіфат» 29 червня 2014 року.

661 На відео говорив, імовірно, Камаль Аллам, один з військових командирів «Ансар Байт аль-Макдіс/Вілайят Сайна» з міста аль-Аріш.

662 До складу Маґрибу входять Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс і Лівія. Машрик нині охоплює Ірак, Сирію, Йорданію, Палестину й Ліван. *Прим. ред.*

Чому СП вистояла у військовому плані?

У попередньому підрозділі ми побачили, як розвивалася організаційна структура СП. У цьому спробуємо зрозуміти основні причини її стійкості: військовий потенціал і ресурси, прорахунки в боротьбі з повстанцями, яких припустилися сили режиму, і соціально-політичне середовище, у якому діяли обидві сторони. Інші складники також мали значення, але значно менше. Серед них можна назвати те, як наратив і пропаганда СП зміцнювали її військові зусилля і як вони впливали на її легітимність серед різних сегментів єгипетської і синайської спільнот. Ми згадуватимемо подібні елементи, але не будемо зосереджуватися на них.[663] Ми не розглядатимемо теорій змови, аргументів про «агентів-провокаторів», «фальшивий прапор» та «обмежені цілі» — переважно через обмеженість обсягу. Суть цих аргументів зводиться до того, що метою військових було стримати й ослабити повстанців на віддаленій периферії, але не знищити їх. Причина такої обмеженої цілі полягала у спробі підтримати міжнародну легітимність, відволікти увагу від грубих порушень прав людини і зберегти потік матеріально-технічної підтримки, зброї, обладнання, коштів і розвідданих на тій підставі, що режим усе ще перебував у стані війни з військовим союзником ІДІЛ, який заслуговував на довіру. Режим також маніпулював повстанцями, щоб усунути/вбити фракційну опозицію в їхніх лавах і/або опозиційних діячів поза ними, використовуючи класичну тактику «фальшивого прапора». Щоправда, більшість цих аргументів неможливо підтвердити, спростувати або достовірно перевірити. Однак тактику «чужого прапора» й «агента-провокатора» неодноразово використовували військові і служби безпеки в Єгипті. Це насамперед підтверджують мемуари і свідчення високопоставлених військових, зокрема міністрів і колишнього президента.[664]

663 Якість пропаганди СП та її значне поширення мали вирішальне значення для вербування й радикалізації. Але її безпосередній вплив на боєздатність СП обмежувався «моральною силою» та вимірами вербування/радикалізації/живої сили.

664 Мабуть, найяскравішим прикладом були шість вибухів 1954 року (напад на ресторан «Гроппі» та п'ять інших цивільних об'єктів). Їх здійснили лояльні до Насера бійці військової поліції. Відповідальність за вибухи поклали на «Братів-мусульман» і комуністичні фракції. Причетність Насера викрив Абдул Латіф аль-Баґдаді, колишній міністр оборони (1953–1954) і член «Вільних офіцерів», у мемуарах (див.: Абдул Латіф аль-Баґдаді, «Мемуари. Частина 1» [арабською] Каїр: Al-Maktab al-Masri, 1977). Його свідчення підтвердили у своїх спогадах Халід Могідейн, член «Вільних офіцерів», колишній посол Єгипту в Швейцарії за часів Насера, а також генерал Могамед Наґіб, колишній президент Єгипту.

У випадку з СП з'явилися набагато менш достовірні свідчення на підтримку таких аргументів.[665]

Військовий потенціал

Бойовий потенціал СП був безпрецедентним в історії єгипетських повстанських рухів, включно з повстанням у Верхньому Єгипті (1992–2007)[666] і зіткненням у Великому Каїрі (1952–1954).[667] СП переважно застосовувала два способи ведення війни й часто переходила від одного до іншого. Першим була поширена тактика міського тероризму, що складалася з нападів у містах і селищах за допомогою замінованих автомобілів, атак терористів-смертників і цілеспрямованих убивств. Другий тип — партизанська війна з використанням невеликих мобільних підрозділів, які застосовували тактику «набігу і втечі» на безпекові й військові об'єкти. Ці підрозділи, як правило, було легко озброєні й послідовно уникали тривалої прямої конфронтації із силами режиму.

Партизанська війна не була чимось новим для Єгипту. Новою стала якість тактики синайських повстанців, оскільки вони воювали у спосіб, схожий на комбіновану тактику моторизованої та/або легкої піхоти й сил спеціального призначення.[668] З початку 2014 року СП використовувала середню 82-мм і легку 60-мм мінометну артилерію, керовані й некеровані ракети «земля-земля», керовані ракети «земля-повітря», великокаліберні кулемети і снайперів, щоб прикривати наступ або відступ формувань розміром з відділення або взвод (залежно від операції). СП контролювала та/або блокувала

---

665 Сюди входять свідчення ймовірного армійського офіцера щодо вбивства бригадного генерала Аделя Раґаї, командира дев'ятої дивізії, яка відповідала за безпеку стратегічної «Центральної зони» в жовтні 2016 року: «Відео розпалює суперечки щодо ролі Алі Мамлюка у вбивстві єгипетського офіцера» [арабською], Orient Net, 30.10.2016, доступно 13.04.2018, bit.ly/3chrRp8.

666 Омар Ашур, «Дерадикалізація джигадистів: трансформація збройних ісламістських рухів», Нью-Йорк, Лондон: Routledge, 2009, с. 45–63.

667 Омар Ашур, «Від змови до зіткнення: ісламістсько-військові відносини в Єгипті», Brookings Paper № 14, березень 2015, с. 9–16.

668 Деякі члени АБМ/СП були дезертирами з регулярної армії, зокрема майор спецпризначення Гешам аль-Ашмаві, капітан спецпризначення Емад Абд аль-Галім, капітан ВМС Агмед Амер (який у листопаді 2014 року розграбував патрульний бойовий катер «6 жовтня» з військово-морської бази в Дамієтті, а потім оголосив по радіо, що катер належить «армії ІД») та інші.

доступ до кількох сіл і ділянок землі на південь від міст Шейх-Зувейд і Рафаг, а також до міста аль-Аріш.

У січні 2014 року АБМ збили російський гелікоптер Мі-17, що належав Другій польовій армії, у результаті чого загинули всі п'ять членів екіпажу. Серед застосованої зброї були інфрачервона ракета класу «земля-повітря» російського виробництва «Іґла» (або SA-16,[669] або SA-18,[670] які були новішими, точнішими й дальнобійнішими моделями). Це перший випадок в історії Єгипту, коли озброєний недержавний суб'єкт збив ракетою військовий гелікоптер державної армії. У жовтні 2014 року СП захопила багато зброї після подвійного нападу на військові контрольно-пропускні пункти в Карм аль-Кавадісі (Шейх-Зувейд) і місті аль-Аріш. Під час бойових дій сили СП убили понад тридцять солдатів, знищили танк М-60 «Паттон» американського виробництва і бронетранспортер. У листопаді організація випустила пропагандистське відео «Звинувачення прихильників», у якому продемонструвала частину зброї, награбованої в регулярних сил, зокрема середні міномети (82 мм).

Інтенсивність і масштаби нападів зросли в січні 2015 року, коли СП одночасно атакувала одинадцять військових постів і постів безпеки в трьох містах: аль-Аріш, Шейх-Зувейд і Рафаг. Одночасні напади на таку кількість цілей були безпрецедентними для Єгипту, навіть якщо порівнювати з періодом зіткнень британських королівських військ і єгипетських повстанців у містах Каналу в 1940–1950-х. Під час атак СП використовувала легкі міномети (60 мм), великокаліберні кулемети (12,7 мм) і різні типи СВП, зокрема дистанційно керовані. Також бойовики СП застосовували некеровані протитанкові ракети старих поколінь, такі як РПГ-7. Але пізніше, у 2015 році, їхній протитанковий арсенал поповнився ракетами «Корнет» російського виробництва, сучасними протитанковими ракетами з лазерним наведенням, що здатні пробивати сталеву броню завтовшки від 1100 до 1200 міліметрів. Цілі атак у січні 2015-го виявилися складними: добре озброєними й добре захищеними. Серед них був табір 101-го батальйону в аль-Аріші — штаб деяких військових підрозділів, дислокованих на північному сході, і місце, де військова поліція й розвідка допитували підозрюваних. Місцеві жителі називали його «синайським Гуантанамо».

669 Позначення Міністерства оборони США для ракети 9К310 «Іґла-1Е».

670 Позначення Міністерства оборони США для ракети 9К38 «Іґла».

У травні 2015-го СП випустила «Звинувачення прихильників. Частина друга» — пропагандистське відео, де добре видно одночасні атаки на сім військових об'єктів у квітні того ж року. Але найскладніша атака СП відбулася 1 липня.[671] Вона була спрямована на 21 військовий та охоронний пост майже одночасно, і бойовикам вдалося повністю знищити близько половини з них.

Загалом з початку 2014 до кінця 2016 року СП та її попередник, АБМ, здійснили понад 880 нападів, причому найбільш витончені, з погляду якості військової тактики й кількості бойовиків, відбулися наприкінці 2014 і 2015 років. Більшість атаки спрямовувалися проти військових або безпекових сил і відбувалися поблизу північної прибережної дороги між аль-Арішем і Рафагом. Інші напади були спрямовані проти Ізраїлю або слабких цивільних об'єктів, таких як газопроводи. Організація також змогла здійснити значні атаки за межами Синаю, зокрема в Каїрі, центральній частині Дельти, на півночі верхнього Єгипту і в Західній пустелі, майже за 1000 км від Північного Синаю. За оцінками, на кінець 2016 року кількість офіцерів і солдатів, загиблих на Північному Синаї, перевищила 1000 осіб порівняно з 401 особою за п'ять років повстанського руху низького рівня по всьому Єгипту (1992–2006).[672] Кількість загиблих повстанців встановити ще складніше. Якщо додати цифри, надані військовим речником з 2011 року, то число перевищить 3000 (порівняно з 425 під час повстання 1990-х). Однак особи загиблих оскаржуються. Деякі з них, можливо, були цивільними, вбитими під час повітряних або артилерійських бомбардувань, а затримані, яких силовики утримували до того, як їхні імена було внесено до списків «такфіристів»,[673] загинули під час бою. До того ж ще були жертви помсти з боку сил режиму, які зазвичай спрямовувалися на родичів відомих повстанців після успішної атаки.

671 Битва за Шейх-Зувейд детально аналізується нижче.

672 Алі Абдул Фатта, «Релігійна ситуація в Єгипті» [арабською], Каїр: Центр стратегічних досліджень «Аль-Аграм», 1996, с. 71. Цифри ґрунтуються на даних з відкритих джерел, офіційних заяв держави, заяв повстанців і з бази даних автора про повстанський рух на Синаї, зібраних між 2010 і 2015 роками. Наведені числа є приблизними, зважаючи на складність їх перевірки. Достовірність кількості загиблих, наведеної військовим представником і повстанцями СП, є дуже сумнівною. На момент написання цього звіту майже неможливо (через умови на місцях), щоб дослідники, журналісти, місцеві та міжнародні неурядові організації провели незалежне розслідування.

673 Цей термін використовує режим для опису повстанців. Він не відповідає загальноприйнятому науковому розумінню «такфіризму» як ідеології. Більше використовується силами/медіа чинної влади як принизливий термін для делегітимізації повстанців.

Трьома найважливішими складниками військової діяльності Синайської провінції були такі ресурси, як зброя, навчання й вербування. Панівний режим Єгипту звинувачує Лівію і Ґазу в тому, що вони стали джерелом зброї, а Туреччину, Катар, Ізраїль і США — у змові з повстанцями.[674] Крім нерегулярного потоку зброї з Лівії на початку 2012 року, багато зброї потрапляло до СП від регулярних військ під час локальних нападів. Військовий потенціал «Синайської провінції» тримався на трьох категоріях її членів. До першої належали дезертири з єгипетської армії і сил безпеки, серед яких були як рядові, так і підполковники, які служили в спецпідрозділах, протиповітряній обороні, ВМС, Центральних силах безпеки і поліції.[675] Друга категорія — це загартовані в боях повстанці, які пройшли підготовку в іноземних зонах бойових дій, зокрема в Ґазі, Сирії та Іраку. «Ми прийшли до вас [аль-Сісі] з Леванту», — сказав один із повстанців у пропагандистському відео «Звинувачення прихильників. Частина друга». Третя категорія — це стійкі місцеві повстанці, які за останнє десятиліття накопичили значний досвід боротьби з регулярними військами, і побудови мереж матеріально-технічної підтримки. Враховуючи прорахунки контрповстанців і політичну обстановку, СП змогла завербувати людей як з Синайського півострова, так і з долини Нілу, хоча і небагато. «У моєму селі ми знали про п'ятьох молодих людей, які приєдналися до «Ансару» (АБМ) у 2012 році. Зараз [у 2015-му] ми думаємо, що їх вже понад 30», — сказав місцевий журналіст.[676] Окрім прямого вербування, СП мала ефективну шпигунську мережу. «Їх [повстанців СП] попереджають ще до того, як "Апачі" або танки досягнуть цілей... у них тут занадто багато друзів», — сказав інший місцевий житель.[677] Почуття образи, гіркоти й навіть ворожості до сил режиму — насамперед унаслідок політики протидії повстанцям — стало одним з найважливіших факторів у створенні такої «дружби».

674 Звинувачення генерал-майора Рафіка Габіба на адресу США: «Вечірнє вікно: вибух державної безпеки і втрати на єгипетській фондовій біржі» [арабською], Al Jazeera News, 20.08.2015, доступно 13.04.2018, bit.ly/3cpJ0gr.

675 Агмед Гассан, «Один з нас: найбільший страх войовничої армії Єгипту», Reuters, 16.10.2015, доступно 13.04.2018, reut.rs/2K6pXLD.

676 Місцевий синайський журналіст, телефонне інтерв'ю автора, серпень 2015 року.

677 Телефонне інтерв'ю автора, серпень 2015 року.

Посередня організація руху проти повстанців

Політика Каїра щодо боротьби з повстанцями на Синаї стояла на трьох китах: репресії, інформатори/розвідка і пропаганда (РІП). Протягом останнього десятиліття інтенсивність і тривалість політики РІП змінювалися. Інтенсивні, реактивні і здебільшого невибіркові репресії були характерною рисою політики на неспокійній півночі. Інтенсивність і невибірковість мали раціональну, але водночас аморальну й незаконну мету: залякати і таким чином підкорити населення, що сприймалося як потенційно бунтівне. Однак у багатьох випадках, особливо коли репресії були реактивними, інтенсивність і недискримінація переростали в ірраціональні акти помсти, колективні покарання й комплекси вищості.[678] Каїр застосовував катування підозрюваних, позасудові вбивства підозрюваних і затриманих, знесення та спалення будинків, примусову евакуацію, знищення майна і фермерських господарств, а також використання важкої артилерії і повітряних бомбардувань житлових районів.[679]

У результаті офіційна кількість нібито загиблих повстанців перевищила найвищі оцінки чисельності повстанців. Військовий речник стверджував, що з 2011 року було вбито понад 3000 «такфіристів».[680] Серед них 438 — за десять днів у вересні 2015 року, 232 — за чотири дні в серпні, 241 — за чотири дні в липні й «понад 170» — за тиждень у лютому 2015 року.[681] Синайський комітет з прав людини при Єгипетському наглядовому комітеті з прав і свобод і Синайська спостережна рада — це дві місцеві неурядові організації, які критикують Каїр за порушення прав людини на Синаї й мають іншу думку. Обидві організації повідомляють, що деякі із загиблих підозрюваних перебували під вартою військових або сил безпеки. Широкого розголосу набула

---

678 Інтерв'ю автора з колишнім майором Центральних сил безпеки, який служив на Синаї, серпень 2016 року.

679 «Шукайте іншу батьківщину», Організація із захисту прав людини, 22.09.2015, доступно 24.09.2015, bit.ly/3b5Tp0q; інтерв'ю автора з колишнім генерал-майором єгипетських збройних сил (у відставці), Лондон, 29.09.2015.

680 Автор підрахував цю кількість на основі заяв, зроблених із серпня 2011 (операція «Орел-1») по вересень 2015 року (операція «Право мученика-2»). Точне число — 3241, однак багато заяв було видалено із сайтів військових речників, що свідчить про можливу неточність.

681 Могамед Тантаві, «Жнива 11 днів» [арабською], Аль-Юм аль-Сабі, 18.09.2015; «Смерті для єгипетської армії» [арабською], Al Jazeera, 12.09.2015, доступно 24.09.2015, goo.gl/mbw53l; «Військовий речник: смерть 170 терористів на Синаї» [арабською], MBC, 1.03.2015, goo.gl/7NoqC9; А. Атеф, «Військовий речник: за п'ять днів на Синаї загинув 241 представник збройних формувань» [арабською], Akhbarak, 6.07.2015, goo.gl/VLenZu.

справа Аммара Юссефа аль-Зераї.[682] Військовий речник заявив, що він був затриманий разом з іншими «такфіристами» 8 листопада 2014 року. Потім було оголошено, що Зераї загинув під час військової операції 14 листопада. Інший сумнозвісний інцидент стався в січні 2017 року. Десятьох підлітків було вбито після нападу сил СП на два контрольно-пропускних пункти в місті аль-Аріш.[683] Військовий речник заявив, що вони відповідальні за напад і загинули в бою. Однак пізніше їхні адвокати, родичі та друзі показали, що їх затримали ще в жовтні 2016 року й так і не звільнили.[684] Це спричинило демонстрації і заклики до загального страйку в аль-Аріші. Усі загиблі підлітки належали до кланів і районів, з яких походять деякі командири СП.

Загалом у звіті Єгипетського наглядового комітету з прав і свобод стверджується, що з вересня 2013 по червень 2015 року військові без суду вбили 1347 осіб, затримали 11 906 і примусово депортували 26 992.[685] Організація із захисту прав людини повідомила про масштабне руйнування щонайменше 3255 будівель, а також про те, що «єгипетська армія не надала письмового попередження про майбутні виселення й багато жителів дізналися про майбутні знесення від армійських патрулів, сусідів або із засобів масової інформації».[686]

Значний вплив на місцеве населення мали й інші види репресій. Повітряні бомбардування невеликих сіл і житлових містечок винищувачами F-16 і гелікоптерами «Апачі» призвели до загибелі багатьох мирних жителів, серед яких було чимало дітей. Велика проблема ще й у тому, що культура єгипетських збройних інституцій (армії, служби безпеки/поліції і розвідки) дуже толерантно ставиться до так званих «супутніх жертв». Тому заперечення й подальші репресії були найпоширенішою реакцією на виступи місцевих журналістів, які викривали наявність цих жертв. Мабуть, найвідомішим випадком була справа Агмеда Абу Дераа, військового журналіста, лауреата багатьох нагород, який лише раз висвітлив історію, відмінну від точки зору

682 Інтерв'ю автора з Ідом аль-Марзукі, синайським бедуїнським активістом, Доха, жовтень 2015 року. Див. також: Ід аль-Марзукі, «Трагедія Синаю в розповіді Юссефа Зераї» [арабською], «Аль-Арабі аль-Джадід», 6.03.2015, с. 6.

683 «На другий день похорони молодих людей, убитих силовиками, перетворилися на демонстрації» [арабською], «Аль-Арабі Аль-Джадід», 16.01.2017, с. 1.

684 Там само.

685 Єгипетський наглядовий комітет з прав і свобод, «Синай. Два роки злочинів» [арабською], Klmty, 15.06.2015. goo.gl/joky2F.

686 «Шукайте іншу батьківщину», с. 13.

військових. У вересні 2013 року військовий речник заявив, що вони розбомбили село аль-Маката, було вбито десять повстанців і знищено склад зброї. Абу Дераа, який народився в тому селі, повідомив, що загиблих повстанців немає, зруйновано п'ять цивільних будинків і мечеть, а також поранені жінка і троє дітей. Після цього повідомлення Абу Дераа заарештували, оголосили у ЗМІ «терористом» і зрештою поставили перед військовим трибуналом, який засудив його до шести місяців ув'язнення за «поширення дезінформації».

Ще одним ключовим елементом стратегії Каїра в боротьбі з повстанцями була пропаганда. Але її якість сильно підривала довіру до регулярної армії. Наприклад, Камаль Аллам, командир СП, якого режим кілька разів оголошував мертвим, з'являвся в нових пропагандистських відеороликах. Те саме стосувалося Шаді аль-Менеї, командира, якого також кілька разів оголошували мертвим, доки СП не опублікували фотографію, на якій він читав власний некролог з ноутбука.[687] Неточна й неправдива інформація військових стосувалася заяв про оперативні події, загибель солдатів, цивільних осіб і повстанців, супутні жертви та навіть заохочення до співпраці. Комунікаційна політика військових базувалася на припущенні 1960-х, що панівний режим має монополію на інформацію та наративи. Це припущення руйнується не лише соціальними мережами XXI століття та групою місцевих журналістів і активістів, а й добре задокументованими відео та зображеннями, які створюють і поширюють самі повстанці. Один з багатьох прикладів — фрегат єгипетських ВМС, який став мішенню для ПТКР «Корнет» у липні 2015 року. Офіційно стверджувалося, що інцидент відбувся, коли катер берегової охорони переслідував терористів, а потім на катері спалахнув «випадковий вогонь». СП опублікувала відео, де було чітко видно деталі операції: бойовик вистрілив з пагорба «Корнетом» по фрегату. Не було ні погоні, ні катерів, ні «випадкового вогню».

Крім того, ключові елементи РІП (репресії/інформація/пропаганда) часто сильно шкодять один одному. Тип застосовуваних репресій і криза довіри, що виникла внаслідок посередньої пропаганди, підірвали співпрацю із силовими структурами режиму, а також місцевою розвідкою. «Коли ви приходите туди [на військовий блокпост], щоб сказати їм, що біля вашого

---

687 Дивіться фото, опубліковане тут: tinylink.net/hBOaY.

будинку закладено бомбу, вони кажуть «це ти її заклав, брудний бедуїн», а потім б'ють або заарештовують вас», — поділився місцевий житель Шейх-Зувейда, розповідаючи про досвід свого сусіда.[688] Але крім суперечностей РІП, дуже низькими були якість підготовки солдатів і їхній моральний дух. Багато солдатів, які служили на Північному Синаї, були призовниками, яких відправляли в регіон в останні кілька місяців служби, щоб обмежити кількість дезертирів. Такі солдати сильно програють порівняно з ідеологічно відданими повстанцями, що мали місцеве коріння. Режим і його ЗМІ звинувачували повстанців у тому, що вони були іноземними найманцями. Але місцеве населення Синаю сприймало їх зовсім інакше. Дуалізм «найманець — мученик», що підтримувався офіційною пропагандою, аби дискредитувати загиблих повстанців і прославити загиблих солдатів, знайшов підтримку в Каїрі й ворожо сприймався на Синаї. А в багатьох синайських містах і селах місцеві жителі мають інше уявлення про це: «найманець» — це солдат, який прийшов з долини Нілу, щоб зруйнувати їхні будинки й пограбувати майно, а «мученик» — місцевий бедуїн, який бореться і вмирає на землі своїх предків, якою він не може законно володіти через насильницьку політику Каїра на півострові.[689]

Наразі майже неможливо провести опитування населення Синаю і точно оцінити рівень народної підтримки. Кожна сторона намагається збільшити показники підтримки у своїй пропаганді. У серпні 2013 року відео, яке опублікували АБМ (і перевірили місцеві журналісти), показало масовий похорон з кортежем із сотень пікапів і позашляховиків. Ховали чотирьох членів організації, які загинули від ізраїльського безпілотника під час спроби здійснити ракетну атаку на Ізраїль. У вересні 2015 року селами проїхала ще одна колона зі щонайменше 20 пікапів з озброєними людьми й піднятими прапорами СП. Селяни (у тому числі діти) вітали бойовиків по обидва боки дороги. Це не означає, що ідеологічний екстремізм або жорстока тактика СП були популярними. Щоб краще зрозуміти цих людей, варто розглядати такі

688 Телефонне інтерв'ю автора, серпень 2015 року.

689 У багатьох районах півострова, особливо на північному сході Синаю, закон забороняє бедуїнам мати у власності землю. Військова установа залишається основним власником і регулятором земельної власності на Синаї. Див. наприклад: Абдул Фатта Бараєз, «Ця земля — їхня земля: єгипетські військові», Jadaliyya, 25.01.2016; Єзід Саїґ, «Над державою: офіцерська республіка Єгипет», Carnegie Papers, серпень 2012, с. 16–17.

явища з погляду племінної спільності або загальної невдоволеності ситуацією. Але це означає, що «змагання за лояльність» чинна влада програла.[690] І що ще проблематичніше, немає жодних ознак зміни політики в найближчому майбутньому.

Доброзичливе середовище

На національному рівні некерована ескалація політичної кризи в Єгипті після військового перевороту в липні 2013 року і безпрецедентний рівень репресій, застосованих після нього, мали серйозні наслідки для безпеки в Єгипті загалом і на Синаї зокрема. Кривава бійня в Рабаа (близько 1000 жертв)[691] та інші масові вбивства, такі як вбивство президентської гвардії 8 липня (51 жертва), бійня в місті Наср 27 липня (106 жертв) і на площі аль-Нагда 14 серпня (87 жертв) мали неабиякий вплив на сьогодення й майбутнє Єгипту так само, як і політично вмотивовані масові вбивства в інших місцях.[692] Хоча синайська криза набагато давніша за каїрську 2013 року, остання мала негативні наслідки для першої. По-перше, каїрська криза і її наслідки призвели до появи ескалаціоністських фракцій і політик в органах безпеки і військових установах.[693]

---

690 Девід Петреус, Джеймс Амос і Джон Нагл, «Польовий посібник з боротьби з повстанцями армії/морської піхоти США», с. 312.

691 Організація із захисту прав людини, «Все за планом: бійня у Рабаа», Звіти Організації із захисту прав людини, 12.08.2014, доступно 14.08.2014, bit.ly/2yWS8KW.

692 В усьому світі масові вбивства з таким рівнем кровопролиття зазвичай мають серйозні соціальні, політичні й безпекові наслідки. Трагічна загибель 14 протестувальників у Криваву неділю 1972 року в Північній Ірландії стала початком багаторічного розбрату і тривалого військово-політичного протистояння між британською владою та юніоністськими воєнізованими формуваннями, а також Тимчасовою ірландською республіканською армією та іншими республіканськими збройними формуваннями. Різанина у Фатімі, найжахливіша в аргентинській «брудній війні», у 1976 році забрала 30 життів і призвела до тривалого збройного й неозброєного протистояння між хунтою та різними опозиційними угрупованнями. У світі, де більшість населення становлять араби, кількість жертв Рабаа значно перевищила кількість жертв інших масових вбивств, таких як у Лиман-Торі в Єгипті (1957) і Дуджайлі в Іраку (1982), і її можна порівняти лише з Абу-Селімом у Лівії (1996).

693 Юссеф Шайтані, Омар Ашур та Віто Інтіні, «Огляд арабського сектору безпеки в умовах політичних перетворень: роздуми про закони, функції і сприйняття», Економічна і соціальна комісія ООН для Західної Африки, Нью-Йорк: United Nations Publications (липень 2013); Омар Ашур, «Змова на зіткнення: ісламістсько-військові відносини в Єгипті», Brookings Papers, № 14 (березень 2015), с. 9–16.

Ці фракції вважали, що синайську кризу, як і більшість інших, можна вирішити, знищивши опонентів і приборкавши іншодумців за допомогою майже самої жорстокої сили. Лідери таких фракцій вважають головною помилкою Мубарака й фельдмаршала Тантаві те, що вони були занадто «поблажливими».[694] По-друге, після липня 2013 року через потужні репресії утворилося середовище, де зброя стала важливим інструментом як для виживання, так і для забезпечення «справедливості». Зокрема Єгія Акіль, колишній член парламенту, який представляв Північний Синай у вже розпущеній Консультативній раді (Верхній палаті парламенту), розповідав:

> На Синаї багато озброєних молодих людей сьогодні не пов'язані із жодною організацією. Для них переворот і все, що він приніс, означає, що вони повернулися в часи до 2011 року — до катувань і ув'язнення без пред'явлення звинувачень. І вони віддають перевагу пустелі та зброї.[695]

По-третє, повстанці СП значною мірою скористалися такою ситуацією. Як зазначалося вище, організація дуже чутлива до місцевих подій. Тому вона змінила свій наратив, щоб посилити вербування, збільшити кількість прихильників, легітимність свого існування та необхідність жорстокої тактики.

Театр бойових дій: операція «Шейх-Зувейд»

Першого липня 2015 року СП здійснила найскладнішу військову операцію, проведену єгипетським збройним недержавним суб'єктом за останні сто років. Протягом цього дня 21 партизанське формування, кожне з яких налічувало від 7 до 150 бійців, атакувало 21 військовий і безпековий об'єкт у трьох північно-східних прибережних районах Синаю: аль-Аріші, Шейх-Зувейді й Рафазі. Бойовики розпочали напад з перших 15 об'єктів майже одночасно о 6:30. Офіцерський клуб «Аль-Аріш», військові блокпости «Аль-Рафай» і «Абу-Седра» (обидва в Шейх-Зувейді) було атаковано засобами СВПТЗ-КС,

694 Інтерв'ю автора з генерал-майором у Міністерстві внутрішніх справ Єгипту, Каїр, 13.04.2013.

695 Інтерв'ю автора з колишнім депутатом Єгією Акілем, 6.04.2015.

тоді як решта 12 цілей[696] — обстріляно з легких і середніх мінометів, ПТКР, некерованих РПГ, великокаліберних кулеметів і штурмових гвинтівок. Близько 10:00 бойовики СП взяли під контроль близько десяти з 15 цілей, частково оточивши місто Шейх-Зувейд з півдня, сходу й південного заходу. У той час як загони СП продовжували вести бої з регулярними військами на північ від міста Шейх-Зувейд і всередині нього, інші сили СП обстріляли ще п'ять військових блокпостів в адміністративному районі Шейх-Зувейда й підірвали СВП на двох інших блокпостах. До пізнього ранку в місті перебувало понад 150 повстанців, які зайняли позиції на вулицях і провулках, що ведуть до добре укріпленого поліцейського відділку Шейх-Зувейда, щоб штурмувати його. Абу Халід, житель Шейх-Зувейда, який був свідком нападу, розповідав:

> Вони були дуже організованими. У повнопривідних машинах сиділи польові командири й віддавали накази. Вони мали червоні погони та знаки розрізнення, рації і не носили масок... Нижчі чини — це були підлітки. Переважно вони займалися тим, що встановлювали саморобні вибухові пристрої по всіх кварталах... Снайпери зайняли позиції на дахах будинків... вони контролювали місто, і це було страшно.[697]

Повстанцям також вдалося розташувати щонайменше п'ять пікапів із зенітними установками на південній і західній околицях міста, а також один у центрі, неподалік від поліцейського відділку.

Надвечір почалася повітряна контратака регулярних сил. Спочатку на схід від каналу[698] Об'єднане командування використовувало переважно гелікоптери «Апачі» й наземні війська, щоб повернути втрачені позиції.

---

696 Цілями були військові контрольно-пропускні пункти «Аль-Масура», «Садут», «Аль-Вафак» і «Абу-Тавіла» в Західному Рафазі, «Валі-Лафі» в Південному Рафазі, «Ель-Дараїб», «Гаруба», «Обайдат», «Кабр-Амір», «Ісааф», «Аль-Бababa» і «Шалак» у Шейх-Зувейді.

697 Агмед Білал, «Нові сюрпризи в битві за Шейх-Зувейд» [арабською], Almasry Alyoum, 14.07.2015, доступно 13.04.2018, bit.ly/3cbtYKU.

698 Нова командна структура, створена указом президента в лютому 2015 року, об'єднала керівництво Другої і Третьої польових армій. Її очолив генерал-лейтенант Усама Аскар, колишній командувач Третьої польової армії.

Це виявилося проблематичним з двох основних причин. Сили СП швидко окопалися. Вони встановили СВП на потенційних маршрутах атаки, вели інтенсивний вогонь у відповідь, а їхній зенітний вогонь надто ускладнював місію «Апачів». Тоді для атак на втрачені позиції, а також на невеликі партизанські формування всередині міста, регулярні сили почали активно використовувати БПЛА[699] і винищувачі F-16. У відповідь СП стали спалювати сотні легкових і вантажних шин, створюючи чорну димову завісу над певними своїми позиціями. Це не вплинуло на летальність деяких авіаударів. Абу Мансур, ще один місцевий житель, який був свідком боїв, розповідав:

> Ми нарахували чотири знищені повнопривідні автомобілі, дві спалені вантажівки із зенітними автоматичними гарматами і 16 тіл. Мої двоюрідні брати бачили, як джигадисти вивозили щонайменше шістьох поранених бійців з початкової школи аль-Гамайда... [яку] вони перетворили на імпровізований польовий госпіталь, і в них були власні «швидкі».

«Здається, десь о 18:30 більшість даваїстів[700] відступила... бомбардувань стало менше, а стрілянина майже замовкла», — сказав Абу Халід.

Невідомо, коли саме командири СП ухвалили рішення відступити до опорних пунктів. Але, здається, це було близько 18:00. У цей час «Апачі» повернулися на поле бою, щоб переслідувати колони, що відступали, у напрямку на схід (Рафаг) і південь (Центральний Синай) від Шейх-Зувейда. Однак регулярні бронетанкові й піхотні підрозділи змогли увійти в місто Шейх-Зувейд лише пізно ввечері наступного дня — у четвер, 2 липня 2015 року. Причиною цього були СВП і міни, встановлені на шляхах сполучення.

---

699 Більшість опитаних мешканців не знали, якій країні належать безпілотники. Деякі стверджували, що це були ізраїльські безпілотники – насамперед через їхню точність і місце походження (на схід від кордонів). Офіційні представники Ізраїлю не підтвердили й не спростували причетності до цієї операції.

700 Принизливий термін, що використовується для опису членів ІД. Він походить від ДАЕШ, еквівалента абревіатури ІДІЛ арабською мовою.

Як веде бої «Синайська провінція»

Як ми говорили раніше, виживання «Синайської провінції» насамперед — хоч і не обмежувалося лише цим фактором — залежало від способу ведення бойових дій за наявності безпрецедентних бойових показників порівняно з усіма іншими єгипетськими збройними недержавними суб'єктами. СП не надто відійшла від способу дій iALLTR, який використовувала ІД для розбудови бойового потенціалу своїх сателітних «провінцій». Однак були й деякі особливості. Порівняно з підрозділами ІД в Сирії та Лівії у СП були обмежені можливості здійснювати рейди на великі склади зброї регулярних сил. Але як СП вдалося залишатися в строю в дедалі несприятливіших оперативних умовах? І яка тактика надала їй «перевагу» над іншими єгипетськими повстанцями? Враховуючи обмеженість ресурсів, яку стратегію вона застосувала для досягнення своїх цілей? У цьому розділі ми спробуємо відповісти на ці питання. Ми розглянемо категорії тактик СП, проаналізуємо її оперативні дії в Шейх-Зувейді, а також, спираючись на публікації і заяви, її загальну стратегію.

Тактичний край

За перший рік існування (з листопада 2014 по жовтень 2015 року)[701] СП взяла на себе відповідальність за 286 операцій, а за другий (з листопада 2015 по жовтень 2016 року) — ще за 476 операцій. Це означає, що активність (але не обов'язково летальність) зросла приблизна на 66%.[702] У третій і четвертий роки існування (з листопада 2016 по жовтень 2017 року і з листопада 2017 по жовтень 2018 року) СП взяла на себе відповідальність за 319 і 229 операцій. Остання цифра дещо нижча за показник першого року.[703]

Проаналізувавши деталі операцій, на які посилається СП на Північному Синаї з листопада 2014 по жовтень 2016 року, можна виокремити кілька тактичних схем. У таблиці 5.1 наведено огляд категорій тактичних прийомів, які використовувала СП у перший рік своєї діяльності.[704]

---

701 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"».

702 Там само.

703 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"». На основі описів операцій ІД в «Аль-Набі», № 103–152, які охоплюють цей період.

704 База даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"».

Таблиця 5.1. Тактики СП (листопад 2014 – жовтень 2015)[705]

Вид тактики	**Заявлена кількість випадків застосування**
Убивства та замахи на вбивства[706]	167
СВП	147
Легка й середня артилерія	81
Некеровані ракети	38
Загони смертників	32
Партизанські формування	18
Зенітні автоматичні гармати	15
СВПТЗ-КС	12
Снайпери	11
ПТКР	7
ПЗРК	2
СВПТЗ	1
Загалом	**530**

За прикладом деяких «провінцій» ІД, а також практики регулярних збройних сил, у листопаді 2015 року СП опублікувала перший щорічний звіт про проведені військові операції. Вона заявила, що з 25 жовтня 2014 по 15 жовтня 2015 року (що відповідає ісламському місячному року 1436) вбила понад тисячу людей, які підтримували уряд — від офіцерів і солдатів армії та поліції до місцевих племен, звинувачених у «доносах» або «колабораціонізмі». Представники СП також стверджували, що знищили понад 140 танків і бронемашин, зруйнували 30 військових/поліцейських штабів і будинків імовірних інформаторів. Показники було розділено на шість категорій: «Мисливці за бронетехнікою», «Цілеспрямовані дії проти окремих

705 База даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”»; пресслужба СП, «Щорічний звіт про військові операції за 1436 рік» [арабською мовою], 12.11.2015. До цифр, наведених у «Жнивах», внесли деякі корективи після порівняння їх із заявами військового речника й місцевими ЗМІ та перевірок місцевих північносинайських джерел.

706 Бойовики СП, які нападали впритул (переважно з метою вбивства), зазвичай використовували ножі та кинджали, різні види пістолетів (з глушниками й без), пістолети-кулемети, пістолети-кулемети та штурмові гвинтівки.

осіб», «Набіги і знищення штабів», «Знищення укріплень», «Спецоперації» і «Військові трофеї».[707] На тактичному рівні організація значною мірою покладалася на саморобні вибухові пристрої (28%) і тактику вбивства з близької відстані (32%). Цілями СВП стали бронетехніка та стаціонарні блокпости. За повідомленнями, було знищено 24 танки М-60 американського виробництва, 17 бронемашин М-113 і 17 «Гаммерів».[708] Організація стверджувала, що 130 цивільних, звинувачених у «інформаторстві», було вбито з близької відстані або у ближньому бою.[709] Для знищення семи танків і бронемашин сили СП також застосували протитанкові керовані ракети «Корнет» російського виробництва і некеровані РПГ-7. Але більшу частину втрат, завданих СП, було перераховано в їхньому першому річному звіті в категорії «набіги»: це складні партизанські операції, очолювані одним або кількома спецпідрозділами, які нападали на стаціонарні блокпости та штаби силових структур і військових. Імовірна кількість загиблих внаслідок цих операцій склала близько 800 солдатів.[710] Серед захоплених «трофеїв» була значна кількість середнього та легкого озброєння регулярних сил. Дещо СП знімала для своїх пропагандистських відеороликів, зокрема середні міномети (82 мм), дві зенітні автоматичні гармати ЗУ-23 (23 мм), п'ять великокаліберних кулеметів ДШК (14,5 мм) і понад 50 автоматів АК.[711] Загалом цифри не відрізняються від повідомлень, опублікованих нечисленними місцевими журналістами, що працювали в місцях бойових дій, а часом збігаються з результатами обстрілів, які військовий речник офіційно оголошував до 2015 року.[712] Однак кількість загиблих, про яку повідомляє військовий речник, суттєво відрізняється від даних СП.

---

707 Пресслужба провінції Синай, «Щорічні жнива військових операцій за 1436 рік» [арабською], 12.11.2015.

708 Там само.

709 Для цього використовувалися різні види пістолетів (з глушниками й без), пістолети-кулемети і штурмові гвинтівки. З місця подій бойовики зазвичай тікали на мотоциклах або невеликих автомобілях.

710 Пресслужба СП, «Щорічні жнива».

711 Там само. Уся вищезгадана зброя потрапила у пропагандистські відео- й фоторепортажі СП. У деяких випадках показували серійний номер зброї як доказ, що її захопили в регулярної армії.

712 Автор зібрав такі повідомлення із серпня 2011 року. Кількість загиблих, про яку повідомляє військовий речник, значно відрізняється від даних СП.

Протягом другого року діяльності СП (з листопада 2015 по листопад 2016 року)[713] відбулося значне збільшення збройних операцій, попри інтенсивні тривалі операції з протидії повстанцям під проводом армії. Крім того, відбулися значні зміни в тактиці СП і застосуванні зброї. У Таблиці 5.2 наведено категорії тактик.

Таблиця 5.2. Тактики СП (листопад 2015 – жовтень 2016)[714]

Вид тактики	**Заявлена кількість випадків застосування**
СВП	263
Снайпери	110
Убивства/замахи	74
Партизани	38
Некеровані ракети	31
ПТКР	12
СВПТЗ-КС	11
СВПТЗ	10
Загони смертників	4
Зенітні автоматичні гармати	4
Легка та середня артилерія	3
ПЗРК	0
Загалом	**560**

Як видно з Таблиці 5.2, сили СП значно збільшили використання СВП, снайперів, СВПТЗ і нападів партизанських формувань. Кількість СВП під час обстрілів зросла майже вдвічі — зі 146 до 263. Така сама ситуація відбувалася

713 База даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”».

714 База даних «Способи ведення війни “Ісламською державою”»; пресслужба СП, «Щорічні жнива військових операцій за 1437 рік» [арабською], 12.11.2015. До цифр, наведених у «Жнивах», внесли деякі корективи після порівняння їх із заявами військового речника й місцевими ЗМІ та перевірок місцевих північносинайських джерел.

і з кількістю нападів партизанських формувань (з 18 до 38). Значно почастішало застосування СВПТЗ і снайперських атак — кожна з них у десять разів. У грудні 2015 року СП опублікувала звіт із «випуску» після навчання групи снайперів. Але на фотографіях було лише троє озброєних чоловіків у масках і повному бойовому обмундируванні. Вони тренувалися зі снайперськими гвинтівками Драґунова російського виробництва, різними глушниками й оптичними прицілами, а також з різними варіантами штурмових гвинтівок АК-47. Усе це мало показати, скільки зусиль СП вкладає у збільшення використання снайперської зброї. Після «випуску» розпочалася снайперська кампанія, максимальна інтенсивність якої припала на період із січня по серпень 2016 року.

З іншого боку, зменшилися використання артилерії і ПЗРК, кількість вбивств і смертників. У кількох заявах регулярних збройних сил повідомлялося про втрати мінометів: цим можна частково пояснити, чому їх застосовували менше. З пропагандистських відеороликів бойовиків стало помітно, що в них мало ПЗРК. СП застосовувала їх (ПЗРК) лише двічі з моменту свого створення. Тож зменшення, ймовірно, пов'язане з дуже обмеженим арсеналом. Але зниження кількості вбивств з близької відстані заслуговує на окрему увагу. Інформатори завжди були відносно легкою мішенню. Убивства з близької відстані не були надто складним завданням порівняно з іншими тактиками. До того ж СП не бракувало пістолетів, глушників, ножів, штурмових гвинтівок та іншої зброї, що використовується для вбивств. Але СП постійно знищувала інформаторів і колабораціоністів (у 2014–2015 роках було зафіксовано 167 нападів) і в перший рік своєї діяльності певною мірою досягла успіху в підриві місцевої розвідувальної мережі силовиків. Наслідком цього стало стримування місцевих колабораціоністів і зменшення кількості інформаторів. Це частково пояснює значне зменшення кількості вбивств — більш ніж удвічі (зі 167 до 74 нападів).

Нарешті варто зупинитися на тактиці використання некерованих ракет. Кількість обстрілів дещо зменшилася: з 38 у 2014–2015 роках (перший рік) до 31 у 2015–2016 роках (другий рік). Але на відміну від першого року, обстріли у 2015–2016 роках концентрувалися в певному часовому проміжку. Вони відбувалися переважно в період з грудня 2015-го по лютий 2016-го. Потім було тривале затишшя, аж до жовтня 2016 року, коли «Синайська провінція» атакувала єгипетсько-ізраїльський прикордонний пункт пропуску аль-Ауджа/Ніцана двома ракетами «Град». Схоже, що влітку і восени 2016 року СП бракувало некерованих ракет.

СП публікувала приблизну кількість жертв у своїх щомісячних і щорічних військових зведеннях і звітах. У багатьох документах оприлюднювалися особисті дані жертв, особливо коли йдеться про ймовірних інформаторів і високопоставлених офіцерів. У січні-лютому 2016 року (що відповідає ісламському місячному місяцю рабі-ас-сані) СП опублікувала щомісячний «звіт про військові операції», заявивши, що нібито знищила 25 одиниць бронетехніки (зокрема танків, мінних тральщиків і бульдозерів) і вбила понад 100 солдатів.[715] Цього досягнуто переважного використанням саморобних вибухових пристроїв (59% операцій), нападів партизанських формувань (20%) і снайперів (12%). Решту жертв становили убиті інформатори (9%).[716] У щорічній військовій статистиці за 2015–2016 роки (що відповідає ісламському 1437 місячному року) СП заявила, що вбила й поранила понад 1000 військовослужбовців і поліцейських (серед них — 50 убитих інформаторів і племінних ополченців), а також пошкодила або знищила 246 одиниць бронетехніки, зокрема 29 танків.

Улітку 2016-го СП вдалося захопити танк і дві бронемашини. У пропагандистському відеоролику «Полум'я пустелі», опублікованому в серпні, було показано, як бійці СП маневрують на захопленому танку.[717] У січні 2017 року СП серед білого дня захопила ще одну бронемашину поблизу центру міста аль-Аріш, убивши всіх чотирьох членів екіпажу. Однак усі напади СП з використанням бронетехніки були короткими й нерегулярними. Під час вищезгаданого нападу в аль-Аріші 11 січня 2017 року бойовики захопили бронемашину й одразу ж використали її для атаки на іншу бронемашину, що належала силам безпеки. Однак останній вдалося зманеврувати й відступити. Відсутність бронетехніки у бойовиків СП була насамперед пов'язана з тим, що небо контролювали ізраїльські та єгипетські військово-повітряні сили (в тому числі за допомогою БПЛА).

715 У заяві регулярних військових визнано лише загибель 27 офіцерів і солдатів у січні 2016 року.

716 Деякі імена вбитих опубліковано в пропагандистських матеріалах СП: Пресслужба СП, «Жнива військових операцій за місяць рабі-ас-сані 1437 року» [арабською], 2.12.2016.

717 Магмуд Аль-Анані, «Полум'я пустелі. СП підтверджує: «Ми тут» [арабською], Noon Post, 3.08.2016, доступно 13.04.2020, bit.ly/3a8lUsW.

Битва за Шейх-Зувейд: сильні і слабкі сторони

На оперативному рівні битва за Шейх-Зувейд у 2015 році дала певне уявлення про сильні та слабкі сторони ведення бойових дій СП, а отже, і цінні уроки щодо того, як їм можна протидіяти. До сильних сторін можна віднести здатність організації диверсифікувати й відточити свої військові можливості порівняно з будь-яким іншим недержавним суб'єктом, який раніше діяв у Єгипті. Вона була здатна оперативно спланувати 21 майже одночасний диверсифікований напад, нехай і на короткий час, але захопити добре укріплені військові позиції і штаби. Бойовики СП також вміло поєднували снайперську стрільбу, СВП, СВПТЗ-КС, ПТКР і зенітні автоматичні гармати, користуючись усім цим максимально ефективно. Крім того, СП була досить сильною в розвідці та знанні місцевості. Усі п'ять опитаних очевидців погодилися, що повстанці були переважно місцевими жителями з південних сіл, з виразним північно-східним синайським акцентом. Тому вони знали, де розташувати своїх снайперів, встановити СВП і знайти місцевих інформаторів.

Серед слабких сторін СП можна назвати серйозну кадрову кризу. Організація не мала достатньо бійців для утримання позицій. На деяких блокпостах, що були об'єктами нападу, сили СП поступалися кількістю щонайменше у 20 разів, але продовжували наступати. СП також страждала від нестачі підготовлених новобранців. Тож агітація та тренувальні центри мали вирішальне значення для виживання організації. Що ще важливіше, ця битва показала, що у СП були значні проблеми з місцевою підтримкою в міських районах. Організація не сформулювала жодних стандартних операційних процедур, щоб вирішувати ці проблеми під час боїв. Свідчення мешканців показують дуже різні моделі взаємодії між бойовиками СП і міськими жителями. Вони варіювалися від обмеженої співпраці під примусом, політичних і релігійних суперечок, спроб/невдач перетягти на свій бік до різних форм непокори й опору, які часом переростали в бійки. Один з мешканців повідомив, що фермер Мугаммад Убада Кувайдар почав сперечатися з двома снайперами, які зайняли позиції на даху його господарства. Це переросло в бійку, і Кувайдар зіштовхнув одного снайпера з даху будівлі. Той загинув миттєво, а інший снайпер застрелив фермера.[718]

718 Саїд Туркі і Ваель Мамдуг, «Як Шейх-Зувейд уникнув долі Мосула і Рамаді», Аналіз новин [арабською] Almasry Alyoum, 8.07.2015, доступно 13.04.2020, bit.ly/2VninBL.

Крім того, як і в інших провінціях ІД, слабким місцем Синайської провінції була боротьба з такими висотними винищувачами, як F-16, а також з безпілотними літальними апаратами. Ці проблеми стали ще сильнішими, коли СП встановила контроль над відносно великою міською територією (на відміну від невеликого мікрорайону). Нарешті, битва за Шейх-Зувейд показала, що СП потерпає від кризи в стратегічному плануванні. Як і у випадку з ІДІЛ в битві за Мосул 2014 року, мета операції постійно змінювалася залежно від розвитку подій на полі бою. На оперативному рівні сили СП планували захопити місто, і на кілька годин їм це вдалося. Але не було стратегічного планування того, як утримати місто, коли сильно поступаєшся в чисельності й озброєнні, а також маєш застарілі засоби протиповітряної оборони, обмежені шляхи постачання і слабку підтримку з боку місцевого населення.

Після битви за Шейх-Зувейд: яка стратегія?

З характеру операцій за останні роки складається враження, що СП мала неоголошені наступальні та оборонні стратегії, які враховували її структурні слабкості й обмежені ресурси. Після битви за Шейх-Зувейд керівники СП зрозуміли, що проведення операцій оперативного рівня, подібних до SCCLC, з метою захоплення міст і селищ, виходить за межі їхніх бойових можливостей. Тому їхня наступальна стратегія була спрямована на розширення масштабів операцій і відчужених, закритих територій на противагу окупації міст. Оборонна стратегія — на витривалість і виживання. Щодо витривалості можна виділити три оперативні цілі: вербування, закриття територій і підтримання невидимості своїх сил. Пропагандистські відео- й аудіоматеріали, наративи, сегменти ідеології та висока чутливість до місцевих невдоволень, місцевої культури і соціально-політичних подій — усе це було спрямовано на вербування й радикалізацію. Це мало вирішальне значення для зміцнення рядів СП і пом’якшення кадрової кризи. Новобранці потребували тренувальних центрів. Тому спроби контролювати села, ділянки пустелі, мережі тунелів на південь від Шейх-Зувейда, Рафага й аль-Аріша були критично важливими для виживання організації. Покладатися на підготовлених за кордоном

людей було не надто реальним і доволі дорогим варіантом принаймні з 2016 року (через розвиток подій у сфері безпеки в регіоні).[719] Однак Абу Гаджар, лідер СП, заявив, що «еміграція» (добровільний найм іноземних бойовиків) на Синай є відкритою.[720] Третя мета — «засліплювати» сили режиму, знищуючи їхні місцеві мережі інформаторів, зокрема тих людей, що перебували під захистом у Каїрі.[721] Це робилося незалежно від племінної та кланової належності «інформаторів», оскільки до списку жертв потрапляли представники тих самих племен і кланів, що й командири СП.

У наступальному плані СП мала на меті виснажити та залякати противника так само, як і інші провінції ІД, які перейшли до партизанської й терористичної тактики. Тривале протистояння із силами режиму в межах війни на виснаження було схожим на ту стратегію, яку застосовували підрозділи ІД з відносно невеликими ресурсами (раніше діяли в таких місцях, як Діяла в Іраку або Гама в Сирії). «Залякування» досягалося за допомогою тероризму з масовими жертвами й підривної тактики для знищення морального духу регулярних військ, як у хрестоматійному маоїстському повстанському русі. Це досягалося постійними нападами на війська чинної влади, жорстокими стратами захоплених солдатів і офіцерів, щоб вселити страх, знищити або підірвати волю солдатів, хоч і не обов'язково їхню здатність воювати. Наступальна стратегія впроваджувалася через уже знайомі нам тактики міського тероризму й партизанських дій (куди входили загони смертників — використовувалися різні види, а також цілеспрямовані вбивства). У СП було мало або не було взагалі конвенційних засобів ведення війни. Вона використовувала середню й легку мінометну артилерії, керовані і некеровані ракети «земля-земля» та «земля-повітря», великокаліберні кулемети і снайперів для прикриття наступу або відступу переважно відділень і взводів (про формування підрозділів розміром з роту повідомлялося лише в Шейх-Зувейді під час міської битви в липні 2015 року). Квазіконвенційна тактика зазвичай застосовувалася, коли на меті було встановити контроль над територією.

---

719 Деякі бойовики «Синайської провінції» були вихідцями із Сектора Ґази. Але жителі Ґази на північному сході Синаю вважалися більш місцевими, ніж жителі долини Нілу через племінні, родинні й культурні зв'язки. Нинішнє керівництво СП вважається іноземним (іракським). Про це заявляють єгипетські силовики та пов'язані з ними медіамережі.

720 Аль-Наба, № 60, за календарем гіджри від 22 рабі'аль-аваля 1438 року, с. 8.

721 Прикладом може слугувати справа Халіда аль-Менеї, вбитого в Каїрі у вересні 2015 року. Він був одним з відомих провійськових діячів з племені аль-Саварка і родичем командира СП Шаді аль-Менеї.

Майбутнє «Синайської провінції»

«Операції на Синаї закінчилися... і ми можемо покласти край тероризму там за шість годин», — сказав в інтерв'ю генерал Агмед Васфі, командувач Другої польової армії Єгипту 2 жовтня 2013 року.[722] «Шість годин» перетворилися на більше ніж сім років. Хоча кількість заявлених операцій СП у третій (листопад 2016 — жовтень 2017) і в четвертий роки (листопад 2017 — жовтень 2018) знизилася до 319 і 229 відповідно, «Провінція» все ще могла здійснювати комплексні атаки на важкі цілі як на північному сході, так і на північному заході Синаю.[723] Наприклад, у січні й лютому 2020 року організація заявила про напади уздовж лінії від Рафага на крайньому північному сході до Бір аль-Абда на крайньому північному заході Синаю. Там діяли загони смертників, снайпери, застосовувалися ПТКР, некеровані ракети і стаціонарні/приховані СВП.[724]

Майбутнє СП пов'язане з фундаментальним питанням, чому повстанський рух існує й досі, попри його численні слабкості та відносну силу його супротивників. Як ми говорили раніше, СП (і ІД загалом) кинули виклик кільком усталеним висновкам дослідників про повстанський рух і боротьбу з ним. Так, висновок Давіда Ґалули, що якщо географія не сприяє повстанню, то воно приречене на поразку ще до початку, не повністю пояснює цей випадок.[725] Географія, підтримка від населення й державне фінансування також не можуть повністю пояснити стійкість цього повстанського руху. Такі пояснення, як градієнт втрати точності й репресії, допомагає зрозуміти динаміку вербування і радикалізації, а також те, чому в деяких районах СП сприймається як «менше зло», ніж сили режиму. Та вони все ще не повністю відображають попереднє поширення й нинішню стійкість «Синайської провінції». Навіть більше, прикордонна тактика «випаленої землі» й інші необмежені тактики, які застосовують регулярні війська з вересня 2013 року, а також їхня стратегічна неспроможність покласти край повстанському руху

722 Агмед Абдул Азім, «Генерал-майор Агмед Васфі: військові операції на Синаї закінчилися» [арабською], El-Watan News, 12.10.2013, доступно 4.12.2019, bit.ly/2y8mbip.

723 Див. два звіти, опубліковані 31 січня й 14 лютого 2020 року в «Аль-Набі», № 219 і 221 відповідно. Див. також звіт, опублікований 7 травня 2020 року, № 233.

724 Аль-Наба, № 223, за календарем гіджри від 3 раджаба 1441 року, с. 6; № 221, за календарем гіджри від 19 джумада аль-сані 1441 року, с. 5.

725 Давід Ґалула, «Противповстанська війна: теорія і практика», Лондон: PSI, 2006, с. 23.

ставлять під сумнів висновки, що містяться в літературі. Якщо не брати до уваги питання моралі й законності, деякі дослідження дійшли висновку, що тактика випаленої землі є однією з найефективніших стратегій для перемоги над партизанами.[726] Але це далеко не так у випадку з СП.

«Синайська провінція» вистояла передусім з інших причин. Відносно успішне нарощування військового потенціалу СП від її попередників на початку 2000-х до нинішнього етапу стало вирішальним фактором, якого не змогли досягти інші єгипетські повстанці. Інноваційні тактичні комбінації і стратегічні переходи між партизанськими й терористичними способами ведення війни, а також відточування планування й виконання цих тактик підірвали моральний дух і потенціал регулярних збройних сил — історично некомпетентних сил з обмеженим успіхом і в конвенційній війні,[727] і в кампаніях проти повстанців.[728] Частково СП вдалося вистояти завдяки політиці режиму на півострові й за його межами. У той час як повстанці вели надзвичайно ефективну партизанську війну, режим здійснював надзвичайно неефективну кампанію проти повстанців, яка постійно затьмарювалася грубими порушеннями прав людини. У такому контексті СП та/або групи однодумців можуть проіснувати довше і, можливо, ще більше розширитися.

726 Аррегін-Тофт, «Як слабкі виграють війни: теорія асиметричного конфлікту», с. 94–100; Іван Аррегін-Тофт, «Як слабкі виграють війни?» Кембридж: Cambridge University Press, 2005; Дуглас Порч, «Контрповстанська боротьба: викриття міфів про нові способи ведення війни», Кембридж: Cambridge University Press , 2013.

727 Кеннет Поллак, «Араби на війні», Лінкольн: Видавництво університету штату Небраска, 2002, с. 55–73; Норвелл де Аткін, «Чому араби програють війни?», Middle East Quarterly, грудень 1999, с. 1–5; Омар Ашур, «Не настільки неминуча поразка: бойові дії на єгипетському фронті» [арабською], Агмед Гусейн (ред.), «Червнева війна 1967 року: передумови та наслідки», Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, 2020.

728 Дана Шмідт, «Ємен: Невідома війна», Нью-Йорк: Holt, Rinehart and Winston, 1968.

6 Організація з тактичними перевагами

Понад 100% території халіфату я швидко взяв під контроль. Ніхто інший… Я взяв його під контроль. Ми перемогли і взяли під контроль 100% території халіфату ІДІЛ.

Президент США Дональд Трамп, 7 жовтня 2019 року[729]

Наші сили ведуть щоденні бої проти ДАЕШ [ІДІЛ].

Аділь Абдул Магді, виконувач обов'язків прем'єр-міністра Іраку, 19 квітня 2020 року[730]

1557 нападів у 19 країнах: 537 — в Іраку, 504 — у Сирії, 116 — у Єгипті.

Звіт операції ІД «Солдатські жнива», 31 серпня 2019 — 25 лютого 2020, опублікований 5 березня 2020 року[731]

Горизонтальна ескалація: ІД після територіальних поразок

До 2020 року ІД втратила майже всі території, які утримувала з 2014 по 2019 рік. Проголошені в липні 2016-го 35 «провінцій» ІД відійшли в історію.[732] Військові формування розміром з полк, як-от «Армія Халіфату» і

729 «Президент Трамп про Сирію: я ні на чиєму боці», C-Span, 7.10.2019, доступно 22.01.2020, shorturl.at/mDFNX.

730 «Ірак веде щоденні бої проти державної організації в Кіркуку» [арабською], Аль-Араб, 19.04.2020, доступно 19.04.2020, shorturl.at/rwAF7.

731 Гасад аль-Аджнад [Солдатський урожай], Аль-Наба, № 224, за календарем хіджри від 10 раджаба 1441 року [5.03.2020], с. 12.

732 Муаяд Баджіс, «Уперше… державна організація розкриває свою структуру в деталях» [арабською], Arabi 21, 06.07.2016, доступно 07.07.2017, shorturl.at/bkJS5.

«Армія Дабіка», — теж. ІД також втратила свого лідера й засновника Абу Бакра аль-Баґдаді та понад 40 найвищих командирів, а також десятки тисяч командирів середньої ланки й рядових бойовиків. Та попри це організація вистояла. Менш ніж через тиждень після знищення аль-Баґдаді Консультативна рада ІД обрала Абу Ібрагіма аль-Гашимі аль-Курайші (Аміра аль-Моулу) його наступником, а 31 жовтня 2019 року ЗМІ ІД оголосили його «халіфом». У 2020-му ІД усе ще заявляла про свої 14 «провінцій», що насправді були повстанськими організаціями і міськими терористичними осередками, які не мали ніяких контрольованих територій. ІД знову перейшла до переважно партизанської і терористичної тактики, обмежено і з перервами вдавалася до конвенційної тактики в усіх чотирьох країнах, про які йшла мова у цій книжці та в інших джерелах.

В Іраку Медіагрупа з питань безпеки при канцелярії прем'єр-міністра заявила, що з 1 січня по 15 квітня 2020 року армія, Загони народної мобілізації, контртерористична служба і федеральна поліція провели 1060 антиповстанських і антитерористичних операцій проти цілей ІД в усіх мухафазах Іраку (окрім Курдистану). Ця цифра відображає інтенсивність, масштаб і розмах повстанського руху,[733] оскільки в березні 2020 року ІД заявила про проведення 139 операцій в Іраку. У 2020-му організація все ще зберігала батальйонне формування, що діяло в деяких частинах долини Євфрату, а також менші, що діяли в десяти різних «секторах» реструктуризованої «Іракської провінції».[734] У 2020 році в Сирії організація зберегла достатній бойовий потенціал для маневрів з комбінованими неконвенційними видами озброєння. Їх проводили взводні формування в пустелі аль-Бадія/Гомс, які використовували техніку, ПТКР і модифіковані БПЛА. У лютому 2020 року ІД заявила про проведення в Сирії 68 операцій, а в березні — 43. У Лівії згадана вище операція ІД «Солдатські жнива» не заявляла про жодну операцію в період з 31 серпня 2019 по 25 лютого 2020 року. Раніше, в липні 2019-го, «Лівійська провінція» ІД опублікувала відео, де зафіксовано діяльність частини її «пустельної роти» (розміром зі взвод) поблизу міста Сабга. У відеоролику показано дванадцять одиниць техніки, зокрема повнопривідні автомобілі «Тойота»,

733 «У понад 1000 операцій за 4 місяці було вбито 135 терористів» [арабською], Iraqi24, 23.04.2020, доступно 23.04.2020, shorturl.at/kltE3.

734 Це десять військових секторів: Анбар, Салагуддін, Бадія, Джазіра, Ніневія, Тигр, Діяла, Кіркук, Багдад/Північний Багдад і Південний сектор.

на одному з яких було встановлено чотириствольну зенітну гармату ЗПУ-4, що надавало цим силам квазіконвенційного відтінку. «Аль-Наба» регулярно повідомляла про бої між так званими «силами відступників» (Уряд національної згоди й Лівійська національна армія Гафтара). Таким чином, ІД могла просто вичікувати, поки обидві сторони знекровлять і послаблять одна одну. У Єгипті «Синайська провінція» з великою напругою пережила два роки інтенсивних військових операцій, що отримали назву «Комплексна операція» (розпочалася в лютому 2018 року). ІД глузливо прозвала її «Провальна операція» (в арабській мові римується із «Комплексна операція»).[735] Попри назву «Синайська провінція» й досі проводить в середньому близько п'яти операцій на тиждень. Географія військових дій охоплює все узбережжя Північного Синаю від зруйнованого Рафага до поки що вцілілого Бір аль-Абда. На момент написання цієї книжки СП усе ще здатна утримувати майже ті самі села й ділянки, на які не пускала регулярні війська останніх шість років (станом на листопад 2014 року, а попередники СП утримували ці території з лютого 2011-го). У березні 2020 року СП заявила про 18 проведених на Синаї операцій.

За межами країн і провінцій, про які йшлося в цьому дослідженні, ІД продовжувала дотримуватися стратегії горизонтальної ескалації. Вона й далі проводила різні операції, застосовувала звичні тактики, передавала технології[736] і намагалася дотримуватися усталеного способу дій iALLTR (з неоднозначними результатами) в таких країнах, як Демократична Республіка Конго, Мозамбік, Буркіна-Фасо, Нігерія, Нігер, Афганістан і Ємен. Попри територіальні втрати ІД все ще вважає себе «державою», навіть дає «поради» у вагабітському стилі й медичні попередження для своїх членів і прихильників щодо боротьби з пандемією COVID-19. Загалом заява Трампа 2019 року про «стовідсоткову» перемогу над ІД була нереалістично оптимістичною.

Щоб відповісти на питання дослідження, у цій книжці ми розглянули, як «Ісламській державі» вдалося наростити бойовий потенціал і як вона ефективно використовувала його для боротьби, розширення й виживання

735 Арабською мовою «Комплексна операція» звучить як «аль-Амалія аль-Шаміла», а «Провальна операція» — «аль-Амалія аль-Фашила». СП використовує цю глузливу назву для знущальних повідомлень із пропагандистською метою.

736 Г'юґо Кааман, «Фабрики знищення», інформація щодо СВПТЗ-КС з відкритих джерел, 31.03.2020, доступно 10.04.2020, shorturl.at/auzHT.

в чотирьох країнах. Рівень тактичної винахідливості і стратегічної адаптації «провінцій» і бойових підрозділів організації вражає порівняно з іншими недержавними збройними суб'єктами. В арабському регіоні бойова ефективність ІД перевершує багатьох недержавних збройних суб'єктів, особливо враховуючи її обмежені ресурси.

У попередніх розділах також підкреслювалося, що певна група провінцій ІД стала викликом для досліджень повстанських і терористичних рухів, а також для безпекової політики, застосованої в регіоні. У цьому розділі ми узагальнимо результати досліджень, підсумуємо, як саме воює ІД і що робить її унікальною щодо відносної бойової ефективності. В останніх двох підрозділах представлено висновки, що можуть стати основою для майбутніх досліджень.

Результати дослідження

Повернімося до головного питання про те, як воює ІД, і спробуймо розібратися, як же пояснити бойову й військову ефективність ІД, поточну витривалість і поширення, що відбулося раніше (і все це попри відносно обмежені ресурси). Раніше ми вже розглянули чотири різні змінні — бойову ефективність, військову ефективність, поширення й витривалість, — кожна з яких заслуговує на окреме пояснення. «Бойова ефективність» безпосередньо пов'язана з тактичним і оперативним рівнями ведення війни. «Військова ефективність» стосується стратегічного рівня. «Поширення» відображає результати боїв і військовий успіх в наступальних і контрнаступальних операціях ІД. «Стійкість» (або «витривалість») стосується результатів оборонних кампаній ІД і кампаній з виживання. Витривалість і поширення, як пояснювалося раніше, охоплюють більше, ніж бойову і військову ефективність.[737] У наступних підрозділах ми розглянемо, що є унікальним і неунікальним у бойових діях ІД, щоб дати відповідь на питання дослідження.

Що не є унікальним у веденні бойових дій ІД?

ІД вдалося використати на свою користь численні змінні, умови й особливості на макро-, мезо- та мікрорівні. Проте більшість з них не є винятковими: інші як недержавні, так і державні збройні суб'єкти також мають доступ до

737 Див. частину «Визначення понять і термінологія».

них і можуть користуватися ними на свою користь. Певно, найяскравіше це видно на макрорівні. Регіональний контекст і переважний тип режиму в ньому, з високим рівнем жорстокості, нелегітимного/неконституційного державного насильства, корупції і десятилітніх маніпуляцій зі священними релігійними текстами, а також з інтенсивною етнонаціоналістичною/етносектантською пропагандою, наративами й політикою — усе це має значення для бойової та військової ефективності ІД, а також для її витривалості й розширення. В усіх чотирьох досліджуваних країнах (і не тільки) ІД та її попередниці навчилися вербувати, радикалізувати, «екстремізувати» і використовувати вищезгадані вади у військових цілях. Проте інші недержавні й державні збройні суб'єкти діяли в тому ж контексті і прямо чи опосередковано використовували (або намагалися використати) ті самі проблеми.

На мікрорівні мав значення тип солдата-бойовика. Для наступальних операцій смертників, прориву оборони, для згуртованості підрозділів і підняття бойового духу бойовиків вирішальними були догматики, наприклад, Абу Омар аль-Джазраві в битві за Мосул (2014) і Абу Фірас аль-Еміраті в битві за Ракку (2017). Вербування пригнобленої молоді допомогло ІД зменшити постійну кадрову кризу і сприяло розвитку місцевої розвідки (як це відбувалося на Синайському півострові). Розширення можливостей маргіналізованих опортуністів[738] було невід'ємною частиною логістики, технічного обслуговування, тактичної та оперативної розвідки й інших важливих для бойових дій аспектів. Досвідчені командири й бійці (місцеві й іноземці), які перебували на театрах бойових дій[739] і мали як формальну (державну), так і неформальну (недержавну) військову підготовку й досвід, відігравали вирішальну роль у тактичному, оперативному та стратегічному керівництві (наприклад, Гаджі Бакр і Абу Омар аль-Шишані в Іраку й Сирії), передачі

738 Одним із прикладів є Саддам аль-Джамаль, ідеологічно непідкутий, ледь грамотний контрабандист, який став сумнозвісним еміром аль-Букамаля в Дейр-ез-Зорі під час правління ІД. Див: Гемзе аль-Мустафа, «“Ісламська держава” в Сирії: початки і середовище» [арабською], в: Азмі Бішара (ред.), «Державна організація (ІДІЛ): заснування, дискурс і практика» [арабською], т. 2, Доха: Арабський центр досліджень і політичного аналізу, с. 324–333.

739 Як пояснювалося раніше, залежно від адміністративного поділу на субдержави, поняття «іноземний» і «місцевий» мають різне значення. У сирійському аль-Букамалі (провінція Дейр-ез-Зор) бойовик з Іраку (провінція Анбар) вважатиметься менш «іноземним» і більш «місцевим», ніж бойовик з Дамаска. У Шейх-Зувейді (Єгипет) бойовик з палестинського міста Рафаг вважатиметься більш «місцевим», ніж будь-який бойовик з міст і містечок долини Нілу.

стратегічних і тактичних ноу-хау (наприклад, Абу Набіль аль-Анбарі в Лівії), тренуванні й загальному піднесенні бойового духу (наприклад, дії, що розпалюють бойовий дух і без того надмірно завзятих бойовиків, як-от самопідрив аль-Білаві на початку битви за Мосул). Ці типи бойовиків аж ніяк не можна вважати притаманними суто ІД. Від Колумбії до Філіппін, включно з Алжиром, Лівією, Єгиптом, Сирією, Іраком, Афганістаном та іншими країнами, інші недержавні збройні суб'єкти також вербували догматиків, опортуністів, пригноблених і досвідчених бойовиків — як місцевих, так і іноземних — у різних кількості і якості. Ці недержавні збройні формування мали неоднозначні бойові успіхи, але здебільшого не досягли того, що ІД.[740]

Унікальний спосіб ведення бойових дій ІД проявляється на мезорівні. Але тут ІД має кілька «спільних» і не дуже унікальних рис і показників. Найважливішими з них є «моральна сила» і психологічна війна, згуртованість підрозділів, автономізація, міжрегіональний бойовий досвід, гнучка ієрархія і зосередженість на спеціалізації.[741] «Любов» до спеціалізацій і місій, а також зосередження діяльності саме на них, були дещо більшим, ніж перехід між стратегіями, здійснений аль-Мугаджиром у березні 2008 року і покликаний посилити міський тероризм в Іраку.[742] Цю тенденцію підтвердило рішення Гаджі Бакра про реструктуризацію Військової ради ІД. Гнучка тактична й оперативна ієрархія майже завжди ґрунтувалася на потребах і неписаному «урф» (традиції), на відміну від менш гнучких внутрішніх правил або стандартних операційних процедур. Це мало свої хиби й переваги. Яскравий приклад недоліків можна побачити у вже згадуваній суперечці між Абу Садом аль-Гадрамі й Абу Лукманом в Рацці 2013 року й менш відомій справі Абу аль-Фарука аль-Тунсі, туніського валі провінції аль-Хайр (Дейр-ез-Зор)

740 Помітним винятком з погляду бойової ефективності є такі недержавні збройні формування, як «Гізболла», «Ансарулла» (гусити), ХАМАС та інші. Але, як пояснювалося в розділі 2, їхні бойові характеристики й загальна ефективність залежали від державного фінансування, місцевої і регіональної підтримки та інших змінних. «Гаят Тагрір аль-Шам» («Організація визволення Леванту») є прикладом, що підтверджує цей загальний аргумент. Вона використовує тактику, схожу на тактику ІД (хоча і з іншою загальною стратегією), а деякі з її членів, включно з лідером, вийшли з ІДІ та ІДІЛ.

741 Див. наприклад, частину «Відродження з попелу: огляд збройного нарощування ІД в Іраку» розділу 2.

742 У березні 2008 року аль-Мугаджир розпустив усі тактичні підрозділи, що не займалися СВП, включно зі снайперськими підрозділами та партизанськими формуваннями. Він зосередив усі ресурси ІДІ на створенні тактичних підрозділів СВП. Див. частину «Відродження з попелу: огляд збройного нарощування ІД в Іраку» розділу 2.

у 2014-му.[743] Такі хиби іноді компенсувалися менш гнучким стратегічним командуванням. Проте гнучкість ієрархії мала і свої переваги, оскільки тимчасово зменшувала кризу кадрів і нестачу досвіду й технологій.

Серед бойових підрозділів ІД спостерігався високий рівень таких психологічних змінних і цінностей, як моральний дух і хоробрість, тобто того, що Карл фон Клаузевіц називав «моральною силою». Дуже добре це проявилося під час таких наступальних операцій, як Мосул (2014), Рамаді (2015), Сирт (2015), Шейх-Зувейд (2015). Також це стосувалося контрнаступів у місті Ракка 2014 року (проти сирійських повстанців), у провінції Ракка в 2016-му (проти сил режиму Асада) і навіть у місті Ракка 2017 року (серія районних контрнаступів проти «Сирійських демократичних сил» і коаліції). Моральна сила, репутація, пов'язана з її наявністю (навіть якщо вона асиметрична або не відповідає дійсності в більшості підрозділів), і схвалювана й дуже поширена жорстокість ІД давали організації неодноразові переваги в психологічній війні. Моральна сила, однак, аж ніяк не була винятковою особливістю підрозділів ІД. Державні й недержавні збройні суб'єкти, які воювали проти ІД, також демонстрували високий рівень моральної сили й були сповнені рішучості знищити ІДІЛ/ІД. Серед них були такі різні (і ворожі одна до одної) організації, як сунітська «Ліва аль-Тавгід», салафітська «Армія ісламу», переважно шиїтські «Загони народної самооборони», світські, етноліваці «Загони народної самооборони» й частково салафітсько-джигадистська «Консультативна рада моджагедів Дерни». Серед державних суб'єктів можна виділити «Контртерористичну службу Іраку», яку фінансово підтримували США.

Сильна згуртованість підрозділів — це ще одна риса, яку поділяють деякі інші недержавні й державні збройні суб'єкти в чотирьох країнах. Бойові підрозділи ІД неодноразово діяли дуже згуртовано. Навіть коли стратегічне й оперативне командування та управління зазнавали краху в битвах —

743 Аль-Тунсі зник під час битви за аль-Джабаль у Дейр-ез-Зорі в грудні 2014 року. У 2015 році з'явилися версія, що його вбили через суперечку про «порядок ведення бою» між ним (як валі Дейр-ез-Зора) і військовим еміром Дейр-ез-Зора. Існували також ідеологічні, племінні й етнічні елементи, що спричинили деякі з цих розбіжностей. Про це див., наприклад: Айменн аль-Тамімі, «Іншомислення в "Ісламській державі": послання Абу аль-Фарука аль-Масрі про Менгадж», Центр боротьби з тероризмом, 31.10.2016, доступно 11.11.2016, shorturl.at/duX34.

приміром, за міста Сирт (2016) і Ракка (2017), або коли поразка здавалася неминучою — у Шейх-Зувейді (2015) й Дерні (2016), члени тактичних підрозділів ІД здебільшого зберігали відданість один одному і колективно давали відсіч, відступали, вели переговори або намагалися це робити. З-поміж 31 респондента, які безпосередньо брали участь у боях проти ІДІЛ/ІД, лише двоє заперечували сильну згуртованість цих підрозділів (обидва брали участь у битві за Сирт 2016 року).

П'ятою особливістю, що має важливі наслідки в бойових діях, є автономізація. Багато підрозділів ІД, навіть невеликих за чисельністю, залишалися самодостатніми (іноді досягали рівня самозабезпечення), навіть коли були відрізані від вищих командно-контрольних структур. Це допомагало їм наполегливо йти до тактичних і навіть оперативних цілей за несприятливих умов. Це частково пояснює, чому організації вдавалося вистояти і далі розширятися в умовах постійних втрат командного складу. Високий рівень автономізації було продемонстровано в Дерні (2016), Мосулі (2017), Гаджинській кишені (2019) і навіть у пустелі Гомс/аль-Бадія (аж у 2020 році). Командир ІД в Рацці 2017 року так відгукувався про автономізацію:

> [ІД] показала, що її члени мають талант до розробки повітряної зброї, безпілотників, бетонобійної і снайперської зброї, глушників, вибухових пристроїв та інших видів зброї... [ІД] також розділила місто [Ракка] на невеликі частини, які могли б у надзвичайних ситуаціях функціонувати окремо й незалежно досягати своїх цілей... Кожна із цих частин мала власні запаси й боєприпаси й не залежала в цьому одна від одної. Вони також функціонували незалежно з точки зору оцінки місцевості й організації військ.[744]

Саме завдяки автономізації стали можливими вдосконалення (навмисні чи ненавмисні), пов'язані зі способом ведення бойових дій ІД у країнах, які ми розглядали в цій роботі. Вони стосуються тактичної агресії та ініціативи (як, наприклад, під час боїв за Ракку у 2013 і 2014 роках), імпровізації (під час боїв за Дерну в 2016-му і, на високому рівні, у Гаджині й Баґузі 2019 року), відносно швидкого процесу перегрупування (бої за Мосул і Ракку в 2017 році й раніше в битві за Мосул у 2014-му), а також гнучкого

744 «Буде вогонь, який спалить Хрест і його людей у Рацці», Румія, № 12, 6.08.2017, с. 33.

планування на оперативному рівні та швидкого реагування (бої за Мосул у 2014 році й Рамаді — у 2015-му). Завдяки гнучкому плануванню на оперативному рівні бойовим підрозділам ІД навіть вдавалося швидко змінювати оперативні цілі з «набігу» на «напад, укріплення, захоплення» під час деяких згаданих міських боїв. Однак автономізація притаманна не суто бойовим підрозділам ІД. Інші недержавні збройні суб'єкти в Іраку, Сирії, Лівії, Єгипті й інших країнах мали схожі риси і спосіб дій. Зазвичай організації, які починають як невеликі, таємні й нелегальні осередки і використовують тактику міського тероризму в несприятливих умовах, демонструють різні якісні рівні автономізації, якщо/коли вони перетворюються на конвенційні або квазіконвенційні збройні сили. До них належать такі різноманітні групи, як «Іргун» і «Банда Легі/Штерна» (пізніше увійшла до складу «Армії оборони Ізраїлю»), «Гізболла», ХАМАС, «Гаят Тагрір аль-Шам» («Організація визволення Леванту») та інші.

Шостою неунікальною особливістю можна вважати бойовий мультикультуралізм і різноманітний досвід підрозділів ІД. У різних бойових формуваннях, особливо розміром від взводу до полку, організація набирала людей з різним бойовим досвідом і походженням (колишніх солдатів і офіцерів, колишніх в'язнів, місцевих злочинців і контрабандистів, досвідчених транснаціональних повстанців і неформально підготовлених бійців, інженерів, техніків, ремісників тощо) і бойовими культурами (зокрема бойовиків із Латинської Америки та Карибського басейну, Африки на південь від Сахари, Кавказу, Балкан, Західної Європи, пострадянської Центральної Азії та Південно-Східної Азії). Відбір бійців з різних локально-географічних секторів також сприяв урізноманітненню досвіду бойових підрозділів. Однак інші НЗС так само мали дуже різних бійців із дуже різним досвідом і навичками на різних рівнях. До них належать такі угруповання й недержавні збройні коаліції, як «Збройне ісламське угруповання, «Гаят Тагрір аль-Шам» («Організація визволення Леванту»), «Сирійські демократичні сили», «Консультативна рада моджагедів Дерни» тощо.[745]

745 Деякі із цих НЗС укладали альянси, щоб урізноманітнити свій бойовий досвід і збільшити чисельність особового складу, як, наприклад, КРМД з єгипетською організацією «Аль-Мурбітун» («Прикордонні бійці») і сирійські повстанські організації з бригадною «Ісламською партією Туркестану в Сирії», яка налічувала близько 4000 бійців (етнічні уйгурці).

Усі вищезгадані властивості підвищували бойову й військову ефективність ІД і сприяли її нинішній витривалості і попередньому поширенню. Однак організація продемонструвала й інші унікальні риси, які відображали її особливий стиль ведення бойових дій і виявилися вирішальними у визначенні витривалості й масштабів експансії.

У чому унікальність бойової ефективності ІД?

Унікальність ведення бойових дій ІД полягає в якості й кількості тактичних інновацій, а також у стратегічних переходах між трьома способами ведення війни. Бойові підрозділи організації також продемонстрували відносно (порівняно з іншими НЗС) стійкий високий рівень оперативного планування й виконання операцій. Ці тактичні інновації, стратегічні переходи й оперативний «артистизм» вплинули на бойову і військову ефективність, витривалість та поширення ІД навіть тоді, коли її обмежені бойові ресурси унеможливлювали такий розвиток подій. Нижче ми зробимо деякі висновки з дослідження цих процесів.

Оперативний рівень

Почнімо з оперативного рівня, оскільки він є основною похідною з двох гіпотез, озвучених на початку цієї книжки.[746] Три способи дій мали вирішальне значення для бойової ефективності ІД: iALLTR (на державному рівні), SCCLC (на рівні міста/міст) і культ (оперативного) контрнаступу (на рівні боїв, зазвичай як серія взаємопов'язаних міських і приміських боїв).

iALLTR

Вправний збір розвідданих на місцях, інфільтраційні операції, тривале колективне поглинання організацій/фракцій і вербування окремих осіб, постійне мародерство зброї в інших збройних організацій, опора на досвідчених,

746 Нагадаємо, що перша гіпотеза полягає в тому, що «тактична й оперативна витривалість та розширення ІД відбувається завдяки успішним переходам між конвенційною, партизанською і терористичною стратегією / способами ведення війни». Друга — ІД організовує тактичні й оперативні військові наступи проти сильніших супротивників завдяки інноваційним комбінаціям тактик, пов'язаних з конвенційним, партизанським і терористичним способами ведення війни.

загартованих у боях лідерів і швидка передача знань та навичок, тактичних інновацій і стратегічних змін — усе це неодноразово впроваджувала ІД у Сирії, Лівії, Єгипті та інших країнах. Тривале транснаціональне поєднання сил, координація операцій у межах способу дій iALLTR була унікальною за своєю якістю. У порівняльній перспективі слід особливо виділити передачу лідерства й технологій. На відміну від доволі частих випадків корумпованого некомпетентного керівництва в збройних державних і недержавних формуваннях, що діяли в чотирьох досліджуваних країнах, ІД очолювали такі досвідчені військові діячі, як Гаджі Бакр і аль-Білаві. ІД вирізнялася з-поміж інших НЗС швидкою передачею технологій як у межах однієї країни, так і між країнами. Організація вигідно відрізняється навіть порівняно з деякими арабськими державними суб'єктами, у яких дезінформація і заперечення тактичних і стратегічних знань всередині підрозділів і між ними є звичайною практикою, вбудованою в інституційну культуру.[747]

SCCLC

За межами Іраку спосіб дій SCCLC не був таким успішним, як iALLTR, за винятком міста Ракка у 2013 році. Майже скрізь він або зазнав операційного провалу (як у більшості північно-західних міст Сирії у 2013-му), або реалізувався лише частково (як у Сирті 2015 року). У разі успіху операції з «ослаблення і проникнення», як казав багато років тому Мао Цзедун, пригнічували волю й тероризували супротивника перед початком конвенційної атаки. Такий спосіб дій допомагав силам ІД тримати противника в обороні його позицій, а самим діяти вільно й активно використовувати околиці для підготовки наступу на місто (Мосул і Дерна 2014 і 2015 років відповідно). Коли сили ІД нарешті переходили до конвенційної або квазіконвенційної атаки, у складі коаліції або без неї, вона майже завжди починалася в невигідних умовах (наприклад, з меншою чисельністю й гіршим озброєнням). Коли спосіб дій SCCLC провалився, операції з «ослаблення і проникнення» виявилися недостатніми, щоб тероризувати чи знищити противників. Завдяки цим операціям регулярні війська дізналися про реальність загрози жорстокого домінування ІД і мобілізували місцеві збройні організації проти неї, що призвело

747 Приклади такої поведінки див. у розділі «Інформація як сила» в роботі Норвелла Де Аткіна «Чому араби програють війни?», Middle East Quarterly (грудень 1999), доступно 19.02.2017, shorturl.at/dyJPV; також див. Кеннет Поллак, «Араби на війні», Небраска: Nebraska University Press, 2002, с. 307, 717.

до балансу сил. SCCLC показав, що ІД здатна як до (тактичного) створення коаліцій, так і до ведення бойових дій у складі альянсу, коли вона прагматично ставиться до ситуації або відчуває потребу в додаткових силах (як у випадку битви за Фаллуджу 2014 року). Але, як довелося дізнатися іракським і сирійським бойовикам, ІД завжди була надзвичайно підступною. Операції з «ліквідації та консолідації» майже завжди проводилися проти її колишніх союзників, а потім виправдовувалися певними теологічними/ідеологічними аргументами, наративами і пропагандою. Таким чином, будь-яка коаліція, яку вона створювала або до якої приєднувалася, була нетривалою. Коли ІД не хоче або не має потреби в коаліції, вона все одно іноді може здійснити несподівану військову операцію, навіть з великими втратами й невеликими здобутками, як це сталося в Рамаді і Шейх-Зувейді 2015 року.

Культ контрнаступів

У всіх битвах, описаних у цій книжці, від Фаллуджі на сході до Сирта на заході, ІД проводила наполегливі і скоординовані контрнаступи в більшості втрачених районів у Фаллуджі, Рамаді, Мосулі, Рацці, Дерні, Сирті й Шейх-Зувейді. Більшість цих контрнаступів виявилися марними й не повернули звільнених територій. Деякі не мали жодного (військового) сенсу відповідно до (загальноприйнятого) планування міської війни. Загалом їхні результати були неоднозначними. Успішними виявилися контрнаступи ІД проти сил сирійської опозиції в Рацці (2014), проти 166-го батальйону в Сирті (2015) і проти іракських регулярних сил та їхніх союзників в Рамаді (2015). Коли ж контрнаступи зазнавали невдачі, вони затримували оперативну перемогу визвольних сил і збільшували її ціну, як, наприклад, у Рамаді (2016) і Рацці й Мосулі (2017).

Незалежно від результатів, серед бойових підрозділів ІД чітко простежується «культ контрнаступу».[748] З огляду на неодноразово продемонстровану здатність командирів ІД координувати дії відділень і взводів, використовувати традиційну та нетрадиційну тактику загальновійськового бою, адекватно маневрувати, обходити супротивників з флангу під час деяких контрнаступів,

748 Це «культ» або «догма», оскільки такий підхід ближчий до системи переконань, що контратакувати — це «священний обов'язок», ніж до будь-якого раціонального військового планування або розрахунків втрат і вигод.

цей «культ» не слід сприймати як простий продукт моральної сили/завзяття. Імовірно, він є побічним продуктом як стратегічного планування (того, як підрозділи ІД мають воювати), так і тактичної підготовки. Коментарі військового командира ІД у Рацці (2017) і спостереження військового командира операції «Аль-Буньян аль-Марсус» у Сирті (2016) майже так само описують, як ІД проводила тривалі контрнаступи в міських і приміських районах, тактику роїння, маневри, оточення і проникнення шляхом обману і переховування.[749] Цей «культ контрнаступів» різко відрізняється від того, якими способами ведуть бої інші арабські недержавні й державні збройні формування. На оперативному рівні він є ще однією унікальною особливістю ведення війни ІД.

Стратегічні переходи і провали

На стратегічному рівні ІД не мала ніякої великої життєздатної стратегії. Простіше кажучи, ресурси організації були занадто обмеженими, щоб досягнути її кінцевої мети (вагабітського «халіфату» з військово-політичним домінуванням над деякими або всіма державами з мусульманською більшістю і з можливістю «вторгнення» в інші). Незалежно від того, наскільки добре організовані, розподілені, сплановані й застосовані ці обмежені ресурси, кількість тут усе одно переважає над якістю.[750] Крім того, гіперекстремістська ідеологія й жорстока поведінка організації — у поєднанні з обмеженими ресурсами — не дозволили їй досягти стратегічних цілей, що передували передостанньому етапу, таких як постійна окупація сунітських районів у центральному Іраку, північній Сирії, прибережній Лівії, на Синаї та/або в інших регіонах. Якщо використати фразеологізм фельдмаршала Монтгомері для пояснення стратегії, ІД досягла успіху в «мистецтві ведення бою» (тактичний рівень), беручи до уваги обмеженість ресурсів та інші виклики, але таки залишилася посередністю в «мистецтві ведення війни» (стратегічний рівень).[751] Однак відточені навички й висока компетентність у мистецтві

---

749 «Буде вогонь, який спалить Хрест і його людей у Рацці», Румія, № 12, 6.08.2017, с. 32–35; інтерв'ю автора з Мугаммадом Аль-Гусаном, командиром 166-го батальйону, Аль-Рімаль аль-Мутагарика: Сирт [арабською], документальний фільм, 25.02.2018, доступно 11.12.2019. Детальніше див. розділи 2 і 3.

750 Навіть з погляду якості зброя масового знищення залишається дуже далекою від організації.

751 Бернард Монтгомері, «Історія війни», Лондон: Collins, 1968, с. 103.

ведення бойових дій, без можливості здобути стратегічну перемогу, мають серйозні військові, безпекові, політичні, соціальні, економічні, гуманітарні й геостратегічні наслідки (деякі з них було описано раніше).

Та попри вищезгадані застереження, ІД добре опанувала стратегічні переходи між конвенційною, партизанською і терористичною війною у такий спосіб і на таких рівнях, яких не змогли досягти більшість недержавних збройних суб'єктів. Як показано в попередніх розділах, оволодіння цими переходами стало вирішальним фактором у витривалості ІДІ/ІДІЛ/ІД і мало критичне значення для їхнього поширення. Це призвело до адаптації та ефективності організації в несприятливих оперативних умовах і стратегічному середовищі. Усі три зміни відбулися в усіх чотирьох країнах, включно зі всіма сімома провінціями (Ніневія, Анбар, Ракка, Дейр-ез-Зор, Дерна, Сирт і Північний Синай), а також усіма містами/селищами, бойові дії в яких ми проаналізували в цій роботі, за винятком Шейх-Зувейда[752] (тобто Фаллуджі, Мосула, Рамаді, Ракки, Дерни й Сирта). ІД використовувала ці стратегічні переходи і в інших місцях зі схожими результатами. Ці переходи підкріплялися передачею технологій і охоплювали інноваційні тактичні прийоми, про які йдеться далі.

Тактичні інновації та успіхи

В інтерв'ю 2006 року Абу Мусаб аль-Заркаві пов'язав потенційну «перемогу» «Аль-Каїди» у війні в Іраку з тактикою, яку використовувала організація.[753] Він відкинув застосування стаціонарних і придорожніх СВП і мінометну тактику як такі, що не здатні визначити результат війни. Натомість говорив про оперативну комбінацію терористів-смертників і партизанських формувань. Це була ознака майбутньої бойової ефективності загонів смертників, а також багатьох інших тактичних інновацій, про які ми вже писали раніше.

Загалом у своїх основних битвах ІД вдавалася до п'ятнадцяти категорій тактичних прийомів. Вони дають загальне уявлення про способи ведення війни ІД. Нижче їх наведено в стислому вигляді.

752 Як показано в розділі 5, у битві за Шейх-Зувейд 2015 року використовували базову піхоту й застарілу тактику протиповітряної оборони. Однак, з огляду на дуже обмежені ресурси, СП не покладалася на конвенційні засоби ведення війни.

753 Інтерв'ю з Абу Мусабом аль-Заркаві [арабською], Мінбар аль-Тавгід ва аль-Джигад, рік гіджри 1427 (або 2006), доступно 15.04.2019, bit.ly/2xzgJFh.

Таблиця 6.1. Категорії тактики і стратегії ведення війни ІД

	Категорія тактики	Спільне в операціях і стратегіях
1	Масоване застосування СВП	Тероризм, партизани, конвенційна війна ІД
2	Тактика СВПТЗ	Тероризм, партизани, конвенційна війна ІД
3	Тактика СВПТЗ-КС	Тероризм, партизани, конвенційна війна ІД
4	Діяльність загонів смертників	Тероризм, тероризм ІД, партизани, конвенційна війна ІД
5	Тактика снайперської стрільби	Тероризм, партизани, конвенційна війна
6	БПЛА, дрони, безпілотні СВП	Тероризм, партизани, конвенційна війна, конвенційна війна ІД
7	Некеровані ракети	Тероризм, партизани, конвенційна війна
8	Діяльність партизанських формувань	Тероризм, партизани, конвенційна війна
9	Артилерійські обстріли	Тероризм, партизани, конвенційна війна
10	Протитанкові керовані ракети	Тероризм, партизани, конвенційна війна
11	Зенітні автоматичні гармати	Тероризм, партизани, конвенційна війна
12	Переносні зенітно-ракетні комплекси	Тероризм, партизани, конвенційна війна
13	Убивства з близької відстані	Тероризм, партизани, конвенційна війна
14	Застосування броньованих транспортних засобів	Тероризм, партизани, конвенційна війна
15	Тунельна тактика	Тероризм, партизани, конвенційна війна

Організація постійно впроваджувала інновації в техніку і процеси виробництва, розробки, передачу на озброєння й застосування цих тактик і потрібних для цього ресурсів. Особливо це стосується перших шести категорій (СВП, СВПТЗ, СВПТЗ-КС, ЗС, снайпери і безпілотні СВП). Як було показано раніше, перші три категорії фактично перетворилися зі звичайної тактики міського тероризму на категорії, що використовуються в тероризмі, партизанській і конвенційній війні. Останні три були значно модифіковані та вдосконалені, щоб покращити результативність боїв або підтримувати високий рівень боєздатності проти переважних сил. Загалом ці комбінації були вирішальними в підвищенні бойової і військової ефективності ІД.

Вони вплинули на результати битв, особливо у 2014 і 2015 роках, коли сили боротьби з ІД в цих чотирьох країнах (і не тільки) ще не знали інновацій на полі бою й не адаптувалися до них.

В Іраку, Сирії та Лівії ІД продовжувала імпровізувати, модифікувати та модернізувати систему «зброя-броня-мобільність» у несприятливих умовах, навіть коли її підрозділи перебували на межі вирішальної поразки (як, наприклад, у Дерні 2016 року та в «наметовому містечку» аль-Баґуз 2019-го). ІД встановлювала захоплені артилерійські установки на шасі вкрадених танків, замінювала гармати на зенітні установки, коли вважала за потрібне, посилювала броню бойових машин піхоти, встановлювала башти БМП на повнопривідні машини, модернізувала танки Т-55 і Т-62 бронею місцевого виробництва (деякі навіть виготовлялися зі снарядних гільз), переробляла бортові вантажівки на платформи для зброї. Бойові підрозділи використовували комерційні дрони для доставки СВП і наведення СВПТЗ-КС, застосовували СВПТЗ-КС як високоточні бомби й керовані ракетні заряди, перетворювали 7-тонні великі СВПТЗ-КС на крилаті ракети/наземні торпеди, керовані людиною, і здійснювали піхотні прориви, подібні до морської піхоти. Вони використовували комерційні застосунки GPS на цивільних смартгаджетах (щоб підвищувати точність мінометних пострілів), снайперські гвинтівки з дистанційним керуванням (щоб убезпечувати життя снайперів), обходили танки з флангу за допомогою рою протитанкових засобів ураження і були першими в застосуванні кількох тактик, що реалізували загони смертників, як у міському тероризмі, так і в конвенційних боях.

Повернімося до трьох підсумків про те, як ІД застосовувала ці тактики.

По-перше, організація послідовно вдавалася до неконвенційних тактик із застосуванням комбінованої зброї, і щоразу це давало дуже різні результати. Ця асиметрія була очевидною на полі бою: бойові підрозділи організації продемонстрували високу майстерність у Мосулі 2017 року, але в Дерні 2016-го успіху не мали. «Якщо ти відступаєш ліворуч, то гинеш від вогню снайперів... якщо [ти йдеш] праворуч, то гинеш від [одночасного вибуху СВПТЗ-КС]... Під час контратаки вони [підрозділи ІД] не залишають тобі вибору», — сказав командир БМ, який воював проти ІД у Сирті та його околицях, коли описував неконвенційні тактики ІД із застосуванням комбінованої зброї.[754] Ця тактика виявилася дуже ефективною, щоб здивувати

754 Інтерв'ю автора із колишнім командувачем операції «Аль-Буньян аль-Марсус», Стамбул, 12.11.2018.

антиісламські сили в наступальних і контрнаступальних операціях, доки вони не звикли до неї і не зник елемент несподіванки. Вона також була ефективною в оборонних операціях, головно щоб протидіяти переважним визвольним силам, що відбулося в Мосулі і Рацці 2017 року, коли ІД застосувала комбінацію СВПТЗ-КС і дрони із роботою загонів смертників. Зважаючи на їхню бойову ефективність, поєднання неконвенційних видів зброї, ймовірно, використовуватиметься ІД та/або іншими НЗС і в майбутньому.

Другий підсумок стосується підходу знизу-вгору, метою якого є реалізація місії. Такий підхід ІД обирала при виконанні окремих категорій тактичних прийомів. Командири ІД, певно, наголошували на оперативних цілях битви або кампанії, а не на тактиці досягнення, яка «спускалася» «згори донизу». Цей момент потребує подальшого дослідження, щоб порівняти з іншими битвами й кампаніями ІД. Та хай як, сам по собі підхід не є ані новим, ані унікальним. Найімовірніше, він бере початок з битв пруської армії XIX століття проти Наполеона.[755] В абзаці про прусські війська XIX століття автор точно описує спосіб ведення боїв ІД у битвах за Мосул (2014), Рамаді й Сирт (2015) та інших:

> Прусський генеральний штаб під керівництвом фон Мольтке... не розраховував на те, що план операцій залишиться без змін після першого контакту з ворогом. Вони ставили лише найзагальніші цілі й наголошували на використанні будь-яких непередбачених можливостей, які лише могли виникнути... Стратегія не була розгорнутим планом дій. Це була еволюція центральної ідеї в постійно мінливих обставинах.[756]

Пізніше подібну «тактику-місію» модернізували, вдосконалили й використовували Вермахт та інші високоефективні збройні сили, зокрема Армія оборони Ізраїлю (ЦАГАЛ).[757] Та що стосується «Ісламської держави», такий підхід набув унікальності тому, що для арабських державних і недержавних

755 Вернер Відер, «Тактика порядку і внутрішнє лідерство: ознаки німецького лідерства», військовий огляд (вересень-жовтень 2002), с. 3–4.

756 Джек Велш (1981), цитовано за: Домінік Тома, «Мольтке зустрічає Конфуція: можливість командування місією в Китаї», Марбург: Tectum Verlag, 2016, с. 1.

757 Поглиблений порівняльний аналіз див.: Ейтан Шамір, «Трансформація командування: місія як спосіб командування в арміях США, Великої Британії та Ізраїлю», Стенфорд: Standard University Press, 2011.

збройних суб'єктів він був і є доволі рідкісним. Здебільшого арабські збройні сили віддають перевагу централізованому плануванню й більш чітким наказам згори донизу.[758] Як і вищезгадана «автономізація», підхід до ведення війни як «тактики-місії» також уможливлював і заохочував імпровізацію, інновації, тактичну агресію, маневрування і гнучкість у пристосуванні набору тактичних прийомів до оперативної мети.

По-третє, ІД здебільшого покладалася на тактику, яку вона відносно добре застосовувала на полі бою (завдяки накопиченому досвіду), на відміну від тактики, яку просто здатна застосувати (завдяки наявним ресурсам). Це було очевидно під час боїв у провінції Ракка влітку 2014 року (наприклад, проти 17-ї дивізії і 93-ї бригади). Тоді ІД покладалася на СВПТЗ-КС, щоб досягти сприятливих результатів, попри наявність танків і важкої артилерії. Знову ж таки, це дуже контрастує з поведінкою арабських державних збройних суб'єктів, де основна увага приділялася купівлі й використанню новітньої техніки, а необов'язковим було ефективно застосовувати її в бою.

Нарешті, важливо підкреслити відносність таких понять, як ефективність ведення бою, якість і кількість тактичних інновацій, оперативного мистецтва і стратегічних змін. Бойові дії — це змагальний, конкурентний процес. Якщо використати традиційну аналогію з бойовими мистецтвами, то щоб перемогти бійця з білим поясом, в іншого обов'язково має бути жовтий пояс, і необов'язково — синій або чорний. Звичайно, ІД не така майстерна, як дивізія «Бранденбург» Вермахту, і не така жорстока, як дивізія «Тейсін Сюдан» Імператорської армії Японії. Однак організація з відносно обмеженими ресурсами мала вистояти і/або розширитися перед обличчям підтримуваних США іракських, лівійських і єгипетських державних збройних формувань, сирійських недержавних формувань, а також протистояти підтримуваним Росією сирійським державним і недержавним силам і фінансованим Іраном недержавним формуванням у цих чотирьох країнах і за їхніми межами. До моменту написання книжки «Ісламська держава» успішно це робила.

758 Норвелл Б. Де Аткін, «Чому араби програють війни?»; Омар Ашур, «Загадка витривалості та поширення» [арабською], Доха: Al Jazeera, березень 2016, с. 8, доступно 21.01.2020, shorturl.at/vBY25.

Назад у майбутнє: вибухати, розширятися, вистоювати, зрушувати і перезавантажуватися

У «бойовій лізі» недержавних збройних суб'єктів ІД продемонструвала безпрецедентний рівень винахідливості в тактичних інноваціях, адаптивності в стратегічних переходах і відносної ефективності в бою. Вона також дотримувалася хибної моделі, яка повторювалася п'ять разів за останні шістнадцять років (2004–2007, 2007–2011, 2011–2014, 2014–2019, 2019 і далі). Ця модель зазвичай починалася з того, що ІД і її попередниці піднімалися й розширювалися, потім певний час трималися, тоді зазнавали поразки (але їх не знищували), далі змінювали стратегію, впроваджували тактичні інновації, перш ніж нарешті перезавантажити ту саму модель з оперативними модифікаціями (іноді під новою організаційною назвою).

Загалом існує ціла низка вищезгаданих факторів макро-, мезо- і мікрорівня, які пояснюють, чому ІД вдалося вистояти у військовому плані й поширювати присутність в Іраку, Сирії, Лівії, Єгипті та інших країнах. Але виняткова відмінність у боєздатності організації коріниться в її стратегічних переходах і тактичних інноваціях, а також у вищезгаданих характеристиках її військового мистецтва на оперативному рівні. Організація швидко адаптувалася до мінливих умов і ситуацій. Коли вона досягала військового успіху і встановлювала територіальний контроль, вона використовувала це для збільшення своїх обмежених ресурсів (як, наприклад, у Ніневії, Рацці й Дейр-ез-Зорі). Коли ж зазнавала невдачі у військовому плані, то починалися наполегливі оперативні контрнаступи, а потім змінювалася стратегія і відповідно оновлювалася, коригувалася тактика. Саме так воює «Ісламська держава». І розуміння того, як вона це робить, має вирішальне значення для її остаточної поразки. На момент написання цієї роботи ІД усе ще існує, і це може стати предметом майбутнього дослідницького проєкту з переоцінки та аналізу способів боротьби з ІД та організаціями-однодумицями.

Нарешті, суб'єктність і тип суб'єкта мають значення. Незалежно від структурних викликів і їхнього впливу на обмеженість ресурсів, суб'єкти (державні й недержавні) зуміли підвищити бойову ефективність з тими обмеженими ресурсами, які в них були. Армія оборони Ізраїлю до 1967 року і Корпус вартових ісламської революції Ірану після 1979-го слугують гарними прикладами державних суб'єктів, незважаючи на очевидні відмінності. Серед недержавних виділяється «Ісламська держава». Отже, ретельне вивчення бойового потенціалу і можливостей ІД та інших НЗС породжує й породжуватиме нові ідеї, дослідницькі питання і гіпотези для науковців, політичних/

військових аналітиків і людей, що приймають рішення. Загалом у бойових діях більше значення має те, що суб'єкти *роблять* з тим, що мають. Тобто йдеться про якість застосування, а зовсім не обов'язково кількість і якість того, що вони *мають*. Оскільки ноу-хау можна передавати, розвиток і вдосконалення бойових можливостей НЗС, імовірно, триватиме й надалі — з державною підтримкою чи сприятливим середовищем і умовами або без них. Ба більше, своїми тактичними інноваціями і стратегічними змінами ІД ненавмисно створила оновлений підручник для інших. Серед бенефіціарів можуть бути слабші НЗС, які борються із сильнішими, НЗС з державною підтримкою, максималістські і менш максималістські НЗС, а також, можливо, деякі НЗС недемократичних країн. Хоча ІД зазнала невдачі в «мистецтві ведення війни», те, що вона продемонструвала в «мистецтві ведення бою», може змінити і, ймовірно, змінить наше розуміння повстанської війни на багато років уперед.

Подяки

Проводити дослідження бойової ефективності, тактичних інновацій і стратегічних змін у кількох жорстоких гіперекстремістських організаціях складно, небезпечно й виснажливо. Усім тим, хто допомагав мені на цьому нелегкому шляху, я хочу висловити свою найглибшу й сердечну вдячність.

Дякую докторові Азмі Бішара, генеральному директорові Арабського центру досліджень і політичного аналізу, за підтримку цього дослідницького проєкту. Щира подяка докторові Могаммаду Алмасрі, виконавчому директорові Арабського центру досліджень і політичного аналізу, професорові Ясіру Сулейману Маллі та професорові Абдельвагабу Ель-Афенді, колишньому й нинішньому президентам Дохського інституту.

Також я щиро вдячний моїй дослідницькій групі у Відділі стратегічних досліджень Арабського центру: асистентці Софії Гнезлі за бібліографічну допомогу та пов'язані із цим завдання, докторові Муганаду Селуму, докторам Массаабу аль-Алосі, Абду Муссі та Магмуду аль-Госейну за роботу над базою даних «Способи ведення війни "Ісламською державою"»; а також Еббі Льюїс та її команді за допомогу в редагуванні.

Дякую команді відділу досліджень і грантів Інституту демократії: Раеду Габаебу, Міріам Шаат і Манар Арафе за підтримку протягом усього проєкту. Укладання бази даних і проведення багатьох заходів зі збору інформації, зокрема деякі поїздки на місця та інтерв'ю, стали можливими завдяки гранту Фонду великих досліджень Дохійського інституту післядипломної освіти. Відповідальність за результати, отримані в цій роботі, несу тільки я.

Дослідження для цієї книжки спочатку розвивалося під час мого перебування в Ексетерському університеті. Висловлюю подяку професорам Ґаретові Стенсфілду, Джонатанові Ґітенс-Мейзеру та Вільямові Галлуа.

Я також вдячний моєму редакторові Джорджу Макбету, а також Кірсті Вудс, Беці Дей, Едді Кларку й Аделі Рауховій з видавництва Единбурзького університету та їхнім колегам за підтримку в процесі написання й редагування. Також хотів би подякувати двом анонімним рецензентам за проникливі коментарі та критичні зауваження.

Я відчуваю неймовірну вдячність багатьом людям в Іраку, Сирії, Лівії, Єгипті, на Близькому Сході, в Європі та Північній Америці за коментарі, відгуки й допомогу в проведенні інтерв'ю. Ось деякі з них: щодо Іраку маю відзначити доктора Гайдера Саїда, доктора Яйгу аль-Кубайсу, трьох колишніх офіцерів іракської армії; щодо Сирії вдячний Гамзе Альмустафі, Усамі Абу

Зейду, Могаммаду Сарміні, Могаммаду Окді, Сааду аль-Шарі, Матару Ісмаїлу, Навафу Халілу й іншим; щодо Лівії дякую Могаммеду аль-Даррату, генерал-майорові Юссефу аль-Мангушу, Анасу Ель-Ґоматі, Номану Бенотману, докторові Агмеду Гусейну та іншим; щодо Єгипту я вдячний Абду Мусі, Гані Фаті й іншим. Також дякую генерал-лейтенантові Террі Вольфу, Анні Адам Рамадан, Камілю аль-Тавілю, Г'юго Кааману й докторові Аарону Зеліну за допомогу і підтримку; сайт Jihadology допоміг отримати доступ до багатьох історичних публікацій, аудіо- й відеоматеріалів, присвячених ІДІ/ІДІЛ/ІД. Усі вищезгадані та багато інших людей щиро допомагали мені й щедро ділилися зі мною знаннями із цієї теми.

Це книжка про бойову тактику і способи ведення війни. Отже, вона була б неповною без згадки про людей, які пережили політичне насильство й постраждали від репресій диктаторських режимів і терору ІДІЛ/ІД. Хоча я не згадую багатьох з них поіменно, та дуже вдячний усім, хто поділився зі мною своїм багатим досвідом, надзвичайними прозріннями, немислимим болем і скромними надіями іноді в умовах майже неймовірних труднощів і довірився мені. Сподіваюся, вони приймуть мою вдячність. І, звісно, будь-які помилки є суто моїми.

І нарешті, я неймовірно вдячний моїй родині. Моєму покійному батькові, мамі та дядькові, які не втрачали віри в мене під час цієї подорожі. Моєму дядькові в Лондоні, чиї розуміння й досвід завжди збагачували мої думки. А також моїм сестрі і братові за їхню любов і підтримку.

Перелік таблиць

Бібліографія

Розділ 1

A. W. Former FSA Commander in Raqqa. Interview by author. Istanbul, 9 October 2016.

Abduljabbar, Falih, *The Caliphate State: Advancing towards the Past,* [in Arabic] Doha: Arab Center for Research and Policy Studies, 2017.

Abu Rumman, Mohamed, and Hasan Abu Haniya, *The Islamic State: The Sunni Crisis and the Struggle over Global Jihadism,* [in Arabic] Amman: Friedrich-Ebert, 2015.

Arreguin-Toft, Ivan, "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict", *International Security*, vol. 26, no. 1 (2001), pp. 93–128.

Ashour, Omar (ed.), *Punching Above Weights: Combat Capacities of Armed Non-State Actors,* Doha: Arab Centre for Research and Policy Studies, forthcoming in 2021.

Ashour, Omar (ed.), *Bullets to Ballots: Collective De-Radicalisation of Armed Movements,* Edinburgh: Edinburgh University Press, forthcoming in 2021.

Ashour, Omar, "Ballots to Bullets: Transformations from Armed to Unarmed Activism", *Strategic Papers*, Doha: Arab Centre for Research and Policy Studies, 2018.

Ashour, Omar, "Post-Jihadism and Ideological De-Radicalization", in: Zaheer Kazimi and Jeevan Doel (eds), *Contextualizing Jihadi Ideologies*, New York: Columbia University Press, 2011.

Ashour, Omar, *The De-Radicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamists Movements,* London: Routledge, 2009.

Arab Opinion Index, "The 2017–2018 Arab Opinion Index: Main Results in Brief", *Arab Centre for Research and Policy Studies*, at: https://bit.ly/38xi9OF, pp. 34–6.

Bajis, Mu'ayad, "IS Executes Sharia Judge for Extreme Takfirism", [in Arabic] *Arabi21*, 8/8/2015.

Barrett, Richard, “Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and Threat of Returnees”, *Soufan Center* (October 2007), pp. 1–40.

Bayo, Alberto, *150 Questions for a Guerrilla,* Denver: Cypress, 1963.

Berger, J. M., and Jessica Stern, *ISIS: The State of Terror,* New York: Ecco Press, 2015.

Biddle, Stephen, *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle,* Princeton: Princeton University Press, 2006.

Bishara, Azmi, *The State Organisation (Acronym ISIS): A General Framework and a Contribution to Help Understand the Phenomenon* — Vol. 1. [in Arabic], Doha: the Arab Centre for Research and Policy Studies, 2018.

Bishara, Azmi (ed.), *The State Organisation (Acronym ISIS): Foundation, Discourse and Practice* — Vol. 2. [in Arabic], Doha: Arab Centre for Research and Policy Studies, 2018.

Boulding, Kenneth, *Conflict and Defense: A General Theory,* New York: Harper, 1962.

Brooks, Risa, “Making Military Might: Why Do States Fail and Succeed?” *International Security,* vol. 28, no. 2 (2003), pp. 149–191.

Byman, Daniel. et al, *Trends in Outside Support for Insurgent Movements,* Santa Monica: RAND Corporation, 2001.

Cochran, Kathryn M. and Stephen B. Long, “Measuring Military Effectiveness: Calculating Casualty Loss-Exchange Ratios for Multilateral Wars, 1816–1990”, *International Interactions,* vol. 43, no. 6 (2017), pp. 1019–1940.

Condra, Luke and Jacob Shapiro. “Who Takes the Blame: The Strategic Effects of Collateral Damage.” *American Journal of Political Science*, vol. 56, no. 1, pp. 167–189.

Connable, Ben, and Martin C. Libicki, *How Insurgencies End,* Arlington: Rand Publications, 2010.

Cordesman, Anthony, *Arab-Israeli Military Forces in an Era of Asymmetric Warfare,* London: Praeger, 2006.

David, Steven R, "Why the Third World Matters", *International Security*, vol. 14, no. 1 (Summer 1989), pp. 50–85.

Downes, Alexander, *Targeting Civilians in War,* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2008.

Dreyfuss, Bob, "How the US War in Afghanistan Fuelled the Taliban Insurgency", *The Nation*, 18/9/2013.

Engelhardt, Michael, "Democracies, Dictatorships, and Counterinsurgency: Does Regime Type Really Matter?" *Conflict Quarterly*, no. 12 (1992), pp. 52–63.

Fearon, James, and David D. Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", *American Political Science Review*, vol. 97, no. 1 (2003), pp. 75–90.

Filiu, Jean-Pierre, *From Deep State to Islamic State: The Arab Counter-Revolution and Its Jihadist Legacy,* New York: Oxford University Press, 2005.

Former Iraqi Military Intelligence General. Interview by author, London, August 2017.

Freedman, Lawrence, *Strategy a History,* Oxford: Oxford University Press, 2013.

Galula, David, *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice,* Westport, CT: Praeger, 1964.

Gemtansky, Anna, "You Can't Win If You Don't Fight", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 57, no. 4 (2012), pp. 709–732.

Gerges, Fawaz, *ISIS: A History,* Princeton: Princeton University Press, 2016.

Guevara, Ernesto, *Guerrilla Warfare,* North Melbourne: Ocean Press, 1961.

Hafez, Mohammed, *Why Muslims Rebel? Repression and Resistance in the Islamic World,* London: Lynne Rienner, 2003.

Hassan, Hassan, "The Sectarianism of the Islamic State", *Carnegie Papers,* June 2016.

Hegghammer, Thomas, and Petter Nesser, "Assessing the Islamic State Commitment to Attacking the West", *Perspectives on Terrorism*, vol. 9, no. 4 (2015).

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism,* New York: Columbia University Press, 2006.

Hume, Tim, "Battle for Mosul: How ISIS Is Fighting Back", *CNN*, 25/10/2016.

al-Ibrahim, Bader, "ISIS, Wahhabism and Takfir", *Contemporary Arab Affairs*, vol. 8, no. 3 (2015), pp. 408–415.

Johnston, Patrick B, "The Geography of Insurgent Organisation and its Consequences for Civil Wars: Evidence from Liberia and Sierra Leone", *Security Studies*, vol. 11 (2008), pp. 107–137.

Jones, Seth, *Waging Insurgent Warfare,* Oxford: Oxford University press, 2017.

Jones, Seth, and Patrick Johnston, "The Future of Insurgency", *Studies in Conflict and Terrorism*, vol. 36, no. 1 (2013), pp. 1–25.

Kalyvas, Stathis N, and Laia Balcells, "International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict", *American Political Science Review*, vol. 104, no. 3 (August 2010), pp. 415–429.

Kalyvas, Stathis, *The Logic of Violence in Civil War*, New York: Cambridge University Press, 2006.

Keating, Tom, "The Importance of Financing in Enabling and Sustaining the Conflict in Syria (and Beyond)", *Perspectives on Terrorism*, vol. 8, no. 4 (2014).

Keefer, Philip, "Insurgency and Credible Commitment in Autocracies and Democracies", *The World Bank Economic Review*, vol. 22, no. 1 (2008), pp. 33–61.

Kevlihan, Rob, Aid, *Insurgencies and Conflict Transformation: When Greed is Good,* London: Routledge, 2012.

Kilcullen, David, *Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla,* New York: Oxford University Press, 2013.

Kilcullen, David, *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One,* Oxford: Oxford University Press, 2009.

Lagon, Mark P, "The International System and the Reagan Doctrine: Can Realism Explain Aid to 'Freedom Fighters'?", *British Journal of Political Science,* vol. 22, no. 1 (January 1992), pp. 39–70.

Lansdale, Edward G, "Vietnam: Do We Understand Revolution?", *Foreign Affairs,* vol. 43, no. 1 (October 1964), pp. 75–86.

Lansdale, Edward G., *In the Midst of Wars: An American's Mission to Southeast Asia,* New York: Harper and Row, 1972.

Laqueur, Walter, *Guerrilla Warfare: A Historical and Critical Study,* New Brunswick, NJ: Transaction, 1998.

Lawrence, T.E, "Science of Guerrilla Warfare", in: Malcolm Brown and T. E. Lawrence (ed.), *War and Peace: An Anthology of the Military Writings of Lawrence of Arabia*, London: Greenhill Books, 2005.

Layada, Abdul Haqq, "Layada to al-Hayat: I Founded the Armed Group to Defend the Algerian People and Not to Kill them", [in Arabic] Interview by Camille, al-Tawil, *al-Hayat*, 6/6/2007, p. 6.

Luttwak, Edward, "The Operational-Level of War", *International Security*, vol. 5, no. 3 (Winter 1980–191), pp. 61–79.

Lyall, Jason, and Isaiah Wilson, "Rage against the Machines: Explaining Outcomes in Counterinsurgency Wars", *International Organisation*, vol. 63, no. 1 (2009), pp. 67–106.

Lyall, Jason, "Do Democracies Make Inferior Counterinsurgents? Reassessing Democracy's Impact on War Duration and Outcomes", *International Organization*, vol. 64, no. 1 (2010), pp. 167–192.

Macaulay, Neil, "The Cuban Rebel Army: A Numerical Survey", *The Hispanic American Historical Review*, vol. 58, no. 2 (1978), pp. 284–295.

Mack, Andrew, "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", *World Politics*, vol. 27, no. 2 (1975), pp. 175–200.

McCants, William, *ISIS Apocalypse,* London: Picador, 2016.

McColl, Robert, "The Insurgent State: Territorial Bases of Revolution", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 59, no. 4 (1969), pp. 613–631.

Michael, Doyle W., and Nicholas Sambanis, *Making War and Building Peace,* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.

Millett, Allan. et al, "The Effectiveness of Military Organizations", *International Security,* vol. 11, no. 1, 1986, pp. 37–71.

Milton, Daniel. Bryan Price and Muhammad al-'Ubaydi, "The Islamic State in Iraq and the Levant: More than Just a June Surprise", *CTC sentinel*, vol. 7, no. 6 (June 2014).

Nagl, John, *Kinfe Fights: A Memoir of Modern War in Theory and Practice,* London: Penguin, 2014.

Nesser, Petter, *Islamist Terrorism in Europe: A History,* Oxford: Oxford University Press, 2018.

Pape, Robert A., and James K. Feldman, *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It,* Chicago: University of Chicago Press, 2010.

Pape, Robert A., *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism,* New York: Random House, 2005.

Perry, Mark, "How Iraq's Army Could Beat ISIS in Mosul, But Lose the Country", *Politico*, 15/12/2016.

Petraeus, David, James F. Amos and John A. Nagl, *The U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual,* Chicago: University of Chicago Press, 2007.

Pike, Douglas, *The Organization and Techniques of the National Liberation Front of South Vietnam,* Boston: MIT Press, 1966.

Pollack, Kenneth, *Arabs at War: Military Effectiveness, 1948–1991,* Lincoln: University of Nebraska Press, 2004.

Pollack, Kenneth, *Armies of Sands,* Oxford: Oxford University Press, 2019.

Powell, Jonathan, *Talking to Terrorists,* London: Vintage, 2015.

Al-Rasheed, Madawi, *A History of Saudi Arabia,* Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Remnick, David, "Going the Distance: On and Off the Road with Barack Obama", *The New Yorker*, 20/1/2014.

Rosenau, William, "The Kennedy Administration, US Foreign Internal Security Assistance and the Challenge of 'Subterranean War,' 1961–1963", *Small Wars and Insurgencies*, vol. 14, no. 3 (Autumn 2003), pp. 65–99.

Salehyan, Idean, Kristian Skrede Gleditsch and David E. Cunningham, “Explaining External Support for Insurgent Groups”, *International Organization*, no. 65 (Fall 2011), pp. 709–744.

Sanrn, Francisco Gutierrez, and Elisabeth Jean Wood, “Ideology in Civil Wars”, *Journal of Peace Research*. Vol. 51, no. 2 (2014), pp. 213–226.

Schutte, Sebastian, “Geography, Outcome, and Casualties: A Unified Model of Insurgency”, *Journal of Conflict Resolution* (March 2014), pp. 1–28.

Scuitto, Jim. Et al, “ISIS can ‘muster’ between 20,000 and 31,500 fighters, CIA says”, *CNN*, 12/9/2014.

Seig, Hans, “How the Transformation of Military Power Leads to Increasing Asymmetries in Warfare?”, *Armed Forces and Society*, vol. 40, no. 2 (2014), pp. 332–356.

Shaikhy, Umar, “The Emir of al-Akhdariya Uncovers the Secrets of the Mountain”, Interview by Camille al-Tawil [in Arabic]. *Al-Hayat*, 7/6/2007, p. 10.

Staniland, Paul, “Organizing Insurgency: Networks, Resources, and Rebellion in South Asia”, *International Security*, vol. 37, no. 1 (Summer 2012), pp. 142–177.

Souaidia, Habib, *La Sale Guerre,* Paris: La Decouverte, 2001.

Al-Suri, Abu Mus‘ab, *The Summary of My Testimony on the Jihad in Algeria,* [in Arabic] Afghanistan: No Publisher, No Date.

El-Tahawy, Mona, “Lives Torn Apart”, *The Guardian*, 20/10/1999.

Al-Tawil, Camille, *al-Qa‘ida and Its Sisters,* [in Arabic] Beirut: Dar al-Saqi, 2007.

Thompson, R., *Defeating Communist Insurgency: The Lessons of Malaya and Vietnam,* Westport: Praeger, 1966.

Tse-tung, Mao, *On Guerrilla Warfare,* Champaign: University of Illinois, 1937.

Walter, Barbara, “Why Bad Governance Lead to Repeat Civil Wars”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 59, no. 7 (2014), pp. 1242–1272.

Waltz, Kenneth N, *Theory of International Politics,* New York: McGraw-Hill, 1979.

Warrick, Joby, *Black Flags: The Rise of ISIS,* London: Corgi, 2016.

Weiss, Michael, and Hassan Hassan, *Inside Army of Terror,* New York: Regan Arts, 2015.

Wells, Matthew, "Casualties, Regime Type and the Outcomes of Wars of Occupation", *Conflict Management and Peace Sciences,* vol. 33, no. 5 (2016), pp. 469–490.

Wolff, Terry, Conversation with author, Prague, 10 February 2017.

"Baghdad Falls to US Forces", *BBC News,* 9/4/2003.

"The Taliban Are Forced Out of Afghanistan", *BBC History,* 18/7/2018.

Розділ 2

al-Abidi, Manaf, "The Story of the Fall of Ramadi", [in Arabic] *al-Sharq al-Awsat,* 26/6/2015.

Abu Rajab, *Former FSA Fighter who fought ISIS/IS in Idlib, Aleppo and Raqqa.* Interview by author, Istanbul, 9 October 2016.

Abdul-Zahra, Qassim, and Lara Jakes, "Al Qaeda Iraq Strength Musters", *Associated Press,* 10/10/2012.

al-Ansary, Khalid, and Ali Adeeb, "Most Tribes in Anbar Agree to Unite Against Insurgents", *The New York Times,* 19/09/2018.

Arango, Tim, "Dozens Killed Across Iraq as Sunnis Escalate Protests Against Government", *The New York Times,* 24/4/2013.

Ashour, Omar, "Viewpoint: How Islamic State is Managing to Survive", *BBC News,* 14/12/2015.

Barfi, Barack, "The Military Doctrine of the Islamic State and the Limits of Ba'athist Influence", *CTC Sentinel,* vol. 9, no. 2 (February 2016).

Biddle, Stephen. Jeffrey A. Friedman and Jacob N. Shapiro, "Testing the Surge: Why Did Violence Decline in Iraq in 2007?", *International Security*. vol. 37, no. 1 (Summer 2012), pp.7–40.

Blake, Paul, "Ramadi Assault: How a Small Change in Tactics helped Iraqi forces", *BBC,* 22/12/2015.

Bokel, John, "IEDs in Asymmetric Warfare", *Military Technology*, vol. 31, no. 10 (October 2007).

Bulos, Nabih, "Islamic State Has Been Cranking Out Car Bombs on an Industrial Scale for the Battle of Mosul", *New York Times*, 25/2/2017.

Coles, Isabel, John Walcott and Maher Chmaytelli, "Islamic State Leader Baghdadi Abandons Mosul Fight to Field Commanders, U.S. and Iraqi Sources Say", *Reuters*, 8/3/2017.

al-Falih, Rashid, *Commander of the Popular Mobilization Forces in al-Anbar.* Interview by Qusai Shafiq, Al-Ahd Channel, Iraq, 27/8/2017.

Firik, Kemal, "ISIS's Weapon Inventory Grows", *Daily Sabah Mideast*, 2/7/2014.

Flood, Derek Henry, "From Caliphate to Caves: The Islamic State's Asymmetric War in Northern Iraq", *CTC Sentinel*, vol. 11, no. 8 (September 2018).

Former Lieutenant-General in the Iraqi Army. Interview by the author. Doha, March 2019.

Former Major-General in the Iraqi Army. Interview by the author. Istanbul, 7 February 2019.

Former Peshmerga Commander. Interview by the author. Prague, February 2017.

Grier, Peter, "*April 15, 1953*", Airforce Magazine (June 2011), p. 54.

al-Hamed, Raed, "The Battle of Ramadi: The Coalition's Gains and ISIS' Tactics", [in Arabic] *Aljazeera Centre for Studies*, 13/2/2016.

al-Hashimi, Hesham, Former Iraqi government security advisor. Interview by Qusai Shafiq, Al-Ahd Channel, Iraq, 27/8/2017.

Hassan, Falih et al, "Celebrating Victory Over ISIS, Iraqi Leader Looks to Next Battles", *The New York Times*, 30/12/2015.

Hume, Tim, "Battle for Mosul: How ISIS Is Fighting to Keep its Iraqi Stronghold", *CNN*, 25/10/2016.

International Crisis Group Iraq, "Falluja's Faustian Bargain", *Middle East Report*, no. 150, 28/4/2014.

Ismay, John, Thomas Gibbons-Neff and C. J. Chivers, "How ISIS Produced Its Cruel Arsenal on an Industrial Scale", *New York Times*, 10/12/2017.

Issam, Wael, "ISIS Gains Control of Fallujah after Capturing Military Council Officers", [in Arabic] *Al-Quds Al-Arabi*, 28/6/2014.

al-Issawi, Ghassan, Spokesperson for the Anti-IS Tribal Coalition in Ramadi. Interview by Qusai Shafiq. Al-Ahd Channel, Iraq, 27/8/2017.

Janabi, Omar, "Tunnels of Death ... The New Weapon of ISIS", [Arabic] *al-Khaleej Online*, 16/03/2015.

Jones, Susan, "Ramadi Liberated, But Booby Trapped", *CNS News*, 11/2/2016.

Joscelyn, Thomas, "Analysis: Islamic State Claims Historically High Number of Suicide Attacks in 2016", *Long War Journal*, 3/1/2017.

Kaaman, Hugo, "Islamic State Statistics on its SVBIED Use from Late 2015 through 2017, Including the Battle of Mosul", *Hugo Kaaman Open Source on SVBIEDs*, 18/8/2018.

Kamaan, Hugo, "Islamic State SVBIED Development since 2014", Paper presented at the Annual Conference of the Strategic Studies Unit entitled "Militias and Armies: Developments of Combat Capacities of Armed Non-State and State Actors", *Arab Centre for Research and Policy Studies (ACRPS)*, Doha, 24 February 2020.

Kilcullen, David, *Blood Year,* Oxford: Oxford University Press, 2016.

Knickerbocker, Brad, "Relentless Toll to US Troops of Roadside Bombs: The IED Has Caused over a Third of the 3,000 American GI Deaths in Iraq", *Christian Science Monitor*, 2/1/2007.

Lake, Eli, Jamie Dettmer and Nadette De Visser, "Iraq's Terrorists are Becoming a Full-Blown Army", *Daily Beast*, 6/11/2014.

Larter, David B, "SOCOM Commander: Armed ISIS Drones Were 2016's 'Most Daunting Problem'", *Defense News*, 16/5/2017.

Lewis, Jessica, "Al Qaeda in Iraq is Resurgent", *Middle East Security Report*, no. 14 (September 2013), p. 8.

Losey, Stephen, "Airstrikes Against ISIS Hit all-time High", *Airforce Times*, 13/9/20017.

Losey, Stephen, "With 500 Bombs a Week, Mosul Airstrikes Mark 'the Most Kinetic' Phase of ISIS Air War So Far", *Airforce Times*, 28/3/2017.

Malkasian, Carter, "Anbar's Illusions: The Failure of Iraq's Success Story", *Foreign Affairs*, 24/6/2017.

Marcus, Jonathan, "Mosul: Have Combat Changes Increased Civilian Casualties?" *BBC*, 29/3/2017.

Martin, Patrick, Genevieve Casagrande and Jessica Lewis McFate, "ISIS Captures Ramadi", *Institute for The Study of War*, 18/5/2015.

McCants, William, *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy and Doomsday Vision of the Islamic State,* New York: St Martin's Press, 2015.

Namaa, Kamal, "Iraqi Militants Kill at Least 18 Soldiers, Including Commander", *Reuters*, 21/12/2013.

Office of the Inspector General, "Operation Inherent Resolve and Other Overseas Contingency Operations: October 1, 2018 — December 31, 2018", *US Department of Defense*, 4/2/2019, p. 21.

Office of the Inspector General, "Overseas Contingency Operations: Operation Inherent Resolve and Operation Pacific Eagle- Philippines Report to the United States Congress: 1 April 2018—30 June 2018", *US Department of Defense*, 6/8/2018.

Parker, Ned, Isabel Coles and Raheem Salman, "Special Report: How Mosul Fell — An Iraqi General Disputes Baghdad's Story", *Reuters*, 14/10/2014.

Pawlyk, Oriana, "Diverting to Fallujah from Syrian Town was Right Call to Target ISIS, General Says", *Airforce Times*, 15/7/2016.

Perry, Mark, "How Iraq's Army Could Beat ISIS in Mosul But Lose the Country", *Politico*, 15/12/2016.

Rassler, Don, "The Islamic State and Drones: Supply, Scale and Future Threats", *Combatting Terrorism Center at West Point* (July 2018).

Rassler, Don, Muhammad Al-'Ubaydi and Vera Mironova, "The Islamic State's Drone Documents: Management, Acquisitions, and DIY Tradecraft", *Combatting Terrorism Centre at West Point*, 31/1/2017.

Roggio, Bill and Caleb Weiss, "Islamic State Photos Highlight Group's Grip on Ramadi", *Long War Journal*, 16/10/ 2014.

Roggio, Bill, "ISIS Parades on Outskirts of Baghdad", *The Long War Journal*, 1/4/2014.

Said, Haider, "The Way to the Fall of Mosul", [in Arabic] *Siyasat Arabiya*, no. 10 (September 2014).

Schmidt, Michael, "Suicide Bombs in Iraq Have Killed 12,000 Civilians, Study Says", *New York Times*, 2/11/2011.

Schmidt, Michael and Eric Schmitt, "Pentagon Confronts a New Threat from ISIS: Exploding Drones", *The New York Times*, 12/10/2016.

Sfanson, Berguen, "Interesting Facts about the Fall of Mosul to ISIS a Year Ago", [in Arabic] Trans. Rim Nejmi, *Deutsche Welle*, 1/6/2015.

Shanker, Thom, "Al-Qaeda Leaders in Iraq Neutralised, U.S. Says", *The New York Times*, 4/6/2010.

Smisim, Issa, "al-Inghimassiyun: The Striking Force of Jihadist Organizations", [in Arabic] *al-Arabi al-Jadid*, 22/12/2014.

Sullivan, Ben, "The Islamic State Conducted Hundreds of Drone Strikes in Less Than a Month", *Vice*, 21/2/2017.

Triebert, Christiaan, "An Open Source Analysis of the Fallujah 'Convoy Massacre'(s)", *Bellingcat*, 6/7/2016.

Warren, Steve, "Department of Defense Press Briefing by Col. Warren via Teleconference from Baghdad, Iraq", *US Department of Defence*, 29/12/2015.

Waters, Nick, "Types of Islamic State Drone Bombs and Where to Find Them", *Bellingcat*, 24/5/2017.

Whiteside, Craig, and Vera Mironova, "Adaptation and Innovation with an Urban Twist Changes to Suicide Tactics in the Battle for Mosul", *Military Review* (November-December 2017), pp. 78–85.

Wilayat al-Fallujah, "14 Martyrdom Operations", [in Arabic] *Al-Naba'*, no. 36, 24/5/2016, p. 6.

Witness from al-Rabee neighborhood in Western Mosul. Interview by the author, 8 January 2019.

Witty, David M, "Iraq's Post-2014 Counter-Terrorism Service", *Washington Institute for Near East Policy*, October 2018.

Youssef, Nancy A, and Shane Harris, "How ISIS Actually Lost Ramadi", *Daily Beast*, 30/12/2015.

"824 Prisoners Freed by Force since Al-Baghdadi Announced 'Breaking the Walls' Campaign", [in Arabic] *Al-Hayat*, 25/7/2013.

"al-Aan News Reports on ISIS's Use of Tunnels to Infiltrate the City of Ramadi in Anbar", *al-Aan News*, al-Aan TV, 26/2/2015.

"Anbar Governorate: 85 Bridges were Destroyed by ISIS and We Need 160 Million Dinars to Rebuild them", *Al Mada Press*, 25/10/2015.

"Announcement of ISIS in Mosul", [in Arabic] *Al Jazeera*, 12/6/2015.

"Department of Defense Briefing by General Townsend via Telephone from Baghdad, Iraq", *US Department of Defense*, 28/3/2017.

"Documents of the Second Man Answers: How ISIS Controlled al-Mosul", [in Arabic] *Qasioun*, 5/6/2018.

"Explosives Found in Mutaibijah Enough to Booby-Trap 50 Cars", [in Arabic] *Al-Sumaria TV*, 18/12/2017.

"Foreign Fighters Continue to Join ISIS in Syria, US Joint Chiefs Chair Says", *Defense Post*, 16/10/ 2018.

"al-Furqan Media Presents a News Bulletin from Islamic State of Iraq and al-Sham: Harvest of Operations for the Year 1433 H in Iraq", *Jihadology*, 14/8/2013.

"al-Furqan Media Presents a New Video Message from the Islamic State: And They Gave Zakah", *Jihadology*, 17/6/2015.

"How Did Extremists Take Over One of Iraq's Biggest Cities in Just Five Days?" *Niqash*, 10/6/2014.

"al-Inghimassiyun ISIS's Most Lethal Weapon", [in Arabic] *al-Khalij Online*, 17/8/2014.

"Interview with Abu Mus'ab al-Zarqawi", [in Arabic] *Minbar al-Tawhid wa al-Jihad*, 2006.

"Irak: L'operation pour Reprendre Mossoul des Mains de l'EI est Lancee", *Le Monde*, 17/10/2016.

"Iraq: British Contractor Killed Clearing Mines in Ramadi", *Sky News*, 22/8/2016.

"Less Than 1,000 IS Fighters Remain in Iraq and Syria, Coalition Says", *Reuters*, 27/12/2017.

"New Magazine from the Islamic State of Iraq and al-Sham: al-Bina' Magazine", *Jihadology*, 31/3/2014.

"New Video Message from the Islamic State: 'Then They Will Be Overcome — Wilayat al-Iraq, Al-Fallujah'", *Jihadology*, 2/6/2019.

"Press Conference by Special Presidential Envoy McGurk in Erbil, Iraq", *US Department of State*, 4/9/ 2017.

"Temporarily Conquering Cities: Modus Operandi for Holy Fighters", [in Arabic] *Al-Naba'*, no. 180, 3/5/2019, p. 9.

"The Investigation Regarding the Fall of Mosul Reveals the Responsibility of Maliki and Other High-Ranking Officials", [in Arabic] *Al-Watan News*, 19/8/2015.

"This is How ISIS Controlled al-Mosul", [in Arabic] *Akhbar al-Yawm*, 12/6/2015.

"Translation of Old Al-Zarqawi Statement Says God's Law Must Rule Entire World", *Open Source Center-GMP20061211281001*, 6/12/2006, in: Ahmed Hashim, "From al-Qaida Affiliate to The Rise of The Islamic Caliphate: The Evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)", *Policy Report, RSIS*, 12/2014.

"Weapons of the Islamic State: A Three-Year Investigation in Iraq and Syria", *Conflict Armament Research*, 12/2017, pp. 183–184.

Розділ 3

A. W. Former FSA Commander in Raqqa. Interview by author, Istanbul, 9 October 2016.

Aba Zeid, Ahmad, "Abu Khaled Al-Suri: The First Generation in the Face of the Last Deviation", [in Arabic] *Zaman al-Wasl*, 26/2/2015.

Abouzeid, Rania, "The Jihad Next Door: The Syrian Roots of Iraq's Newest Civil War", *Politico*, 23/6/2014.

Abu Al-Harith, former Army of Islam — North Commander. Interview by author, Gaziantep, 11 November 2018.

Abu Mansur, former FSA Fighter (Revolutionaries of Raqqa Brigade). Interview by author, Istanbul, 8 November 2018.

Abu Qutayba, former FSA Commander. Interview by author, Gaziantep, 12 November 2018.

Abu Rajab, former FSA Fighter who fought ISIS/IS in Idlib, Aleppo and Raqqa. Interview by author, Istanbul, 9 October 2016.

Abu Rumman, Mohamed, and Hasan Abu Haniya, *The Islamic State: The Sunni Crisis and the Struggle over Global Jihadism,* [in Arabic] Amman: Friedrich-Ebert, 2015.

Al-Arabi, Ahmed, "ISIS Operates Air-Sorties in Raqqa", [in Arabic] *Aljazeera*, 28/10/2014.

Ali, Abdullah Suleiman, "Showdown Begins between Syrian Army, Islamic State", *Al-Monitor*, 25/7/2014.

Amer, Obeida, "Al Julani's Journey ... from the Heart of 'ISIS' to Cloning 'Hizbullah'", [in Arabic] *Midan Aljazeera*, 3/1/2019.

Arquilla, John and David Ronfeldt, *Swarming and the Future of Conflict,* Santa Monica: RAND Corporation, 2000.

Ashour, Omar, "Post-Jihadism: Libya and the Global Transformations of Armed Islamist Movements", *Terrorism and Political Violence*, vol. 13, no. 3 (June 2011), pp. 377–397.

Awad, Mayssa and James Andre, "Exclusive: IS Group's Armoured Drones Attack from the Skies in Battle for Raqqa", *France 24*, 26/6/2017.

Bender, Jeremy, "ISIS Just Looted Advanced Weaponry from a Crucial Assad Regime Airbase in Syria", *Business Insider*, 25/8/2014.

Bishara, Azmi (ed.), *The State Organisation (Acronym ISIS): Foundation, Discourse and Practice* — Vol. 2 [in Arabic], Doha: Arab Centre for Research and Policy Studies, 2018.

Darwich, Ibrahim, "The Story of the Fall of Raqqa in the Hands of Jihadists ... Betrayals, Executions and Cruel Practices", *Al-Quds Al-Arabi*, 16/6/2015.

Dillon, Ryan, and Eric J. Pahon, "Department of Defense Press Briefing by Colonel Dillon via teleconference from Baghdad, Iraq", *US Department of Defense*, 3/8/2017.

Draper, Lucy, "ISIS Controls over 50% of Syria After Taking Palmyra", *Newsweek*, 21/5/2015.

Eleftheriou-Smith, Loulla-Mae, "Haji Bakr: Former Saddam Hussein Spy is Mastermind behind ISIS Takeover of Northern Syria and Push into Iraq, Report Claims Documents Uncovered by Der Spiegel Claim", *Independent*, 20/4/ 2015.

Evans, Dominic and Orhan Coskun, "Defector Says Thousands of Islamic State Fighters Left Raqqa in Secret Deal", *Reuters*, 7/12/2017.

Former Army of Islam Commander. Interview by author, Istanbul, 7 November 2016.

Former Commander in the FSA and al-Jabha al-Shamiya. Levantine Front. Interview by author. Gaziantep, 13 November 2018.

Former Syrian Army Officer. Interview by author. Beirut, 6 December 2017.

Francis, Ellen, and Issam Abdallah, "Islamic State Deploys Car Bombs in Defense of Last Enclave", *Reuters*, 3/3/2019.

Hamijou, Mohamed Manar, "'Al-Julani', 'Al-Buwaydani', 'Al-Shameer' and Dozens of Terrorists", [in Arabic] *Al Watan*, 11/12/2018.

Hassan, Hassan, "Two Houses Divided: How Conflict in Syria Shaped the Future of Jihadism", *CTC Sentinel*, vol. 11, no. 9 (October 2018).

Hopkins, Alex, "International Airstrikes and Civilian Casualty Claims in Iraq and Syria", *Airwars Reports*, 7/2017.

Horton, Alex, “ISIS Fighters Booby-Trapped Corpses, Toys and a Teddy Bear in Besieged Raqqa”, *The Washington Post*, 18/10/2017.

Ignatius, David, “Al-Qaeda Affiliate Playing Larger Role in Syria Rebellion”, *The Washington Post*, 30/11/2012.

Issam, Wael, “Al-Quds Al-Arabi Narrates the Reasons for the Sudden Fall of Raqqa in the Hands of the Islamic State ... the Relationship Between Jabhat al-Nusra and ISIS in the City ... from Alliance to War”, [in Arabic] *Al-Quds Al-Arabi*, 30/1/2014.

Issam, Wael, “The Leader of the Al-Nusra Front for ‘Al-Quds Al-Arabi’: ISIS Fighters were Calling us on the Radio Saying ‘Ahrar Al-Sham Withdrew and Left You’”, [in Arabic] *Al Quds Al Arabi*, 31/1/2014.

Issam, Wael, “The Reasons for the Sudden Fall of Raqqa in the Hands of the Islamic State ... the Relationship Between Jabhat al-Nusra and ISIS in the city ... from Alliance to War”, [in Arabic] *Safahat Souriyya*, 1/2/2014.

K., Saad, former SDF Fighter. Skype Interview by author, January 2019.

Kaaman, Hugo, “From Hajin to Baghouz — Islamic State SVBIED Design and Use”, *Hugo Kaaman Open Resource Research on SVBIEDs*, 3/8/2019.

Kamaan, Hugo, “Islamic State SVBIED Development since 2014”, Paper Given at the Annual Conference of the Strategic Studies Unit Entitled “Militias and Armies: Developments of Combat Capacities of Armed Non-State and State Actors’, *Arab Centre for Research and Policy Studies*, Doha, 24/2/2020.

Lister, Charles, The Syrian Jihad, London: Hurst, 2015.

Lister, Tim, “Battle for Raqqa: Seven Things you Need to Know”, *CNN*, 6/6/2017.

Al-Manara Al-Bayda Corporation for Media Production, “Video: Announcing the Formation of the Support Front in the Levant to fight Bashar al-Assad”, [in Arabic] *Dailymotion*, 12/2011.

Micallef, Joseph V, “Sitrep Raqqa: The Geopolitics of Eastern Syria”, *Military.Com*, 26/6/2017.

al-Mustapha, Hamzeh, “Combat Performance of al-Nusra Front in Syrian Civil War”, Paper presented at the Annual Conference of the Strategic Studies Unit entitled “Militias and Armies: Developments of Combat Capacities of

Armed Non-State and State Actors", *Arab Centre for Research and Policy Studies (ACRPS)*, Doha, 23/2/2020.

Nasr, Wasim, "Details of the Open Confrontation Between the 'Islamic State' and the Syrian Army", *France 24*, 28/4/2014.

Nasr, Wasim, "The Repercussions of the fall of Tabqa Military Airport under ISIS", [in Arabic] *France 24*, 29/8/2014.

O'Connor, Tom, "U.S. Made Secret Deal with Isis to Let Thousands of Fighters Flee Raqqa to Battle Assad in Syria, Former Ally Says", *Newsweek*, 12/8/2017.

Al Oolwani, Al Majeed, "After Withdrawals and 'Betrayals'. . . Raqqa Rebels Regain 50% of the City", [in Arabic] *Orient Net*, 13/1/2014.

Reuter, Christoph, "Secret Files Reveal the Structure of Islamic State", *Spiegel International*, 18/4/2015.

Roggio, Bill, and Caleb Weiss, "More Jihadist Training Camps Identified in Iraq and Syria", *Long War Journal*, 23/11/2014.

Rota, Alessandro, "From Teddy Bears to Bombs: the lEDs of Isis — in Pictures", *The Guardian*, 29/10/2016.

S., Jalal, former SDF Fighter. Skype Interview by author, December 2018.

S., Jawad, former Commander in Liwa' al-Haqq (Truth Brigade), Interview by author. Istanbul, 7 October 2016.

Scuitto, Jim. et al, "ISIS Can 'Muster' between 20,000 and 31,500 fighters, CIA says", *CNN*, 12/9/2014.

Seligman, Lara, "In Overflowing Syrian Refugee Camps, Extremism Takes Root", *Foreign Policy*, 29/7/2019.

Shaheen, Kareem, "ISIS 'Controls 50% of Syria' after Seizing Historic City of Palmyra", *The Guardian*, 21/5/2015.

al-Shari', Saad. Interview by author. Gaziantep, 11 November 2018.

Smith, Martin, "The Rise of ISIS", *Frontline*, 28/10/2014.

Snow, Shawn, "These Marines in Syria Fired more Artillery than any Battalion Since Vietnam", *Marine Corps Time*, 6/2/2018.

Sommerville, Quentin and Riam Dalati, "Raqqa's Dirty Secret", *BBC News*, 13/11/2017.

South, Todd, "3rd Cavalry Regiment Soldiers are Firing Intense Artillery Missions into Syria with Iraqi, French Allies", *Army Times*, 11/12/ 2018.

al-Tamimi, Aymenn Jawad, "The Islamic State's 'Revenge' Expedition for Abu Bakr al-Baghdadi and Abu al-Hassan al-Muhajir: Data and Analysis", *aymen-njawad.org*, 31/12/2019.

Townsend, Stephen J, "Remarks by General Townsend in a Media Availability in Baghdad, Iraq", *US Department of Defense*, 11/7/2017.

Van Wilgenburg, Wladimir, "Raqqa in Ruins: Brutal Fight Against IS Leaves City Destroyed", *Middle East Eye*, 28/9/2017.

Westall, Sylvia, "Hundreds Dead as Islamic State Seizes Syrian Air Base — Monitor", *Reuters*, 24/8/2014.

Whiteside, Craig, "New Masters of Revolutionary Warfare: The Islamic State Movement (2002–2016)", *Perspective on Terrorism*, vol 10, no. 4 (August 2016).

Wilayat al-Raqqa, "Inghimassiyun and Martyrdom Operations", [in Arabic] *al-Naba'*, no. 86, Hijri-dated 27 Ramadan 1438, p. 6.

Wilgenburg, Van Wilgenburg, "Raqqa: IS Sows Chaos as Suicide and Tunnel Attacks Blur Front Lines", *Middle East Eye*, 4/8/2017.

Zelin, Aaron Y, "Wilayat al-Hawl: 'Remaining' and Incubating the Next Islamic State Generation", *Policy notes, The Washington Institute for Near East Policy* (October 2019).

"120 Fallen in a Wide-Scale Attack", [in Arabic] al-Naba, no. 99, Hijri-dated 8 Muharram 1439, p. 14.

"After a Year and a Half Siege… the 'Islamic State' Controls the 17th Division of Raqqa", [in Arabic] *Alkhaleej Online*, 25/7/2014.

"After the Battle of Greater al-Raqqa Slowed, the Islamic State Uses Tunnels Tactics and Besieges a Group of Fighters from 'Operation Fury of the Euphrates'", [in Arabic] *Syrian Observatory for Human Rights*, 18/6/2017.

"Al-Julani is Close to Faruq al-Shara: He Studied Jurisprudence at the Hands of a Damascene Scholar in Mezze", [in Arabic] *Enab Baladi*, 28/7/2016.

"Al-Nusra Discharges One of its Founders, Social Media Accounts and Websites Confuse him with Saleh Al-Hamawi", [in Arabic] *Zaman al-Wasl*, 16/7/2015.

"Al-Raqqa City is ISIS-Free", [in Arabic] *Syrian Observatory for Human Rights*, 21/9/2017.

"Around 585,000 People Have Been Killed Since the Start of the Syrian Revolution" [in Arabic] *The Syrian Observatory for Human Rights*, 4/1/2020.

"Fear of Islamic State Suicide Attacks Lingers in Raqqa", *Sky News*, 22/10/2017.

"Four Information about the Tabqa Military Airport in Raqqa", [in Arabic] *Enab Baladi*, 27/3/2017.

"Video: The Islamic State Takes Control of 17th Division in the Countryside of Raqqa", [in Arabic] *JBC News*, 27/7/2014.

"Including Missile Launchers and Artillery ... The State Parades the 'Spoils' of the 121st Regiment", *Zaman al-Wasl*, [in Arabic] 28/7/2014.

"ISIS Announces Control over 17th Division", [in Arabic] *Zaman al-Wasl*, 25/7/2014.

"ISIS Appears Again in the Countryside of Raqqa, Attacking the Regime", [in Arabic] *Enab Baladi*, 14/1/2020.

"ISIS Controls the 93rd Brigade in Raqqa, Syria", [in Arabic] *Al Jazeera*, 7/8/2014.

"ISIS Controls the 17th Division in Raqqa", *Al Jazeera*, 25/7/2014.

"ISIS Ends the Battle for Tabqa Airport, the Regime Admits its Loss and the Shock Silences the Regime's Supporters", [in Arabic] *Zaman al-Wasl*, 24/11/2014.

"ISIS is Digging Underground Headquarters to Avoid Airstrikes in Raqqa", [in Arabic] *Syriadirect*, 5/10/2015.

"Islamic State Faces Endgame in Raqqa, says SDF", *Middle East Eye*, 20/9/2017.

"Study Shows Islamic State's Primary Opponent in Syria Is Government Forces", *Business Wire*, 19 April 2017.

"Interview: It will be a Fire that Burns the Cross and its People in Raqqah", *Rumiyah*, no. 12 (6/8/2017), p. 31.

"Jabhat Al-Nusra Expels the Leader 'Ous Al Sira' Fi Al Sham' Permanently", [in Arabic], *Arabi* 21, 15/7/2015.

"Jihadist Leader Abu Khaled Al-Suri was Killed in an Attack in Aleppo", [in Arabic] *BBC*, 24/2/2014.

"Jihadists Capture Key Base from Syrian Army", *The Daily Star Lebanon*, 8/8/2014.

"Kurdish Fighters Raise Flag of PKK Leader in Centre of Raqqa", *Middle East Eye*, 20/10/2017.

"Military Officials Reveal New Facts about the Fall of Tabqa Airport", [in Arabic] *Alsouria.Net*, 27/2/2016.

"Pictures ... Abu Khaled Al-Suri from Birth to Death in Aleppo", [in Arabic] *Taht Al-Mijhar*, 24/2/2014.

"17th Division Soldiers Dug their Graves with their Own Hands Before They were Executed in 'Flames of War'", [in Arabic] *Zaman al-Wasl*, 22/6/2014.

"Syria: ISIS Controls the Headquarters of Brigade 93", [in Arabic] *The Syrian Observatory for Human Rights*, 8/8/2014.

"Syrian Activists: ISIS Stormed the Headquarters of the 93rd Army Brigade in Raqqa Causing Dozens of Deaths", [in Arabic] *CNN Arabic*, 7/8/2014.

"Ten Operations for ISIS in Syria since the Beginning of 2020", [in Arabic] *Enab Baladi*, 15/1/2020.

"The Dispute between Al-Nusra and ISIS", [in Arabic] *Dar Eman TV*, 21/5/2016.

"US Gives Syria Intelligence on Jihadists: Sources", *The Daily Lebanon Star*, 26/8/ 2014.

"Video Leaked from the 93rd Brigade, Raqqa, after ISIS Took Control of it", [in Arabic] *Step News*, 7/8/2014.

"Weapons of the Islamic State: A Three-Year Investigation in Iraq and Syria", *Conflict Armament Research* (December 2017), pp. 183–184.

Розділ 4

Abdullah, Mohammed. Head of National Salvation Front Party. Interview by author. Istanbul, February 2016.

al-Arabi, Mohammad, “Libya ... ISIS Broadcasts Al-Baghdadi’s Speeches in Sirte”, [in Arabic] *Al Arabiya*, 13/2/2015.

Ashour, Omar, “Between ISIS and a Failed State: The Saga of Libyan Islamists”, in: Shadi Hamid and William McCants (ed.), *Rethinking Political Islam*, Oxford: Oxford University Press, 2017.

Belhaj, Abdul Hakim, former Commander (Emir) of the Libyan Islamic Fighting Group (LIFG). Interview by author. Doha, 27 January 2019.

Benotman, Noman, former Commander in the Libyan Islamic Fighting Group. Interview by author. Prague, 16 August 2019.

Besha, Abd al Aziz, “The Islamic State Withdraws from Derna, Eastern Libya”, [in Arabic] *Al Jazeera*, 20/4/2016.

Broder, Jonathan, “Isis in Libya: How Muhammar Gaddafi’s Anti-Aircraft Missiles are Falling into the Jihadists’ Hands”, *The Independent*, 11/3/2016.

Chang, Edward, “The Harrier: The US Marine Corps Loves This Plane For 1 Big Reason”, *The National Interest*, 29/3/2019.

Clausen, Christian, “Providing Freedom from Terror: RPAs Help Reclaim Sirte”, *Air Combat Command*, 1/8/2017.

Cruickshank, Paul, Nic Robertson, Tim Lister and Jomana Karadsheh, “ISIS Comes to Libya”, *CNN*, 18/11/2014.

Entous, Adam and Missy Ryan, “In Libya, United States Lays Plans to Hunt Down Escaped Islamic State Fighters”, *The Washington Post*, 11/11/2016.

Fitzgerald, Mary et al, “A Quick Guide to Libya’s Main Players”, *European Council of Foreign Relations*, December 2016.

Fitzgerald, Mary, “Libya’s Rogue ‘War on Terror’ ”, *Foreign Policy*, 5/6/2014.

Former Commander in al-Bunyan al-Marsus Operation. Interview by author. Istanbul, 12 November 2018.

Former commander in Ali Hasan al-Jaber Battalion (Bayda). Interview by author. Tunis, 23 September 2017.

el-Gomati, Anas, "Haftar Rebranded Coups", *Sada*, 30/07/2019.

al-Haddad, Abdelwahab and Abu Bakr Al-Dharrat, "The Confessions of 'ISIS Dinosaurs' ... The Princes' Driver Reveals the Leaders of the Organization and Smuggling Routes to Syria", [in Arabic] *Al-Araby al-Jadid*, 18/11/2018.

Hattem, Julian, "CIA: Undaunted ISIS is Expanding, Focused on Attacking West", *The Hill*, 16/6/2016.

Lewis, Aidan, "New Islamic State Leader in Libya Says Group 'Stronger Every Day'". *Reuters*, 10/3/2016.

Malsin, Jared, and Benoit Faucon, "Islamic State's Deadly Return in Libya Imperils Oil Output", *Wall Street Journal*, 18/9/2018.

Mangush, Youssef, former Chief of Staff of the Libyan Armed Forces. Interview by author. Istanbul, March 2017.

Michael, Maggie, "16 Libyan Militiamen Killed in 2 IS Attacks near Sirte", *Fox News*, 17/6/2016.

Michael, Maggie, "How a Libyan City Joined the Islamic State Group", *AP News*, 9/11/2014.

Michael, Maggie, "ISIS Militants Retreat from Libya Bastion as Militias Advance", *Military Times*, 9/6/2016.

al-Muhajir, Abu Hudhayfa. Interview by Anonymous. Rumiyah, no. 4 (Hijri-dated Rabi' al-Awal 1438), p.10.

Nichols, Michelle, "Islamic State in Libya Hampered by Lack of Fighters — U.N. Experts", *Reuters*, 1/12/2015.

Pengelly, Martin and Chris Stephen, "Islamic State Leader in Libya 'Killed in US Airstrike'", *The Guardian*, 14/11/2015.

Raghavan, Sudarsan, "Even with US Airstrikes, a Struggle to Oust ISIS from Libyan Stronghold", *The Washington Post*, 7/8/ 2016.

Ryan, Miss, "US Special Operations Troops Aiding Libyan Forces in Major Battle Against Islamic State", *The Washington Post*, 9/8/2018.

Ryan, Yasmine, "Isis in Libya: Muammar Gaddafi's Soldiers are Back in the Country and Fighting Under the Black Flag of the 'Islamic State'", *Independent*, 26/3/2015.

al-Saadi, Sami, former Commander in the Libyan Islamic Fighting Group (LIFG). Interview by author. Istanbul, 3 November 2016.

Schmitt, Eric and David D. Kirkpatrick, "Islamic State Sprouting Limbs Beyond Its Base", *New York Times*, 14/2/2015.

al-Trabulsi, Seif al-Din, "Daesh Bombing Kills 30 Soldiers Near Libya's Sirte", *Anadolu Agency*, 5/19/2016.

United Nation Security Council, "Security Council ISIL (Da'esh) and al-Qaida Sanctions Committee Adds 12 Names to Its Sanctions List", *Press Release*, SC/12266, 29/2/2016.

al-Warfalli, Ayman, "Libyan Security Forces Pushing Islamic State back from Vicinity of Oil Terminals", *Reuters*, 30/5/2016.

Wehrey, Frederic, *The Burning Shores: Inside the Battle for the New Libya*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018.

Westcott, Tom, "IS seizes Libya Airbase after Misrata Forces Pull out", *Middle East Eye*, 30/5/2015.

Westcott, Tom, "No Ammo to Fight IS in Central Libya, Says Military", *Middle East Eye*, 5/6/2015.

Wilayat Barqa, "Caliphate Soldiers Start a New War of Attrition Campaign", [in Arabic] *Al-Naba'*, no. 120, 22/2/2018, p. 6.

Wilayat Libya, "Soldiers of the Caliphate in Libya Burn Down the Foreign Affairs Ministry", [in Arabic] *al-Naba'*, no. 162, 29/12/2018, p. 4.

Wilayat Libya, "The Commander of the Soldiers of the Caliphate in Fezzan: We Shall Continue Storming Towns and Villages", [in Arabic] *Al-Naba'*, no. 182, 15/5/2019, p. 7.

Yacine, Hany, "Would Libya Embrace ISIS?" [in Arabic] *Al-Ghad TV*, 5/10/2017.

al-Zawi, Soliman and David Kirkpatrick, "Western Officials Alarmed as ISIS Expands Territory in Libya", *New York Times*, 31/5/2015.

Zelin, Aaron, "The Others: Foreign Fighters in Libya", *Policy Notes of Washington Institute for Near East Policy*, no. 45 (2008), pp. 1–27.

Zelin, Aaron, *Your Sons are At Your Service*, New York: Columbian University Press, 2020.

"AFRICOM Concludes Operation Odyssey Lightning", *US Africa Command*, Press Release, 20/12/2016.

"An ISIS Military Parade in Sirte, Libya (Video and Photos)", [in Arabic] *Arabi 21*, 19/2/2015.

"Dismantling Armed Units of the Baath Party Apostates", [in Arabic] *al-Naba'*, no. 1, 17/10/2015, p. 9.

"Eulogy to Abu Nabil al-Anbari: Islamic State Leader in Libya", *aymennjawad.org*, 7/1/2016.

"Fajr Libya is Launching Air Strikes Against ISIS in Sirte", [in Arabic] *Al Jazeera Mubasher*, 24/4/2015.

"Former Libyan Official Ahmad Qadhaf al-Dam: I Support Isis, Which Should Have Been Established 50 Years Ago", *MEMRI TV, The Middle East Media Research Institute*, 17/1/2015.

"Gaddafi Soldiers are Fighting Under the Banner of the Islamic State", [in Arabic] *Al Quds Al Arabi*, 17/3/2015.

"Interview with Abdul Qadr al-Najdi, the Leader of IS in Libya", [in Arabic] *al-Naba'*, no. 21, 8/3/2016, pp. 8–9.

"Interview with Ahmed Gaddaf al-Dam, Gaddafi's cousin and one of the main leaders and former officials of his regime", *Dream TV*, Program 10 p.m., 17/1/2017.

"Interview with the Former Commander of the Abu Salim Martyrs Brigade: Salim Derby", [in Arabic] Program the Meeting of the Hour, *Libya Al-Ahrar TV*, 24/11/2019 (2013).

"Meeting of al-Bayda Tribal Elders with Ali Hassan al-Jaber Brigade's Commander in Fattaih-Derna", *YouTube*, 29/9/2015.

"'Mujahideen Shura Council' in Derna Declares War on 'ISIS'", *Assabeel*, 11/6/2015.

"On the Killing of the Leader Salim Derby and the Developments in the City of Derna", [in Arabic] *YouTube*, 10/6/2015.

"Repentance of 42 Elements Working in the Ministry of Interior", [in Arabic] *Wilayat Tarabulus Media Office*, 14/2/2015.

"*al-Rimal al-Mutaharika:* Derna", [in Arabic], Documentary, 25/2/2018.

"*al-Rimal al-Mutaharika:* Sirte", [in Arabic] Documentary, 04/06/2017.

"Sirte Battle against ISIS is Entering its Final Stages", [in Arabic] *al-Araby al-Jadeed*, 12/8/2016.

"The Battle of Sirte: Hypotheses and Facts", [in Arabic] *Libya al-Khabar*, 11/12/2019.

"The Commander of the Operations Room of al-Fattaih Reveals the Name of ISIS Leader in the Area", [in Arabic] *al-Wasat*, 22/3/2016.

"The Islamic State is Showing its Force on the Streets of Sirte, Libya and the University Closes its Doors", [in Arabic] *France 24*, 19/2/2015.

"The Islamic State Media Office in Tripoli: The Battle of Sheikh Abu Anas al-Libi", [in Arabic] *justpaste.it*, 5/4/2015.

"Three British ISIS Members Killed by SBS Soldiers in Sirte", *Libyan Express*, 4/7/2016.

"United Nations Security Council Report", *United Nations Security Council*, S/2019/570, 15/7/2019.

"IS Militants Claim Deadly Bombings in Libya", *VOA News*, 20/2/2015.

"ISIS Admits the Loss of Derna", [in Arabic] *Afrigatenews.net*, 12/7/2015.

"ISIS Admits the Loss of Derna on Video", [in Arabic] *Arabi 21*, 12/7/2015.

"Libyans 'Oust' So-Called IS from Sirte Headquarters", *BBC*, 10/8/2016.

"US Airstrikes in Support of the GNA, October 13", *US Africa Command Press Release*, 14/10/2016.

"Statement from Pentagon Press Secretary Peter Cook on Nov. 13 airstrike in Libya", *US Department of Defense*, Immediate Release, 7/12/2015.

Розділ 5

Abdul Azim, Ahmed, "Major General Ahmed Wasfi to 'El-Watan': The Military Operations in Sinai are Over", [in Arabic] *El- Watan*, 12/10/2013.

Abu Rumman, Mohamed and Hasan Abu Haniya, *The Islamic State: The Sunni Crisis and the Struggle over Global Jihadism,* [in Arabic] Amman: Friedrich-Ebert, 2015.

Akeel, Yehia, Former MP of North Sinai Governorate. Interview by author, 6 April 2015.

al-Anani, Mahmoud, "Desert Flames: Sinai Province Confirms 'We Are Here'", [in Arabic] *Noon Post*, 3/8/2016.

Anonymous Member of Ansar Bayt al-Maqdis. Interview by Mona al-Zamlout entitled "al-Sisi is an Apostate and We Are Continuing to Fight", [in Arabic], *Al Jazeera*, 28/5/2014.

Arreguin-Toft, Ivan, *How the Weak Win Wars?,* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Ashour, Omar, "Collusion to Collision: Islamist-Military Relations in Egypt", *Brookings Papers*, no. 14 (March 2015), pp. 1–44.

Ashour, Omar, *The De-Radicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamist Movements,* New York, London: Routledge, 2009.

Ashour, Omar, "A Not-So-Inevitable Defeat: Combat Performance on the Egyptian Front", [in Arabic] in: Ahmed Hussein (ed.), *The June 1967 War: Trajectories and Ramifications*, Doha: Arab Centre for Research and Policy Studies, 2020.

Atef, A, "The Military Spokesperson: 241 from the Armed Elements were Killed in Sinai in Five Days", [in Arabic] *Akhbarak*, 6/7/2015.

al-Baghdadi, Abdul Latif, *Memoirs of Abdul Latif al-Baghdadi* — Part One. [in Arabic] Cairo: Al-Maktab al-Masri, 1977.

Barayez, Abdul Fattah, "This Land is Their Land: Egypt's Military", *Jadaliyya*, 25/1/2016.

Bilal, Ahmed, "New Surprises in the Sheikh Zuweid Battle", [in Arabic] *Almasry Alyoum*, 14/7/2015.

Chaitani, Youssef, Omar Ashour and Vito Intini, "An Overview of the Arab Security Sector amidst Political Transitions: Reflections on Legacies, Functions and Perceptions", *United Nations' Economic and Social Commission for West Africa (UN-ESCWA)*, New York: United Nations Publications, July 2013.

De Atkine, Norvell, "Why Arabs Lose Wars?", *Middle East Quarterly* (December 1999), pp. 1–5.

Egyptian Observatory of Rights and Freedoms (EORF), "Sinai ... Two Years of Crimes", [in Arabic] *Klmty*, 15/6/2015.

Former Islamist Detainee. Interview by the author. Cairo, September 2012.

Former Major in Central Security Forces who served in Sinai. Interview by author, August 2016.

Former Major in Central Security Forces who served in Sinai. Interview by author, December 2016.

Former Major-General in the Egyptian Armed Forces. Interview by author. London, 29 September 2015.

Former Major-General in the Egyptian Military Intelligence. Interview by author, 6 November 2016.

Former Prison Warden of the "Scorpion" and Liman Tora Prisons. Interview by the author. Cairo, September 2012.

Galula, David, *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice,* London: PSI, 2006.

Gray, G, "Internal Security in Sinai", *WikiLeaks,* WikiLeak Cable no. 05CAIR01978.

Hassan, Ahmed, "One of Us: The Militant Egypt's Army Fears Most", *Reuters*, 16/10/2015.

Human Rights Watch, "All According to Plan: The Raba'a Massacre", Human Rights Watch Reports, 12/8/2014.

Jumaa, Ahmed, "10 Pieces of Information about Abu Hajar al-Hashemi, the Master Planner of the Terrorist Attack on the al-Rawda Mosque", [in Arabic] *Youm* 7, 30/11/2017.

Local Sinaian Journalist. Interview by author via phone, August 2015.

Major-General in the Egyptian Ministry of Interior. Interview by the author. Cairo, 13 April 2013.

al-Marzouki, Eid, "The Tragedy of Sinai in the Story of Youssef Zera'i", [in Arabic] *al-Araby al-Jadid*, 6/3/2015, p. 6.

al-Marzouki, Eid, Sinaian Bedouin activist. Interview by author, Doha. October 2015.

Media Office of Sinai Province, "The Annual Harvest of Military Operations for the Year 1436", [in Arabic] 12/11/ 2015.

Media Office of Sinai Province, "The Annual Harvest of Military Operations for the Year 1437" [in Arabic], 10/11/2016.

al-Naquib, Amrun, "Sources for 24: The Iraqi 'Abu Hajar Al Hashemi' is the Master Planner for the Massacre of the Rawda Mosque", [in Arabic] *24*, 20/11/2017.

al-Naquib, Amrun, "Kamal Allam: From a Popular Singer to the Emir of al-Tawhid wa al-Jihad", [in Arabic] *24*, 28/12/2017.

Pollack, Kenneth, *Arabs at War,* Lincoln: Nebraska University Press, 2002.

Porch, Douglas, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the News Way of War,* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Sayigh, Yezid, "Above the State: The Officers Republic of Egypt", *Carnegie Papers* (August 2012), pp. 1–28.

Schmidt, Dana, *Yemen: The Unknown War,* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968.

Sharp, Jeremy, "Egypt: Background and U.S. Relations", *Congressional Services Report*, 5/6/ 2014.

al-Tahwid wa al-Jihad — Bayt al-Maqdis. This is Our Creed, [in Arabic], Site of publication unknown: no publisher, 2009.

Tantawy, Mohamed, "The Harvest of 11 Days", [in Arabic] *Al-Youm al-Sabi'*, 18/9/2015.

Turki, Sayed and Wael Mamdouh, "How did Sheikh Zuweid Escape the Fate of Mosul and Ramadi? (News Analysis)", [in Arabic] *Almasry Alyoum*, 8/7/2015.

al-Zamlout, Mona, “Ansar Bayt al-Maqdis: We are not Affiliated with the Muslim Brotherhood or with al-Qaida”, [in Arabic] *Aljazeera*, 28/5/2014.

“A Video Clip Ignites a Controversy Over the Role of ‘Ali Mamlouk’ in the Assassination of an Egyptian Officer”, [in Arabic] *Orient Net*, 30/10/2016.

“Bayt al-Maqdis Publishes a Video of a Helicopter Shot Down in the Sinai”, [in Arabic] *Al Arabiya*, 27/1/2014.

“Deaths in the Egyptian Army”, [in Arabic] *Al-Jazeera*, 12/9/2015.

“Egypt’s Sinai Rocked by Wave of Deadly Attacks”, *BBC*, 1/7/2015.

“Evening Window: An Explosion of State Security and Losses on the Egyptian Stock Exchange”, [in Arabic] *Al Jazeera News*, 20/8/2015.

“For the Second Day, Funerals of Youth Killed by the Security Turns into Demonstrations”, [in Arabic] *Al-Araby Al-Jadid*, 16/1/2017, p. 1.

“Interview with the Emir of the Caliphate Soldiers in Egypt”, *Al-Naba’*, Hijri-dated 8 Sha‘ban 1438, p. 8.

“Look for Another Homeland”, *Human Rights Watch*, 22/9/2015.

“Sinai Province: Egypt’s Most Dangerous Group”, *BBC*, 12/5/2016.

“The Military Spokesperson: Death of 170 Terrorists in Sinai”, [in Arabic] *MBC*, 1/3/2015.

Розділ 6

Ashour, Omar, “The Enigma of Endurance and Expansion”, [in Arabic] *Policy Studies*, Doha: al-Jazeera Centre for Studies, March 2016.

Bajis, Mu’ayad, “For the First time ... the State Organisation Reveals its Structure in Details”, [in Arabic] *Arabi 21*, 06/07/2016.

De Atkine, Norvell, “Why Arabs Lose Wars?”, *Middle East Quarterly* (December 1999), pp. 1–5.

Former Commander in al-Bunyan al-Marsus Operation. Interview conducted by author, Istanbul, 12 November 2018.

Al-Husan, Muhammad. Commander in the 166th Battalion. Interview in: “Al-Rimal al-Mutaharika: Sirte”, [in Arabic], Documentary, 25/2/2018.

Kaaman, Hugo, "Factories of Destruction", *Hugo Kaaman Open Source on SVBIEDs*, 31/03/2020.

Montgomery, Bernard, *A History of Warfare*, London: Collins, 1968.

al-Mustafa, Hamzeh, "The Islamic State in Syria: Origins and the Environment", [in Arabic] in: Azmi Bishara (ed.), *The State Organisation (Acronym ISIS): Foundation, Discourse and Practice* — Vol. 2 [in Arabic], Doha: the Arab Centre for Research and Policy Studies, 2018.

Pollack, Kenneth, *Arabs at War,* Lincoln: Nebraska University Press, 2002.

Shamir, Eitan, *Transforming Command: The Pursuit of Mission Command in the U.S., British, and Israeli Armies,* Stanford: Standard University Press, 2011.

al-Tamimi, Aymenn, "Dissent in the Islamic State: Abu al-Faruq al-Masri's Message on the Menhaj", *Combating Terrorism Center*, 31/10/2016.

Thoma, Dominik, *Moltke Meets Confucius: The Possibility of Mission Command in China,* Tectum Verlag, 2016.

Wider, Werner, "Auftragstaktik and Innere Fuhrung: Trademarks of German Leadership", *Military Review* (September-October 2002), pp. 3–9.

"Interview with Abu Mus'ab al-Zarqawi", [Arabic] *Minbar al-Tawhid wa al-Jihad* (Hijri-year 1427 or 2006).

"Interview: It will be a Fire that Burns the Cross and its People in Raqqah", *Rumiyah*, issue no. 12 (06/08/2017), p. 33.

"Iraq is in 'Daily Battles' against the State Organisation in Kirkuk", [in Arabic] *al-Arab*, 19/04/2020.

"More than 1,000 Operations in 4 Months Kills 135 Terrorists", [in Arabic] *Iraqi24*, 23/04/2020.

"President Trump on Syria: I'm not Siding with Anybody", *C-Span,* 7/10/2019.

"Soldiers' Harvest", *al-Naba'*, issue no. 224, Hijri-dated 10 Rajab 1441, p. 12.

Покажчик

I

S

A

Б

В

Г

Ґ

Д

Е

Є

Ж

З

І

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ш

Я